

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Бабаєва Ірина Олексіївна

УДК 351

ДИСЕРТАЦІЯ
ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В
СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Спеціальність 281 – Публічне управління та адміністрування
Галузь знань 28 – Публічне управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ І.О. Бабаєва

Науковий керівник:

Статівка Наталія Валеріївна, доктор наук з державного управління, професор

Харків 2024

АНОТАЦІЯ

Бабаєва І.О. Публічна політика забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 – «Публічне управління та адміністрування». – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління». – Харків, 2024.

В обґрунтуванні актуальності обраної теми дисертаційного дослідження зазначається, що з початком COVID-19 та повномасштабних військових дій з лютого 2022 року, кардинально змінилися умови і форми трудової діяльності, умови та стан ринку праці в сільській місцевості, намітилися нові тенденції розвитку професійних характеристик працівників та почали змінюватися потреби роботодавців щодо якості робочої сили та ін. Механізми, інструменти та заходи публічного управління зайнятістю мають забезпечувати розв'язання існуючих проблем і створювати підґрунтя для майбутнього післявоєнного розвитку економіки. Сьогодні має місце розрив між потенціалом тих інструментів публічного впливу в сфері зайнятості, що практично реалізуються або декларуються, і потребами об'єкта управління, який суттєво змінюється. Виникла нагальна потреба наукового обґрунтування удосконалення публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості в умовах військового стану, повоєнного відновлення, цифрової та організаційної модернізації суспільних відносин.

На основі визначеної мети, об'єкта, предмета, методів дослідження у дисертаційній роботі здійснено обґрунтування теоретичних засад і розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України.

За результатами дослідження вперше розроблено концептуальні основи дворівневої просторово детермінованої моделі публічної політики забезпечення

зайнятості населення в сільській місцевості, перший рівень якої охоплює приміську і рекреаційну зони сільської місцевості і передбачає реалізацію механізму публічного впливу, який спрямовано на розвиток сільських цифрових екосистем підтримки зайнятості, подолання цифрових і кваліфікаційних розривів, підтримку цифрової зайнятості та ін.; другий рівень охоплює периферійну зону сільської місцевості і передбачає реалізацію механізму публічного впливу, який спрямовано на створення умов для поширення масової зайнятості на основі використання живої природи, регулювання процесів цифрової підтримки зайнятості, запровадження мережевого децентралізованого управління забезпеченням розвитку самозайнятості на селі з використанням інноваційних організаційних форм співпраці.

Було удосконалено інструментарій публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості шляхом обґрунтування змісту, принципів та заходів публічно керованої цифрової трансформації зайнятості населення з виділенням процесів керованої і еволюційної трансформації та спрямуванням заходів публічного управління зайнятості в сільській місцевості на подолання протиріч, що охоплюють робочу силу та роботодавців і виникли переважно через процеси вимушеної міграції, посилення нерівномірності розподілу можливостей для розвитку зайнятості, загострення кваліфікаційних та цифрових розривів у сільській місцевості, посилення вимог щодо постійного зростання цифрової грамотності та цифрових компетентностей сільського населення; механізм реалізації публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості шляхом обґрунтування запровадження для периферійної зони сільської місцевості організаційної моделі мережевого децентралізованого управління розвитком самозайнятості (через сприяння і підтримку особистих господарств населення), яка спирається на мережеву взаємодію у процесах публічного управління і у процесах побудови ланцюгів поставок, будується на принципах участі, співпраці, використання природної схильності до відповідної праці, передбачає або побудову національної мережі інфраструктурної підтримки самозайнятості та підприємницької діяльності в

сільській місцевості, яка складається із забезпечуючих неприбуткових організацій з особливим механізмом управління, організації і функціонуванням, або створення і реалізацію національного проєкту з впровадження цифрової забезпечуючої екосистеми або платформи з відповідними програмними рішеннями національного рівня за участю органів державної влади, ІТ компаній, компаній-споживачів і компаній-постачальників.

Відповідно до проблематики дослідження дістало подальшого розвитку уточнення понятійно-категоріального апарату в сфері публічного управління зайнятістю населення шляхом розкриття змісту понять: зайнятість населення в сільській місцевості, яка визначається як комплекс суспільно-економічних відносин, які охоплюють діяльність фізичних осіб в сільській місцевості, що пов'язана з прикладанням особистої праці згідно видів економічної діяльності з метою отримання економічної вигоди або певних благ шляхом задоволення суспільних потреб і з переважанням праці з живою природою і живими організмами; та публічна політика забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості, яка визначається як взаємопов'язаний, науково обґрунтований і цілеспрямований комплекс дій суб'єктів публічного управління і врядування, спрямований на всебічну і повну реалізацію потенціалу формування і розвитку продуктивної зайнятості в сільській місцевості з урахуванням закономірностей територіального розподілу економічних можливостей і тенденцій змін суспільних відносин; теоретичні обґрунтування використання смарт систем в публічному управлінні зайнятістю населення шляхом розробки публічно-управлінської концепції смарт-села з визначенням її складників, принципів і функцій та орієнтацією на розширення продуктивної зайнятості широких верств сільського населення при одночасному збереженні природного і соціокультурного середовища сільської місцевості та обмеженні цифрових відносин видами економічної діяльності і функціями публічного управління, спрямуванням її на розширення можливостей прикладання праці в сільській місцевості, збільшення зайнятості і самозайнятості через найкраще вирішення проблем забезпечення виробничої діяльності і просування продукції, адаптації компетенцій сільського

населення для ефективної праці в симбіозі з природними екосистемами, цифровим і соціальним середовищем; науковий підхід щодо застосування у публічному управлінні просторового планування, зокрема через виділення трьох зон сільської місцевості за ознаками близькості розташування, інтенсивності транспортних, економічних і соціокультурних зв'язків з містом та граничної чисельності мешканців, з подальшим розробленням таргетованих заходів публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості, що дозволить здійснити гармонічне взаємоузгодження заходів публічного впливу і можливостей певної зони сільських територій для зростання чи оптимізації зайнятості.

У дисертаційній роботі розкрито сутність, взаємозв'язки, чинники та сучасні прояви зайнятості в сільській місцевості, що дало можливість визначити поняття зайнятості населення в сільській місцевості. Сільську місцевість було ідентифіковано як місцевість поза межами міських населених пунктів незалежно від адміністративного підпорядкування. Виявлено стримуючі чинники що не долаються, а скоріше провокуються ринковими механізмами і потребують застосування заходів публічного впливу і управління.

З'ясовано сутнісні характеристики, завдання, напрями та інструменти публічної політики забезпечення зайнятості населення, що дозволило визначити поняття публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості та уточнити поняття продуктивної зайнятості в сільській місцевості. Встановлено, що публічна політика зайнятості в сільській місцевості не виділяється окремим напрямком в межах публічної політики зайнятості в країні, при цьому основними напрямками державної політики зайнятості в сільській місцевості є стимулювання розвитку сільськогосподарських товаровиробників, диверсифікація сільської зайнятості, законодавче врегулювання діяльності особистих селянських господарств та ін. Виявлено необхідність в сільській місцевості більш ширшої реалізації активних заходів публічної політики зайнятості, посилення взаємодії органів державної влади з органами місцевого самоврядування та ін. особами при створенні і реалізації програм зайнятості, активізація механізму державно-приватного партнерства при розв'язанні проблем

зайнятості на селі.

Узагальнення європейського досвіду реалізації публічної політики зайнятості населення дозволило виділити чинники і тенденції, що негативно впливають на зайнятість в сільській місцевості розвинутих країн, зокрема посилення цифрових і кваліфікаційних розривів, посилення мобільності в сільській місцевості, прискорення процесів старіння, депопуляції і маргіналізації периферійних і віддалених сіл, зниження освітнього рівня сільських мешканців, що дозволило сформулювати ідеї орієнтації публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості на подолання дії вказаних чинників через посилення наявних мотиваторів сільського населення до зайнятості для розширення сфери прикладання праці і розвитку зайнятості за покликанням. Виявлено, що стратегічними напрямками публічного впливу на розвиток зайнятості в сільській місцевості в ЄС є забезпечення зеленого переходу, розвитку біоекономіки та цифровізації сільської місцевості.

Результати оцінки можливостей зайнятості в сільській місцевості показали, що мають місце значні структурні диспропорції у доступі сільського населення до факторів виробництва і диспропорції у розподілі створеної вартості, основні бюджетоутворюючі сільськогосподарські підприємства сьогодні не є вагомим джерелом сільської зайнятості, серед зайнятих переважають найпростіші професії і сфера послуг, дуже високим є рівень неформальної зайнятості, наявним є низький освітній рівень та низький рівень активності при здобутті професійної підготовки чи перепідготовки. Встановлено, що мешканці сільської місцевості тяжіють до виробничої діяльності на основі використання живої природи, при цьому спостерігається широке розмаїття видів виробничої діяльності при одночасній незначній комерціалізації отриманих результатів та нефінансовій мотивації їх діяльності. Це дозволило удосконалити інструменти підтримки розвитку підприємництва та самозайнятості в сільській місцевості шляхом запровадження мережевого децентралізованого управління забезпеченням економічної діяльності особистих селянських господарств через створення організаційної мережі забезпечуючих неприбуткових організацій, або через реалізацію національного

проєкту з впровадження цифрової забезпечуючої екосистеми або платформи.

Аналіз реалізації інструментів публічної політики забезпечення зайнятості населення дозволив встановити, що інструменти публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості у довоєнний період визначалися наявними проблемами, серед яких були скорочення робочих місць, вплив працевдатної молоді та економічно активного здібного населення, низький рівень заробітної плати, територіальна віддаленість багатьох населених пунктів від локальних центрів економічної діяльності та ін.. Відтак, важливими напрямками публічної політики зайнятості населення сільської місцевості були: стимулювання створення робочих місць, послуги центрів зайнятості щодо пошуку роботи, компенсацій і виплат по безробіттю, надання фінансової і навчально-методичної допомоги для відкриття власної справи та ін. З початком повномасштабних бойових дій, актуалізувалися інші проблеми, які стосувалися: згорання діяльності підприємств через порушення ланцюгів поставок, релокації підприємств зі східних регіонів, сплеску чисельності вимушених переселенців як з міст, так і з сільської місцевості, психо-емоційних негараздів, невизначеності найближчого майбутнього та ін.. У цих умовах у межах державної політики зайнятості реалізувалися інші інструменти, зокрема, виплати ВПО, компенсації заробітної плати, гранти на відкриття власного бізнесу та перекваліфікацію, стимулювання створення робочих місць, декларування оплачуваних суспільно корисних робіт та ін.. Виявлено наявність і поглиблення цифрових розривів між сільською і міською місцевостями, а також наявність і поглиблення кваліфікаційних розривів у сільській місцевості, що дозволило сформулювати пропозиції щодо їх подолання з диференціацією і таргетуванням відповідно до зон сільської місцевості.

Результати оцінки тенденцій розвитку та формування інструментів цифрової трансформації зайнятості в сільській місцевості показали відчутність проникнення цифрових технологій у всі сфери професійної діяльності сільського населення, поширення цифрової і дистанційної зайнятості, смарт зайнятості, мультилокальної зайнятості, цифрових допоміжних технологій в економічній і публічно-управлінській діяльності та ін.; і дозволили розробити концептуальну модель

смарт-села з орієнтацією її на розширення продуктивної зайнятості широких верств сільського населення і спрямуванням на розширення можливостей прикладання праці в сільській місцевості, збільшення зайнятості і самозайнятості через краще вирішення проблем забезпечення виробничої діяльності і просування продукції, адаптації компетенцій сільського населення для ефективної праці в симбіозі з природними екосистемами та цифровим і соціальним середовищем. Розроблено концептуальні основи цифровізації зайнятості шляхом виділення процесів еволюційної і керованої цифрової трансформації зайнятості та обґрунтування заходів щодо сприяння формуванню сільської цифрової екосистеми підтримки зайнятості, пом'якшення цифрових розривів між сільською та міською місцевостями, формування цифрової зайнятості та створенню цифрових робочих місць.

При обґрунтуванні заходів щодо удосконалення публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості було запропоновано виділення трьох зон сільської місцевості за ознаками близькості розташування, інтенсивності транспортних, економічних і соціокультурних зв'язків з містом та граничної чисельності мешканців. Для кожної зони розроблено таргетовані заходи публічного впливу чи підтримки. Для їх реалізації доцільно запровадити розроблену дворівневу просторово детерміновану модель публічної політики забезпечення зайнятості у сільській місцевості, перший рівень якої стосується приміської, рекреаційної та густонаселеної зони сільської місцевості і передбачає формування сільських цифрових екосистем підтримки зайнятості, подолання цифрових і кваліфікаційних розривів, підтримку цифрової зайнятості, реалізацію інших заходів підтримки зайнятості; другий рівень охоплює периферійну зону сільської місцевості і передбачає створення умов для поширення масової зайнятості з формуванням цифрових екосистем підтримки зайнятості на принципах допоміжної ролі і запровадження мережевого цифрового децентралізованого управління забезпеченням економічної діяльності особистих селянських господарств та сільських підприємств. Що дозволить в периферійній і малонаселеній сільській місцевості залучити більше осіб до продуктивної трудової

діяльності, збільшити рівень зайнятості, рівень доходів, формалізувати та/або зменшити приховану зайнятість.

Результати, отримані у дисертаційному дослідженні, у сукупності дозволили вирішити конкретне науково-практичне завдання, щодо теоретичного обґрунтування та розробки практичних рекомендацій з удосконалення публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання отриманих науково-практичних результатів в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування при удосконаленні інструментів реалізації публічної політики зайнятості населення в сільській місцевості.

Ключові слова: публічна політика зайнятості (публічна політика, державна політика, державне регулювання зайнятості), публічне управління, зайнятість населення (цифрова зайнятість, смарт-зайнятість, висококваліфікована робоча сила), людський капітал, розвиток сільських територій, сталий розвиток (зелена економіка, біоекономіка, сільський туризм), аграрний сектор, цифрова трансформація (цифровізація, цифрові технології, розумне село, смарт-село, цифровий гуманізм), децентралізація, територіальна громада, відновлення, цифрові компетентності.

ABSTRACT

Babaieva I.O. Public policy of ensuring employment of the population in rural areas of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of the Doctor of Philosophy in public management and administration on a specialty 281 “Public management and administration”. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Educational and Scientific Institute “Institute of Public Administration”. – Kharkiv, 2024.

In justifying the relevance of the chosen topic of the dissertation research, it is noted that with the onset of COVID-19 and full-scale military operations from February 2022, the conditions and forms of labor activity, the conditions and state of the labor market in rural areas have changed radically, new trends in the development of the professional characteristics of employees have emerged, and the needs of employers regarding the quality of the workforce, etc., have begun to change. Mechanisms, tools and measures of public employment management should ensure the solution of existing problems and create the basis for the future post-war development of the economy. Today, there is a gap between the potential of those instruments of public influence in the field of employment, which are practically implemented or declared, and the needs of the management object, which is changing significantly. There was an urgent need for a scientific rationale for the improvement of the public policy of ensuring the employment of the population in rural areas in the conditions of martial law, post-war reconstruction, digital and organizational modernization of social relations.

On the basis of the defined goal, object, subject, and research methods, the thesis substantiates the theoretical foundations and develops practical recommendations for improving the public policy of ensuring employment of the population in rural areas of Ukraine.

Based on the results of the study, the conceptual foundations of a two-level spatially determined public policy model for ensuring employment of the population in rural areas were developed for the first time, the first level of which covers suburban and

recreational areas of rural areas and provides for the implementation of a mechanism of public influence aimed at the development of rural digital ecosystems of employment support, overcoming digital and qualification gaps, support for digital employment, etc.; the second level covers the peripheral zone of the countryside and provides for the implementation of a mechanism of public influence, which is aimed at creating conditions for the spread of mass employment based on the use of living nature, regulating the processes of digital support for employment, introducing network decentralized management to ensure the development of self-employment in the countryside using innovative organizational forms of cooperation.

The toolkit of the public policy of ensuring the employment of the population in rural areas was improved by substantiating the content, principles and measures of the publicly managed digital transformation of the population employment with the selection of processes of managed and evolutionary transformation and directing the measures of public management of employment in rural areas to overcome contradictions, covering the labor force and employers and arising mainly due to the processes of forced migration, increasing uneven distribution of opportunities for employment development, aggravation of qualification and digital gaps in rural areas, increasing requirements for the continuous growth of digital literacy and digital competences of the rural population; the mechanism of implementation of the public policy of ensuring the employment of the population in rural areas by justifying the introduction for the peripheral zone of rural areas of the organizational model of network decentralized management of the development of self-employment (through the promotion and support of personal households of the population), which relies on network interaction in the processes of public administration and in the processes of building supply chains, is built on the principles of participation, cooperation, the use of natural inclination to appropriate work, provides for the construction of a national network of infrastructural support for self-employment and entrepreneurial activity in rural areas, which consists of providing non-profit organizations with a special mechanism of management, organization and functioning, or the creation and implementation of a national project for the implementation of a digital providing ecosystem or a platform with relevant software

solutions at the national level with the participation of state authorities, IT companies, consumer companies and supplier companies.

In accordance with the problem of the research, the clarification of the conceptual and categorical apparatus in the field of public employment management of the population was further developed by revealing the content of the concepts: employment of the population in rural areas, which is defined as a complex of socio-economic relations that include the activities of individuals in rural areas, which is associated with the application of personal labor according to the types of economic activity with the aim of obtaining economic benefits or certain benefits by satisfying public needs and with the predominance of work with living nature and living organisms; and the public policy of ensuring employment of the population in rural areas, which is defined as an interconnected, scientifically based and purposeful complex of actions of subjects of public administration and governance, aimed at the comprehensive and full realization of the potential for the formation and development of productive employment in rural areas, taking into account the laws of territorial distribution of economic opportunities and trends in changes in social relations; theoretical justifications for the use of smart systems in the public management of employment of the population by developing a public management concept of a smart village with the definition of its components, principles and functions and focusing on the expansion of productive employment of broad sections of the rural population while simultaneously preserving the natural and socio-cultural environment of the countryside and limiting digital relations types of economic activity and functions of public administration, directing it to the expansion of opportunities for employment in rural areas, increasing employment and self-employment through the best solution to the problems of ensuring production activity and promoting products, adapting the competencies of the rural population for effective work in symbiosis with natural ecosystems, the digital and social environment; a scientific approach to the application of spatial planning in public administration, in particular through the selection of three zones of rural areas based on the proximity of location, the intensity of transport, economic and socio-cultural connections with the city and the maximum number of residents, with further development of targeted public policy measures to ensure employment in rural

areas , which will allow for a harmonious coordination of measures of public influence and the possibilities of a certain zone of rural territories for the growth or optimization of employment.

The dissertation revealed the essence, interrelationships, factors and modern manifestations of employment in rural areas, which made it possible to define the concept of employment of the population in rural areas. Rural areas were identified as areas outside urban settlements regardless of administrative subordination. Restraint factors that cannot be overcome have been identified, but are rather provoked by market mechanisms and require the use of public influence and management measures.

The essential characteristics, tasks, directions and tools of the public policy of ensuring the employment of the population were clarified, which made it possible to define the concept of the public policy of ensuring the employment of the population in rural areas and clarify the concept of productive employment in rural areas. It was established that public employment policy in rural areas is not a separate direction within the public employment policy in the country, while the main directions of state employment policy in rural areas are stimulation of the development of agricultural commodity producers, diversification of rural employment, legislative regulation of the activities of personal peasant farms, etc. The need for wider implementation of active measures of public employment policy in rural areas, strengthening of interaction between state authorities and local self-government bodies, etc. was revealed. persons in the creation and implementation of employment programs, activation of the public-private partnership mechanism in solving employment problems in the countryside.

The generalization of the European experience in the implementation of the public employment policy made it possible to identify factors and trends that negatively affect employment in rural areas of developed countries, in particular, the strengthening of digital and qualification gaps, increased mobility in rural areas, acceleration of aging processes, depopulation and marginalization of peripheral and remote villages, a decrease in the educational level of rural residents, which made it possible to substantiate the prospective directions of the public policy of ensuring the employment of the population in rural areas. It was revealed that the strategic directions of public influence on the

development of employment in rural areas in the EU are the provision of a green transition, the development of the bioeconomy, and the digitalization of rural areas.

The results of the assessment of employment opportunities in rural areas showed that there are significant structural disparities in the access of the rural population to factors of production and disproportion in the distribution of the created value, the main budget-generating agricultural enterprises today are not a significant source of rural employment, the simplest professions and the service sector prevail among the employed, the level of informal employment is very high, there is a low level of education and a low level of activity in obtaining professional training or retraining. It has been established that the inhabitants of rural areas gravitate to production activities based on the use of living nature, while a wide variety of types of production activities is observed with simultaneous insignificant commercialization of the obtained results and non-financial motivation of their activities. This made it possible to improve the tools for supporting the development of entrepreneurship and self-employment in rural areas through the introduction of network decentralized management of the provision of economic activity of personal peasant farms through the creation of an organizational network of non-profit organizations providing support, or through the implementation of a national project for the implementation of a digital supporting ecosystem.

The analysis of the implementation of the tools of public employment policy made it possible to establish that the tools of the public policy of ensuring employment in rural areas in the pre-war period were determined by the existing problems and important areas were the stimulation of job creation, the services of employment centers regarding job search, unemployment compensation and benefits, the provision of financial and educational and methodological assistance for opening one's own business, etc. With the beginning of full-scale hostilities, other problems became actualized, which led to the implementation of other instruments, in particular, payments to IDPs, compensation of wages, grants for starting one's own business and retraining, stimulating the creation of jobs, declaring paid community service, etc. The presence and deepening of digital gaps between rural and urban areas, as well as the presence and deepening of qualification gaps

in rural areas, were revealed, which made it possible to formulate proposals for overcoming them with differentiation and targeting according to rural areas.

The results of the assessment of development trends and the formation of tools for the digital transformation of employment in rural areas showed the perceptibility of the penetration of digital technologies into all areas of professional activity of the rural population, the spread of digital and remote employment, smart employment, multi-local employment, digital auxiliary technologies in economic and public management activities and allowed to develop a conceptual model of a smart village with its focus on expanding the productive employment of broad sections of the rural population and by focusing on expanding the opportunities for employment in rural areas, increasing employment and self-employment through better solutions to the problems of ensuring production activity and promoting products, adapting the skills of the rural population for effective work in symbiosis with natural ecosystems and the digital and social environment.

When substantiating measures to improve the public policy of ensuring employment of the population in rural areas, it was proposed to allocate three zones of rural areas based on the proximity of location, the intensity of transport, economic and socio-cultural connections with the city, and the maximum number of residents. Targeted measures of public influence or support have been developed for each zone.

For their implementation, it is advisable to implement the developed two-level spatially determined model of public policy for ensuring employment in rural areas, the first level of which concerns suburban, recreational and densely populated areas of rural areas and provides for the formation of rural digital ecosystems to support employment, overcoming digital and qualification gaps, supporting digital employment, implementing other employment support measures; the second level covers the peripheral zone of the countryside and provides for the creation of conditions for the spread of mass employment with the formation of digital ecosystems of employment support based on the principles of an auxiliary role and the introduction of network digital decentralized management to ensure the economic activity of individual peasant households and rural entrepreneurs. What will allow in peripheral and sparsely populated rural areas to attract more people to productive work, increase the level of employment, the level of income, formalize and/or

reduce hidden employment.

The results obtained in the dissertation study collectively allowed solving a specific scientific and practical task, regarding the theoretical justification and development of practical recommendations for improving the public policy of ensuring employment of the population in rural areas of Ukraine.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using the obtained scientific and practical results in the activities of the state authorities and local self-government in improving the tools for implementing the public employment policy of the population in rural areas.

Key words: public employment policy (public policy, state policy, state regulation of employment), public administration, population employment (digital employment, smart employment, highly qualified workforce), human capital, development of rural areas, sustainable development (green economy, bio economy, rural tourism), agricultural sector, digital transformation (digitalization, digital technologies, smart village, smart village, digital humanism), decentralization, territorial community, recovery, digital competences.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, що входять до фахових видань України:

1. Бабаєва І. О. Передумови та перспективи розвитку дистанційної зайнятості в сільській місцевості України. Теорія та практика державного управління. 2020. № 4 (71). С. 139–146. DOI: 10.34213/tp.20.04.18

2. Бабаєв В. Ю., Бабаєва І. О. Публічне управління зайнятістю на рівні територіальних громад в контексті забезпечення розвитку сільських територій. Теорія та практика державного управління. 2022. Вип. 1 (74). С. 32–49. DOI: 10.26565/1727-6667-2022-1-03

Особистий внесок здобувача: констатовано наслідки існуючого характеру стану зайнятості в сільській місцевості України, проаналізована роль публічного управління зайнятістю населення на рівні територіальної громади, описано основні інструменти публічної політики зайнятості населення, запропоновано створення за участю територіальних громад мережі заготівельних пунктів.

Внесок співавтора: виокремлено ключові умови ефективності антикризового публічного управління в сільській місцевості України.

3. Бабаєв В. Ю., Бабаєва І. О. Публічне управління зайнятістю населення сільських територій в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Актуальні проблеми державного управління. 2022. № 2 (61). С. 157–179. DOI: 10.26565/1684-8489-2022-2-11

Особистий внесок здобувача: обґрунтовано, що розвиток зайнятості в сільській місцевості можливий через підтримку несільськогосподарських видів діяльності, доведено необхідність заміни пасивних заходів державної політики зайнятості – активними, запропоновано створення багатофункціональних кооперативно-комунальних заготівельно-збутових пунктів для підтримки сільського підприємництва та самозайнятості.

Внесок співавтора: проведено аналіз діяльності органів місцевого самоврядування, а саме – об'єднаних територіальних громад сільських територій, запропоновано спосіб вирішення проблеми аграріїв щодо порушення логістичних

процесів та транспортного сполучення шляхом створення агрологістичних хабів.

4. Бабаєва І. О. Зміна акцентів публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості України в умовах цифрових трансформацій та повоєнного відновлення. Теорія та практика державного управління. 2023. Вип. 2 (77). С. 131–154. DOI: 10.26565/1727-6667-2023-2-08

5. Бабаєв В. Ю., Бабаєва І. О. Публічне управління смарт-розвитком соціальної інфраструктури сільських територій в контексті забезпечення зайнятості та соціального благополуччя. Наукові інновації та передові технології. 2024. № 3 (31). С. 91–103. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-3(31)-91-103

Особистий внесок здобувача: проаналізовано умови для розвитку зайнятості в сільській місцевості, розглянуто роль впливу цифрової трансформації та смарт-розвитку сільських територій, обґрунтовано доцільність створення і впровадження багаторівневої системи смарт-управління сільською територією з мережевим характером взаємодії, що базується на концепціях смарт-села, смарт-врядування, смарт-громади та ін.; запропоновано створення та впровадження на рівні села смарт управління обслуговуючим забезпеченням виробничої діяльності сільського населення.

Внесок співавтора: окреслено пріоритетні напрями новітніх підходів у організації публічного управління та адміністрування на основі інформаційних технологій та смарт-моделей, запропоновано впровадження смарт управління функціями і об'єктами соціальної інфраструктури.

6. Статівка Н. В., Бабаєва І. О. Основні складові державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2023. № 37. С. 131–136. DOI: 10.32782/ rma2663-5240-2023.37.25

Особистий внесок здобувача: визначено, що соціальний розвиток відіграє визначальну роль у підтримці стабільної та ефективної сільської економіки, забезпеченні можливостей працевлаштування для населення працездатного віку і відновлення людського капіталу.

Внесок співавтора: доведено, що без державного втручання у сферу розвитку

соціальної інфраструктури села неможливо досягти ефективного функціонування сільської території та забезпечити гідний рівень життя населення України; з'ясовано, що взаємодія між зовнішнім і внутрішнім середовищем охоплює екологічні, соціальні, інституційні та економічні складові та сприяє сталому розвитку сільських територій.

Наукові праці у міжнародних періодичних наукових виданнях

7. Babaiev V., Babaieva I. Public employment policy in conditions of uncertainty and digital changes. *SSP Modern Economics, State and Public Administration*. 2023. Vol. 2. Is. 1. P. 1-10. DOI: 10.53933/mespa.v2i1.95

Особистий внесок здобувача: досліджено поняття «цифрова зайнятість» та виявлено важливість формування актуальних цифрових компетентностей у економічно-активного населення.

8. Shkurat I., Valevskiy O., Sydorenko N., Serenok A., Babaieva I. Public policy in the field of professional orientation as a tool for the social state development. *Sci Herald Uzhhorod Univ Ser Phys*. 2024. Vol. 55. P. 1352-1359. DOI: 10.54919/physics/55.2024.135bf9

Особистий внесок здобувача: проведено оцінку тенденцій змін у складі та якості робочої сили в контексті забезпечення розвитку соціальної держави.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Бабаєва І. О. Дистанційна зайнятість в сільській місцевості: проблеми та перспективи. Управління як чинник економічної рівноваги : програма і матеріали XIV конф. молодих вчених каф. економіки та права. Нар. укр. акад. Харків : Вид-во НУА. 2020. С. 13–16.

10. Бабаєва І. О. Вплив розвитку «Е-commerce» (електронної комерції) в забезпеченні доходності населення сільської місцевості України. *Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє* : зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр». 2021. С. 355–358.

11. Бабаєва І. О. Публічна політика забезпечення зайнятості населення

України в умовах невизначеності та воєнного стану. *Публічне управління XXI століття: в умовах гібридних загроз* : зб. наук. матер. XXII Міжнар. наук. конгресу. Х. : ННІ “Інститут державного управління” Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2022. С. 201–205.

12. Бабаєва І. О. Публічна політика збереження людського потенціалу сільської місцевості України в умовах воєнного стану. *Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів*. зб. наук. матер. XXII Міжнар. наук. конгресу [Електронний ресурс]. – Х. : ННІ “Інститут державного управління” Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2023. С. 554–559.

13. Babaieva I. O. Transformation of state employment policy in the conditions of military actions in Ukraine. Development trends in public management and administration in Ukraine and the Republic of Poland Section: «Mechanisms of public administration». (November 1–2, 2023. Częstochowa, the Republic of Poland). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 13–17. DOI: 10.30525/978-9934-26-371-2-3

14. Бабаєв В.Ю., Бабаєва І.О. Концептуальні основи державної політики зайнятості в умовах економічного відновлення. Scientific Collection «InterConf+», 32(151): with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Current Issues and Prospects for The Development of Scientific Research» (April 19-20, 2023; Orléans, France) by the SPC «InterConf». Epi. 2023. С. 236–241. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/2709-4685/article/view/3061>

Особистий внесок здобувача: узагальнено економічні наслідки та інші проблемні аспекти у сфері зайнятості населення внаслідок військових дій в Україні

15. Бабаєв В.Ю., Бабаєва І.О. Державні фінансові інструменти сприяння зайнятості населення в контексті відновлення економіки України. Grundlagen der modernen wissenschaftlichen Forschung der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der III internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz, Zürich, 31. März. 2023. Zürich-Vinnytsia: BOLESWA Publishers & Europäische Wissenschaftsplattform, 2023. С. 35–37. URL: <https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/article/view/607/623>

Особистий внесок здобувача: визначено та охарактеризовано інструменти державної фінансової зайнятості населення в контексті відновлення економіки України.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

16. Бабаєв В. Ю., Бабаєва І. О. Заходи сприяння реалізації людського потенціалу в сільській місцевості в Україні. Людський потенціал в інноваційній економіці: теорія і практика управління розвитком: монографія / [Н. В. Статівка, О. В. Жадан, В. Л. Міненко та ін.]; за заг. ред. Н. В. Статівки, О. В. Жадана. Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр». 2021. 340 с.

Особистий внесок здобувача: узагальнено теоретичні підходи щодо розгляду поняття «сільська місцевість», людський потенціал, «людський потенціал території».

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	24
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ.....	36
1.1. Зайнятість населення в сільській місцевості як об’єкт публічної політики.....	36
1.2. Особливості публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України.....	53
1.3. Європейський досвід публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості.....	72
Висновки до першого розділу.....	96
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ УКРАЇНИ.....	99
2.1. Оцінка можливостей зайнятості населення в сільській місцевості України.....	99
2.2. Результативність публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України.....	114
2.3. Аналіз реалізації інструментів публічної політики забезпечення зайнятості населення в умовах цифрових трансформацій та економічного відновлення України.....	139
Висновки до другого розділу.....	162
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ	165
3.1. Тенденції розвитку сфер зайнятості населення в сільській місцевості в умовах технологічних перетворень.....	165
3.2. Цифрова трансформація зайнятості як інструмент публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України.....	182

3.3. Обґрунтування заходів з удосконалення публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України.....	204
Висновки до третього розділу.....	224
ВИСНОВКИ.....	227
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	232
ДОДАТКИ.....	276

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВПО – внутрішньо переміщені особи

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ЄС – Європейський Союз

МОП – Міжнародна організація праці

МСП – малі і середні підприємства

ОЕСР- Організація економічного співробітництва та розвитку

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ОСГ – особисте селянське господарство

ОТГ – об'єднана територіальна громада

ІІ – штучний інтелект

САР – Спільна аграрна політика країн Європейського Союзу

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

У світі з початком COVID-19, а в Україні з початком повномасштабних військових дій з лютого 2022 року, кардинально змінилися умови і форми трудової діяльності, умови та стан ринку праці, намітилися нові тенденції розвитку професійних характеристик працівників та почали змінюватися потреби роботодавців щодо якості робочої сили та ін.

У цих умовах пріоритети та акценти публічної політики зайнятості населення, зокрема у сільській місцевості України, вже не відповідають тим змінам, що активно і динамічно відбуваються в об'єкті управління. Сучасна державна політика зайнятості більшою мірою може відповідати таким умовам, коли має місце помірний економічний розвиток, модернізація виробничих та інших сфер економіки, здійснюється загальна політика лібералізації економічної діяльності та економічних відносин. Сьогодні ж нагальною є потреба у активній антикризовій політиці в економіці в цілому, і в сфері зайнятості також. Середньострокова перспектива потребуватиме вчасного реагування на процеси цифрової трансформації економічних відносин, особливо в умовах економічної глобалізації та процесів євроінтеграції.

Поступова технологізація суспільного виробництва на основі використання інноваційних технологій сприяє створенню робочих місць нової якості, зростанню попиту на кваліфікованих фахівців-універсалів, здатних до підприємницької та управлінської діяльності.

Інструменти публічного управління зайнятістю мають забезпечувати розв'язання наявних проблем і створювати підґрунтя для майбутнього післявоєнного розвитку економіки.

Слід відмітити, що вже сьогодні має місце розрив між потенціалом тих інструментів публічного впливу в сфері зайнятості, що практично реалізуються або декларуються, і потребами і об'єкта управління, який кардинально змінюється. Якщо не здійснити коригування акцентів, пріоритетів та інструментів публічного

управління зайнятістю населення, то цей розрив поглиблюватиметься та буде спричинювати неефективність і низьку результативність державної політики зайнятості населення країни.

Вимушені міграційні процеси в межах країни, руйнування інфраструктури та житлового фонду багатьох міст України, релокація підприємств і організацій та інші фактори вимагають більше уваги приділяти питанням удосконалення публічної політики забезпечення зайнятості населення сільської місцевості в умовах реалізації антикризового публічного управління та закладення підвалин успішного повоєнного відновлення, що дозволить збалансувати територіальний розподіл населення, зменшити розриви доходів, рівня і якості життя населення в сільській місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості вже тривалий час є актуальним і злободенним, що відбивається у наукових публікаціях багатьох учених.

Різноманітні аспекти розвитку сільської місцевості України та, зокрема, питання зайнятості населення в ній, висвітлені у працях провідних українських учених: О. Богині, О. Бойка, О. Булавки, В. Бульби, О. Бялковської, Грیشнової, В. Дієсперова, О. Зарічука, Р. Корінця, Г. Краєвської, В. Кудлай, М. Латиніна, Е. Лібанової, Ю. Лупенка, М. Маліка, Ю. Маршавіна, В. Месель-Веселяка, О. Могильного, В. Нагірної, О. Нартюк, Ю. Пасічника, Н. Патики, Л. Пронько, Л. Руденко, В. Рябоконея, О. Сікори, А. Ужви, Д. Федуса, В. Юрчишина та ін.

Заслуговують на увагу праці зарубіжних вчених, які досліджували питання смарт розвитку сільської місцевості: К. Vokun, Р. Cowie, Hruška, P. Hlaváček, M. Koráček, L. Koráčková, J. Nazarko, K. Salemink, V. Townsend та ін. Серед вітчизняних дослідників цими питаннями займалися: Н. Андрусенко, О. Віленчук, Л. Мартинова та ін.

Питання забезпечення зайнятості сільського населення, обґрунтування нових видів діяльності на селі, обґрунтування інструментів державної політики підтримки зайнятості, ефективності публічного управління у сфері зайнятості та ін.

у своїх працях висвітлювали такі вчені та дослідники, як: О. Алексєєва, О. Борисенко, В. Васильченко, В. Вітвіцький, О. Войтик, Р. Войтович, Т. Гоголь, Т. Головань, О. Гошовська, О. Грیشнова, К. Дубич, Г. Краєвська, Д. Крисанов, В. Ковач, Ладонько, Е. Лібанова, Н. Мазій, М. Малік, В. Мамчур, І. Навроцька, А. Нагернюк, О. Непочатенко, Н. Патица, Д. Півторак, О. Поплавська, Н. Поляк, Н. Статівка, В. Сухомлин, С. Телешун, Д. Терещенко, О. Тревого, С. Харчук, В. Юрчишин, К. Якуба та ін.

Зокрема, дослідженням питань, пов'язаних з ринком праці в кризових умовах, проблемами зайнятості населення в умовах цифрових трансформацій та повоєнного відновлення займалися такі вітчизняні учені, як: Н. Азьмук, О. Берестецька, Ю. Білявська, О. Боков, В. Варава, Т. Васильців, Л. Вербівська, О. Войтик, О. Галан, О. Герасименко, О. Гончар, О. Грибко, Л. Гук, І. Дунаєв, О. Іващенко, М. Іншин, В. Кирилук, Т. Кицак, А. Колот, В. Костащук, В. Круглов, М. Лісніченко, Н. Мазій, А. Митрофанова, А. Надточій, В. Панченко, В. Підгірна, О. Рудковський, Д. Русак, Т. Семігіна, Н. Серьогіна, С. Скрипник, Д. Терещенко, Т. Уманець, В. Федюк, Ю. Чалюк, О. Черьомухіна, Л. Шаталова, І. Штундер та ін.

Питання смарт-технологізації публічного управління досліджували О. Бобровський, В. Дзюдзюк, К. Дзюнзюк, А. Кудь, А. Серенок та ін.

Створення підґрунтя реформування адміністративно-територіального устрою, формування моделей і механізмів децентралізації, оцінка результатів об'єднання територіальних громад та інші проблемні питання у цій царині висвітлювали в своїх працях такі вчені, як: О. Безпалько, С. Белей, О. Бородіна, З. Бурик, І. Верховод, В. Вовк, Г. Возняк, Н. Гавкалова, І. Застрожнікова, Ю. Іванов, О. Іванова, Т. Ільченко, В. Коваль, О. Корчинська, В. Кравців, Т. Колесник, Ю. Куц, О. Леушина, В. Лойко, С. Маляр, В. Мамонова, Н. Павліха, В. Рябоконт, О. Самборська, І. Сторонянська, Н. Хомюк та ін.

Серед зарубіжних науковців, які досліджували проблематику розвитку сільських територій і питання зайнятості сільської місцевості в умовах цифрових змін слід відзначити таких науковців, як: R. Barranco, Bock A., L. Birnbaum, R. Curtale, G. Graetz, P. Cowie, M. Decker, P. Castillo, T. Chilla, L. Epiney, M. Fischer, J.

Forney, A. Fraser, C. Frey, K. Johnson, S. Kröner, M. Krzysztofowicz, K. Lee, D. Lichter, I. Merrell, G. Michaels, M. Osborne, I. Ot, C. Wilhelm та ін.

Утім, попри велику кількість публікацій, присвячених дослідженню проблем зайнятості, питання публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості за сучасних умов невизначеності, поглиблення глобалізаційних процесів, стрімких інституціональних змін соціально-трудової сфери та інноваційного вектору розвитку України залишаються недостатньо розробленими. Саме це зумовило вибір мети і завдань дисертаційного дослідження, його об'єкта та предмета.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. У дисертаційній роботі представлено результати наукових досліджень, що проводилися автором в рамках науково-дослідної роботи кафедри управління персоналом та підприємництва Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна «Механізми розвитку людського потенціалу в інноваційній економіці» (державний реєстраційний номер – 0120U0105742). У межах цієї роботи авторкою обґрунтовано заходи сприяння реалізації людського потенціалу в сільській місцевості в Україні. А також в рамках міжкафедральної науково-дослідної роботи «Розвиток сільських територій в Україні в умовах децентралізації: виклики та можливості» (державний реєстраційний номер – 0119U001388), де автором проведено оцінку впливу децентралізації на зайнятість населення в сільській місцевості в Україні.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо реалізації публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості.

Для досягнення мети дослідження було поставлено такі *завдання*:

- з'ясувати сутність, форми, види та чинники зайнятості населення в сільській місцевості з позицій розгляду її як об'єкту публічної політики;
- розкрити особливості формування і реалізації публічної політики

забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості;

- узагальнити європейській досвід реалізації публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості;

- здійснити оцінку можливостей зайнятості в сільській місцевості та аналіз результативності публічної політики забезпечення зайнятості;

- провести аналіз реалізації інструментів публічної політики забезпечення зайнятості населення в умовах цифрових змін та економічної відбудови;

- виявити тенденції розвитку та інструменти цифрової трансформації зайнятості в сільській місцевості;

- запропонувати заходи щодо удосконалення публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України.

Об'єктом дослідження є публічна політика зайнятості населення в Україні.

Предмет дослідження – концептуальні засади публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України.

Методи дослідження. Методологічною та теоретичною основою дослідження є фундаментальні положення теорії публічного управління, дослідження вітчизняних і зарубіжних учених щодо формування і реалізації публічної політики зайнятості населення, розвитку сільських територій, цифрової трансформації та ін..

Для досягнення поставленої мети у процесі дослідження використовувались як загальнонаукові, так і спеціальні наукові методи, зокрема: монографічний, узагальнення, систематизації, абстрагування, індукції, економіко-статистичний аналіз, системного і порівняльного аналізу, метод моделювання, абстрагування та ін..

Монографічний метод було використано для виявлення і опису сутнісних ознак зайнятості в сільській місцевості, змісту, форм, видів і напрямків публічної політики забезпечення зайнятості. Методи узагальнення та систематизації було використано для узагальнення напрямів і проявів цифрових трансформацій зайнятості в сільській місцевості як на теренах України, так і у розвинутих країнах заходу, в тому числі країнах ЄС. За допомогою абстрактно-логічного методу,

зокрема прийомів аналогії і співставлення, індукції, дедукції шляхом теоретичних узагальнень уточнено зміст понять: «зайнятість населення в сільській місцевості» та «публічна політика забезпечення зайнятості населення», сформульовано загальні висновки та висновки до розділів. При оцінці можливостей зайнятості в сільській місцевості України використано методи економіко-статистичного аналізу; при дослідженні результативності публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості – методи системного та порівняльного аналізу. Методи абстрагування і моделювання було використано при розробці концептуальної моделі публічної політики забезпечення зайнятості у сільській місцевості.

Емпіричною базою дослідження є: законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність органів влади щодо публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості; офіційні статистичні дані Державної служби статистики України і Державної служби зайнятості, публічні звіти міжнародних організацій (Міжнародної організації праці, Світового банку, Світового економічного форуму), Європейської комісії, дані соціологічних опитувань щодо стану політики зайнятості в Україні та світі, електронні ресурси та інші джерела.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні конкретного науково-практичного завдання в сфері публічного управління та адміністрування – теоретичного обґрунтування та розробки практичних рекомендацій з удосконалення публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України.

Найважливішими результатами, що характеризують наукову новизну і розкривають логіку та зміст дисертації, є такі:

уперше:

– розроблено концептуальні основи дворівневої просторово детермінованої моделі публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості, перший рівень якої охоплює приміську і рекреаційну зони сільської місцевості і передбачає реалізацію механізму публічного впливу, який

спрямовано на розвиток сільських цифрових екосистем підтримки зайнятості, подолання цифрових і кваліфікаційних розривів, підтримку цифрової зайнятості та ін.; другий рівень охоплює периферійну зону сільської місцевості і передбачає реалізацію механізму публічного впливу, який спрямовано на створення умов для поширення масової зайнятості на основі використання живої природи, регулювання процесів цифрової підтримки зайнятості, запровадження мережевого децентралізованого управління забезпеченням розвитку самозайнятості на селі з використанням інноваційних організаційних форм співпраці;

удосконалено:

– інструментарій публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості шляхом обґрунтування змісту, принципів та заходів публічно керованої цифрової трансформації зайнятості населення з виділенням процесів керованої і еволюційної трансформації та спрямуванням заходів публічного управління зайнятостю в сільській місцевості на подолання протиріч, що охоплюють робочу силу та роботодавців і виникли переважно через процеси вимушеної міграції, посилення нерівномірності розподілу можливостей для розвитку зайнятості, загострення кваліфікаційних та цифрових розривів у сільській місцевості, посилення вимог щодо постійного зростання цифрової грамотності та цифрових компетентностей сільського населення;

– механізм реалізації публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості шляхом обґрунтування запровадження для периферійної зони сільської місцевості організаційної моделі мережевого децентралізованого управління розвитком самозайнятості (через сприяння і підтримку особистих господарств населення), яка спирається на мережеву взаємодію у процесах публічного управління і у процесах побудови ланцюгів поставок; будується на принципах участі, співпраці, використання природної схильності до відповідної праці; передбачає або побудову національної мережі інфраструктурної підтримки самозайнятості та підприємницької діяльності в сільській місцевості, яка складається із забезпечуючих неприбуткових організацій з особливим механізмом управління, організації і функціонуванням, або створення

і реалізацію національного проєкту з впровадження цифрової забезпечуючої екосистеми або платформи з відповідними програмними рішеннями національного рівня за участю органів державної влади, ІТ компаній, компаній-споживачів і компаній-постачальників;

дістало подальшого розвитку:

– уточнення понятійно-категоріального апарату в сфері публічного управління зайнятстю населення шляхом розкриття змісту понять: зайнятість населення в сільській місцевості, яка визначається як комплекс суспільно-економічних відносин, які охоплюють діяльність фізичних осіб в сільській місцевості, що пов'язана з прикладанням особистої праці згідно видів економічної діяльності з метою отримання економічної вигоди або певних благ шляхом задоволення суспільних потреб і з переважанням праці з живою природою і живими організмами; та публічна політика забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості, яка визначається як взаємопов'язаний, науково обґрунтований і цілеспрямований комплекс дій суб'єктів публічного управління і врядування, спрямований на всебічну і повну реалізацію потенціалу формування і розвитку продуктивної зайнятості в сільській місцевості з урахуванням закономірностей територіального розподілу економічних можливостей і тенденцій змін суспільних відносин;

– теоретичні обґрунтування використання смарт систем в публічному управлінні зайнятстю населення шляхом розробки публічно-управлінської концепції смарт-села з визначенням її складників, принципів і функцій та орієнтацією на розширення продуктивної зайнятості широких верств сільського населення при одночасному збереженні природного і соціокультурного середовища сільської місцевості та обмеженні цифрових відносин видами економічної діяльності і функціями публічного управління; спрямуванням її на розширення можливостей прикладання праці в сільській місцевості, збільшення зайнятості і самозайнятості через найкраще вирішення проблем забезпечення виробничої діяльності і просування продукції, адаптації компетенцій сільського населення для ефективної праці в симбіозі з природними екосистемами, цифровим

і соціальним середовищем;

– науковий підхід щодо застосування у публічному управлінні просторового планування, зокрема через виділення трьох зон сільської місцевості за ознаками близькості розташування, інтенсивності транспортних, економічних і соціокультурних зв'язків з містом та граничної чисельності мешканців, з подальшим розробленням таргетованих заходів публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості, що дозволить здійснити гармонічне взаємоузгодження заходів публічного впливу і можливостей певної зони сільських територій для зростання чи оптимізації зайнятості.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання отриманих науково-практичних результатів в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування при удосконаленні інструментів реалізації публічної політики зайнятості населення в сільській місцевості.

Окремі наукові результати знайшли своє відображення в практичній діяльності Харківського обласного центру зайнятості, зокрема, пропозиції щодо розвитку цифрової зайнятості в сільських населених пунктах міських та приміських територіальних громад, подолання цифрових і кваліфікаційних розривів у сільській місцевості, розвитку державно-приватного партнерства в сфері забезпечення зайнятості у сільській місцевості (довідка про впровадження від Харківського обласного центру зайнятості).

Розроблені пропозиції щодо реалізації просторової моделі публічного управління сільською зайнятістю, заходів цифрової трансформації зайнятості, заходів підтримки і стимулювання сільського підприємництва та самозайнятості в сільській місцевості, формування цифрових компетенцій у сільських економічно активних осіб та розвитку сільської цифрової інфраструктури знайшли своє відображення в діяльності Краснокутської селищної ради Богодухівського району Харківської області (довідка від 27.05.2024 р).

Авторські розробки щодо концептуальних засад формування публічної політики цифрової трансформації зайнятості; концепції смарт села за функціональним підходом; моделі дворівневої просторово детермінованої

публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості України; організаційна модель мережевого децентралізованого управління забезпеченням економічної діяльності особистих селянських господарств, яка будується на принципах участі, співпраці, інтеграції в ланцюги поставок, використання природної схильності до відповідної праці, домінування нефінансової мотивації та ін. і спроможна забезпечити масову формалізовану зайнятість в сільській місцевості знайшли відображення у змісті дисципліни «Багаторівневе врядування та SMART-міста», яка включена до магістерської освітньо-професійної програми «Публічне управління економічною та цифровою модернізацією суспільства» та дисципліни «Державне регулювання зайнятості», яка включена до магістерської освітньо-професійної програми «Управління персоналом та економіка праці» які викладаються в ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (акт від 22.05.2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано авторкою особисто, отримані авторські наукові результати та сформульовані висновки оприлюднено в опублікованих працях, при цьому ідеї або розробки, що належать співавторам публікацій в дисертаційній роботі не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї, теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях кафедри управління персоналом та підприємництва; на XIV конференції молодих вчених кафедри економіки та права Народної української академії (м. Харків, 2020 р.); на міжнародному науковому конгресі «Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє» (м. Харків, 2021р.); на міжнародному науковому конгресі «Публічне управління XXI століття: в умовах гібридних загроз» (м. Харків, 2022 р.); на міжнародному науковому конгресі «Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів» (м. Харків, 2023 р.); на III Міжнародній науково-практичній конференції «Grundlagen der modernen wissenschaftlichen Forschung» (м. Цюрих, Швейцарська Конфедерація, 2023 р.); VII Міжнародна науково-практична конференція «Current Issues and Prospects for The Development of Scientific Research» (м. Орлеан, Франція, 2023 р.); Міжнародна

наукова конференція «Development trends in public management and administration in Ukraine and the Republic of Poland» (м. Рига, Латвія, 2023 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження опубліковано в 16 наукових працях, з них: 6 статей у вітчизняних наукових фахових виданнях; 2 статті у закордонному виданні; 7 тез доповідей у матеріалах конференцій за участю здобувача; 1 підрозділ у колективній монографії.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дисертації викладено на 283 сторінках друкованого тексту, у тому числі робота містить: 4 таблиці, 6 рисунків і 2 додатки на 8 аркушах. Список використаних джерел налічує 392 найменувань (на 44 сторінках), у тому числі іноземною мовою – 118.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

1.1. Зайнятість населення в сільській місцевості як об'єкт публічної політики

Сучасне суспільство всіх ставить в умови, коли є необхідність забезпечувати себе, свою сім'ю, дітей [391, с. 530].

Праця, робота, зайнятість, трудові доходи, регламенти трудової діяльності – ці та інші дотичні, близькі за змістом явища та процеси були й залишаються в епіцентрі інтересів, життєвих цінностей економічно активної людини [107, с. 4]. Праця є однією з найважливіших форм самовираження, сферою реалізації можливостей і визнання людини [82, с. 79]. Феномен категорії «праця» Могильний О. М., Патика Н. І., Грищенко О. Ю. розглядають як процес свідомої і цілеспрямованої діяльності на перетворення природних та економічних факторів виробництва з метою задоволення потреб людини [137, с. 55].

Волошин Р. зазначає, що за своєю природою працю часом ототожнюють із поняттям «робота», що, в принципі, є помилкою, оскільки робота не є уособленим поняттям, прив'язаним виключно до людини, особистості. Роботу може виконувати машина чи тварини. Що ж стосується праці, то її можна здійснювати тільки свідомо, докладаючи творчих та інтелектуальних зусиль. Зважаючи на це, в основі праці – добровільна дія, пов'язана із визначеною мотивацією, що передбачає наявність перспективної складової праці, яка найчастіше проявляється у формі цілей, планів чи завдань [54, с. 9].

Конституція України (ст. 1, ст. 3) закріплює зобов'язання держави щодо проведення активної державної соціальної політики, в тому числі забезпечення громадянам право на працю та її гідну оплату, на житло, освіту, охорону здоров'я, на соціальний захист та ін. [109].

Зайнятість населення є потужним фактором економічного зростання й одним із найважливіших показників рівня добробуту та соціальної безпеки суспільства. Водночас ринок праці є найвразливішою системою, яка гостро реагує на збурення зовнішнього середовища. Фінансові кризи, пандемії, повномасштабна війна в Україні створюють серйозні загрози соціальній безпеці усіх суб'єктів ринку праці, насамперед, у сфері зайнятості [161].

Стан ринку праці і тенденції розвитку у сфері зайнятості населення належать до соціально-економічних показників, що є індикатором суспільного розвитку та визначально впливають на нього [32, с. 24].

Учені Цимбалюк І. О. та Павліха Н. В. визначають ринок праці як систему соціально-трудова відносин між роботодавцями, населенням, державою, профспілками й іншими суб'єктами щодо узгодження інтересів між ними на основі дії законів попиту та пропозиції на робочу силу [252, с. 137].

Близнюк В. В., Яценко Л. Д. наголошують, що від стану ринку праці, ефективності і стабільності залежить добробут та якість життя працюючих та їх родин, міцність фундаменту відтворення людського потенціалу [32, с. 24].

В умовах ринкової економіки фактор зайнятості населення є визначальним у формуванні соціально-економічного становища будь-якої країни в цілому і кожної людини зокрема [391, с. 523].

Цілями сталого розвитку ООН до 2030 р. передбачено зобов'язання для усіх країн «сприяти поступальному, інклюзивному та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості для всіх» [257].

І дійсно, зайнятість населення є однією з центральних проблем у світі. Досягнення високого її рівня – одна з основних цілей макроекономічної політики будь-якої держави [99, с. 25].

Зайнятість населення є фундаментом економічного зростання країни, вирішальним фактором створення валового національного продукту, матеріального й духовного добробуту людей, провідною сферою реалізації їхніх життєвих інтересів, основним засобом задоволення різноманітних потреб [82, с. 673].

Важко недооцінювати важливість «системи зайнятості» (job system) для нашого суспільства. Це в центрі того, як ми діємо та як ведемо наше життя: ми навчаємося переважно для того, щоб «вивчити професію» та «отримати роботу». Ми хочемо провести своє життя, будучи «зайнятими», а не «безробітними». Бути «безробітним» або без «реальної роботи» є соціальною стигматою та призводить до втрати доходу та соціального статусу [326, с. 551].

Безперечно, трудова діяльність зайнятої особи перетворює її з людини, яка потребує соціального захисту, в соціально захищеного індивіда, який покликаний брати участь у соціальному захисті інших членів суспільства [164]. Зайнятість забезпечує внутрішню свободу людини, її гідність та самодостатність. Довготривала відсутність зайнятості на фоні більш-менш відчутної соціальної підтримки провокує розповсюдження соціального паразитизму, дармоїдства, утриманства та критично зменшує мотивацію до економічного самозабезпечення шляхом гідної праці та суспільно значимої діяльності [280, с. 15].

Економісти розглядають населення як джерело ресурсів для праці, як носія певних економічних відносин і, що вельми важливо, як споживача, що формує попит [82, с. 245]. В свою чергу учена Ільїч Л. М. зазначає, що населення (population) – це сукупність людей, що природно-історично склалася, постійно відновлюється і мешкає на певній території [95, с. 54].

Колот А. М., Грішнова О. А., Герасименко О. О. та ін. визначають зайнятість населення як найважливіший результат функціонування ринку праці, який означає, що внаслідок взаємодії попиту і пропозиції, ціноутворення та конкуренції потреба частини економічно активного населення в робочих місцях є задоволеною [82, с. 673].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення», зайнятість – це не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (у вигляді заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно [177].

Ільч Л. М. та Акіліна О. В. визначають зайнятість (employment) як економічну діяльність громадян, пов'язану із задоволенням особистих та суспільних потреб, і таку, що приносить їм дохід у грошовій або іншій формі. Зайнятість характеризується чисельністю осіб, що працюють [95, с. 857].

У Енциклопедії державного управління, науковець Михненко А. М. зазначає, що зайнятість населення – це суспільні відносини, передусім економічні та правові, щодо включення працівника в певну кооперацію праці на певному робочому місці. Для того щоб вважатися зайнятою, людині досить мати зв'язок з якимось робочим місцем, бути членом якогось виробничого колективу, працювати в порядку індивідуальної трудової діяльності, у приватному секторі тощо [85, с. 210].

У науковій літературі окремо не визначається зміст поняття «зайнятість в сільській місцевості», використовується опосередкована просторово-територіальна характеристика відмінностей визначеного вище явища в конкретній площині.

Тож для більш чіткої ідентифікації загального об'єкту публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості визначимо цей термін: зайнятість населення в сільській місцевості – це комплекс суспільно-економічних відносин, які охоплюють діяльність фізичних осіб в сільській місцевості, що пов'язана з прикладанням особистої праці згідно видів економічної діяльності з метою отримання економічної вигоди або певних благ шляхом задоволення суспільних потреб і з переважанням праці з живою природою і живими організмами.

Необхідність такого визначення обумовлена значними відмінностями у характері праці в сільській місцевості, її економічному, демографічному, науково-технічному та соціальному потенціалах, джерелами мотивації, взаємозв'язками з живими екосистемами та ін..

У цьому контексті потрібно, також, уточнити поняття «праця в сільській місцевості». Під цим поняттям будемо розуміти спрямовану і мотивовану діяльність людини в сільській місцевості щодо виготовлення певної продукції або створення певних благ зі значними взаємообумовлюючими зв'язками в процесі

здійснення такої діяльності з живою природою і живими організмами. Це визначення справедливе навіть для провадження в сільській місцевості діяльності, що є типовою для міської місцевості, зокрема, в сфері науково-технічної та освітньої діяльності, діяльності в сфері інформаційних технологій, надання послуг та ін.. Фізичне знаходження в природному середовищі і природній екосистемі, неминучі фізичні і психоемоційні контакти з живою природою змінюють перебіг звичайної для міського середовища праці.

Прояви, ступінь поширення і роль зайнятості в сільській економіці та економіці країни можна вимірювати і оцінювати статистичними та іншими показниками відповідно до цілей і методології дослідження.

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про зайнятість населення», в цілому, до зайнятого населення належать особи:

- які працюють за наймом на умовах трудового договору (контракту), або інших умовах, передбачених законодавством;
- особи, які забезпечують себе роботою самостійно, у тому числі – члени особистих селянських господарств, діяльність яких здійснюється відповідно до Закону України «Про особисте селянське господарство»;
- особи, які проходять військову чи альтернативну (невійськову) службу;
- особи, які на законних підставах працюють за кордоном та які мають доходи від такої зайнятості;
- а також особи, які навчаються за денною або дуальною формою здобуття освіти у закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти та поєднують навчання з роботою [177].

Під час воєнного стану найманих працівників умовно відносять до таких категорій:

- мобілізовані;
- добровольці територіальної оборони; евакуйовані та/або залучені до роботи дистанційно;
- залучені до суспільно корисних робіт;
- ті, хто продовжують виконувати трудові обов'язки у штатному

режимі [127, с. 185].

Для економічно-активного населення, включаючи безробітних, істотним є статус зайнятості. На практиці розрізняють п'ять статусів зайнятості:

1) наймані робітники (employees) – особи, які працюють за укладеними письмовими контрактами (договорами), або за усною домовленістю з керівництвом підприємства про умови трудової діяльності, за яку вони отримують узгоджену при наймі плату;

2) працюючі за індивідуальним принципом – особи, які самостійно здійснюють діяльність, що приносить їм дохід [8, с. 104];

3) роботодавці (employers) – особи, які керують або уповноважені керувати власним підприємством (організацією, установою тощо) і наймають на постійній основі працівників для здійснення господарської діяльності;

4) неоплачувані працівники сімейних підприємств (not wage and salary workers) – особи, які працюють без оплати на сімейному підприємстві, власником якого є їхній родич;

5) особи, які не підлягають класифікації за статусом зайнятості – це безробітні, котрі не займалися раніше трудовою діяльністю, що забезпечувала їм дохід [95, с. 404-405]. Сюди відносяться також ті особи, кого важко віднести до того, чи іншого статусу зайнятості [8, с. 104].

Акулов М. Г., Драбаніч А. В., Євась Т. В. наголошують, що варто розрізняти зайнятість глобальну (загальну) і економічну. Під економічною зайнятістю слід розуміти участь працездатного населення в суспільному виробництві (включаючи сферу послуг). Глобальна зайнятість включає навчання в навчальних закладах, ведення домашнього господарства і виховання дітей, догляд за людьми похилого віку й інвалідами, участь в органах державної влади, громадських організаціях, службу в Збройних Силах. Основне значення має економічна зайнятість, її співвідношення з іншими видами діяльності, особливо навчанням [8, с. 104-105].

Зайнятість як динамічний процес руху робочих місць та робочої сили відбувається в різноманітних її видах та формах [82, с. 225]. Класифікацію видів зайнятості проводять за: територіальною, професійно-кваліфікаційною,

соціальною ознаками, характером діяльності, за формами власності підприємств, рівнем урбанізації, видами власності тощо. У межах кожного з видів зайнятості організація праці людей різниться за організаційно-правовими формами, умовами використання праці і нормами регулювання тривалості та режимів робочого часу [82, с. 226].

Соціально-демографічні характеристики зайнятих (вік, стать, сімейний статус, рівень кваліфікації, освіта тощо) є важливими факторами пропозиції, що впливають на обрання форми їх зайнятості [69, с. 226]. Форми зайнятості – це організаційно-правові способи, умови трудовикористання [203, с. 151].

За режимом робочого часу розрізняють повну й неповну зайнятість. В свою чергу, неповна зайнятість може бути явною або прихованою, добровільною, або вимушеною (примусовою) [203].

Учена Азьмук Н. А. зазначає, що поширення неповної зайнятості є однією з основних тенденцій сучасного ринку праці, вона пов'язана із заміщенням праці технологіями. Також існує така форма зайнятості, як надзайнятість. Вона є зворотним явищем неповної зайнятості, тобто, це – зайнятість із тривалістю робочого часу понад нормативне значення, встановлене трудовим законодавством певної країни [5, с. 62-64]. Вона властивою є для сфер творчої праці.

За статусом зайнятості розрізняють первинну (основну) зайнятість (*primary employment*) і вторинну (додаткову) зайнятість (*secondary employment*) [203, с. 151; 95, с. 411]. Вторинна зайнятість є неоднорідною за своєю структурою, охоплюючи як малокваліфіковану працю в сільському господарстві, так і складну діяльність у високотехнологічних інноваційних процесах. Вона може бути формальною і неформальною, за наймом і самозайнятістю [161].

Найбільшу проблему становить неформальна або тіньова вторинна зайнятість, яка породжує ризики для усіх суб'єктів соціально- трудових відносин. Детінізація вторинної зайнятості дозволяє зберегти всі її переваги і водночас подолати або обмежити ризики соціальної безпеки [161].

Розповсюдженою і, на думку вчених, перспективною формою додаткової зайнятості і джерелом доходу є ведення особистого підсобного господарства всіма

категоріями населення, дачного садівництва й городництва міськими жителями [8, с. 111].

За стабільністю трудової діяльності розрізняють постійну (constant employment) і тимчасову (temporary employment) зайнятість [203, с. 152].

В Україні найбільш розповсюдженою формою зайнятості була постійна зайнятість за безстроковим трудовим договором, як правило, на роботу на повний робочий день. Така модель праці є типовою для багатьох країн ОЕСР [69, с. 227].

Тимчасова зайнятість має два різновиди – це зайнятість на певний термін (фіксований термін трудового договору) та зайнятість на час відрядження [107, с. 40]. До тимчасово зайнятих належать також і сезонні працівники [5, с. 64].

У межах сезонної зайнятості, науковці [107] виділяють випадкову зайнятість (casual employment), що передбачає виконання різних за характером робіт з метою отримання матеріальної винагороди без укладання трудового договору. За легітимністю працевлаштування розрізняють формальну зайнятість (formal employment) і неформальну зайнятість (informal employment). Формальна зайнятість – це зайнятість, що зареєстрована в офіційній економіці. Неформальна зайнятість – це зайнятість, що не є зареєстрованою в офіційній економіці та джерелом якої є неформальний сектор [107, с. 40]. Зазвичай, ця діяльність здійснюється без укладання трудового договору, не враховується системою державної статистики та нерідко знаходиться на межі кримінальної діяльності, зокрема через несплату податків [95, с. 412].

Взагалі в Україні соціально-трудові відносини за усною домовленістю, що є складовою неформальної зайнятості, акумулюють значну частку зайнятих, праця яких використовується дуже інтенсивно бо вони зазвичай зайняті повний і понаднормовий робочий день. Науковець Гук Л. П. слушно підкреслює, що неформальну зайнятість можна розглядати як вимушену необхідність за кризових умов, але соціальна нестабільність і незахищеність зайнятих на таких умовах працівників у довгостроковій перспективі може маргіналізувати значну частину населення, створити когорту прекаріату, яка формуватиме соціальну напругу в суспільстві [69, с. 227-228].

Древаль Ю. Д., Лінецький Л. М. зазначають, що до прекаріату відносять людей, яким нав'язано ненадійну, нестійку, непостійну трудову зайнятість. А прекаризація – це процес посилення нестабільності у становищі найманих працівників, а також ускладнення їхнього соціального становища [77, с. 35].

Учені І. Чорнодід, В. Лугова, Ю. Лупенко, А. Гуторов, Л. Гуляєва та Ю. Бакун [294, с. 547] наголошують, що вибір прекарних форм зайнятості може здійснюватися не тільки під впливом вимушених зовнішніх факторів, а також свідомим вибором способу життя та соціальної активності, своєрідним протестом проти загальноприйнятого «правильного життя» (*proper life*).

Характерною рисою прекаріату є те, що йому доводиться покладатися тільки на пряму грошову винагороду за працю. Прекаріат не може розраховувати на державу, пенсії, допомогу на випадок безробіття, оплату медичних послуг тощо [5, с. 77-78].

В Україні дуже гостро стоїть проблема прекаризації. Соціально-економічна нестабільність, низькі доходи та рівень життя населення, високий рівень безробіття, наявність територіальної диспропорції між попитом і пропозицією на ринку праці, загострення ситуації в місцевих ринках праці, тощо спонукають українців до нерациональної економічної поведінки, до готовності поступатися правами з метою забезпечення хоча б мінімального рівня задоволення власних потреб [294, с. 549].

За способом участі в суспільно-корисній діяльності зайнятість може бути у вигляді зайнятості за наймом (*wage employment*) та самозайнятості (*self-employment*). Самостійна зайнятість – це відносини (економічні, правові), в які вступають люди з приводу участі в суспільно-корисній праці та які ґрунтуються на особистій ініціативі, самостійності та відповідальності, спрямовані зазвичай на отримання трудового доходу й зумовлюють самореалізацію та самоствердження особистості [107, с. 40].

Самозайнятість має вагоме значення в контексті розширення економічної активності населення. У діяльність цифрових бізнес-моделей найчастіше залучаються працівники як самозайняті особи, а не як стандартні працівники [69,

с. 227].

За умовами організації трудового процесу розрізняють стандартну і нестандартну зайнятість [5, с. 61]. Колот А. М., Герасименко О. О. зазначають, що розвиток соціально-трудоких відносин до ХХІ ст. відбувався переважно за формами стандартної зайнятості [107, с. 38]. Проте учена Гук Л. П. наголошує, що стандартна зайнятість і досі домінує на ринках праці як розвинених країн, так і країн, що розвиваються [69, с. 224].

Сучасні технології підвищують гнучкість та індивідуалізацію виробництва, внаслідок чого набувають поширення нестандартні форми зайнятості [5]. За визначенням Л. М. Ільч та О. В. Акіліної, нестандартна зайнятість (non-standard employment) – це трудова діяльність працівників певної класифікаційної групи, що не відповідає стандартним (типовим) правилам і вимагає спеціального правового регулювання та організаційно-економічного забезпечення [95, с. 411].

Учені [294, с. 547] та [5, с. 59] також зазначають, що нестандартна зайнятість характеризується відсутністю, або обмеженням прав працівника на робочому місці; доступу до механізмів соціального захисту; гарантій отримання стабільного, постійного, легального місця роботи та доходу; збереження кваліфікації, професійного статусу, забезпечення гідної праці тощо.

Найбільш поширеними формами та видами нестандартної зайнятості є: зайнятість, що пов'язана із гнучким робочим роком, стислим робочим тижнем, гнучкими графіками робочого часу та ін.); зайнятість, що пов'язана із соціальним статусом працівників (зокрема, самостійні працівники та члени родини, які їм допомагають); зайнятість на роботах із нестандартними робочими місцями та організацією праці (зокрема, дистанційна зайнятість, надомна праця, вахтово-експедиційна робота тощо); зайнятість за нестандартними організаційними формами (зокрема, тимчасові працівники, сумісництво) [107, с. 40].

Сфера зайнятості в сучасних умовах перебуває у трансформаційних процесах на основі технологічного оновлення засобів праці, предметів праці, знань, компетентностей робочої сили на інноваційній основі. Творчий розвиток, зміни у змісті та характері праці формують новий тип працівника, орієнтованого на швидку

адаптацію до змінюваних умов, гнучкі форми зайнятості, здатність генерувати нові ідеї та впроваджувати їх у господарську практику [268, с. 16].

У країнах ЄС близько половини робочої сили охоплено гнучкою зайнятістю. Така зайнятість покликана вирішувати проблеми безробіття через пошук нових джерел робочої сили, способів організації праці та оптимізації її використання. Гнучка зайнятість набуває особливої актуальності для країн, у яких відбуваються процеси старіння населення [5, с. 58].

Основними привабливими для роботодавців формами зайнятості в сучасних умовах виступають більш гнучкі та менш захищені, зокрема агентська зайнятість та аутстафінг [69, с. 225-226].

Вчені слушно підкреслюють, що сьогодні виникли нові економічні моделі і у зв'язку з чим набула популярності дистанційна зайнятість працівників [97, с. 48]. Поширенню дистанційної зайнятості сприяли стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, Інтернет-ресурсів та цифровізація надання послуг. Суттєві корективи в характер зайнятості в загальносвітовому масштабі, безумовно, внесла пандемія коронавірусу (COVID-19). Практично всі працівники усіх континентів світу вимушені були пристосовуватись до нових реалій життя та праці «вдома» [23, с. 142].

Відповідно до частини першої статті 602 Кодексу законів про працю України України «дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій» [106]. При цьому законодавство не містить заборони виконання такої дистанційної роботи за кордоном [127, с. 184].

Міжнародна організація праці (МОП) на основі даних опитування 118 країн у 2019 році до пандемії Covid-19 оцінювала, що 7,9% працівників у світі були зайняті роботою з дому. На основі даних опитування 31 країни протягом другого кварталу 2020 року МОП зазначали, що 17,4% працівників у світі були зайняті роботою з дому. Таким чином, відсоток працівників, що працювали з дому збільшився більше ніж удвічі з часу пандемії [336].

Віртуальне середовище дистанційної зайнятості передбачає широке застосування інформаційних і комунікаційних технологій, роботу через інформаційні мережі, роботу вдома та у спеціальних центрах, просторово віддалених від основного офісу компаній. Тому саме дистанційна зайнятість має найбільший інноваційний потенціал, що відповідає вимогам нового часу [95, с. 413].

Дослідник Лі К. зазначає, що поїздки на роботу і назад були важливим фактором у виборі місця проживання в минулому без дистанційної роботи. Оскільки дистанційна робота дозволяє працівникам жити далі від роботи через рідкісні поїздки на роботу, дистанційна робота перерозподіляє робочі місця та житло. Збільшення розміру дистанційної роботи загалом має тенденцію до переміщення попиту на житло та ділової активності з центру міста на передмістя [336].

Питання зайнятості у сільській місцевості сьогодні є важливою проблемою розвитку аграрного сектору України [195, с. 51]. Проблемним питанням є бідність, що ще більше загострює проблеми життя в сільській місцевості. Зокрема, Організація Об'єднаних Націй виявила, що в усьому світі 83,5% бідних припадає на сільську місцевість [345].

Сільська місцевість природно неоднорідна за своїми характеристиками [376, с. 9] Сільська місцевість України є особливою соціовиробничо-територіальною системою з притаманним їй сільським способом життя з його розміреним ритмом, садибною забудовою поселень, переважанням праці на землі. До сільської місцевості входять території з земельними (зокрема, сільськогосподарськими) угіддями для здійснення господарської діяльності, а також сільські поселення з постійними мешканцями [142, с. 40].

На функціонування та розвиток сільської місцевості впливають багато факторів, що робить поняття «сільської місцевості» неоднозначно визначеним за різними підходами [286].

У науковій літературі наразі немає одностайності у визначенні сутності сільської місцевості. Це поняття переважно трактують як території, що знаходяться

за межами міст і є, переважно, зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови. Типова сільська місцевість має низьку щільність населення та малі поселення [110, с. 7].

Згідно статті 1 Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», сільська місцевість – це території, що знаходяться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови [188].

До речі, останнім часом у науковому колі спостерігається плутанина щодо сутності понять: сільська територія, сільська місцевість та сільські населені пункти. Цілком правильною є думка О. Зарічука, за дослідженням якого, термін «сільська місцевість» включає в себе території поза межами міст та до складу якої входять сільські території та сільські населені пункти [91].

Вихідним осередком сільської місцевості, де формуються виробничі та соціально-трудова відносини, є сільський населений пункт. У науковій літературі до сільських населених пунктів відносять села незалежно від їх адміністративної підпорядкованості.

З позицій юриспруденції село розглядається як адміністративно-територіальна одиниця, населений пункт зі сталим складом жителів, зайнятих переважно сільськогосподарським виробництвом. У законодавстві село визначається як сільське поселення, що характеризується такими ознаками: єдність та компактність місця проживання людей, зайнятих переважно в сільському господарстві та в інших територіально розосереджених галузях; забезпеченість об'єктами соціального та виробничого призначення; кількість жителів від 0,5 до 2 тис. осіб [85].

Досліджуючи формування потенціалу сільських населених пунктів, науковці наголошують, що сьогодні посилюються процеси глибокої деформації демографічного потенціалу сільських поселень, має місце зменшення кількості сільських населених пунктів і земельного фонду цільового використання сільських поселень. Особливої актуальності набувають заходи зі збереження та розвитку національної сільської поселенської мережі, передусім відродження дрібних і

малих сільських поселень [14, с. 235].

На більшості території поширені середні і великі села. Значна концентрація населення спостерігається у великих селах – понад 50% сільського населення України. Збільшення кількості дрібних поселень унеможлиблює відновлення процесів їх самовідтворення за рахунок власного демографічного потенціалу, призводить до погіршення використання природних та матеріальних ресурсів певної території, формування депресивності їхнього розвитку. На сучасному етапі суспільного розвитку практично кожне четверте українське село перебуває під загрозою зникнення. Зміни в менш доступних (віддалених) сільських районах призводять до циклу занепаду [61, с. 224-225].

Проблемними сьогодні є периферійні поселення (що розташовані більше 10 км від районних центрів) і прилеглі до них території. Саме в таких населених пунктах найбільш інтенсивно погіршуються кількісні й якісні демографічні характеристики, скорочується трудовий потенціал, зростають процеси безробіття та бідності мешканців, посилюється міграційний вплив сільської молоді у міста і за кордон. Як наслідок ці села трансформуються в малі села, які згодом стають «неперспективними», сільська поселенська мережа з року в рік скорочується, території обезлюднюються і занепадають [230, с. 4].

На початку економічних перетворень сільська місцевість вважалася дуже праце дефіцитною, здатною забезпечити роботою значну кількість безробітних міських жителів. Проте, ці прогнози не справдилися. Падіння рівня споживання й експорту сільськогосподарської продукції вкрай загострили проблеми її збуту, і в результаті за рівнем доходів і можливістю продуктивної зайнятості сільські жителі опинилися ще в гіршому становищі, ніж містяни. Виникла значна напруга на сільському ринку праці, оскільки вільних робочих місць тут практично немає [8, с. 121].

Фахівці відмічають серед сільських мешканців певну втрату мотивації до праці на землі, зростання безробіття та міграцію до міст [142, с. 39].

Основними проблемами зайнятості в сільських поселеннях України, на думку вітчизняних дослідників, є:

1) невідповідність між кількістю вакансій та обсягами трудового потенціалу, що був вивільнений із сільськогосподарського виробництва;

2) зростання трудової міграції;

3) поширення дрібнотоварної, низкопродуктивної зайнятості в особистих селянських господарствах (з недосконалим нормативно-правовим регулюванням, соціальною незахищеністю і відсутністю механізмів реалізації політики розвитку особистих селянських господарств);

4) декваліфікація зайнятих працівників у сільській місцевості порівняно з міським середовищем [114, с. 217].

Саме тому найбільш активна частина мешканців сільських населених пунктів поєднує ведення особистого господарства із заробітками в інших поселеннях, зокрема містах [142, с. 43].

Вчена Г. О. Краєвська акцентує увагу на тому, що низька місткість ринку праці у сільських територіальних громадах обумовлює необхідність пошуку роботи не за місцем проживання та фінансових витрат, пов'язаних з цим: на транспорт, житло, додаткові витрати на харчування. Як наслідок, сільське середовище проживання оцінюється як нездатне забезпечити засобами до існування, що впливає на міграційні та репродуктивні настанови сільського населення. Підсилюються або послаблюються ці тенденції в зв'язку зі ступенем розвиненості транспортної інфраструктури, близькістю до альтернативних ринків праці та вичерпності їх потенціалу. В Україні 54,9 % сільського населення працює за межами сільських населених пунктів, в тому числі 42,9 % працює в містах, селищах та за кордоном [114, с. 212].

Контингентом трудових мігрантів є переважно особи молодого та середнього працездатного віку з високим освітнім рівнем або високою здатністю до навчання, через це щорічно втрачається якість людського потенціалу в сільських громадах [61, с. 219].

Відсутність можливостей реалізації освітньо-кваліфікаційного потенціалу за місцем проживання обумовлює трудову міграцію, перехід у неформальний сектор економіки, зайнятість не за спеціальністю та не у відповідності зі здобутим

освітньо-кваліфікаційним рівнем [114, с. 213].

Важливими причинами, що обумовлюють зменшення рівня зайнятості в сільській місцевості є: сезонність сільськогосподарської праці (що зумовлює сезонні коливання рівнів зайнятості та безробіття сільського населення) та екстенсивний спосіб ведення сільського господарства з високим рівнем освоєння земель (ця тенденція потребує розширення сфери зайнятості селян у несільськогосподарській сфері) [160, с. 45]. При цьому, історично склалося, що базовим місцем працевлаштування в сільській місцевості було сільськогосподарське та агропромислове виробництво [163, с. 94].

У цілому, сільська місцевість України має доволі обмежені можливості щодо забезпечення власного населення додатковою роботою, окрім сільськогосподарського виробництва [61, с. 242]. Саме тому, для багатьох сільських мешканців основною сферою прикладання праці і засобом виживання є особисте господарство [142, с. 43].

Основними учасниками ринку праці сільської місцевості з боку пропозиції робочої сили є офіційно наймані працівники на постійній основі і сезонно, неформально зайняті та самозайняті особи, в тому числі фізичні особи-підприємці [137, с. 56-57].

Наявність одночасно значної кількості безробітних і вакансій в сільському господарстві пояснюється особливостями цього ринку праці, зокрема, територіальною віддаленістю вакансії і місця постійного проживання потенційного претендента; відсутністю там, де є вакансії доступного за ціною і комфортом житла; невідповідністю професійно-кваліфікаційних характеристик шукачів роботи вимогам аграрних роботодавців; низькою мобільністю безробітних сільської місцевості тощо [137, с. 60].

Одним із важливих факторів, що впливає на зайнятість у сільській місцевості України є наявність суб'єктів господарської діяльності, водночас у 34,2% сільських населених пунктів вони відсутні [207, с. 7].

Ужва А. М. зазначає, що основною проблемою в українському селі є великий трудовий потенціал, що не зайнятий продуктивною працею. Сільськогосподарські

підприємства і господарства населення (особисті селянські господарства) є основними організаційними формами зайнятості населення сільських територій в аграрному секторі [240, с. 188].

Пронько Л. М. наголошує, що проблемою сільського сектору є зайняте в неформальному секторі економіки сільське населення. Під неформальною економікою прийнято вважати будь-яку економічну діяльність працівників або виробничих одиниць, яка не охоплюється або не повною мірою регулюється чинними інституційно-правовими нормами, а отже, доходи і способи їх отримання перебувають поза межами регулювання держави [195, с. 52]. Одним із ключових секторів неформальної зайнятості виступають господарства населення, а також сільські жителі на сезонних роботах у первинному виробництві, в торгівлі сезонною продукцією та виконанні різних будівельних, монтажних і ремонтних робіт у міських поселеннях тощо, однак без відповідного юридичного оформлення трудових відносин.

Дослідники Н. Патики та Ю. Пасічник підкреслюють, що проблема розвитку українських сіл криється не в недостатній кількості джерел доходів, а у відсутності підприємницького духу, оптимізму, ініціативності, низькій мотивації, недостатній поінформованості сільського населення про наявні можливості та території для їх виконання, недостатній рівень кваліфікації тощо [356, с. 44]. Тобто, проблема є багатогранною і зачіпає наявність джерел доходів, умови праці, мотиваційні акценти, культурний вимір, традиції та господарський уклад, політику громад і держави, діяльність домінуючих агроформувань та ін. [22, с. 144].

Тож розв'язання проблеми зайнятості в сільській місцевості, навіть за звичайних умов, потребує комплексного підходу з активною взаємодією органів влади з територіальними громадами усіх рівнів, суб'єктів господарювання і населення, що мешкає (або центр інтересів якого концентрується) в сільській місцевості. В умовах же кризи, воєнних дій та повоєнного відновлення пріоритет впливу у цій сфері повинні мати органи державної влади, потім (за зменшенням ролі і ваги) територіальні громади, районні ради, обласні ради, потім громадські об'єднання, потім населення, потім підприємці і підприємства. Таке ранжування

впливу і ролі дозволить забезпечити дієвість та ефективність антикризового управління та регулювання.

1.2. Особливості публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України

Держава – це політична форма організації суспільства, основний інститут політичної системи, що здійснює управління суспільством, охорону його економічної та соціальної сфери, культури. Державу відрізняє, по-перше, наявність органів, що здійснюють верховну владу, яка поширюється на все населення; по-друге, наявність права – сукупності загально-обов'язкових правил поведінки, встановлених або санкціонованих державою; по-третє, наявність певної території, на яку розповсюджується влада, юрисдикції держави [9, с. 8].

Науковці О. М. Могильний, Н. І. Патика наголошують, що рівень зайнятості населення, створення нових робочих місць з гідними умовами й конкурентною оплатою праці незалежно від ситуації має постійно перебувати у фокусі державної політики, центральних і місцевих органів влади та інституцій зі спеціальними повноваженнями. Державі при цьому відводиться активна регулююча роль, а не роль статиста [137, с. 52-53].

За визначенням фахівця з публічного управління І.О. Дегтярьової, політика (policy) – це курс, або система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій; певним чином скерована діяльність для досягнення цілей у певній сфері або галузі [198, с. 116].

Професор С. О. Телешун зазначає, що публічна політика (public policy) – це курс дій органів публічного управління та суспільних інститутів, що базується на узгодженні та зближенні позицій зацікавлених сторін і спрямований на досягнення суспільно значимих цілей та виконання пов'язаних з ними завдань [197, с. 52; 198, с. 138].

В умовах стрімких соціальних трансформацій національного і глобального масштабів, сучасна держава, виробляючи та реалізуючи політику спрямовану на

ефективне розв'язання назрілих суспільних проблем, змушена вступати у взаємодію з іншими суб'єктами політичного процесу. Державна політика, залишаючись базовим компонентом політико-управлінської діяльності, в нових умовах зазнає потужного впливу інститутів громадського суспільства та бізнесу і піддається суттєвим трансформаціям. Політика держави яка формується на базі узгоджених в публічній сфері суспільних інтересів, цілей та завдань, все більше набуває ознак публічності [200, с. 106].

Учені Л. М. Ільїч та О. В. Акіліна окремо виділяють політику зайнятості (policy of employment), під якою розуміють сукупність заходів прямого та непрямого впливу на соціально-економічний розвиток суспільства та кожного його члена. Виділяють три рівні політики зайнятості: загальнодержавний, регіональний та локальний [95, с. 441].

Учені наголошують, що сьогодні є необхідність формування ефективної державної політики у сфері зайнятості, дієвої моделі протидії безробіттю та розширення програм сприяння працевлаштуванню [63, с. 241].

Систему забезпечення зайнятості населення Ковач В. О. визначає як сукупність державних органів і організацій, що здійснюють реалізацію політики зайнятості населення, і включає різні рівні управління, службу зайнятості, нормативно-правову базу та державні гарантії зайнятості та захисту від безробіття [105, с. 207].

В. Б. Сухомлин розглядає державну політику у сфері зайнятості населення, як: сукупність заходів, спрямованих на стимулювання, залучення та ефективне функціонування індивідуумів у сфері праці для досягнення цілей суспільства; систему заходів прямого державного та безпосереднього впливу на трудову сферу (ринок праці) для досягнення поставлених цілей; багаторівневий процес врегулювання відповідних процесів у даній сфері, який включає відповідні структурні рівні: макрорівень (забезпечує стратегічне вирішення проблем зайнятості); регіональний (передбачає запровадження основних напрямів реалізації державної політики у даній сфері на мікрорівні й активну участь та сприяння регіонів щодо реалізації пріоритетів своєї політики в межах своїх компетенцій);

місцевий (забезпечує практичну й безпосередню діяльність щодо працевлаштування населення, виплат допомоги по безробіттю, навчання) [232, с. 9].

Ураховуючи, що вітчизняні вчені не пропонували дефініцію публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості, а обмежувалися визначеннями державного регулювання зайнятості, державної політики зайнятості, публічної політики зайнятості та ін., пропонуємо це поняття визначити таким чином: *публічна політика забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості – це взаємопов'язаний, науково обґрунтований і цілеспрямований комплекс дій суб'єктів публічного управління і врядування, спрямований на всебічну і повну реалізацію потенціалу формування і розвитку продуктивної зайнятості в сільській місцевості з урахуванням закономірностей територіального розподілу економічних можливостей і тенденцій змін суспільних відносин*. Така політика має бути переважно спрямована на забезпечення масової продуктивної зайнятості в сільській місцевості.

Продуктивна зайнятість у Законі України «Про зайнятість населення» визначається як зайнятість, що дає змогу забезпечити ефективне суспільне виробництво та задовольнити потреби працівника на рівні не менше встановлених законодавством гарантій [177]. Слід відмітити, що в контексті запропонованого вище визначення, продуктивну зайнятість в сільській місцевості доцільно розглядати як зайнятість, яка забезпечує створення в сільській місцевості максимально можливої за наявних умов доданої вартості з одночасною максимально повною реалізацією потреби населення сільської місцевості у здійсненні притаманними кожній конкретній особі певної форми, обсягу та складності праці, отриманні трудових доходів не менше середнього рівня в економіці країни.

Продуктивна зайнятість в сільській місцевості має збільшувати валовий регіональний продукт, забезпечувати зростання добробуту населення, підвищення рівня і якості сільського життя і, що, на нашу думку, найбільш важливо, забезпечувати емоційне задоволення сільського населення від процесу і всебічних

результатів праці.

Пріоритети державної політики в сфері зайнятості визначаються з урахуванням проблем економічного національного розвитку відповідно до законодавчо-нормативних забезпечень і фактичним станом ринку праці [119].

За Головань Т. Г. державна політика у сфері зайнятості являє собою систему соціально-економічних та організаційно-правових заходів по створенню умов для повного використання потенціалу трудової і ділової активності працездатного населення, які розробляють та реалізують відповідні державні органи [63, с. 242].

У цьому дослідженні будемо спиратися на визначення публічної політики у сфері зайнятості, яке надає науковець Н. Ярош у термінологічному словнику з публічного управління, де така політика є визначеним курсом дій органів публічної влади, цілеспрямованим впливом, який справляють суб'єкти публічної влади у сфері праці. Метою такої політики є задоволення потреб у робочій силі та ліквідація безробіття і неповної зайнятості для стимулювання економічного зростання й розвитку, підвищення рівня життя [198]. Згідно з Конвенцією Міжнародної Організації Праці № 122 активна політика зайнятості має бути спрямована на сприяння повній, продуктивній і вільно обраній зайнятості. Критеріями успішності політики зайнятості визначено: наявність роботи для всіх, хто готовий стати до роботи і шукає роботу; максимально можлива продуктивність роботи; наявність свободи вибору зайнятості і найширших можливостей для кожного працівника здобути підготовку та використовувати свої навички і здібності для виконання роботи, до якої він придатний, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних поглядів, іноземного чи соціального походження [198, с. 139]. Таке визначення є досить вичерпне і відбиває зміст, цілі і очікувані результати державного впливу на сферу зайнятості.

Публічне управління зайнятістю передбачає забезпечення балансу попиту і пропозиції на працю категорій громадян різної професійної кваліфікації, зростання рівня доходів та якості життя населення, створення умов кадрового забезпечення для формування й реалізації підприємницької і творчої ініціативи [53, с. 146].

Державна політика зайнятості виконує специфічну функцію поєднання та

узгодження економічної та соціальної політики держави, детермінує ієрархію цілей і завдань регулювання макроекономічних пропорцій та сприяння соціальному розвитку і зростанню добробуту населення. Саме політика зайнятості надає визначеності системі пріоритетів державного втручання в економіку країни, дозволяє обґрунтовано розрізняти цілі державного регулювання та засоби їх досягнення. В умовах воєнного стану в Україні (з 24.02.2022 по тепер. час) державна політика у сфері зайнятості є особливо актуальною, оскільки в кризових умовах опинились всі громадяни країни, всі наймані працівники та роботодавці [127, с. 184-185].

Крізь призму рівня та якості зайнятості, збалансованості трудової сфери, доходів, умов праці, інших важливих характеристик ринку праці чітко простежуються як зародження нових можливостей для працездатного населення в умовах воєнної кризи та повоєнного відновлення, так і поява все нових викликів, ризиків і загроз [32, с. 27].

У процесі впровадження політики на ринку праці держава, як його суб'єкт, виконує такі функції:

- законодавчу (нормативно-правове регулювання обставин та умов діяльності суб'єктів ринку праці);
- соціально-економічну (забезпечення раціональної структури зайнятості, стимулювання попиту на робочу силу);
- соціального захисту незайнятого населення;
- регулювання ринку праці непрямыми методами (засобами фіскальної, демографічної, житлової політики тощо) [9, с. 8].

Публічне управління зайнятістю населення є важливою частиною системи державного регулювання економіки, вимагає цілеспрямованої роботи й узгодженої участі органів влади на всіх рівнях. Воно передбачає постановку і досягнення окремих показників, що характеризують стан сфери зайнятості в державі, зокрема, рівень безробіття, зайнятості, потреби в трудовому потенціалі тощо. Публічна політика у сфері зайнятості населення повинна бути системою заходів, що передбачає можливість реалізації свободи праці, сприяння в забезпеченні

зайнятості та захист від безробіття. В умовах ринкової економіки роль держави полягає насамперед у тому, щоб допомогти знайти роботу всім, хто може й хоче працювати, і гарантувати соціальну захищеність тим категоріям громадян, які її потребують [53, с. 146].

З метою зменшення негативних наслідків для економіки, уряд України запровадив певні інструменти державної політики в умовах воєнного стану. В результаті спрощення регулювання трудових відносин було полегшено процедури звільнення, зміни істотних умов праці, переведення працівника на іншу роботу тощо, роботодавець отримав право встановити збільшену норму тривалості робочого часу, зменшити тривалість щотижневого безперервного відпочинку, призупинити дію трудового договору з працівником та ін. [149, с. 205].

З точки зору ринку праці, вплив воєнної агресії на зайнятість є подібним до впливу пандемії COVID-19, оскільки обидва ці чинники є економічними шоками з боку попиту, що спричиняють зменшення кількості робочих місць і сукупного робочого часу [149, с. 206].

На етапі інтеграції України в європейське співтовариство актуальним є питання щодо забезпечення державного регулювання зайнятості населення відповідно до завдань соціально-економічного розвитку країни з метою розв'язання існуючих проблем та поліпшення ситуації у сфері зайнятості населення [99, с. 26].

Державне регулювання зайнятості населення забезпечується через формування та реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення і визначається як сукупність взаємопов'язаних організаційно-правових, економічних і соціальних механізмів (методів) впливу на ринок праці, що застосовуються для забезпечення стимулювання попиту на послуги робочої сили, її розширеного відтворення та ефективного використання, вирішення інших проблемних питань зайнятості населення [90, с. 9].

За визначенням науковця А. В. Іванова, державне регулювання зайнятості населення – це комплекс соціально-економічних заходів та інструментів усунення дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили з метою досягнення

збалансованої та обґрунтованої структури зайнятості [93, с. 194].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про зайнятість населення» [177], державне регулювання зайнятості – це формування і реалізація державної політики у сфері зайнятості населення з метою створення умов для забезпечення повної та продуктивної вільно обраної зайнятості і соціального захисту в разі настання безробіття.

Досліджуючи державне регулювання ринку праці в кризових умовах, О. Войтик та Н. Мазій акцентують, що рівень зайнятості населення є одним із вагомих параметрів оцінки стану як економіки, так і ефективності публічного управління будь-якої держави. Державна політика у цій сфері має забезпечувати максимально повне залучення економічно активного населення до процесів соціально-економічного розвитку [53, с. 146]. Тож, рівень зайнятості безпосередньо відбиває стан економіки і опосередковано – соціальної сфери. А в умовах зміни характеру і форм економічної діяльності, способу і технології виробництва, механізмів формування доданої вартості та ін. зайнятість населення стає чутливою до реалізації адекватних інструментів публічного впливу і регулювання, але за умови завчасності такого впливу та перспективності його наслідків [22, с. 136].

Ковач В. О. вважає, що об'єктом політики зайнятості є не тільки офіційно зареєстровані безробітні, а й все працездатне населення. Виходячи з цього, державне регулювання зайнятості слід орієнтувати не тільки на незайняте населення, а й на ефективне використання трудових ресурсів, підвищення їх освітнього і кваліфікаційного рівня, забезпечення правових і соціальних гарантій зайнятості [104, с. 98].

Державна політика зайнятості населення залежить від темпу і характеру ринкових перетворень. Вона передбачає систему адаптації різних категорій незайнятого населення до вимог ринку праці, а також систему соціального захисту безробітних та осіб з обмеженою конкурентоспроможністю [99, с. 29].

Державна політика у сфері зайнятості населення закріплена у ст. 15 Закону України «Про зайнятість населення» [177] і ґрунтується на таких принципах:

- 1) пріоритетності забезпечення повної, продуктивної та вільно обраної

зайнятості в процесі реалізації активної соціально-економічної політики держави;

2) відповідальності держави за формування та реалізацію політики у сфері зайнятості населення;

3) забезпечення рівних можливостей населення у реалізації конституційного права на працю;

4) сприяння ефективному використанню трудового потенціалу та забезпечення соціального захисту населення від безробіття.

Науковець Головань Т. Г. слушно підкреслює, що на сьогоднішній день, безумовно, постає питання затвердження нових принципів державної політики у сфері зайнятості відповідно до викликів воєнного часу [63, с. 243].

Складність затвердження нових принципів політики зайнятості обумовлена, з одного боку, інертністю суспільної свідомості, консерватизмом господарників і управлінців, а з іншої – уявленням про те, що перехід до ринкового механізму може автоматично вирішити проблеми, що накопичилися у минулому і виникли сьогодні, у сфері зайнятості [105].

Метою державної політики у сфері зайнятості населення є:

1) забезпечення рівних можливостей особам у реалізації їх права на працю;

2) сприяння підвищенню професійного рівня працездатного населення відповідно до суспільних потреб;

3) сприяння зайнятості населення, у тому числі в сільській місцевості та на депресивних територіях;

4) забезпечення економіки кваліфікованими кадрами;

5) збалансування попиту на робочу силу (створення належної кількості робочих місць) та її пропонування (створення умов для професійного розвитку, гідних умов для праці);

6) пріоритетність забезпечення повної та продуктивної вільно обраної зайнятості;

7) забезпечення соціального захисту осіб у разі настання безробіття;

8) посилення соціального та правового захисту громадян України, які працюють за кордоном, у тому числі шляхом активізації міжнародного

співробітництва, укладення міжнародних договорів, що стосуються питань захисту прав трудових мігрантів [177].

Основними напрямками державної політики у сфері зайнятості населення є:

1) створення умов для розвитку економіки та сприяння створенню нових робочих місць;

2) задоволення попиту економіки у висококваліфікованих працівниках, формуванні і розвитку професійних кваліфікацій, сприяння розробленню професійних стандартів;

3) посилення мотивації до легальної і продуктивної праці;

4) активізація підприємницької ініціативи та самостійної зайнятості населення;

5) удосконалення системи професійного навчання з урахуванням інтересів особистості, потреб економіки та ринку праці;

6) сприяння підприємствам, установам та організаціям незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання у професійному розвитку працівників;

7) збалансування попиту і пропонування щодо обсягу та рівня кваліфікації робочої сили на ринку праці шляхом системного прогнозування потреб економіки;

8) сприяння зайнятості громадян;

9) забезпечення створення рівних можливостей для реалізації суб'єктами господарювання інфраструктурних проектів та цільових програм, що фінансуються за рахунок державних коштів;

10) координація та контроль діяльності суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні;

11) повернення безробітних до продуктивної зайнятості;

12) міжнародне співробітництво у сфері забезпечення соціального захисту громадян України, які працюють за кордоном;

13) взаємодія органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, роботодавців та професійних спілок з метою забезпечення повної та продуктивної вільно обраної зайнятості, зокрема здійснення заходів щодо сприяння зайнятості

населення;

14) забезпечення ефективного та цільового використання коштів, спрямованих на реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення;

15) здійснення заходів, що сприяють зайнятості громадян, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці (частина перша статті 14 цього Закону);

16) заохочення роботодавців, які зберігають діючі та створюють нові робочі місця насамперед для громадян, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці;

17) забезпечення співпраці центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, інших посередників з працевлаштування та установ соціальної, професійної і трудової реабілітації осіб з інвалідністю, центрів соціальних служб для молоді;

18) захист внутрішнього ринку праці шляхом регулювання залучення до роботи іноземних працівників [177].

Держава забезпечує реалізацію політики у сфері зайнятості населення шляхом:

1) проведення податкової, кредитно-грошової, інвестиційної, бюджетної, соціальної, зовнішньоекономічної та інноваційної політики з метою розширення сфери застосування праці, забезпечення повної, продуктивної, вільно обраної зайнятості, підвищення рівня кваліфікації та конкурентоспроможності робочої сили;

2) визначення у загальнодержавних програмах економічного та соціального розвитку, програмах економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст показників розвитку ринку праці та зайнятості населення та їх оцінювання за результатами реалізації таких програм;

3) включення до системи регулювання ринку праці заходів щодо запровадження стимулювання роботодавців до створення нових робочих місць;

4) сприяння підвищенню конкурентоспроможності робочої сили та

зайнятості населення;

5) соціального захисту громадян у разі настання безробіття;

6) сприяння самозайнятості населення шляхом стимулювання відкриття власного бізнесу, в тому числі в сільських населених пунктах та на депресивних територіях;

7) розвитку сільського аграрного туризму, кластерів народних художніх промислів;

8) створення умов для забезпечення підвищення конкурентоспроможності робочої сили та її мобільності;

9) прогнозування та оцінки впливу на ринок праці політики у сфері зайнятості;

10) ведення переліку суб'єктів господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном [177].

Досліджуючи формування та реалізацію державної політики зайнятості, О. Боков виділяє такі пріоритетні завдання цієї політики, як: активізація економічної активності населення країни; розширення сфери застосування праці шляхом створення нових робочих місць; зменшення масштабів неформальної (тіньової) зайнятості; диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією; забезпечення відповідності якості робочої сили сучасним потребам розвитку інноваційної економіки і її ефективного використання; удосконалення правових механізмів у сфері соціально-трудових відносин, пов'язаних з гнучкістю ринку праці та розвитком нестандартних форм зайнятості; підвищення якості соціальних послуг, що надаються незайнятому й безробітному населенню державною службою зайнятості на місцевому рівні [36, с. 1]. Ці завдання були ще до початку повномасштабної війни і не враховують усіх економічних і соціальних реалій, тож їх потрібно актуалізувати, розширити змінити пріоритетність [22, с. 136].

Петрова І. Л., Качан Г. М., Кравець І. М. наголошують, що держава має створювати умови для реалізації людського потенціалу економічно активного населення за основним місцем роботи та отримання ним належного прозорого доходу [161].

Заходи державного впливу на ринок праці повинні враховувати інтереси як працівників, так і роботодавців, тому державна підтримка зайнятості включає:

- вирішення питань підвищення рівня професійної освіти і кваліфікації працюючих;
- сприяння процесам створення нових робочих місць з належними умовами та гідною оплатою праці в окремих галузях і секторах економіки;
- підтримку самозайнятості та малого підприємництва, тобто форм зайнятості, які не потребують значних витрат з боку держави;
- вдосконалення механізмів соціального захисту населення, у тому числі окремих груп, які потребують державної підтримки і конкурентоспроможності на ринку праці;
- сприяння створенню в регіонах приватних агентств зайнятості з метою надання послуг у працевлаштуванні та самостійної зайнятості;
- створення спеціальних підприємств для організації громадських робіт в умовах, коли кошти на оплату праці резервуються з регіональних фондів зайнятості, на матеріальні витрати - з регіональних і місцевих бюджетів;
- організацію перенавчання працівників, які підлягають вивільненню в результаті скорочення штатів;
- розробку і реалізацію спеціальних програм з питань забезпечення внутрішньої міграції населення з регіонів, що характеризуються наявністю критичної ситуації на ринку праці;
- створення нових казенних підприємств на базі державних підприємств-банкрутів [119].

Закономірно, що відповідним індикатором ефективності державної соціально-економічної політики на сучасному етапі розвитку України постає здійснення публічного управління та адміністрування процесом зайнятості населення, рівень якого безпосередньо визначається станом економіки, в якому нині знаходиться країна. Водночас головним завданням публічного управління та адміністрування процесом зайнятості населення має стати вироблення науково обґрунтованого прогнозування процесів, що відбуваються на ринку праці,

формування відповідної стратегії, поточних і довгострокових програм зайнятості; координація інтересів всіх суб'єктів державного управління процесом зайнятості; стимулювання процесів соціально-економічного розвитку для вирішення проблем зайнятості; переорієнтація курсу вирішення соціальних проблем на розширення ринку праці, організацію допомоги в наданні або пошуку роботи усім, хто бажає працювати; моніторинг і аналіз результатів політики зайнятості; контроль виконання визначених завдань [53, с. 152-153].

Сучасна політика у сфері праці та зайнятості спрямована на активне регулювання ринку праці, у тому числі поліпшення умов і систем оплати праці, стимулювання зайнятості й здобуття професійної освіти [112, с. 102-103].

Міністерство соціальної політики України забезпечує реалізацію державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття [133].

Формування і реалізація державної політики у сфері зайнятості населення з метою створення умов для забезпечення повної та продуктивної вільно обраної зайнятості і соціального захисту в разі настання безробіття здійснюється через Державну службу зайнятості, яка є централізованою системою державних установ, діяльність якої спрямовується та координується Міністерством економіки України. Фактично ця служба є посередником між роботодавцями та шукачами роботи [38, с. 60].

Ковач В. О. зазначає, що на сьогодні сформувалося два підходи до участі держави у формуванні політики зайнятості. По-перше – це участь державних органів в регулюванні ринку праці, при якому вони беруть на себе лише ті функції, які не можуть бути виконані ринковими механізмами. По-друге – це заходи активного впливу держави на сферу управління зайнятістю населення [105, с. 96].

Тобто, держава на ринку праці може реалізовувати активну та пасивну політику зайнятості. Пасивна політика зайнятості (*passive employment policy*) – це сукупність заходів, які направлені на згладжування негативних наслідків безробіття [203, с. 158]. Вона обмежена реєстрацією безробітних, визначенням

допомоги по безробіттю та організацією системи її надання та ін. [95, с. 447].

Слушно наголошує Ю. Маршавін про необхідність перенесення акценту з виплати допомоги по безробіттю на здійснення активних програм сприяння працевлаштуванню за умови, що ці заходи впливатимуть на прискорення працевлаштування безробітних і дають найкращі результати на одиницю витрат [128].

Активна політика зайнятості (active employment policy) – це сукупність правових, організаційних та економічних заходів, які проводить держава з метою зниження рівня безробіття [119]. Вона спрямована на підвищення конкурентоздатності людини у боротьбі за робочі місця шляхом навчання, перепідготовки, сприяння самозайнятості та індивідуальній діяльності, допомоги у працевлаштуванні, професійного консультування тощо [199].

Відповідно до змісту активної політики кожна працездатна людина повинна самостійно заробляти кошти для забезпечення своєї родини, а держава лише виступати посередником, надаючи громадянам можливість зайнятості [95, с. 446].

Акіліна О. В. зазначає, що активна політика зайнятості заохочує активність кожного громадянина, спрямовану на пошук робочого місця, що, у свою чергу, скорочує його залежність від доходів за рахунок соціальних виплат (тобто зменшує витрати державного бюджету), а також знімає напруженість у суспільстві, пов'язану з важким психічним станом безробітних. По-друге, активна політика в цілому збільшує продуктивність праці та, зокрема, сприяє структурній перебудові економіки, підвищуючи тим самим ефективність використання трудових ресурсів [7, с. 90-91]. При цьому правильним вектором руху при здійсненні активної політики на ринку праці може стати професійне навчання, оскільки перспективи зайнятості, особливо в умовах структурної перебудови, жорстко пов'язані з розвитком людських ресурсів: гарна освіта та висока кваліфікація надійно охороняють працівників від безробіття. Але діюча мережа навчання і перенавчання кадрів орієнтована, головним чином, на масові професії з метою пом'якшення дефіциту кадрів, а не на потреби ринку праці. Крім того, вона традиційно розрахована на первинну підготовку молоді та підвищення кваліфікації у межах

спеціальності, а не на професійну перепідготовку дорослої людини, що втратила роботу [7, с. 91].

Активна державна політика зайнятості населення впроваджується шляхом розробки та реалізації державної та регіональних програм зайнятості, що формуються, виходячи з конкретної ситуації на ринку праці та прогнозу його розвитку. При розробленні програм зайнятості важливою умовою є диференційоване врахування особливостей зайнятості у кожному регіоні країни. Державна політика у сфері регулювання зайнятості населення, його соціального захисту та поліпшення організації ринку праці повинна бути не ізольованою, не самостійною підсистемою державного управління, а невід'ємною частиною національної стратегії соціально-економічного розвитку [95, с. 449].

Політика зайнятості на регіональному ринку здійснюється у рамках державної програми та шляхом запровадження заходів регіональних і місцевих програм сприяння зайнятості населення, що враховують особливості демографічного та соціально-економічного розвитку територій [950, с. 450].

Регіональні програми зайнятості поділяють на три рівні:

1) державна програма зайнятості населення включає комплекс заходів місцевих органів державної влади та управління щодо вирішення найбільш актуальних проблем соціально-економічного розвитку регіону;

2) обласна (регіональна) програма зайнятості містить перелік заходів, які реалізуються тільки на рівні області (наприклад, виділення міст пріоритетного розвитку);

3) районна (міська) програма зайнятості населення охоплює перелік конкретних заходів, спрямованих на розв'язання проблем окремих учасників ринку праці.

Враховуючи те, що програми сприяння зайнятості – це динамічний інструмент реалізації активної політики зайнятості населення, у світовій практиці тривалість їхньої дії складає, як правило, від шести місяців до двох років. У деяких випадках термін дії може бути подовжений шляхом прийняття відповідних нормативних актів [95, с. 450].

Пріоритети державної політики зайнятості повинні бути націлені на розв'язання соціальних та економічних проблем зайнятості населення на території усієї країни, на депресивних територіях, у малих функціональних містах та у сільській місцевості, а також проблем, пов'язаних із соціальним захистом вивільнюваних працівників, соціальною та професійною адаптацією військовослужбовців, звільнених внаслідок реформування збройних сил [99, с. 29].

Надзвичайно важливою та, водночас, складною сьогодні є проблема забезпечення адекватної та цілеспрямованої політики забезпечення зайнятості населення саме в сільській місцевості України, в якій, до речі, наразі зосереджена і значна кількість містян, що в першу чергу пов'язано з військовими діями на території нашої країни [22, с. 138].

На думку Є. Шебештьєв, сільська місцевість є невід'ємною частиною успішної економіки України, як аграрної держави. Саме тому підтримка жителів сільської місцевості та сприяння розвитку сіл для державних та місцевих органів є пріоритетом. Задля того, щоб відродити колишній потенціал села, ініціатив представників великого та малого бізнесу замало – необхідна державна підтримка та чітко визначена стратегія розвитку на короткостроковий та довгостроковий період [266, с. 83].

Численні виклики сьогодення щодо перебігу та регулювання процесів суспільного життя потребують перегляду змісту та механізмів реалізації публічних політик на різних рівнях та майже у всіх сферах. Пріоритети та акценти публічної політики зайнятості, зокрема, у сільській місцевості, вже не відповідають умовам і ситуації, що змінилася [22, с. 133]. Алексєєва О. В. наголошує, що на селі відбувся глибокий соціальний занепад, який пояснюється, в першу чергу, прорахунками у проведенні державної політики, відсутністю необхідних джерел фінансування, а також неналежного контролю за виконанням законодавчих і нормативних актів з питань соціального розвитку села [9, с. 9].

В умовах функціонування ринкових відносин управління процесом зайнятості має ґрунтуватися на певних методологічних принципах. По-перше, управління сферою зайнятості – це процес організації та контролю функціонування

та розвитку системи сільського ринку праці, що передбачає високий рівень ринкових трудових відносин у ринковій сфері економіки. По-друге, регулювання рівня зайнятості на селі необхідно вважати однією з найважливіших функцій управління ринком сільської праці. Це пояснюється тим, що всі стадії управління працею (прогнозування та планування, організація та координування, мотивація та контроль, облік та аналіз) регулюються в умовах трансформації аграрних відносин. У цьому сенсі впорядкування процесу зайнятості є гнучким механізмом управління процесами відтворення робочої сили в системі її підготовки, розподілу та використання. По-третє, регулювання процесу зайнятості є сукупністю виробничих взаємин між учасниками сільського ринку праці з приводу підготовки, перепідготовки, розподілу та використання робочої сили [195, с. 51].

Державна політика зайнятості в сільській місцевості передбачає такі основні напрями:

- стимулювання розвитку фермерських господарств та інших підприємств, які займатимуться сільським господарством на професійній основі та з використанням сучасних індустріальних технологій;
- диверсифікація зайнятості сільського населення, розвиток переробної промисловості та інших галузей агропромислового комплексу, соціальної сфери;
- законодавче врегулювання статусу і діяльності особистих селянських господарств, в основу визначення яких має закладатися не лише розмір, а й переважний напрям використання землі; права членів домогосподарств на державний соціальний захист і допомогу, у т.ч. допомогу по безробіттю, мають визначатися з урахуванням демографічного складу сім'ї (чисельність працездатних осіб, дітей, людей похилого віку) та об'єктивних можливостей здачі земельної ділянки в оренду (наявність підприємств, готових взяти землю в оренду, розмір орендної плати) [203, с. 161].

В Україні політика зайнятості на селі реалізується через державні та регіональні програми, орієнтовані на підтримку вразливих груп населення (особи з інвалідністю, молодь, жінки, особи старшого віку), проте пропоновані заходи, здебільшого, спрямовані на адаптацію ринку праці до наявних економічних реалій,

і питання ефективної зайнятості сільського населення як індикатора розвитку сільських територій вони не розв'язують, або розв'язують лише частково [250, с. 21; 240, с. 190].

На загострення ситуації у зайнятості населення сільських територій протягом останніх років мали вплив зокрема такі негативні фактори:

- 1) особисті селянські господарства населення перетворюються в головне джерело доходів;
- 2) заробітна плата в сільськогосподарських підприємствах залишається дуже низькою та не виконує відтворну функцію;
- 3) знижується демографічно відтворювальний процес на селі;
- 4) активізується міграція сільського населення як до обласних (районних) центрів, так і за кордон;
- 5) триває вплив спеціалістів і представників інтелігенції із сіл через погіршення соціокультурної та виробничої діяльності [240, с. 190].

Бялковська О. А., Федус Д. Г., Бойко О. С. зазначають, що, держава не може завжди субсидіювати проживання у сільських територіях тільки через ряд причин: необхідність збереження ландшафтів, екологічні потреби, історичного чи культурного спадку. А загалом зрозуміло, що якщо не буде достойних економічних передумов життєдіяльності й розвитку у сільських територіях, не буде і достойного життя на селі [44, с. 59].

Останнім часом питання формування ефективної державної політики у сфері зайнятості стали предметом дискусій серед науковців, експертів та практиків. При цьому особливий акцент робиться на тому, що в умовах наявності зовнішніх викликів найдієвішим інструментом стабілізації економіки та ринку праці є державна політика створення робочих місць [63, с. 243].

Каховська О. В., Комарова І. Д. зазначають, що заходи щодо сприяння зайнятості сільського населення повинні здійснюватися у процесі реформування аграрного сектора економіки і бути спрямовані, зокрема, на розширення можливостей для створення у сільській місцевості додаткових робочих місць, сприяння самостійній зайнятості сільського населення, залучення безробітних до

підприємницької діяльності. Створення нових робочих місць для незайнятого сільського населення [99, с. 29]. Перспективним напрямом також є організація малих підприємств шляхом залучення на них випускників профтехучилищ, технікумів з подальшим переведенням цих підприємств на оренду або викуп. Незважаючи на відносно меншу вартість робочих місць у соціально-побутовій сфері, доцільно створювати нові підприємства у виробничій сфері, зокрема у виробництві будівельних матеріалів, для перероблення м'яса, овочів, фруктів, заготівлі продукції, а також у виробничій інфраструктурі [99].

Підсумовуючи, слід зазначити, що публічної політика забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України є комплексним поняттям, яке охоплює методи, механізми, інструменти і заходи впливу органів державної влади та місцевого самоврядування на ринок праці в сільській місцевості.

Перелік напрямків, принципів та основних регулятивних заходів публічного впливу визначається законодавством України і реалізується в діяльності Державної служби зайнятості України на основі взаємодії і партнерства з місцевими громадами та іншими стейкхолдерами. Заходи публічного впливу спрямовуються або на підтримку пропозиції на ринку праці, або на підтримку попиту на працю.

Сьогодні не виділяються окремо заходи публічного впливу на відносини зайнятості в сільській місцевості, регулювання відбувається в межах загальної державної політики зайнятості. При цьому є нагальна потреба (яка обумовлюється специфікою умов в сільській місцевості для розвитку відносин зайнятості) виділення в межах публічної політики зайнятості окремого напрямку – публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості. За цим напрямком мають бути сформовані специфічні інструменти впливу на особливі умови в сільській місцевості для забезпечення масової зайнятості та застосовані заходи, що відповідають потребам і закономірностям саме сільської місцевості в усьому її різноманітті та місцевій індивідуальності.

Публічна політика забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості має створювати такі умови, щоб наявні в сільській місцевості можливості для здійснення продуктивної праці були реалізовані.

1.3. Європейський досвід публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості

Нові суспільні потреби, можливості «зеленої» економіки, можливості, які відкриває цифрова технологія, разом із наслідками пандемії COVID-19 і розширенням дистанційної роботи знову привернули увагу до сільських територій як місць добробуту, безпеки, екології – життя та нові можливості для соціального та економічного оновлення [308].

Сільські території широко визнані та цінуються для виробництва продуктів харчування, управління природними ресурсами, захисту природних ландшафтів, а також відпочинку та туризму. Багато традицій, фестивалів і культури походять саме із сільської місцевості Європи [308]. Як підкреслила Президент Європейської Комісії Урсула фон дер Ляєн, «Європа не була б цілісною без сільської місцевості. Вона є основною частиною нашої ідентичності та нашого економічного потенціалу. Ми будемо плекати та зберігати наше село та інвестувати в його майбутнє» [369].

Європейські країни виділяють значні державні ресурси на підтримку розвитку сільських територій, насамперед через політику сільського розвитку ЄС . Однією з головних причин для цього є те, що домогосподарства в сільській місцевості стикаються з недоліками порівняно з домогосподарствами поза сільською місцевістю [321].

Учені С. Ананіан та Дж. Деллаферрера на основі проведеного дослідження [277] акцентують увагу на те, що, хоча люди в сільській місцевості мають більшу ймовірність бути зайнятими, ніж жителі міст, вони також, як правило, мають роботу, яка може поставити їх під загрозу неналежного захисту праці та низької оплати праці. Зокрема, сільські працівники отримують погодинну оплату в середньому на 24 % менше, ніж їхні міські колеги, і лише половину цього розриву можна пояснити різницею між селом і містом в освіті, досвіді роботи та професійній категорії.

Сільська місцевість часто відчуває менший розвиток, характеризується

нижчим рівнем доходу та більш вираженими проблемами у сфері зайнятості, освіти та управління порівняно з несільськими. Існування цього розриву в доходах є особливо актуальним з точки зору політики, оскільки сільські райони та малі міста, як правило, демонструють більший євроскептицизм, ніж великі міста [321].

У Європі термін «сільська місцевість» охоплює різноманітну групу територій: від периферійних, що характеризуються негативними темпами міграції, низькою щільністю населення, розпорошеною забудовою та домінуванням сільськогосподарської діяльності, до приміських територій, подібних за характеристиками до прилеглих міст. Адміністративні класифікації, правові рамки, практики та інструменти планування, а також традиції та цінності сільських громад також значно відрізняються в усьому світі [286].

У 2021 році Європейська Комісія оприлюднила Повідомлення ЄС щодо довгострокового бачення розвитку сільських територій ЄС, яке спрямоване на створення сильніших, зв'язаних, стійких і процвітаючих сільських територій до 2040 року [275]. Воно супроводжується планом дій ЄС у сільській місцевості, розробленим, щоб допомогти сільським територіям відповідати широкому спектру економічних потреб, соціальним та екологічним викликам. Згідно з цим довгостроковим баченням, Європейська комісія запропонувала Сільський пакт, структуру для співпраці, яка полегшує взаємодію з питань сільського господарства між державними органами влади та зацікавленими сторонами та залучає їх діяти згідно з набором із 10 спільних цілей сільського бачення та допомагати сільським громадам та підприємствам повністю розкривати свій потенціал [381].

Наприкінці 2021 року було досягнуто політичної домовленості щодо нової спільної аграрної політики на період 2023–2027 років. Це законодавство має на меті зробити спільну сільськогосподарську політику (CAP) [131] більш чутливою до майбутніх викликів, продовжуючи підтримувати фермерів ЄС у стабільному та конкурентоспроможному сільськогосподарському секторі. Нова політика побудована навколо 10 ключових цілей, які зосереджені на соціальних, екологічних та економічних цілях: забезпечення справедливого доходу для фермерів; підвищення конкурентоспроможності; покращення позиції фермерів у харчовому

ланцюгу; дії щодо зміни клімату; турбота про навколишнє середовище; збереження ландшафтів та біорізноманіття; підтримання оновлення поколінь; жваві сільські райони; захист якості їжі та здоров'я; сприяння знанням та інноваціям [381].

Спільна аграрна політика країн Європейського Союзу (CAP) спрямована на вирішення широкого кола економічних, екологічних та соціальних проблем у сільській місцевості. Її пріоритетами є підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору, підтримка фермерства, розвиток сільських територій та ін. CAP фінансується двома фондами, які є частинами Спільного бюджету ЄС. Європейський фонд сільськогосподарських гарантій (EAGF) в основному фінансує прямі дотації фермерам і заходи, що регулюють або підтримують сільськогосподарські ринки. Політика ЄС щодо розвитку сільських територій фінансується через Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій (EAFRD). Бюджет цього фонду вартістю 100 млрд Євро передбачено використати впродовж 2014–2020 рр. на виконання 118 відповідних програм [1, с. 22].

Соціальна громадська роль закріплена в проектах розвитку під керівництвом громад програми LEADER, в рамках якої розвиток сільських територій ЄС діє на рівні Великобританії. Ініціативи LEADER спрямовані на розвиток соціально-економічного життя сільської місцевості. Цей проект працює на основі принципу, що місцеві жителі найкраще знають потреби своєї громади, а місцеві групи дій складаються з 50% членів місцевої громади [366, с. 376].

Тим не менш, громади в сільській місцевості стикаються з багатьма проблемами через глобалізацію та урбанізацію. Проблеми включають нижчий валовий внутрішній продукт на людину, нижчий рівень зайнятості, меншу частку людей з вищою освітою, відсутність інфраструктури, доступу до об'єктів і зручностей, цифрового зв'язку та можливостей працевлаштування [328]. Багато європейців висловлюють стурбованість скороченням можливостей працевлаштування та можливим падінням доходів у сільській місцевості [308]. Отже, у Європі є процвітаючі та маргіналізовані сільські райони, причому відмінності між сільськими районами зростають між країнами та всередині

них [285, с. 553].

В епоху інтенсивних трансформацій (зокрема, урбанізації, глобалізації, змін в структурі сільської економіки), сприйняття села лише через призму сільського господарства, соціального консерватизму і традиційного способу життя населення застарівають. Сільські території повинні справлятися з наслідками демографічних змін, зміни клімату та проникнення нових технологій у сільськогосподарський сектор і повсякденне життя. Таким чином, ключем до подолання негативних тенденцій і вирішення цих викликів є використання нових підходів до планування сільської місцевості, які враховують їх особливості та унікальні потреби [286].

Сільські території відіграватимуть все більшу роль у вирішенні значних суспільних проблем, зокрема: забруднення навколишнього середовища, втрати біорізноманіття, зміни клімату, забезпечення продовольчої безпеки через вуглецеві послуги, пов'язані з сільським і лісовим господарством, виробництво біомаси та продуктів харчування, розвиток заповідників і виробництво відновлюваної енергії [284, с. 4].

Сільські території Європи дуже різноманітні. Різноманітність природних і кліматичних умов, географічних особливостей, історичного та культурного розвитку, демографічних і соціальних змін, національних і регіональних особливостей та економічного процвітання означає, що немає двох однакових сільських територій. Це розмаїття вимагає місцевих відповідей і рішень, які відповідають особливим потребам і можливостям кожної території. Це також означає, що стратегії територіального розвитку мають стосуватися сільських територій відповідно до їхніх індивідуальних особливостей і по відношенню до їхнього середовища. У цьому відношенні дії мають бути зосереджені особливо на віддалених і менш розвинених сільських регіонах [308].

Важливо наголосити, що сільські райони можуть бути розташовані в межах функціональної міської території (functional urban area), поза межами або поблизу функціональної міської території, або взагалі у віддаленому місці [321]. Більше того, для сільських територій Європи звичним є явище периферійної урбанізації колишніх сільських територій, тобто розширенням територій змішаного місько-

сільського типу [351, с. 22].

Великі відстані між поселеннями обмежують можливості соціальної та економічної взаємодії, що призводить до обмежених «агломераційних переваг» і слабкої економії на масштабі. Місця, віддалені від будь-якого міського ядра, наприклад віддалені райони, не можуть задовольнятися просторовими переливами капіталу з сусідніх агломерацій або інвестувати у власні міські ядра. Наприклад, для малих і середніх підприємств (МСП) віддаленість виробництва від основних економічних ринків і характер промислової бази здається більш корисними для пояснення регіональних економічних відмінностей, ніж дихотомія місто-сіло. Крім того, туристичний сектор вважається одним із варіантів розвитку та відновлення віддалених територій шляхом, наприклад, збереження культурної спадщини та охорони навколишнього середовища, доповнюючи сільськогосподарську діяльність [293].

У 2014 році була розроблена і узгоджена концепція, що використовується для класифікації різних рівнів урбанізації, яка називається ступенем урбанізації, для статистичних цілей і порівняльності між регіонами ЄС. Ця класифікація визначила три основні класи урбанізації:

- 1) міста;
- 2) селища та передмістя;
- 3) сільські райони.

Ці ступені урбанізації впливають із структури, розміру та щільності населення. Нещодавно ЄС розширив свою класифікацію ступенів урбанізації за допомогою параметра віддаленості, де міста та сільські райони були класифіковані як «близькі до міста» або «віддалені». Ці вдосконалення сприяють кращому аналізу та розумінню територіальної динаміки між віддаленими районами та іншими категоріями, оскільки вони стикаються з проблемами, відмінними від, наприклад, сільських районів поблизу міста, особливо з точки зору зменшення населення, рівня економічного розвитку або доступності [293].

Існує чимало доказів того, що віддалені та сільські райони в ЄС особливо вразливі. Багато сільських територій відстають у різних сферах, що впливає на

якість життя їхніх мешканців, а багато віддалених сільських районів стикаються з серйозними демографічними проблемами, такими як чисельність населення, занепад і старіння. Крім того, з точки зору ВВП, продуктивності та рівня зайнятості, ці регіони, як правило, мають гірші показники, ніж регіони, які є містами або поблизу міста [293].

Століттями «сільський» означав «сільськогосподарський» з мільйонами фермерів, які виховували європейське суспільство. Життя в багатьох сільських районах, особливо у віддалених і периферійних районах, залишається нерозривно пов'язаним із сільським господарством – понад 40% землі в сільській місцевості використовується для сільського господарства. Згодом внесок сільського, лісового та рибальства в сільські регіони зменшився як в економічному плані, так і в плані зайнятості до 12% усіх робочих місць і 4% валової доданої вартості, в той час як питання збереження продовольчої безпеки в ЄС є дотепер важливим [308].

Стійкість сільської місцевості все частіше використовується в політичній та науковій літературі стосовно розвитку сільської громади та регіонального розвитку і її описують як оптимістичну відповідь на уявлення про занепад сільської місцевості. Сучасні дослідження стверджують, що сільські райони слід визнавати динамічними, активними та спрямованими назовні [366, с. 375].

Останнім часом зросла вага послуг (weight of services) (зокрема, туризм, відпочинок) і відмічаються структурні зміни в багатьох сільських економіках, тоді як частка промисловості та будівельного сектору залишалася постійною. Незважаючи на те, що з 2000 року розрив скоротився завдяки вищому зростанню, валовий внутрішній продукт (ВВП) на душу населення в сільській місцевості у 2018 році все ще був значно нижчим (75%), ніж у середньому по ЄС. Економічне наздоганяння не досягло віддалених сільських регіонів (які залишаються на рівні близько 70% ВВП ЄС на душу населення). Цей загальний економічний контекст підкреслює необхідність продовжувати економічну диверсифікацію сільських територій, охоплюючи всі виміри та сектори, щоб максимально використати їхній потенціал у сфері послуг і виробництва [308].

Середній рівень зайнятості в сільській місцевості ЄС зріс з 2012 по 2020 рік

(з 67,5% до 73,1%, тобто вище, ніж у містах), тоді як середній рівень безробіття знизився (з 10,4% до 5,9%, тобто нижче, ніж у містах). Ця сприятлива загальна динаміка маскує різні реалії, зокрема, дуже різноманітну ситуацію в державах-членах і той факт, що молодь у сільській місцевості має вищий рівень безробіття порівняно із загальним населенням працездатного віку. Крім того, з точки зору частки населення, якому загрожує бідність або соціальна ізоляція, показники у 2019 році були вищі в сільській місцевості (22,4%) порівняно з містами (21,3%) та селищами та передмістями (19,2%), а в десяти державах-членах відсоток населення, яке перебуває під загрозою бідності в сільській місцевості, зріс з 2012 року [308].

Сільське господарство, як джерело зайнятості в первинному секторі, стикається з довгостроковою тенденцією спаду, що є результатом економічного розвитку. ЄС не є винятком, і з 2005 року більш ніж одне з чотирьох робочих місць у сільському господарстві зникло (26,5%), причому очікується, що цей процес продовжиться. Зменшення кількості ферм призвело до збільшення розмірів ферм і збільшення виробництва продукції на ферму, а також до скорочення зайнятості в сільськогосподарському секторі. У 2013 році лише 12% робочих місць у сільській місцевості були пов'язані з сільським господарством, і тенденція до зменшення зберігається [351, с. 8].

Розрив між зайнятістю чоловіків і жінок у сільській місцевості становить 13% проти 10 % у містах, а в деяких державах-членах він досягає понад 20 відсотків. Цей розрив залишається досить стабільним на рівні ЄС з 2012 року. У більш ніж половині держав-членів цей гендерний розрив є більшим у сільській місцевості, ніж у містах. Слід звернути увагу на той факт, що багато жінок мають нестабільні контракти (наприклад, сезонні працівники) або відіграють «невидиму роль» у сільському суспільстві (наприклад, допомагають подружжю), що може поставити їх у вразливі ситуації (наприклад, відсутність доступу до соціального захисту або допомога по вагітності та пологах, у деяких випадках). У той же час жінки є значною рушійною силою процвітання та соціальної інтеграції в сільській місцевості, зокрема через сільське підприємництво [309].

У сільській місцевості продуктивність праці часто значно нижча. У середньому, виміряна валовою доданою вартістю зайнятої особи, вона становить близько 80% від валової доданої вартості в міських районах ЄС [351, с. 9].

У 2021 році приблизно 38,9% населення ЄС проживало у великих містах, менша частка мешкала в містах і передмістях (35,9%) і в сільській місцевості (25,2%); Особливо висока концентрація населення – більше половини – проживала в містах Кіпру, Іспанії, Нідерландів, Литви та Болгарії. Навпаки, у Словенії 44,5 % населення проживало в сільській місцевості, а в Ірландії, Словаччині та Литві також було зафіксовано частки понад 40,0 % [381].

Головною тенденцією державної політики ЄС протягом більш ніж двох десятиліть було сприяння та підвищення важливості великих міських територій, на переконання, що метрополії тягнуть за собою всю економіку [351, с. 25].

Існує чимало доказів того, що віддалені та сільські райони в ЄС особливо вразливі. Багато сільських територій відстають у різних сферах, що впливає на якість життя їхніх мешканців, а багато віддалених сільських районів стикаються з серйозними демографічними проблемами, такими як чисельність населення, занепад і старіння. Крім того, з точки зору ВВП, продуктивності та рівня зайнятості, ці регіони, як правило, мають гірші показники, ніж регіони, які є містами або поблизу міста [360].

Життєвість і потенціал багатьох сільських територій залишаються тісно пов'язаними з наявністю конкурентоспроможного та динамічного сільськогосподарського та лісового сектору, який забезпечує роботою та забезпечує дохід значній кількості сільських жителів і в той же час має позитивний вплив на багато інших напрямків діяльності у сільській місцевості (наприклад, виробництво, місцева промисловість, послуги, туризм) [351, с. 3].

Населення ЄС старіє і в найближче десятиліття почне повільно скорочуватися з 2025 року [293]. Населення сільської місцевості вже в середньому старше за населення селищ і міст. Останніми роками в сільських регіонах у середньому спостерігалось скорочення чисельності населення в основному через негативний природний приріст населення, який не компенсувався достатньою

позитивною сальдо міграції. Деякі східні та південні держави-члени навіть стикаються з обома проблемами, оскільки природна зміна населення та чистий рух у їхніх сільських регіонах є негативними. Крім того, молоді жінки частіше залишають сільські регіони, ніж молоді чоловіки. Ці демографічні тенденції в поєднанні з відсутністю зв'язку, проблемами з інфраструктурою та продуктивністю, а також низьким доступом до державних послуг, включаючи освіту та догляд, можуть сприяти зниженню привабливості сільської місцевості як місця для життя та роботи [308].

У 2013 році близько однієї третини (31,4%) усіх фермерів у ЄС були старші 65 років, тоді як лише 5,6% фермерів були молодше 35 років. На кожного фермера молодше 35 років припадає 5,6 фермерів старше 65 років. в Європі. Однак демографічні структури відрізняються в країнах-членах. У Португалії половина всіх фермерів старше 65 років. Це різко контрастує з Німеччиною, Австрією та Польщею, де менше 10% усіх фермерів продовжують працювати після 65 років [351, с. 9].

Люди похилого віку (віком 55-64 роки), як правило, мають нижчий рівень інформаційно-комунікаційних та аналітичних навичок і менш схильні використовувати навички обробки інформації на роботі, ніж молоді люди. Отже, вони можуть бути менш мобільними у відповідь на асиметричні потрясіння, які збільшують віддачу від нових навичок за рахунок старих навичок [276].

За останні роки безробіття серед молоді різко зросло. Відсоток молодих людей, які не мають роботи або не навчаються чи не навчаються, набагато вищий у сільській місцевості, ніж деінде [351, с. 11].

Відтік молодих людей є однією з найактуальніших проблем для майбутньої стабільності сільських громад. На рішення молодих людей про міграцію впливають географія місцевості, соціальне середовище, рівень і ступінь доступності інфраструктури, надання соціальних послуг, стан місцевого ринку праці та роль сім'ї, друзів і соціальних мереж. Покращення знань і навичок безпосередньо пов'язане з працевлаштуванням: люди, які краще підготовлені, мають більше шансів знайти (кращу) роботу, якщо така робота є. Обмежена пропозиція

висококваліфікованих робіт є серйозною проблемою в сільській місцевості та однією з причин, чому молоді люди мігрують у пошуках кращих можливостей. Загалом сільська місцевість і сільськогосподарський/лісовий сектор відстають від міст та інших економічних секторів за рівнем освіти. Понад дві третини (70%) фермерів ЄС не проходили ніякої сільськогосподарської підготовки, окрім власного практичного досвіду. У Румунії, Болгарії, Греції, Хорватії, Кіпрі та на Мальті ця частка перевищує 90% [351, с. 11].

Три типи міграції є ключовим явищем у сільській місцевості: «сільський відтік», який (вибірково) виводить людський капітал із віддалених сільських районів на користь міст і доступних сільських місць; потік економічних мігрантів із бідніших регіонів нових держав-членів (NMS12) як у сільські, так і в міські регіони ЄС-15; та рух «проти урбанізації» з міст і селищ у доступні сільські райони. Соціально-економічний вплив першого з них на регіони походження є переважно негативним. Два інших види потоку призводять до складного балансу позитивних і негативних впливів на сільські регіони [351].

Прибуття громадян третіх країн може створити нові можливості для сільської місцевості. , зокрема ті, які постраждали від скорочення населення. Незважаючи на те, що міграція є переважно міським явищем, кілька сільських громад започаткували проекти підтримки мігрантів, які прибувають у сільську місцевість. Це може створити безпрограшну ситуацію, оскільки інтеграція мігрантів може сприяти перелому місцевих тенденцій депопуляції, допомагаючи підтримувати або відновлення надання державних послуг, створення нових робочих місць та економічний розвиток у сільській місцевості [351, с. 19].

Сільські та периферійні регіони Німеччини стикаються з численними проблемами, багато з яких пов'язані із серйозними демографічними змінами. Зокрема, багато регіонів характеризуються гострою нестачею висококваліфікованих працівників, що може серйозно поставити під загрозу майбутнє місцевих підприємств. Залучення міжнародних висококваліфікованих мігрантів можна розглядати як спосіб успішної протидії такій нестачі кваліфікованих працівників [371].

З огляду на ці несприятливі регіональні умови, не дивно, що сільські та периферійні райони в основному вважалися відправною точкою для міграції – висококваліфікованої чи ні. Останнім часом спостерігається зростаючий інтерес до залучення міжнародних висококваліфікованих мігрантів у ці регіони з метою залучення нових жителів для підтримки «жвавих і самодостатніх» сільських громад, або краще використовувати існуючий потенціал ринку праці, особливо в регіонах, які постраждали від великих демографічних змін. Крім того, є вагомі підстави припускати, що висококваліфіковані міжнародні мігранти можуть вирішити три ключові проблемні сфери, з якими стикаються фірми в сільській периферії: забезпечення кваліфікованою робочою силою, вплив на інновації та інтеграція в глобальні ланцюжки вартості [371].

Життя в сільській місцевості надзвичайно залежить від доступу до якісних державних послуг та інфраструктури [351, с. 11]. Інфраструктура, доступ до об'єктів і зручностей, цифрове підключення та працевлаштування є найбільш нагальними потребами саме у сільській місцевості. Зокрема, основні послуги та відповідна інфраструктура, як-от водопостачання, енергетика, транспорт, фінансові послуги та цифрові комунікації є ключовими для гарантування соціальної та економічної інтеграції. Вони доповнюють і полегшують доступ до інших послуг, які виконують сприятливу функцію, таких як догляд за дітьми, освіта, довгостроковий догляд, житло, ринок праці та соціальні послуги, а також можуть бути важливим джерелом створення робочих місць [308].

Можливо, доступ до послуг, фізичної та цифрової інфраструктури може сприяти залученню економічного зростання. Нові технології та швидше розгортання цифрової інфраструктури можуть розширити доступ до основних (державних) послуг, таких як освіта та інформація, охорона здоров'я, рекреаційна, підприємницька та (агро) бізнесова діяльність [293].

Численні труднощі, серед іншого, спричиняють недостатню привабливість цих регіонів і є перешкодою для багатьох підприємств і відповідного створення робочих місць. Таким чином, ці регіони перебувають у замкнутому циклі недорозвиненості. Низька щільність населення має негативний вплив, оскільки

вона пов'язана з недостатньою доступністю та, як правило, менше розглядається державним фінансуванням. Дуже небагато національних урядів прямо гарантують, що державні послуги мають бути однаково доступними на їхній території, але зростає думка, що просторова рівність доступу має бути частиною законних прав громадян. У кількох сільських районах, особливо у віддалених, певні послуги недоступні або доступні за значно вищою ціною та/або нижчою якістю, ніж у містах. На витрати надання послуг у сільській місцевості впливає ефект масштабу (витрати на одиницю продукції в невеликих громадах, як правило, значно вищі, ніж у великих. Додаткові витрати на проїзд через великі відстані, високий рівень непродуктивного часу (більше часу, витраченого на подорожі, призводить до більшого рівня непродуктивного часу персоналу, що також може вплинути на значні відмінності у дотриманні національними стандартами), додаткові витрати на зв'язок і проблеми в мережі [351, с. 11].

Науковці [360] на основі проведеного дослідження зазначають, що у міських муніципалітетах ЄС відстань до найближчої початкової школи та медичних закладів у середньому становить близько 2 км і 5 км відповідно. Населення, яке проживає у віддалених сільських районах, має їхати більше ніж у п'ять разів більше, щоб отримати ці та інші послуги, порівняно з мешканцями міста. Майже 40% віддалених сільських районів мають відстань до послуг набагато більшу, ніж у середньому по ЄС, це стосується понад 13 мільйонів мешканців, особливо в Греції, Румунії, Іспанії, Португалії, Болгарії, країнах Північної Європи та Балтії. Так само віддалені райони, як міста, так і сільські, демонструють нижчу якість дорожньо-транспортної інфраструктури. Понад 70% віддалених сільських районів мають нижчу ефективність транспорту, ніж середній показник по ЄС, особливо в муніципалітетах у внутрішніх частинах Болгарії, Греції, Іспанії, Польщі, Румунії та країнах Балтії та Північної Європи [360].

Доступність (зв'язок між послугами та користувачами) і віддаленість впливають на якість і вартість життя. Доступність – це багатовимірне поняття, яке включає фізичні, часові, економічні та соціально-культурні аспекти. Відстань є визначальним поняттям сільськості. Багато сільських районів знаходяться далеко

від великих міських центрів, і це робить усі форми підключення дорожчими. Повідомляється, що обмежений доступ до громадського транспорту впливає на 26% сільського населення порівняно з 11% міських жителів. Тривалість транспортування значна. Лінії електропередачі доводиться прокладати на великі відстані та зазнавати втрат [351, с. 12].

На доступ до державних послуг та інфраструктури впливає щільність і близькість людей, що відрізняються між сільськими районами в державах-членах і між сільськими районами поблизу міста та віддалених сільських районів. Чим менш урбанізована та віддаленіша територія, тим довша середня відстань дороги до найближчої служби. Більші відстані, нижча щільність населення та більші території охоплення ускладнюють як надання послуг, так і доступ до них у сільській місцевості. Однак надання послуг загального характеру в сільській місцевості з такою ж якістю, як і в містах, є ключовим фактором для підтримки рівних стандартів життя для всіх громадян і на всіх територіях, включаючи найвіддаленіші сільські райони та віддалені регіони [308].

Загалом, перспективи для віддалених сільських регіонів Європи можуть здаватися соціально-економічними несприятливими, оскільки менші можливості працевлаштування, менший доступ до державних послуг, погана фізична та цифрова інфраструктура, охорона здоров'я, рекреаційна, підприємницька та (агро)бізнесова діяльність а також вищий ризик бідності та соціальної ізоляції можуть бути як причинами, так і наслідками демографічного спаду сільських і віддалених регіонів [293].

Відсутність цих послуг може швидко призвести до відчуття віддаленості та соціальної ізоляції. Малі міста можуть діяти як рушійна сила привабливості та розвитку сільської місцевості та надавати доступ до ряду послуг для прилеглих сільських територій. Важливо обдумати та спробувати нові способи організації національних і регіональних державних послуг, використовуючи при цьому переваги цифровізації [308].

Демографія, віддаленість, освіта та ринок праці можуть взаємодіяти та породжувати «порочні кола», які можуть відтворювати та посилювати явище

бідності сільської місцевості. Щільність населення в сільській місцевості іноді в 10 разів нижча, ніж у міській в ЄС, або навіть нижче за рівень у деяких державах-членах. Це призводить до погіршення економічних умов там, що впливає на добробут їхніх мешканців і, отже, на привабливість цих територій [351, с. 14].

Такі бізнес-моделі та підходи, як електронні послуги, мобільні сервісні рішення, приватно-державне партнерство, соціальні підприємства, культурні та креативні індустрії, а також кооперативи, можуть допомогти охопити менш заселені райони та загалом є ключовим фактором для соціально-економічного розвитку сільської місцевості. Вони значною мірою залежать від рівня цифрових навичок і наявності та доступності відповідної цифрової інфраструктури, а також від можливостей для ефективного розгортання цифрових технологій, таких як платформи цифрових послуг. Ключовою передумовою для цифрової трансформації є підключення до Інтернету [308]. Надшвидкісний широкопasmовий зв'язок розглядається саме як засіб, що сприяє покращенню якості державних послуг і охорони здоров'я в сільській місцевості [366, с. 377].

Незважаючи на нещодавні покращення високошвидкісного широкопasmового підключення, лише 59% домогосподарств у сільській місцевості мають доступ до широкопasmового доступу наступного покоління (next generation access) (>30 Мбіт/с), порівняно з 87% домогосподарств у ЄС [308].

Цифровий зв'язок є ключовим фактором диверсифікації економічної діяльності в сільській місцевості [366, с. 377]. Це полегшить підприємцям і новачкам заснування та розвиток свого бізнесу, що створить нові економічні можливості для сільської місцевості. Розвиток інноваційних екосистем дозволить сільським громадам створювати високоякісні робочі місця в сільській місцевості в усіх секторах [308].

Робертс Л., Андерсон Б., Сара С. та ін. зазначають, що особливо в сільській місцевості існує ризик того, що оскільки Інтернет стає основним засобом зв'язку за замовчуванням, меншість стає дедалі знедоленішою. Деякі з найбільш уразливих груп у сільській місцевості – це користувачі, які не використовують технології, і вони будуть усе більше позбавлені прав, оскільки їм буде важко наздогнати

технологічний розвиток. Уразливі сільські групи населення, які не мають широкопasmового доступу, зазнають значного відставання в застосуванні ІКТ, що спочатку може призвести до відносної невігоди, а потім до абсолютної невігідності, коли офлайн-послуги скорочуються або припиняються в результаті зростаючої залежності від Інтернету, зробивши «цифрове за замовчуванням» фактором, що перешкоджає стійкості спільноти. Таким чином, соціально незахищені верстви населення накопичують недоліки та стають більш залежними від неформальних каналів, що вимагає високого рівня соціального капіталу та ресурсів на рівні громади [366, с. 381].

Цифрова інфраструктура – це важливий фактор, що сприяє сільській місцевості, щоб зробити свій внесок у цифровий перехід. Розвиток цифрових можливостей у сільській місцевості покращить її привабливість. Цифрові технології пропонуватимуть такі послуги, як мультимодальні інтелектуальні транспортні системи, швидка екстрена допомога в разі аварій, більш цілеспрямовані рішення щодо управління відходами, інтелектуальні рішення для енергетики та освітлення, оптимізація ресурсів тощо [308].

Щодо швидкості широкопasmового зв'язку, понад 45% сільських районів не досягають стандарту ЄС у 30 Мбіт/с, а половина з них є віддаленими, що впливає на майже 16 мільйонів жителів [360].

Сільські території можуть стати більш процвітаючими шляхом диверсифікації економічної діяльності до нових секторів, що позитивно вплине на зайнятість, а також підвищення доданої вартості сільськогосподарської та агропродовольчої діяльності [308].

Диверсифікація економічної діяльності має базуватися на стійких місцевих економічних стратегіях, включаючи заходи, які роблять їхнє середовище привабливим для компаній. Диверсифікація економіки також вимагає надання спільнотам доступу до цифрової та гібридної освіти та навчання для отримання нових навичок і підтримки підприємницького мислення. Альтернативою консолідації може бути покращене об'єднання малих підприємств у мережу, що часто призводить до переміщення влади та прибутку з сільської місцевості.

Широкопasmугове покриття, включаючи 5G, є ключовим для компаній і людей, щоб працювати віддалено та адаптуватися до інновацій і нової економічної діяльності. Це також дозволяє використовувати інноваційні способи набуття нових навичок і є необхідною умовою для доступних електронних послуг, таких як eHealth, роздрібна торгівля, онлайн-банкінг, інформація про подорожі та доступ до органів державного управління. Досягти цього допоможе поєднання наземного та космічного зв'язку, що забезпечує високошвидкісне широкопasmугове з'єднання всюди для стійких і економічно ефективних послуг. Розвиток масової цифрової грамотності також має вирішальне значення для забезпечення доступності. Нарешті, дані слід використовувати на благо сільської місцевості. Вони можуть підтримувати покращене та ефективне надання послуг, залучення громадян та інновацій в таких секторах, як мобільність, енергетика, постачання продуктів харчування та охорона здоров'я [308].

Сільські райони досить часто розглядаються як протилежність містам – відсталі місця, де домінує сільське господарство та бракує послуг. Це ґрунтується на екзогенній моделі сільського розвитку, яка зосереджена на розвитку сільського господарства, нехтуючи іншими вимірами [352, с. 32]. Однак, зважаючи на трансформації, виклики та зростаючі потреби та очікування населення, цей підхід був недостатнім. Виникла ендегенна модель розвитку, яка змістила фокус із галузевого на територіальний підхід, який враховує місцеві умови. Синтезом поєднання особливостей і переваг екзогенної та ендегенної моделі виникла неоендегенна модель сільського розвитку. Ця модель містила не лише, або навіть не в першу чергу, економічні міркування, але й робила сильний акцент на відносинах влади, місцевому впливі, екологічних перспективах та альтернативних стратегіях розвитку загалом [286, с. 32].

Одночасно, але незалежно від вищезгаданої дискусії про моделі сільської політики, в дискусіях щодо регіональної політики Європейського Союзу почала з'являтися концепція «розумної спеціалізації». Вона зосереджується на знаннях та інноваціях як важливих детермінантах регіонального розвитку та відходить від стратегій «одного розміру для всіх», щоб охопити неоднорідність кожного регіону.

Коротше кажучи, «стратегії розумної спеціалізації» – це стратегії місцевої політики, що спрямовані на сприяння економічній диверсифікації регіонів, беручи до уваги їхні унікальні характеристики та активи.

Розумна спеціалізація насправді стосується диверсифікації, хоча диверсифікації, яка включає як пов'язаність, так і локальну закріпленість. Оскільки концепція інтелектуальної спеціалізації бере свій початок у дискусії про регіональну політику, не є самоочевидним, що її без подальшого уточнення можна застосовувати в контексті сільської місцевості. Сільські регіони загалом потребують диверсифікації своєї економіки, але для окремих сіл (чиї розміри дуже ускладнюють диверсифікацію) це часто означає місцеву «спеціалізацію», яка на регіональному рівні доповнює одна одну та формує диверсифікований регіон [352, с. 32-33].

Збільшення використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і робіт на робочих місцях змінило світ праці. У період з 2000 по 2019 рік реальна вартість капіталу ІКТ на одного працівника в Європі зросла на 91%. Рівень впливу робіт, виміряний кількістю промислових робіт на 1000 працівників, зріс на 140%. Ці технології можуть мати сукупний і композиційний вплив на ринки праці. Вони можуть безпосередньо зменшувати зайнятість, оскільки машини замінюють людей у виконанні певних завдань, що призводить до ефекту економії праці. Однак вони також можуть збільшити зайнятість завдяки ефекту масштабу – тобто збільшенню активності завдяки технології, що підвищує продуктивність – і ефекту переливу попиту – тобто попиту на продукцію інших секторів у результаті зростання в секторі, що використовує технології [276]. У той же час ці технології зменшили роль рутинних завдань і збільшили роль нерутинних завдань, як у межах професій, так і між ними, що призвело до поляризації робочих місць і збільшення нерівності в оплаті праці.

Природні та культурні переваги можуть мати позитивний вплив на підприємництво в сільській місцевості у менш розвинених регіонах з кількох причин або «зручностей». Учені [352] визначають зручності, як активи та послуги, що залежать від місця розташування, що роблять місця розташування

привабливими для окремих осіб і компаній. Також дослідники Налді Л., Нільссон П., Вестлунд Х., Вікс С. стверджують, що близькість до природи та культури – це зручності (amenities), що дають надійний доступ до унікальних і цінних ресурсів, які підприємець може використовувати для конкуренції та зростання. Роль зручностей особливо важлива для менш розвинених, переважно сільських і іноді занепадаючих регіонів, оскільки малонаселені місця, як правило, мають менший доступ до ресурсів знань, таких як високоосвічені люди та дослідницькі центри [352, с. 33].

Політика, яка сприяє використанню місцевих зручностей для стартапів, також дозволяє використовувати підхід «знизу вгору» для досягнення зростання, що є основою «розумної спеціалізації» [352].

COVID-19 безпрецедентним чином порушив глобальний сектор зайнятості, і завдяки своїм постійно поширеним новим вірулентним штамам він все ще розвивається по всьому світу [327].

Учені Нушрат Джахан та Ісяо Чжоу провівши власне дослідження на основі статистичних даних, виявили, що під час пандемії як країни з низьким рівнем доходу (31 країна), так і країни з високим рівнем доходу (62 країни) зіткнулися з різким зниженням рівня зайнятості населення працездатного віку порівняно з 2019 роком (у середньому близько $-2,5\%$) [327, с. 198]. Різке зниження рівня зайнятості продемонструвало серйозність пандемії та важливість негайних заходів стримування, запроваджених урядами в усьому світі.

Дослідники [318] зазначають, що з моменту спалаху пандемії гіпотеза «відродження села» була актуальною темою в засобах масової інформації. Заголовки стверджували, що на ранніх стадіях пандемії почався «міський масовий відтік» із великих міст, до сільських муніципалітетів переважно переїжджали молодь і сім'ї. Такі заголовки з'явилися у Франції, Швеції, Великій Британії та США. До речі, у Сполученому Королівстві та Франції було задокументовано зростання купівлі житла в сільській місцевості [318, с. 333].

На початку пандемії про вірус було мало відомо, і сільські райони вважалися ідеальним місцем від високої захворюваності на пандемію ніж міста. Райони, що

характеризуються низькою щільністю населення, ізольованістю та відкритими просторами, вважалися ідеальними місцями для запобігання поширенню COVID-19. Крім того, дистанційна робота та закриття шкіл, коледжів та університетів зменшили потребу жити поблизу робочих або навчальних центрів. Жорсткі заходи, закриття роздрібних магазинів і заходів зменшили пропозиції для відпочинку та проживання в містах [318, с. 333].

Слід розуміти, що не всі роботи можна виконувати віддалено, а сільські райони, як правило, страждають від поганого підключення до Інтернету та інфраструктури). Крім того, більшість компаній, повернулися до офісної роботи або запровадили гібридні форми роботи після послаблення карантинних заходів. Школи та університети також повернулися до очного навчання. Тому актуальним залишається проживання поблизу місць роботи чи навчання. Відпочинок і проживання в містах поступово повертаються до нормального життя, поживляючи міське життя. У той же час сільські райони пропонують обмежену різноманітність і доступність можливостей роботи, а також можуть мати брак відповідної шкільної освіти, охорони здоров'я та транспортної інфраструктури [318, с. 333].

Різні репрезентації міського та сільського сприяли двом домінуючим дискурсам сільської місцевості в Норвегії, «сільській ідилії» та «антиідилії». «Сільська ідилія» як робота в поєднанні з антиурбанізмом, зіставляючи красиве, безпечне, гармонійне та здорове сільське місце, де всі знають і піклуються один про одного, з потворним, небезпечним, нездоровим і галасливим містом, де багато самотніх людей і відсутності сусідства. «Антиідилія» передає ідею села як традиційного, відсталого, більш-менш обезлюдненого та нудного місця проти урбаністичної нормативності сучасного, захоплюючого міста з усім необхідним, включаючи театри, галереї та музичні заходи [338, с. 304].

Жителі сільської місцевості мають більшу задоволеність життям, ніж жителі міст [321]. Сталий спосіб життя в сільській місцевості (з точки зору низового рівня) зазвичай зосереджується на сприянні соціальній стійкості через, наприклад, громаду, співпрацю з природою, вирощування їжі, або самостійно побудоване

житло з місцевих матеріалів [338, с. 304].

Оскільки COVID-19 спричиняє довгострокові економічні зриви, серед країн зростає занепокоєння щодо інклюзивної цифрової системи та соціально-економічних наслідків посилення цифровізації [327, с. 191].

Опитування, проведене у Великій Британії, показало, що після COVID-19 понад 60% компаній запровадили нові технології та методи управління, тоді як одна третина з них інвестувала в цифровізацію. На додаток до впровадження нової технології, велика кількість фірм (майже 80%) змушені закрити свій бізнес і перейти на дистанційну роботу під час цієї рецесії [327].

Дослідник [358] зазначає, що, важливою є відмінність між «роботою вдома» та «телероботою», хоча деякі дослідники використовують ці терміни як синоніми. Не всі надомники працюють дистанційно. Наприклад, деякі працівники, які працюють вдома, наприклад працівники по догляду за дітьми займають низькокваліфіковані роботи, які не потребують доступу до спеціальних технологій. Проте у 2019 році 87 % надомників у Великобританії використовували комп'ютер і телефон для роботи – і, таким чином, також працювали віддалено. Те ж саме стосується США, де більшість надомників виконують віртуальну роботу [358, с. 101].

Віддалена робота вже широко використовується в нових віртуальних робочих просторах і підвищує продуктивність завдяки обмеженню часу в дорозі. Опитування, проведене компанією McKinsey Global серед 800-та керівників, показало, що більшість із них, а це близько 85% погодилися запровадити цифрові технології, такі як «відеоконференції» та «обмін файлами» для взаємодії співробітників [346].

Цифрова трансформація в сільському господарстві та сільській місцевості є пріоритетом політики на глобальному рівні [389]. У Європі Європейська комісія поставила однією зі своїх цілей «повне підключення фермерів і сільської місцевості до цифрової економіки» для досягнення більш розумного, сучасного та сталого майбутнього продовольства та сільського господарства [304]. За цим послідувала Зелена угода, згідно з якою цифрові технології вважаються «важливими факторами

досягнення цілей сталого розвитку Зеленої угоди (Green Deal) в багатьох різних секторах» [305; 307] а в 2020 р. стратегія «Від ферми до виделки» (Farm to Fork strategy) вказує на те, що спільна сільськогосподарська політика (Common Agricultural Policy) також має все більше сприяти інвестиційній підтримці для підвищення стійкості та прискорення екологічної та цифрової трансформації ферм [306].

Цифрова мультилокальна робота, мультилокальні працівники знань – нове сільське явище (працівник може тимчасово проживати у сільській місцевості, йому ніхто не заважає мислити творчо та створювати креативні продукти, він насолоджується природою тощо).

Учені [291] провели дослідження і виявили: емпіричні дані показали, що мультилокальні працівники знань свідомо використовують маргінальність під час робочих днів на периферії, оскільки це тягне за собою різні переваги для них: по-перше, покращення балансу між роботою та особистим життям завдяки відстороненості від контролю з боку керівників. Це, у свою чергу, дозволяє працівникам бути більш самостійними у своїх робочих днях і, таким чином, на їхню думку, працювати ефективніше. По-друге, спонукання до зміни обстановки призводить до більшого натхнення та більшої мотивації. Вигляд природного ландшафту (наприклад, гори, озера, ліси, ширина гірських долин) під час роботи благотворно впливає на мультилокальних працівників знань з точки зору більшого натхнення та вищої мотивації.

Зміна обстановки корисна двома способами: по-перше, вид на природне середовище благотворно впливає на психіку працівників з точки зору натхнення та мотивації, оскільки знімає стрес і робить їх більш зосередженими. По-друге, можливість негайного доступу до природного середовища для проведення дозвілля призводить до більшої кількості перерв під час робочих днів на периферії, що, у свою чергу, покращує самопочуття [291, с. 89].

Робота на периферії також має свої недоліки: по-перше, відчуття ізоляції та зменшення можливостей для спонтанної особистої взаємодії з колегами, керівниками чи клієнтами через більшу фізичну відстань. По-друге, члени сім'ї,

багате дозвілля та постійний цифровий зв'язок можуть відволікати [291, с. 93].

Ключовими секторами в сільській місцевості залишаються сільське господарство, туризм, харчова промисловість і будівництво. У перших трьох секторах диверсифікація регіональної економіки вважається ключовою в стимулюванні зростання. Нові види діяльності, які розвиваються, включають туризм, дрібномасштабне/нішеве виробництво та виробництво продуктів харчування, а також бізнес-послуги. Диверсифікація ферм з'являється як концепція майже в усіх регіонах як спосіб пошуку нових можливостей доходу, особливо для малих ферм. Охорона здоров'я була визначена як сектор потенційного зростання та зростаюче джерело зайнятості жінок у сільській місцевості. Відновлювана енергетика також вважається сектором, що розвивається. Нові робочі місця можуть з'явитися в сільській місцевості завдяки розвитку альтернативних видів діяльності, які доповнюють сільське господарство. Кілька успішних прикладів у Європі показують важливість створення робочих місць і зростання за допомогою сільського туризму, соціального фермерства (надання послуг для освітніх чи терапевтичних цілей) або розвитку дозвілля тощо [351, с. 20].

Сільські райони є активними учасниками зеленого та цифрового переходу в ЄС. У контексті Європейської зеленої угоди, нової європейської стратегії зростання, сільські райони відіграватимуть важливу роль у перетворенні ЄС на перший кліматично нейтральний континент до 2050 року [308].

Біоекономіка є одним із найбільших секторів Європейського Союзу. Він охоплює сільське господарство, лісове господарство, рибальство, аквакультуру, а також виробництво продуктів харчування, кормів, біоенергетики та біопродуктів. Це може допомогти ЄС прискорити прогрес до циклічної та низьковуглецевої економіки та сприятиме модернізації та зміцненню харчового сектору, а також промислової бази в сільській місцевості. Стала біо- та циркулярна економіка створить нові, більш різноманітні ланцюжки створення вартості та більш екологічні та економічно ефективні процеси, одночасно захищаючи біорізноманіття та навколишнє середовище. У 2017 році біоекономіка створила 614 мільярдів євро доданої вартості та дала роботу приблизно 17,5 мільйонам людей у

ЄС. У сільській місцевості біоекономіка може сприяти інноваційним бізнес-рішенням і її можна підтримувати через такі ініціативи, як Startup Villages та підтримку МСП [308].

Виробництво відновлюваної енергії в сільському та лісовому господарстві є джерелом створення зелених робочих місць у сільській місцевості, і протягом останніх років воно зросло, відіграючи важливу роль у постачанні відновлюваної енергії [351, с. 21].

Зростання споживчого попиту на кращу якість, більш стійке та здорове харчування, включаючи органічні продукти, може створити нові можливості для фермерів та сільської економіки. Перехід до методів органічного виробництва, розвиток коротких ланцюгів постачання, місцева переробка та інноваційні продукти відповідно до Стратегії ЄС «Від ферми до виделки» та Плану дій щодо розвитку органічного виробництва можуть сприяти посиленню ролі фермерів та збільшення своїх доходів [308].

«Біо-райони» є географічними територіями, де фермери, громадськість, туристичні оператори, асоціації та органи державної влади укладають угоду щодо сталого управління місцевими ресурсами на основі органічних принципів і практики. Ця концепція є багатообіцяючою в поєднанні з мережею Natura 2000. Тому важливо враховувати потреби малих і середніх фермерів, залучаючи молодих, нових фермерів і жінок-фермерів і запобігаючи залишенню землі, а також полегшуючи доступ до землі. Це також має включати сільськогосподарських працівників, у тому числі сезонних робітників і тих, хто є мігрантами. Слід також підтримувати розвиток і управління туристичними пропозиціями, повне використання технологій і цифрових послуг [308].

Підсумовуючи, слід зазначити, що у світі історично склалися три основні моделі політики зайнятості, що наразі використовуються країнами з розвинутою ринковою економікою.

Європейська модель передбачає скорочення чисельності зайнятих при підвищенні продуктивності праці та відповідно зростанні доходів працюючих. Така політика передбачає дороговартісну систему допомоги для більшої кількості

безробітних.

Скандинавська модель ґрунтується на забезпеченні зайнятості практично всіх працюючих шляхом створення робочих місць у державному секторі. Політика зайнятості при цьому базується на державних коштах, за умови дефіциту яких відбувається спад виробництва, що зумовлює звільнення.

Політика зайнятості за так званою американською моделлю спрямована на створення робочих місць, що не вимагають високої продуктивності для переважної більшості економічно активного населення. При цьому формально зменшується безробіття, але зростає кількість людей з низькими доходами [203, с. 158].

Використання тієї чи іншої моделі впливає на політику зайнятості як на макро-, так і на мікрорівні. На макрорівні нові підходи до політики зайнятості сприяють підвищенню гнучкості праці, зменшенню витрат на робочу силу, а також певному скороченню соціальних програм. Однак поряд із цим розширюється система підготовки та перепідготовки кадрів, створюються додаткові робочі місця, стають жорсткішими умови видачі допомоги. Реалізуються заходи щодо посилення ролі приватного сектора у вирішенні проблем зайнятості та інших соціальних проблем. На макрорівні проводиться політика стримування зростання заробітної плати, подовження тривалості робочого тижня, більш широко застосовуються різні форми неповної зайнятості. У результаті кризові явища загострюються [95, с. 441].

Серед активних заходів на ринку праці, що знайшли поширення в економічно розвинених країнах, Акіліна О. В. виділяє організацію громадських робіт. Але навіть європейці визнають, що до недоліків громадських робіт слід віднести те, що вони практично не створюють умов для професійної орієнтації та підготовки працівників, які беруть у них участь, а відтак, не сприяють подальшій зайнятості. Концентрація на вирішенні проблем зайнятості через схему громадських робіт є непродуктивною, оскільки, отримуючи безкоштовну робочу силу протягом декількох місяців, бізнес має можливість скорочувати штатних робітників, збільшуючи конкуренцію на ринку праці [7, с. 92].

Стосовно розподілу загальних витрат між пасивними та активними заходами політики зайнятості в розвинених країнах зазначимо, що протягом останніх років у

більшості цих країн спостерігається тенденція до зростання частки видатків фондів, призначених для фінансування активних заходів (у середньому цей показник наближається до 40 % від загальних витрат і основну його частину спрямовано на професійну підготовку та перепідготовку й організацію громадських робіт), та відповідно до зменшення частки витрат на пасивні заходи за рахунок скорочення виплат дострокових пенсій та реформування системи страхування на випадок безробіття [95, с. 447-448].

Якщо порівнювати загальні витрати на реалізацію заходів політики зайнятості (0,64 % ВВП) та на активні заходи (0,09 % ВВП) в Україні з аналогічними витратами в розвинених країнах, то слід зазначити, що в нашій країні вони перебувають на досить низькому рівні. Найбільше коштів на заходи політики зайнятості витрачається в Скандинавських країнах (4,51 % ВВП в Данії) та країнах Західної та Центральної Європи (3,69 % ВВП в Бельгії та 3,13 % ВВП у Німеччині), а найменше — в країнах Північної Америки (0,38 % ВВП у США та 1,49 % ВВП у Канаді) [95, с. 447].

У цілому європейській досвід показує, що заходи і стратегії публічного управління мають відповідати наявним тенденціям розвитку форм, видів та сфер зайнятості та при цьому вирішувати конкретні проблеми конкретної сільської місцевості щодо забезпечення сільської зайнятості.

Перелік проблем зайнятості в сільській місцевості та основні тенденції типові і для європейських країн, і для України, і для країн Америки.

Висновки до першого розділу

1. У роботі узагальнено наукові підходи до визначення змісту понять «праця», «робота», «зайнятість», «зайнятість населення», «сільська місцевість», «сільська територія». На підставі проведеного узагальнення та, враховуючи сучасні тенденції розвитку суспільства, пропонується авторський підхід щодо трактування терміну «зайнятість в сільській місцевості». Зокрема, зайнятість населення в сільській місцевості – це комплекс суспільно-економічних відносин, які

охоплюють діяльність фізичних осіб в сільській місцевості, що пов'язана з прикладанням особистої праці згідно видів економічної діяльності з метою отримання економічної вигоди або певних благ шляхом задоволення суспільних потреб і з переважанням праці з живою природою і живими організмами.

Необхідність такого визначення обумовлена значними відмінностями у характері праці в сільській місцевості, її економічному, демографічному, науково-технічному та соціальному потенціалах, джерелами мотивації, взаємозв'язками з живими екосистемами та ін.

2. Було уточнено поняття «праця в сільській місцевості». Під цим поняттям розуміємо спрямовану і мотивовану діяльність людини в сільській місцевості щодо виготовлення певної продукції або створення певних благ зі значними взаємообумовлюючими зв'язками в процесі здійснення такої діяльності з живою природою і живими організмами.

3. Визначено, що зайнятість, як динамічний процес руху робочих місць та робочої сили, відбувається в різноманітних її видах та формах. Проте, оскільки сфера зайнятості в сучасних умовах перебуває у трансформаційних процесах на основі технологічного оновлення засобів праці, предметів праці, знань, компетентностей робочої сили на інноваційній основі, з'являються нові форми та види зайнятості, що повинні відповідати викликам часу.

4. Узагальнюючи підходи вітчизняних учених до трактування сутності понять: «державне регулювання зайнятості», «публічна політика зайнятості», «державна політика зайнятості», «система забезпечення зайнятості» та відсутності дефініції публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості, пропонується її наступне визначення – це взаємопов'язаний, науково обґрунтований і цілеспрямований комплекс дій суб'єктів публічного управління і врядування, спрямований на всебічну і повну реалізацію потенціалу формування і розвитку продуктивної зайнятості в сільській місцевості з урахуванням закономірностей територіального розподілу економічних можливостей і тенденцій змін суспільних відносин.

5. У контексті запропонованого визначення публічної політики

забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості продуктивну зайнятість доцільно розглядати як зайнятість, яка забезпечує створення в сільській місцевості максимально можливої за наявних умов доданої вартості з одночасною максимально повною реалізацією потреби населення сільської місцевості у здійсненні притаманними кожній конкретній особі певної форми, обсягу та складності праці, отриманні трудових доходів не менше середнього рівня в економіці країни.

Встановлено, що продуктивна зайнятість в сільській місцевості має збільшувати валовий регіональний продукт, забезпечувати зростання добробуту населення, підвищення рівня і якості сільського життя і, що, на нашу думку, найбільш важливо, забезпечувати емоційне задоволення сільського населення від процесу і всебічних результатів праці.

б. Узагальнено закордонний досвід публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості, що дозволило провести аналогію існуючих основних проблем зайнятості в сільській місцевості європейських країн, країн Америки та України і констатувати їх типовість, та акцентувати увагу на тому, що заходи і стратегії публічного управління мають відповідати наявним тенденціям розвитку форм, видів та сфер зайнятості та при цьому вирішувати конкретні проблеми конкретної сільської місцевості щодо забезпечення сільської зайнятості.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка можливостей зайнятості населення в сільській місцевості України

У сільській місцевості проживає близько 30% населення України, при цьому землі сільськогосподарського призначення складають до 70% території країни. Досліджуючи тенденції та тренди розвитку сільської поселенської мережі, В.Г. Кудлай виділяє тенденцію перманентного зростання кількості дрібних і малих сільських населених пунктів з населенням до 49 осіб і до 99 осіб відповідно при одночасному зберіганні переважної кількості великих і середніх сіл. При цьому дослідник відзначає нерівномірність територіально-просторового розподілу сільського населення з концентрацією кількості мешканців у селах, що територіально наближені до великих і середніх міст [117, с. 383].

У сільській місцевості знаходяться 42,7 млн. га сільськогосподарських угідь, що є природною основою місцевого розвитку сільськогосподарського виробництва, при цьому з них 20,7 млн га перебувають у володінні аграрних підприємств, 15,7 млн га є власністю селян, а 6,3 млн га є у використанні інших землевласників [230, с. 9].

Махсма М.Б., досліджуючи питання зайнятості та рівня життя сільського населення зазначає, що з 13 млн осіб, що проживають в сільській місцевості, майже 25% є зайнятими в аграрній сфері, яка продукує майже десятину ВВП країни. Проте, рівень та якість життя сільських мешканців є незадовільними, зокрема, має місце брак робочих місць, занепад об'єктів соціальної інфраструктури, зубожіння сільського населення (з якого понад 15 % перебувають за межею бідності) [130, с. 5].

Хомюк Н.Л., досліджуючи проблеми розвитку сільських територій, також відмічає їх низький соціально-економічний розвиток, і виділяє такі негативні

чинники, як концентрація зайнятості в агросфері, сезонність агровиробничої діяльності, високий рівень безробіття, складна демографічна і міграційна ситуація, недостатня забезпеченість освітніми, медичними та ін. закладами [251, с. 117].

Безумовно, проблеми зайнятості, рівня та якості життя сільського населення уходять коренями в розподіл продуктивних сил та процеси формування і реалізації економічного потенціалу сільських територій. Тож на основі офіційних даних Державної служби статистики України, розглянемо наявні можливості для розвитку сільської зайнятості (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Характеристика сільської місцевості, як середовища для зайнятості населення України

Показник	Роки				
	2010	2015	2020	2021	2022
Чисельність постійного сільського населення станом на 1 січня, тис. осіб	14513,4	13325,3	12832,2	12698,0	12542,9
Частка сільського населення, %	31,7	31,2	30,7	30,7	30,6
Частка населення у віці 16-59 років у загальній чисельності сільського населення, %	59,15	59,38	58,41	58,17	58,06
Кількість найманих працівників на підприємствах у сільському господарстві, тис. осіб	647,3	502,7	451,4	448,4	н/д
Питома вага працівників агропідприємств у загальній кількості найманих працівників, %	8,0	8,5	7,0	7,1	н/д
Середньомісячна заробітна плата працівників сільського господарства у % до середньомісячної заробітної плати в цілому по країні, %	63,9	74,8	84,0	83,7	82,5
Питома вага капітальних інвестицій в сільське господарство в загальному їх обсязі, %	6,0	10,7	9,9	10,1	12,1
Питома вага основних засобів в сільському господарстві в загальному їх підсумку, %	1,2	2,7	5,0	5,3	н/д
Питома вага валової доданої вартості сільського господарства у загальному її підсумку по країні, %	8,4	14,2	10,8	12,7	9,3

Джерело: складено автором за [218]

Дані таблиці 2.1 охоплюють сільськогосподарську діяльність як основну сферу зайнятості для сільського населення.

З даних таблиці бачимо, що чисельність постійного сільського населення в Україні зменшилась з 14 млн 513 тис осіб у 2010 році до 12 млн 542 тис осіб у 2022 році (тобто на 13,58%). При цьому зменшення було не рівномірним – з 2010 до 2015 років воно склало 8,1%, а з 2015 до 2020 років – 3,7%. У 2021 та 2022 роках зменшення було у межах 1%.

За період з 2001 року по 2022 рік зменшення чисельності сільського населення склало 21,8%, а зменшення чисельності міського за цей період склало 12,7%, тобто, є ознаки активного відтоку сільських мешканців у міста і посилення процесів урбанізації [17].

Частка сільського населення у загальній чисельності населення країни у 2022 році склала 30,6%, що порівняно з 2010 роком менше на 1,1%. Частка населення у віці 16-59 років у загальній чисельності сільського населення складає 58% і порівняно з 2010 роком майже не змінилася.

Кількість найманих працівників у сільському господарстві зменшилася з 647,3 тис. осіб у 2010 році до 448,4 тис. осіб у 2021 році (офіційних даних щодо цього показника за 2022 рік не оприлюднено), при цьому найбільше зменшення спостерігалось з 2010 р. до 2015 р. – на 22,3%, і з 2015 р. до 2020 року – 10,2%.

Питома вага зайнятих на підприємствах в сільському господарстві у загальній кількості зайнятих на підприємствах в країні у 2021 році склала 7,1%, а в 2010 році була 8%. Середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві у 2022 році склала 82,5% від рівня середньої заробітної плати по країні (в абсолютному вираженні заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві у 2021 році склала 12243 грн., що порівняно з промисловістю і торгівлею, майже на 19% менше, а порівняно з сферою інформації та телекомунікацій – на 60% менше), при цьому цей показник зростав з 63,9% у 2010 році до 84% у 2020 році а надалі почав знижуватися. Це може свідчити про низький рівень оплати праці в аграрній сфері або про поширення тіньових схем виплати

заробітної плати.

Питома вага капітальних інвестицій в аграрну сферу у загальному обсязі інвестицій в економіку країни збільшилася з 6% у 2010 році до 12,1% у 2022 році. Питома вага вартості основних засобів аграрної сфери у загальній вартості основних засобів в економіці збільшилася з 1,2% в 2010 році до 5,3% в 2021 році. Ці процеси є позитивними, бо свідчать про технічне переоснащення і модернізацію сільськогосподарської діяльності.

Питома вага валової доданої вартості сільського господарства у загальному її підсумку по країні має неоднозначну динаміку: у 2015 році цей показник збільшився до 14,2% (з 8,4% у 2010 році), у 2020 році він зменшився до 10,8%, у 2021 році – зріс до 12,7%, а у 2022 році – зменшився до 9,3%.

У цілому ми бачимо, що 30% населення проживає в сільській місцевості, яка охоплює майже 70% території країни, на підприємствах у сільському господарстві зайняті 7% населення, середньомісячна заробітна плата працівників аграрних підприємств на 17,5% менша за середній рівень по країні, 12% інвестицій та 5% основних засобів у сільському господарстві генерують 9% валової доданої вартості економіки країни. Можна зробити висновок, що економічний потенціал сільської місцевості недостатньо реалізується наявною сьогодні моделлю господарювання і можливості збільшення рівня зайнятості мешканців сільських територій обмежуються концентрацією економічної (виробничо-господарської) діяльності в сільськогосподарських підприємствах.

Якщо розглядати кількість зайнятих у сільському господарстві за всіма формами зайнятості, слід відмітити, що у 2021 році цей показник склав 2692,7 тис. осіб, що складає 17% від зайнятих в економіці всієї країни [17; 226 с. 43], при цьому 14,8% осіб з числа усіх зайнятих в економіці були зайняті в промисловості, 23% - у торгівлі і ремонті автотранспортних засобів, 7,9% - в освіті.

Зменшення в 2021 році порівняно з 2015 роком кількості зайнятих в сільському господарстві на 6,1% може бути наслідком застосування сільськогосподарськими підприємствами інтенсивних технологій землеробства, і, відповідно, зростання продуктивності праці в них на фоні оптимізації операційних

витрат [17].

Для сільської місцевості з позицій забезпечення зайнятості важливим є розвиток фермерства. Станом на 1.01.2023 р. кількість фермерських господарств становила 49567 одиниць, що порівняно з 2016 роком більше на 13,3%. При цьому питома вага фермерських господарств у загальній кількості суб'єктів господарювання складає лише 3,3%. До цієї форми господарювання станом на 1.01.2023 р. можна додати ще 988 одиниць сільськогосподарських виробничих кооперативів.

Аналізуючи розподіл сільськогосподарських товаровиробників офіційного сектору економіки за площею використовуваних сільськогосподарських угідь [17; 226, с. 221], слід зазначити, що у 2022 році:

- 12,9% суб'єктів господарювання (або 3819 од.) обробляли від 5 до 20 га сільськогосподарських угідь (частка їх земельного банку у загальній площі с/г земель склала лише 0,25%);
- 35,7% підприємств (10594 од.) використовували від 20 до 100 гектарів сільськогосподарських земель (частка їх земельного банку – 3% земель);
- 26,7% агропідприємств (7904) обробляли від 100 до 500 гектарів сільськогосподарських угідь (їх земельний банк склав 11,1% від всіх земель с/г призначення);
- 9,3% агропідприємств (2766 од.) обробляли від 500 до 1000 гектарів сільськогосподарських угідь (їх земельний банк склав 11,5%);
- 15,4% агропідприємств (4548 од.) обробляли більше 1000 га с/г угідь (їх земельний банк склав 74,1% від всіх земель с/г призначення).

Тобто, бачимо, що 48,6% сільських товаровиробників використовували в економічній діяльності 3,25% сільськогосподарських земель, при цьому сума річного доходу з такого земельного банку недостатня для найму та утримання працівників. Такі сільські суб'єкти господарювання потребують значної зовнішньої допомоги для досягнення прийнятних показників доходу та ефективності.

Агропідприємства та агропідприємці, які мають земельний банк від 100 до

1000 га, зазвичай, є активними членами сільських громад, намагаються створювати тимчасові робочі місця, активно використовують заходи державної підтримки та можливості кооперування у ланцюгах постачань великих підприємств.

Три четвертих сільськогосподарських угідь обробляють великі агропідприємства та агроформування. Переважно вони є основним роботодавцем для сільських мешканців, проте зростання продуктивності праці і підвищення вимог до кваліфікації працівників спричиняють тенденцію до зменшення зайнятості в них сільських мешканців.

У цілому, можна констатувати, що сьогодні через тенденції концентрації земельного банку у великих та середніх агропідприємств більшість сільських мешканців не можуть широко використовувати для власної господарської діяльності основний і традиційний виробничий фактор – землі сільськогосподарського призначення. Активізація ринку землі в Україні в післявоєнний період закріпить цю ситуацію і обумовить доступність лише невеликих земельних ділянок для економічної діяльності сільських мешканців.

Розглянемо роль праці у створенні доданої вартості на підприємствах аграрного сектора країни. За даними Державної служби статистики України, питома вага заробітної плати у загальному обсязі доходів населення у 2021 році склала в середньому 45,5%, питома вага соціальної допомоги та інших поточних трансфертів – 32,5%, питома вага прибутку та змішаного доходу – 19,8%, питома вага доходу, отриманого від власності – 2,2% [17; 226, с. 58]. Бачимо, що основним джерелом доходів населення є заробітна плата та соціальна допомога, а доходи від власності є незначними, що для сільських мешканців є проблемою, бо власністю, яка генерує ренту є земельні ділянки сільськогосподарського призначення (майнові паї як наслідок аграрної реформи 2000-х років сьогодні не перебувають у виробничому процесі і не генерують ренти на капітал), які є у користуванні агропідприємств.

Слід відмітити, що у 2020 році в структурі виробничої собівартості підприємств аграрної сфери питома вага прямих витрат на оплату праці складала 6,8%, що порівняно з 2017 роком більше на 1,8%, а питома вага орендної плати за

земельні ділянки складала 10,5%, що порівняно з 2017 роком більше на 1,6%. Тобто населення сільської місцевості сумарно може отримати (привласнити) 17,3% від собівартості виробництва сільськогосподарської продукції, але при цьому, значні суми операційного прибутку (зокрема, у 2021 році операційний прибуток сільськогосподарських підприємств становив 248,3 млрд грн, що в перерахунку на 1 гектар в середньому складає 14,3 тис. грн при рентабельності 40,3%) отримують власники великих та середніх агрокомпаній.

Тобто, з позицій економічних можливостей для забезпечення зайнятості сільського населення, ми бачимо протиріччя – 96% основного фактору виробництва (сільськогосподарських угідь) використовують агропідприємства і сільське населення має обмежений доступ до створення доданої вартості на основі цього ресурсу лише через працевлаштування (з тенденцією зменшення робочих місць) і може привласнювати лише незначну частину результату через заробітну платню та земельну ренту.

Отже, сільськогосподарські підприємства перестали бути основним джерелом доходів і роботи для більшості сільських мешканців, і надалі розглядати цих суб'єктів як основний фактор забезпечення масової зайнятості в сільській місцевості не доцільно.

Розглянемо показники зайнятості сільського населення за результатами обстеження робочої сили шляхом безпосереднього опитування, яке проводилося Державною службою статистики України. Так у 2021 році у сільській місцевості було 4835,5 тис. осіб зайнятих у віці 15-70 років, з них 69,8% працювали за наймом, 1% були роботодавцями, 28,7% були самозайнятими, 0,5% були безкоштовно працюючими членами сім'ї [205, с. 104]. Тобто, майже третина сільського населення були самозайнятими. При цьому для міської місцевості цей показник склав лише 8,5%. У цілому в сільській місцевості України у 2021 році працювали 30,9% від усіх зайнятих в країні.

Розглянемо структуру зайнятості сільського населення за професійними групами (табл. 2.2). З таблиці видно, що 36,59% від кількості зайнятих в сільській місцевості у 2021 році мали найпростіші професії, при цьому серед міського

населення ця професійна група складала 8,91%. Працівники сфери торгівлі та послуг у сільській місцевості склали 14,24% або 688 тис. осіб, у міській місцевості цей показник був більшим – 17,46%. Робітники з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин у сільській місцевості склали 12,49%, або 603 тис. осіб, у містах частка цієї професійної групи була трохи меншою – 10,79%.

Таблиця 2.2.

Структура зайнятості сільського населення за професійними групами у 2021 р.

Професійні групи	Кількість зайнятого населення у віці 15-70 років, тис. осіб	Питома вага у загальній кількості зайнятих в сільській місцевості, %	Структура зайнятості за професійними групами для міської місцевості, %
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери	205,1	4,24	9,80
Професіонали	401,0	8,29	22,39
Фахівці	403,7	8,35	13,39
Технічні службовці	88,2	1,82	3,74
Працівники сфери торгівлі та послуг	688,5	14,24	17,46
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення	176,4	3,65	0,41
Кваліфіковані робітники з інструментом	499,6	10,33	13,12
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	603,8	12,49	10,79
Найпростіші професії	1769,2	36,59	8,91
Всього в сільській місцевості	4835,5	100	100,00

Джерело: складено автором за [205, с. 111]

Кваліфіковані робітники з інструментом у сільській місцевості склали 10,33%, або 499 тис. осіб. Також з цієї таблиці бачимо, що частка кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств і риборозведення склала лише 3,65%, або 176 тис. грн.

У цілому бачимо, що зайнятість у сфері торгівлі та послуг досить поширена у сільській місцевості, і з огляду на наявну кількість сільського населення, цей напрям може мати обмежений потенціал збільшення зайнятості.

У містах 35,7% зайнятих є професіоналами і фахівцями, в а сільській місцевості 36,5% зайнятих мають найпростіші професії. Тож публічна політика забезпеченості зайнятості повинна здійснюватися на основі використання принципу диференціації заходів, підходів і механізмів за ознакою проживання та/або знаходження у сільській чи міській місцевості з подальшою диференціацією за розміром територіальних громад (населених пунктів) та відстанню від міст.

Розглянемо структуру зайнятості сільського населення за віковими та професійними групами (табл. 2.3).

З таблиці бачимо, що серед сільської молоді (вікова група 15-24 роки) найбільша частка зайнятих (38,1%) мають найпростіші професії, 17,4% працюють в сфері торгівлі та послуг, 13% є кваліфікованими робітниками з інструментом. Питома вага цієї вікової групи у загальній кількості зайнятих в сільській місцевості складає лише 7,7%.

Старша група сільської молоді (25-29 років) демонструє трохи іншу структуру за професійними групами: майже на 1,5% більшою є частки керівників і менеджерів, професіоналів і фахівців; меншими, порівняно з попередньою віковою групою, є частки працівників сфери торгівлі та послуг, кваліфікованих робітників з інструментом і найпростіших професій, проте, домінування цих професій зберігається. Питома вага цієї вікової групи складає 11,3%.

Питома вага зайнятих вікової групи 30-39 років складає 27,3%, тобто, вона є найчисельнішою. При цьому, порівняно з попередньою віковою групою, спостерігається збільшення частки професіоналів (до 10,3%), керівників і менеджерів (до 4,65%), а також зменшення частки фахівців (до 8,9%), працівників

сфери торгівлі та послуг (до 13,6%), робітників з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування (до 12,19%).

Таблиця 2.3.

Структура зайнятості сільського населення за віковими групами у 2021 році, %

Професійні групи	Вікові групи, років					
	15-24	25-29	30-39	40-49	50-59	60-70
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери	1,12	2,57	4,65	4,82	4,91	4,60
Професіонали	6,82	8,48	10,13	8,06	7,04	7,03
Фахівці	9,81	10,21	8,99	7,44	7,81	5,38
Технічні службовці	2,37	2,12	1,56	2,02	1,74	1,08
Працівники сфери торгівлі та послуг	17,43	15,83	13,68	14,97	13,75	6,94
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення	2,51	2,70	3,17	3,89	3,80	8,46
Кваліфіковані робітники з інструментом	13,09	11,82	12,18	10,05	8,14	3,90
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	8,74	13,04	12,19	13,42	13,68	8,11
Найпростіші професії	38,11	33,24	33,44	35,33	39,13	54,49
Разом	100	100	100	100	100	100
Питома вага вікової групи у загальній кількості зайнятих у сільській місцевості	7,76	11,34	27,35	25,54	23,23	4,76

Джерело: складено автором за [205]

У вікових групах 50-59 років та 60-70 років (питома вага яких 23,23% та 4,76% відповідно) домінують найпростіші професії (39,13% та 54,49% відповідно). У цих вікових групах відносно високою є частка керівників та менеджерів (4,91% та 4,6% відповідно), а також кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств (3,8% та 8,46% відповідно).

Четверта частина зайнятих має вік від 40 до 49 років. У цій віковій групі

домінують: найпростіші професії (35,3%), працівники сфери торгівлі та послуг (14,97%) та робітники з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування (13,4%).

У цілому, бачимо, що сфера торгівлі та послуг приваблює молодь (до 30 років), найпростіші професії приваблює для молоді від 15 до 24 років і зрілих людей від 50 і більше років, робота з обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічного устаткування переважно приваблює працівників від 40 до 60 років. Частка працівників сільського господарства за основними віковими групами не перевищує 4%.

Тож можна стверджувати, що основні бюджетоутворюючі сільськогосподарські підприємства сьогодні не є вагомим джерелом сільської зайнятості. Найпростіші професії і сфера послуг переважають серед зайнятих.

З огляду на процеси технологічної модернізації та цифровізації в умовах в умовах фактичного спрощення професій в сільській місцевості, розглянемо активність сільського населення щодо підвищення рівня професійної підготовки (рис. 2.1).

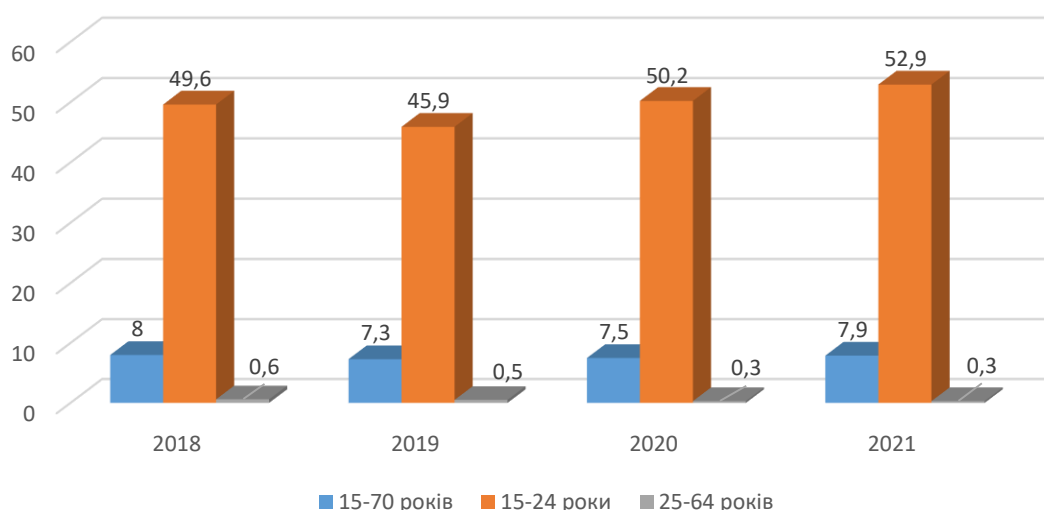

Рис. 2.1. Рівень участі населення у формальних та неформальних видах навчання та професійної підготовки, %

Джерело: складено автором за [205]

З рисунку бачимо, що з 2018 по 2021 рік ситуація майже не змінилася:

активну участь у формальних і неформальних видах навчання бере лише молодь віком 15-24 років (від 45% до 52% за роками). З основної вікової групи (25-64 роки) лише 0,3-0,6% підвищували кваліфікацію через різні форми навчання і професійної підготовки, при цьому відсоток тих, хто проходив навчання зменшився за аналізований період вдвічі з 0,6% до 0,3%. При цьому у міській місцевості відсоток участі населення за віковою групою 15-70 років більше за рівень сільської місцевості в середньому на 1%, за найбільш активною в цьому плані віковою групою 15-24 роки у міській місцевості показник більше в середньому на 15%.

Така ситуація показує, що інструменти перекваліфікації та поточного професійного навчання сільського економічно-активного населення новим цифровим та технологоемним компетенціям і сучасним формам ведення економічної діяльності не будуть ефективними і результативними.

Розглянемо зайнятість в сільській місцевості за формалізацією праці (табл. 2.4).

Таблиця 2.4.

Зайнятість населення в сільській місцевості у формальному і неформальному секторах

Показник	Сільська місцевість, тис. осіб	У % до зайнятих у сільській місцевості	Міська місцевість, тис. осіб	У % до зайнятих у міській місцевості
Зайняте населення у віці 15–70 років і старше	4876,9	100	10816,5	100
з нього неформально зайняте	1752,6	35,94	1309,0	12,10
У тому числі працювали на підприємствах формального сектору:	3445,9	70,66	10300,3	95,23
з формальною зайнятністю	3124,3	64,06	9507,5	87,90
З неформальною зайнятністю	321,6	6,59	792,8	7,33
Працювали у неформальному секторі	1431,0	29,34	516,2	4,77

Джерело: складено автором за [205]

Дані таблиці показують, що із 4876,9 тис. осіб зайнятих в сільській місцевості 35,9% або 1,7 млн. осіб є неформально зайнятими, при цьому цей показник для міської місцевості майже у три рази менший – 12,1% (в абсолютному вираженні у міській місцевості також менше неформально зайнятих – 1,3 млн. осіб).

У сільській місцевості працювали на підприємствах формального сектору з формальною зайнятістю 64% зайнятих, або 3,1 млн. осіб, з неформальною зайнятістю на підприємствах формального сектору – 6,59% або 321,6 тис. осіб. У міській місцевості ситуація дещо інша: більший відсоток зайнятих працювали з формальною зайнятістю (87,9%) і спостерігається більший відсоток неформально зайнятих на підприємствах формального сектору (7,33%). Проте, у неформальному секторі у міській місцевості працювали 4,77%, а у сільській місцевості цей показник склав аж 29,3% (при цьому навіть в абсолютному вираженні показник сільської місцевості майже у 3 рази перевищує показник міської місцевості).

Якщо проаналізувати неформальну зайнятість в сільській місцевості за ознакою рівня освіти, то виявляється цікава ситуація: найбільша кількість неформально зайнятих (673,4 тис. осіб, або 49,5% від зайнятих з такою освітою) мають повну загальну середню освіту, і з них 42,2% або 574,2 тис. осіб працюють у неформальному секторі. Із зайнятих, які мають професійно-технічну освіту 37,6% або 607,8 тис. осіб мають неформальну зайнятість, з них і з них 29,1% або 470,5 тис. осіб працюють у неформальному секторі. З неповною вищою освітою 23,9% або 209,6 тис. осіб зайнятих мали неформальну зайнятість, з них 19% або 166,9 тис. осіб працювали у неформальному секторі. Найбільший відсоток неформальної зайнятості мали зайняті з початковою загальною освітою або без освіти – 61,4% (або 102,2 тис. осіб), з них 88,4 тис. осіб або 53,1% працювали в неформальному секторі.

Тобто, в сільській місцевості 35% зайняті неформально, 29 у неформальному секторі, за рівнем освіти у неформальному секторі переважно працюють особи з повною загальною середньою і професійно-технічною освітою.

За рівнем освіти з 4,8 млн. осіб зайнятих в сільській місцевості 33,4% мали

професійно-технічну освіту, 28% – повну загальну середню освіту, 18% – неповну вищу, 15% – повну вищу і 3,4% початкову загальну або зовсім без освіти. За цією ознакою ситуація в сільській місцевості значно відрізняється від міської місцевості, зокрема, у міській місцевості частка зайнятих з вищою освітою складає 41%, з неповною вищою – 20%, з професійно-технічною – 22%. Тож у міській місцевості більшість зайнятих (61%) мають вищу освіту, а в сільській місцевості більшість зайнятих (61,4%) мають професійно-технічну і повну середню освіту. З огляду на це в сільській місцевості сумнівною є результативність освітніх заходів публічної політики зайнятості особливо в форматі дистанційного навчання.

У цілому аналіз показав, що у сільській місцевості проблемними питаннями є високий рівень неформальної зайнятості, низький освітній рівень та низький рівень активності при здобутті професійної підготовки чи перепідготовки у вікових групах після 24 років.

У сільській місцевості України розташовані 28369 одиниць населених пунктів, у яких проживають 12628,8 тис. осіб (станом на 01.01.2021 р). За даними Державної служби статистики та Міністерства аграрної політики та продовольства України [219], сільськогосподарську виробничу діяльність проводять 73 тис. суб'єктів господарювання, з них 49,5 тис. агропідприємств. Кількість фермерських господарств, які здійснюють виробничу діяльність і регулярно звітують, становить 30,24 тис. одиниць, з них 26,629 тис. одиниць мають в обробітку 4,9 млн гектарів земель сільськогосподарського призначення.

Сьогодні в Україні суб'єктами господарювання є підприємства – юридичні особи і фізичні особи-підприємці, які зареєстровані відповідно до чинного законодавства, регулярно звітують у Державну податкову інспекцію і Державну службу статистики. Саме ці суб'єкти господарювання створюють формальний сектор для зайнятості в сільській місцевості. Проте, у сільській місцевості законодавством дозволяється населенню проводити економічну діяльність у формі особистих селянських господарств (сьогодні їх кількість складає близько 4 млн. од.), які можуть вирощувати і реалізовувати надлишки виробленої (вирощеної та/або переробленої) продукції поза організованими ринками

сільськогосподарської продукції. Разом з фермерськими господарствами, особисті господарства населення виробляють більше 44 % валової продукції сільського господарства [219].

Фахівці Міністерства аграрної політики та продовольства України розглядають особисті господарства сільського населення як потенційні сімейні фермерські господарства і тяжіють до застосування заходів спонукання до добровільної трансформації особистих селянських господарств у суб'єкти господарювання – сімейні фермерські господарства без набуття статусу юридичної особи. За інформацією Міністерства юстиції України станом на 13.12.2023 року до ЄДРПОУ внесені 1215 сімейних фермерських господарств без набуття статусу юридичної особи.

Така ініціатива з одного боку може сприяти виходу з «тіні» зайнятості в сільській місцевості і збільшенню доходів місцевих бюджетів і Пенсійного фонду України, з іншого може посилити перехід до неформального сектору більшої кількості суб'єктів економічних відносин, посилити бідність і відтік сільського населення до міст.

Ураховуючи вартість фінансового утримання статусу суб'єкта господарювання (для ФОПів – єдиний податок для 3 групи 5% від виторгу + єдиний соціальний внесок – 22% від мінімальної заробітної плати, що сьогодні становить 1760 грн. у місяць або 21120 грн у рік, + послуги бухгалтера, що становить від 500 до 1000 грн у місяць), необхідність кваліфікованого бухгалтерського супроводу, недовіру до податкових органів, можна очікувати найбільшу імовірність першого варіанту (виходу в «тінь»).

Другий варіант може стати реальним у разі запровадження особливої системи оподаткування формалізованих особистих селянських господарств трансформованих у суб'єкти господарювання.

Якщо подивитися на структуру виробництва сільськогосподарської продукції в Україні, то частка особистих селянських господарств зменшилася з 45,1% у 2010 році до 34,8% у 2022 році, при цьому їх частка у виробництві продукції рослинництва зменшилася з 39,1% у 2010 році до 32,3% у 2022 році, їх

частка у виробництві продукції тваринництва зменшилася з 59,4% у 2010 році до 43,9% у 2022 році. В абсолютному вартісному вираженні обсяг продукції особистих селянських господарств у 2022 році порівняно з 2010 роком (у порівнюваних цінах 2016 року) зменшився на 24649 млн грн і склав 186019 млн грн. [218].

Слід зазначити, що неодноразові безпосередні спостереження з видами та формами економічної активності в сільській місцевості дають схожі результати: мешканці сільської місцевості тяжіють до виробничої діяльності на основі використання (виращування) живих організмів, при цьому спостерігається широке розмаїття видів виробничої діяльності при одночасній незначній комерціалізації отриманих результатів та нефінансовій мотивації їх діяльності.

Відтак, перспективним напрямком для забезпечення масової зайнятості населення в сільській місцевості з мінімізацією неформального сектора є створення умов для розвитку особистих селянських господарств та самозайнятості населення, що потребує подолання стримуючих чинників та проблемних питань у цій сфері.

2.2. Результативність публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України

В Україні нормативно-правове забезпечення зайнятості населення формується згідно з міжнародними нормами, встановленими Міжнародною організацією праці, рівноправним членом якої Україна стала у 1954 р.

Основою нормативно-правового забезпечення є Конституція України, де закріплено право кожного громадянина на працю і для забезпечення цього права держава створює відповідні умови (ст. 43), а також визначено право громадян на соціальний захист у випадку безробіття (ст. 46) добробуту [109].

Відносини у сфері зайнятості населення регулюються: Законом України «Про зайнятість населення» [177], Кодексом законів про працю України, Господарським та Цивільним кодексами України, Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» [133], законами: «Про

охорону праці», «Про колективні договори і угоди», «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», «Про повну загальну середню освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про вищу освіту», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»; постановами Кабінету Міністрів України, указами і розпорядженнями Президента України; наказами міністерств та іншими нормативно-правовими документами.

Також до основних нормативно-правових документів, що регламентують функціонування і розвиток сільських територій та ринку праці можна віднести: Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 17 жовтня 1990 року № 400-ХІІ, Єдину комплексну стратегію та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки, постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року» від 15 жовтня 2012 р. № 1008, Програму гідної праці Міжнародної організації праці для України на 2016-2019 роки, розпорядження КМУ від 23 вересня 2015 р. № 995-р «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій» та інші [75, с. 202].

Закон України «Про зайнятість населення» [177] був прийнятий з метою забезпечення правових, економічних та організаційних засад державної політики в галузі сприяння зайнятості населення, гарантій держави щодо реалізації прав громадян на працю та соціальний захист від безробіття. Він закріпив права громадян на працю, державні соціальні гарантії щодо реалізації цих прав, визначив загальні положення щодо організації й регулювання зайнятості та передбачив контроль і відповідальність за порушення чинного законодавства у цій сфері [95, с. 403].

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про зайнятість населення» держава гарантує у сфері зайнятості: вільне обрання місця застосування праці та виду діяльності, вільний вибір або зміну професії; одержання заробітної плати (винагороди) відповідно до законодавства; професійну орієнтацію з метою

самовизначення та реалізації здатності особи до праці; професійне навчання відповідно до здібностей та з урахуванням потреб ринку праці; підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями; безоплатне сприяння у працевлаштуванні, обранні підходящої роботи та одержанні інформації про ситуацію на ринку праці та перспективи його розвитку; соціальний захист у разі настання безробіття; захист від дискримінації у сфері зайнятості, необґрунтованої відмови у найманні на роботу і незаконного звільнення; додаткове сприяння у працевлаштуванні окремих категорій громадян [177].

Відповідно до ч. 2 ст. 24 Закону України «Про зайнятість населення» визначено 7 блоків заходів сприяння зайнятості населення (рис. 2.2) [177].

Рис. 2.2. Заходи сприяння зайнятості населення

Джерело: складено автором на основі [177]

Щорічно розробляються основні напрямки щодо регулювання зайнятості населення в Україні [119]. У грудні 2019 року Кабінет Міністрів України розробив

та затвердив «Основні напрями реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року» [182].

Ці напрями були розроблені відповідно до Закону України «Про зайнятість населення» [177], Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленою постановою Верховної Ради України від 4 жовтня 2019 р. № 188-IX, а також на підставі «Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2020-2022 роки», схваленого постановою Кабінету Міністрів України від 15 травня 2019 р. № 555 та спрямовані на досягнення Цілі сталого розвитку № 8 «Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх». Основні напрями є підґрунтям для розроблення територіальних та місцевих програм зайнятості населення [182].

Реалізація державної політики у сфері зайнятості населення до 2022 року передбачала такі основні напрями:

- розвиток національної економіки як основи для забезпечення продуктивної зайнятості та створення нових робочих місць;
- стимулювання розвитку підприємництва та самозайнятості;
- забезпечення створення гідних умов праці та детінізація відносин у сфері зайнятості населення;
- розвиток системи професійної (професійно-технічної) освіти та забезпечення створення умов для професійного навчання впродовж життя;
- забезпечення розвитку інклюзивного ринку праці. Сприяння зайнятості молоді;
- реформування державної служби зайнятості та забезпечення інноваційного розвитку послуг на ринку праці;
- забезпечення реалізації ефективної державної політики у сфері трудової міграції [182].

Сьогодні в Україні діє затверджена Урядом стратегія регіонального розвитку до 2027 року [179], де значне місце відведено розв'язання проблем сільських територій. Але, на слушну думку І.П. Динник, в умовах воєнного стану активна і

відповідальна позиція місцевих громад більше сприятиме реальному розвитку територій [75, с. 202].

Вітчизняні вчені підкреслюють, що останнім часом акценти у регулюванні ринку праці переносяться з пасивних шляхів вирішення проблем його функціонування на активні, а децентралізація даного ринку посилює значення регіональної зайнятості. Це передбачає формування на регіональних ринках праці сукупності відповідних установ та інститутів, які покликані створювати нормативно-правові та організаційно-економічні умови проведення активних заходів сприяння зайнятості та працевлаштування населення [105, с. 202].

Ладонько Л. С., Калінько І. В., Філіпова Н. В. зазначають, що сьогодні в Україні існує як нормативно-правова база, так і різноманітні механізми регулювання зайнятості населення, також використовують наявні системи аналізу та прогнозування розвитку соціально-трудової сфери, наявна єдина система показників, методології їх формування, що дозволяє проводити моніторинг реального стану ринку праці. Все вищезгадане є підґрунтям для розвитку соціально-трудових відносин, удосконалення існуючих та розробки нових програм соціального розвитку. Проте, постійно з'являється необхідність в розробці нових підходів, заходів, які будуть адаптивними в поточних умовах та сприятимуть подоланню негативних наслідків, спричинених воєнними діями тощо [119].

Розглядаючи питання сучасної адміністративно-територіальної реформи, дослідник О. М. Безпалько слушно наголошує, що реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади на засадах децентралізації, концептуальні засади якої були схвалені у 2014 році [189], а практична реалізація розпочалась у 2015 році, стала однією з найрезультативніших і найпомітніших серед стратегічних реформ [27, с. 118-119].

Спроможність до органічного поєднання завдань розвитку території, громади як спільноти та місцевого бізнесу як основи її існування – основний виклик, що постає перед реформою децентралізації на її новому етапі [207, с. 10].

Світовий досвід та досвід незалежного розвитку України переконують, що більшість нагальних потреб громадян задовольняється в системі місцевого

самоврядування. Саме з його допомогою можна сподіватися на найбільше використання потенціалу самоорганізації суспільства, ініціативи громадян [93, с. 194].

Децентралізація (від латинського «de» – протиставлення, «centralis» – центральний) трактується як знищення, ослаблення або скасування централізації [28]. Науковці Н. В. Павліха, Н. Л. Хомюк розглядають поняття «децентралізація» як процес наближення управлінських рішень до громадськості, розширення прав та повноважень органів місцевого самоврядування, що сприяє розробці та реалізації стратегій, програм, проєктів розвитку сільських територій та наданні послуг відповідно до потреб об'єднаних територіальних громад [156, с. 394].

Науковець І. Б. Назаркевич зазначає, що головним завданням запровадження реформи децентралізації є формування спроможних високоефективних об'єднаних територіальних громад на принципах автономності, самодостатності, транспарентності, збалансованості [143, с. 178]. Водночас така територіальна громада має стати суб'єктом сталого розвитку [233, с. 123].

Відповідно до Постанови Верховної ради України «Про утворення та ліквідацію районів», в Україні було утворено 136 нових районів замість існуючих 490 дрібних районів [191] і створено принципово новий субрегіональний рівень з населенням від 150 тис. З 1 січня 2021 року розпочалось утворення районних державних адміністрацій в нових районах. Регіони не підлягали реформуванню на цьому етапі [39].

У результаті реформи децентралізації в українському законодавстві з'являється нова форма в адміністративно-територіальному устрої держави – об'єднані територіальні громади. Науковець В. П. Рябоконт підкреслює, що територіальна громада є організованою спільнотою громадян, що усвідомлюють свої права та інтереси і здатні вирішувати питання розвитку та управління економікою території, соціальною і культурною сферами життєдіяльності громади та реалізувати власну стратегію розвитку [207, с. 9].

Відповідно до законодавства України, об'єднані територіальні громади

утворюються шляхом добровільного об'єднання суміжних територіальних громад сіл, селищ, міст. При цьому, міською територіальною громадою визначено громаду, адміністративним центром якої є місто; селищною територіальною громадою є громада з адміністративним центром у селищі міського типу; сільська територіальна громада має адміністративним центром село [175]

Об'єднані територіальні громади характеризують як первинні адміністративно-територіальні одиниці, так і базові ланки адміністративно-територіального устрою України [27, с. 121].

Ідея створення об'єднаних територіальних громад полягає в підтримці ініціативної групи людей в покращенні життя у їхній общині [111, с. 84]. Саме влада громади спроможна забезпечити для своїх жителів належний рівень освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства на основі нової моделі фінансово-економічного забезпечення, яке передбачає концентрацію та раціональне використання ресурсів на локальному рівні [27, с. 122].

Динаміку процесу формування об'єднаних територіальних громад характеризують такі кількісні дані: станом на 2015 рік в Україні було сформовано 159 об'єднаних територіальних громад (ОТГ); на кінець 2016-го – 366; на кінець 2017-го – 665; а станом на березень 2019-го – вже 884 ОТГ. Вказані ОТГ об'єднали 4110 місцевих рад [46, с. 143].

За даними моніторингу Міністерства розвитку громад та територій України щодо реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, станом на 10.01.2022 в Україні було утворено 1470 громад (без врахування тимчасово окупованої території). Переважну більшість серед громад становлять сільські та селищні територіальні громади: кількість сільських громад становить 627 одиниць; селищних – 433 одиниці; кількість міських громад є найменшою, та становить 410 одиниць. Кількість населених пунктів така: 443 міста, 1960 селищ та 26261 село [140]. Адміністративні центри та території територіальних громад кожної області затверджені розпорядженнями Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 №707-730 [3].

Враховуючи більші розміри та чисельність населення міських об'єднаних територіальних громад, а також значно вищий економічний і ресурсний потенціал (у тому числі для податкових надходжень), вчені прогнозують подальше поглиблення диференціації можливостей, рівня розвитку та якості життя міських та сільських ОТГ [237, с. 29].

Проблемним питанням при об'єднанні територіальних громад є нерівномірний адміністративно-територіальний поділ, що спричиняє, в тому числі, необхідність диференціації інструментів забезпечення зайнятості на рівні громади. Вчені наголошують, що з 12 тис. сільських, селищних і міських громад 11% мали менше 500 мешканців, у 35,8% – від 500 до 1000 мешканців, у 45,5% – від 1000 до 3000 мешканців. Більше 50% сільських громад могли існувати лише за рахунок дотацій, які становили понад 70%, у 483 територіальних громадах дотації знаходилися на рівні 90%. При цьому сільські громади з достатнім фінансовим і матеріальним забезпеченням не були зацікавлені в об'єднанні з малолюдними та/або економічно слабкими громадами [207, с. 10].

Об'єднання територіальних громад повинно було здійснюватися на принципах забезпечення фінансово-економічної спроможності, достатності ресурсних можливостей та адміністративної керованості об'єднаної громади. Проте практика здійснення реформування показала, що, зазвичай, власники економічно сильних суб'єктів господарювання та інших важливих місцевих об'єктів часто вирішували між собою до якої громади приєднати цю сільську територію, задля можливості власного впливу на посадових осіб та депутатів новоствореного органу місцевого самоврядування [39].

Аналіз сучасного стану та можливих й імовірних напрямів розвитку сільських ОТГ в умовах здійснення реформи децентралізації дозволив О.Ю. Самборській та Т.В. Колесник виділити пріоритетним напрямом розвитку таких ОТГ системне сприяння зростанню доходів громадян з пошуком альтернативних способів підвищення зайнятості населення громади і поліпшенню умов його соціального захисту. Також пріоритетним завданням таких ОТГ має стати організаційно-економічне і практичне сприяння раціональному використанню

наявних ресурсів (зокрема земельних ділянок, об'єктів інфраструктури та комунальної власності тощо) [208, с. 102].

Важливим питанням для налагодження функціонування ОТГ є пошук шляхів підвищення рівня їх фінансової спроможності, що є можливим за умови розвитку економіки їх територій, залучення достатнього обсягу інвестицій та підтримки розвитку мікро, малого і середнього бізнесу (zareєстрованого на території громади). Це також дозволить територіальній громаді забезпечити зайнятість сільського населення на достатньому рівні. Вчені підкреслюють, що кожна територіальна громада для себе самостійно визначає пріоритети розвитку, проте, має забезпечувати подолання екологічних проблем, стимулювання розвитку соціо-еколого-економічних систем, стимулювання розвитку зеленої енергетики [43, с. 87-88].

Можливості розвитку сільських територій залежать не лише від адміністративно-територіального устрою, значний вплив мають наявність та умови праці і рівень та якість життя населення сільських громад. Проблемними питаннями досі є зростання безробіття, демографічна криза, інтенсивний відплив молоді із села та ін. [230, с. 15].

Значна кількість громад в сільській та прилеглих до неї місцевості (1060 одиниць) та більше 91% сільських населених пунктів на фоні інтенсивних процесів переселення населення з міст, що підпали під загрозу військових впливів, спричинює значну проблему адаптації діяльності сільських територіальних громад до перенаселення, ресурсних обмежень, потреби значного розширення економічної діяльності осіб на її території та ін. Механізм релокації суб'єктів господарювання у сільську місцевість обмежується рівнем та обсягом руйнувань на територіях, з яких довелося здійснювати евакуацію, та логістичними і інфраструктурними обмеженнями сільської місцевості [16, с. 161].

Сучасні умови війни зумовили присутність нових учасників процесу місцевого економічного розвитку в громадах – внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та релокованого бізнесу, а також формування нових типів взаємодії та комунікаційних мереж [136, с. 5].

Дослідники Васильців Т., Левицька О., Рудковський О. та ін. акцентують увагу на тому, що основу внутрішньо переміщених осіб складають діти, літні люди, безробітні працездатні особи або особи, які навчаються. Близько 27,6 % домогосподарств вимушених переселенців (за даними Міжнародної організації з міграції) мають дітей до 5 років, 60,8 % прибули з дітьми віком 5-18 років, у 10,2 % домогосподарств є вагітні жінки або ті, хто здійснює грудне вигодовування, у 56,3 % домогосподарств є літні люди непрацездатного віку, у 32,1 % – особи з хронічними захворюваннями, у 19,5 % – люди з значно обмеженими фізичними можливостями [45].

З огляду на це, вказані науковці справедливо зазначають, що зростання частки внутрішньо-переміщених осіб у регіонах їх перебування призводить до виникнення напруженості у сфері зайнятості через зростання частки економічно неактивного населення (діти, літні особи, непрацездатні за станом здоров'я). Розрахований рівень економічного навантаження в областях Карпатського регіону свідчить про високу напруженість у Закарпатській області (786 переселенців на 1000 зайнятого населення) і помірне навантаження на зайняте населення Львівської області (389 переміщених осіб на 1000 зайнятих) [45].

Учені Маршавін Ю., Кицак Т., Кирилюк В. та ін. слушно наголошують на тому, що у воєнний і повоєнний час в Україні набуває гостроти проблема забезпечення переміщених працівників (а також тих, хто повернулися на звільнені території) житлом, комунальними послугами, належним рівнем соціального захисту. Вчені підкреслюють, що побутовий дискомфорт, нашарувавшись на застарілі робочі місця і низьку оплату праці, спричиняє посилення зовнішньої трудової міграції і може спричинити для країни серйозну нестачу робочої сили, особливо в сегменті висококваліфікованої праці. У цьому контексті зменшення кількісного складу працівників може стати гальмуючим чинником сьогоденного забезпечення зайнятості населення і відновлення всієї соціально-економічної сфери у повоєнний період [129]. До цього, на нашу думку, можна додати негативні кількісні та якісні зміни у робочій силі у повоєнний період після демобілізації працівників та підприємців (які були мобілізовані у воєнний час), внаслідок їх

фізичних травм та пост-воєнного синдрому (зокрема, психічних та психологічних змін свідомості та ін.) [16, с. 163].

Розв'язання проблеми інтеграції ВПО в місцеві громади автори пропонують здійснювати через надання фінансової підтримки роботодавцям, які працевлаштовують ВПО та підприємцям з їх числа, на відновлення діяльності [151].

Такий підхід, на нашу думку, є методологічно вірним – стимулювання розширення економічної діяльності в межах громад є основою і першочерговим завданням для виживання наявного населення в умовах воєнного стану і забезпечення результативного післявоєнного відновлення рівня та якості життя мешканців громади. Проте, запропонований вище інструмент підтримки, на нашу думку, матиме лише короткостроковий тимчасовий ефект і неспроможний забезпечити мешканцям громади тривале економічне виживання та відновлення економічних відносин на засадах самозабезпечення та самовідтворення, що обумовлюється значними трансакційними витратами суб'єктів господарювання, логістичними проблемами та відсутністю або обмеженістю ємкості доступних ринків з невідповідністю рівня ринкової ціни понесеним витратам в процесі економічної діяльності в нових умовах [16, с. 163-164].

Розглядаючи можливості розвитку ОТГ в умовах воєнного стану та наслідків військових дій, дослідники для територіальних громад ідентифікують такі ризики (що переважно обумовлені міграцією населення): втрати місцевих бюджетів; втрати робочої сили в регіонах, де ведуться активні бойові дії; надлишок робочої сили в регіонах, куди прибула значна кількість ВПО; проблеми забезпечення житлом ВПО; ризики забезпечення громадського порядку та громадської безпеки; навантаження на медичну сферу; переміщення вразливих верств населення; переміщення значної кількості дітей, що потребує організації якісного навчального процесу й адаптації дітей [94, с. 70].

У цьому контексті, на нашу думку, закладено не тільки ризики, але й можливості для громади. Розв'язання проблеми забезпечення якісного навчання переміщених дітей та їх позашкільної освіти можливе через інструменти

дистанційної і змішаної освіти із додатковим залученням учителів, вихователів тренерів, репетиторів та ін. з числа ВПО, що зареєстровані в цій громаді або ВПО інших громад України. Позашкільна активність школярів може бути спрямована на досягнення цілей територіальної громади зі створенням додаткових робочих місць освітянам і педагогам для відповідного управління і організації позашкільної діяльності дітей. Такий інструмент може створити можливість залучення грантів та покращити фінансове і гуманітарне становище мешканців територіальних громад і ВПО [16, с. 164].

Дослідники підкреслюють, що суб'єкти господарювання потребують економічної допомоги, щоб не скорочувати робочі місця, навіть якщо працівники взагалі не працюють а підприємство простоє. На їх думку, потрібно не допустити масштабних банкрутств і звільнень, бо збереження робочих місць та бізнесу значно скоротить час, необхідний для відновлення економічної діяльності у повоєнний період, зменшить рух робочої сили з України та сприятиме швидкому поверненню внутрішньо переміщених осіб (ВПО) на робочі місця [152].

Не можна повністю погодитися з такою точкою зору. Суб'єкти господарювання, звісно ж, потребують допомоги органів державної влади та місцевого самоврядування, проте лише утримання їх штату не створює умов для їх виходу з кризового стану та майбутнього розвитку. Державна підтримка і допомога територіальних громад мають нівелювати найбільш проблемні чинники та створювати умови для подальшого розвитку бізнес-структур і підприємництва. На нашу думку, сьогодні інструменти публічного регулювання та підтримки для суб'єктів господарювання мають спрямовуватися на забезпечення: можливості доступу на нові ринки, розв'язання логістичних проблем, доступного страхування ризиків воєнного часу, залучення їх до виконання державних замовлень та замовлень територіальних громад, інтеграції їх у ланцюги поставок та ланцюги створення доданої вартості країн ЄС, країн Північної та Південної Америки, Країн Азії тощо. Також потребує вирішення (можливо, шляхом певних компромісів) проблема бронювання важливих для господарської діяльності малих і середніх суб'єктів господарювання працівників з необхідними професійними навичками,

кваліфікацією і здібностями [16, с. 164-165].

У травні 2020 року Уряд представив і розпочав реалізацію плану заходів зі створення умов для підвищення зайнятості населення, спрямовану на подолання безробіття внаслідок пандемії. Вакансії для 500 тисяч українців пропонувалися у 10-ти сферах. Зокрема, будівництво доріг та транспортна інфраструктура, галузь благоустрою, розвиток сільського господарства, оцифрування документів та архівів, поштові послуги, лісове господарство, на підприємствах мікро- та малого бізнесу та ін. Зокрема, з озвучених 500 тисяч нових робочих місць мало бути створено 85 тисяч робочих місць саме у сільському господарстві [170].

Могильний О. М., Патица Н. І., Грищенко О. Ю. підкреслюють, що згортання бізнесу стало найбільш тривожним сигналом про дієвість державних заходів, спрямованих на підтримку мікро- і малих підприємств у сільській місцевості на період локдауну. Очевидно, що державною підтримкою (наприклад, у вигляді програми «Доступні кредити») скористався лише легально працюючий бізнес, а підприємці, що працюють за тіньовими чи сірими схемами, не мали такого права [137, с. 57-58].

Стосовно самозайнятих осіб, то це, як правило, члени ОСГ і фізичні особи-підприємці, значна частина з яких не сплачують ЄСВ. Згідно із законодавством – це незадекларована, або неформальна зайнятість, яка в разі перевищує кількість офіційно працевлаштованих осіб. Саме тому, як незастраховані особи, вони не отримують ніякої державної підтримки і самотужки долають існуючі проблеми в період пандемії [137, с. 58].

До речі, за попередніми розрахунками Мінекономіки, рівень тіньової економіки у 2021 р. становив 30% від офіційного ВВП [204]. За результатами досліджень фахівців Центру Разумкова, тіньовий сектор на початок 2023 року складав приблизно 50% всієї економіки країни. У тимчасових умовах воєнної ситуації він забезпечує роботою і доходами мільйони українців [87].

Руйнування економіки України з лютого 2022 року внаслідок воєнних дій станом на сьогодні набуває загрозливих масштабів, зокрема, за оцінками Міністерства економіки, ВВП України у 2022 році скоротився на 32% при відносно

помірній інфляції, яка не досягла 30% [242]; при цьому за даними ООН, через російське вторгнення українська економіка скоротилася більш ніж на 35%, щомісячний дефіцит бюджету оцінюється в 5 млрд доларів США [103]; близько 47% підприємств припинили або майже припинили роботу [242].

Шумська Г. слушно підкреслює, що важливою умовою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку країни в безперервно мінливому середовищі в умовах воєнного стану, є результативне функціонування органів публічної влади в країні, бо дієва система публічного управління є ключовим фактором прискорення темпів розвитку національної економіки, виходу з кризових ситуацій, розв'язання суспільних проблем в умовах обмежених ресурсів [271]. У цьому контексті слід зазначити, що функціонування органів публічної влади та діяльність їх посадових осіб мають відповідати запитам і потребам об'єкта управління, прийняття рішень повинно мати антикризовий і випереджальний характер в усіх сферах, в тому числі й у сфері управління зайнятстю населення [16, с. 159].

Втрати економіки України через війну, за оцінками Міністерства економіки України та окремих науковців, коливаються від 564 млрд. дол. США до 600 млрд. дол. США, втрати територіальних громад через зруйновані об'єкти інфраструктури становлять 30–50% виробничих потужностей, що у вартісному виразі становить 94 млрд дол. США, або майже 2,8 трлн грн. Зупинили роботу від 60% до 80% підприємств, при цьому роботу втратили понад 50% українців, податкові доходи різних рівнів бюджетів також зменшились на 80% [94].

Воєнні дії викликали численні зміни у пропозиції робочої сили, зокрема, зменшення пропозиції кваліфікованої робочої сили через міграцію закордон, мобілізацію та загибель людей працездатного віку; збільшення кількості працівників з обмеженими можливостями зі значно нижчим рівнем працездатності порівняно з довоєнним часом; збільшення пропозиції жінок на ринку праці через відкладання шлюбу та народження дітей; збільшення дитячої праці внаслідок поширення бідності та втрати можливостей отримувати освіту, особливу вищу тощо. Мають місце погіршення умов працевлаштування, зростання рівня безробіття та поширення неформальної зайнятості [263].

Сьогодні в Україні спостерігається збільшення масштабності та посилення активності міграційно-трудових процесів [212], які були спровоковані кризовими явищами 2008-2009 років, підсилені поширенням коронавірусної хвороби у 2020-2021 роках і примножені військовими діями 2022-початку 2023 років.

За даними ООН, українських біженців за кордоном вже понад 5,5 млн. Найбільше українців виїхало до Польщі – там нині понад 3 мільйони біженців. Ще майже 826 тисяч громадян України виїхали до Румунії. Понад 530 тисяч українців дісталися Угорщини, майже 447,6 тисячі – Молдови. До Словаччини виїхало 379,4 тисячі людей [47]. Більше 6,5 млн осіб з всього населення країни переїхали в межах України та стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО), з них більше 2,5 млн осіб переїхали до західного макрорегіону [94, с. 69-70].

Процеси переміщення значної частини робочої сили за кордон і внутрішня міграція в західні області країни значно послаблюють економічну активність в східних, південних і центральних областях, при цьому перевантажують ринок праці західних областей [152]. Через міграцію, загибель військових і мирних жителів, депортацію українців до країни-агресора Україна втрачає наявну та потенційну робочу силу, що унеможливує повноцінне відтворення робочої сили та призводить до зниження освітньо-кваліфікаційного рівня людського потенціалу на ринку праці [29].

Науковці акцентують увагу на тому, що серед усього контингенту біженців, а це – близько 5,23 млн осіб, з них дорослого населення – 2,75 млн, раніше були зайнятими – 43,5%, безробітними – 3,7%, а 52,8% – знаходяться за межами робочої сили. Серед усієї сукупності зайнятих 49% мають високий рівень кваліфікації, 35,5% – середній і лише 15,5% – низький, при цьому 66,2% мають просунутий рівень освіти, 18,5% – проміжний, а 15,3% – базовий. За статусом зайнятості 88,3% були найманими працівниками, 11,7% – самозайнятими, при цьому практично кожний п'ятий (21,7%) був працівником сфери обслуговування та торгівлі, 15,5% – працювали на роботах, що не потребують високого рівня кваліфікації [151, с. 64].

До країн ЄС мігрувало багато фахівців сфери послуг — перукарів, косметологів, майстрів манікюру та ін. Причому дехто з них уже відкриває власний

бізнес у країнах-призначення – кафе, станції технічного обслуговування (СТО), салони краси [223, с. 87].

Ураховуючи високі показники людського капіталу українських біженців, науковці [151] мають сумніви щодо імовірності їх повернення в Україну. До того ж, за умови затягнення війни, занепаду економіки та відсутності привабливих, або просто нормальних та безпечних умов для життя та продуктивної зайнятості, кількість мігрантів може зрости.

Війна спричинила погіршення умов працевлаштування, зростання рівня безробіття та поширення неформальної зайнятості [263]. Значно розширилися категорії соціально вразливих верств населення, серед яких – хворі літні люди, вдови, діти-сироти, люди з особливими потребами [223, с. 82].

Дослідники Н. Патики та Ю. Пасічник наголошують, що через наслідки військового стану та військових дій значно загострилася проблема забезпечення зайнятості та стабільності доходів саме населення сільської місцевості [356, с. 37].

У зв'язку з тим, що в умовах війни більшість населення з окупованих та деокупованих міст, селищ та сіл в більшій мірі перемістилася до сільської місцевості, де на даний час не ведуться активні бойові дії, зросла необхідність в здійсненні заходів щодо публічної політики зайнятості населення саме в сільській місцевості. Це пояснюється наявністю саме в сільській місцевості забезпеченості населення основними продуктами харчування, питною водою, наявністю пічного опалення для обігріву помешкань та приготування їжі, можливістю ведення господарства для потреб сім'ї (вирощування овочів та фруктів, розведення домашньої птиці, великої рогатої худоби тощо) [24, с. 203]. Ці громадяни залишилися не лише без своїх домівок, а й без роботи. Багато хто з них опинилися разом зі своїми сім'ями в сільській місцевості та стикнулися з гострою проблемою працевлаштування, деякі з них навіть почали перепрофілювання та перекваліфікацію.

Негативні тенденції у сфері зайнятості населення в сільській місцевості України загострюються через значне навантаження на внутрішній ринок праці та зростання конкуренції за робочі місця серед внутрішньо переміщених осіб,

релокацію виробничих підприємств в найбільшій мірі до західних регіонів України, дефіцит фахівців, у зв'язку з вимушеною міграцією, або мобілізацією до лав ЗСУ чи сил територіальної оборони, наявність поранень, контузій та стресовий стан загальної кількості працездатного чи частково працездатного населення [24, с. 203].

Науковці О. М. Могильний, Н. І. Патика слушно наголошують, що в сільській місцевості вже тривалий час функціонує модель ринку праці, що має типові ознаки моносонії. Коли існує велика кількість шукачів роботи, особливо в міжсезонний період, а роботодавець на кілька сіл усього один. Також великі агрохолдингові компанії, як правило, взагалі не залучають до роботи місцевих жителів, які володіють масовими професіями. Сучасним великим землекористувачам і землевласникам люди не потрібні, їх замінили машини і технології. Зокрема, й через це вони, як правило, відмовляються від трудомістких галузей [137, с. 60].

Через понад п'ять місяців війни, а саме 9 липня 2022 року ВРУ було прийнято Закон України № 2389-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» [173]. Згідно з цим Законом, з'являється такий термін, як – «відновлення регіонів і територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України». Цим Законом передбачено поділ території України на чотири функціональні типи: території відновлення, полюси економічного зростання, території з особливими умовами для розвитку та території сталого розвитку.

Указаний законодавчий поділ територій дозволяє, на нашу думку, сформуванню науково-методологічну основу для формування і реалізації диференційованих і одночасно системно поєднаних механізмів повоєнного відновлення економіки, суспільних відносин, рівня та якості життя мешканців територіальних громад, в тому числі в сільській місцевості [16, с. 169].

З початком повномасштабної війни в Україні змінилися умови функціонування ринку праці, і, як наслідок, впав рівень заробітної плати та зріс рівень безробіття. За 2022 рік роботодавці повідомили центри зайнятості про наявність 396 тис. вакансій, при цьому структура вакансій за видами економічної діяльності була такою: 18% вакансій пропонували на підприємствах переробної

промисловості; 17% – у сфері сільського господарства; 14% – на підприємствах оптової та роздрібної торгівлі; 10% – у сфері освіти; 7% – у медичній сфері; 7% – у сфері транспорту; 6% – у сфері державного управління та оборони [29].

Особливістю ринку праці сьогодні є наявність вакансії волонтерів – кухарів, прибиральників, операторів координаційних центрів, менеджерів з персоналу та ін. Найбільше пропозицій щодо участі у волонтерських рухах громадських або міжнародних організацій існує в Київській, Харківській, Чернігівській, Сумській, Запорізькій, Львівській та Дніпропетровській областях [223, с. 99]. Суттєвим наслідком війни стало долучення частини цивільного населення безпосередньо до збройних сил, оборонного сектору або до його суміжних галузей [223, с. 120].

Щодо економічно-активного населення сільської місцевості, слід зазначити, що з початком війни переважна більшість чоловіків – працівників аграрного сектору (зокрема, комбайнери, трактористи, агрономи, інженери та ін.) були залучені до лав Збройних Сил України, територіальної оборони. Не виключенням стали і жінки, які активно долучалися до волонтерства, а раніше навіть не цікавилися такою діяльністю. Тобто, в аграрному секторі економіки спостерігається брак кваліфікованих кадрів і ситуація може значно погіршитися [25, с. 556].

Учені пропонують посилити державну аграрну політику сприяння розвитку дрібнотоварного виробництва в сільському господарстві, особливу увагу, на їх думку, слід приділити стимулюванню реалізації підприємницького потенціалу власників земельних ділянок шляхом набуття ними статусу товаровиробника сільськогосподарської продукції у формі, зокрема, сімейного фермерського господарства [76].

Ураховуючи сьогоднішні реалії, держава, безперечно, має максимально стимулювати переорієнтацію економіки на підтримку армії, забезпечення оборони, відновлення і утримання інфраструктури, забезпечення продовольчої безпеки. При цьому важливою є діяльність органів публічного управління, бізнес-структур та громадських організацій щодо залучення до трудової діяльності у нових умовах воєнної економіки максимальної кількості працездатного населення [272, с. 59-60].

Воєнні дії спричинили загострення проблеми працевлаштування ветеранів, які є вразливими до соціально-економічного відчуження та потребуватимуть фізичної та психологічної реабілітації і спеціальної допомоги. Для подолання цієї проблеми вітчизняні вчені пропонують реалізувати інклюзивний підхід, з отриманням доступу до центрів професійної підготовки та різноманітних освітніх платформ/програм [272, с. 60].

Науковці слушно підкреслюють, що якісним змінам на ринку праці сприятиме поєднання взаємодії держави, роботодавців та найманих працівників із стратегічними напрямками відбудови економіки. Збереження та примноження людського капіталу, сприяння його відтворенню та розвитку, прогнозування потреб в робочій силі згідно вимог нової реальності, роботодавця та держави, формування системи мотиваторів до швидкого працевлаштування, підвищення чи зміни кваліфікації під вимоги часу, стимулювання підприємництва мають стати орієнтирами у поствоєнному відновленні ринку праці [268].

Єдиним державним органом в Україні, метою діяльності якого є реалізація політики зайнятості населення, його професійної орієнтації, перепідготовки, соціальної допомоги безробітним громадянам, надання роботодавцям послуг відповідно до їхніх потреб та запитів, сприяння у працевлаштуванні шукачам роботи та окремим категоріям громадян, які не конкурентоспроможні на ринку праці, та інше виступає Державна служба зайнятості України [51, с. 34-35].

Державна служба зайнятості є централізованою системою державних установ. Її діяльність спрямовується та координується Міністерством економіки України [183]. Одним із основних завдань Державної служби зайнятості України є сприяння зайнятості населення, яке реалізується шляхом: реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та трудової міграції, соціального захисту від безробіття; здійснення аналізу стану ринку праці; сприяння громадянам у підборі підходящої роботи; надання роботодавцям послуг із добору працівників; участі в організації проведення громадських та інших робіт тимчасового характеру; сприяння громадянам в організації підприємницької діяльності, зокрема шляхом надання індивідуальних та групових консультацій; участі у реалізації заходів,

спрямованих на запобігання масовому вивільненню працівників, сприяння мобільності робочої сили; організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації безробітних, підтвердження результатів неформального професійного навчання; проведення професійної орієнтації населення; внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері зайнятості населення та ін. [183].

Державна служба зайнятості України складається з Державного центру зайнятості, регіональних центрів зайнятості (обласних, Київського та Севастопольського міських центрів зайнятості) та їх філій, закладу післядипломної освіти «Центр підвищення кваліфікації служби зайнятості», закладів професійної (професійно-технічної) освіти Державної служби зайнятості, інших закладів освіти Державної служби зайнятості, а також підприємств, установ, організацій, утворених Державною службою зайнятості України [183].

Найважливішою ефективною формою протидії тривалому безробіттю на ринку праці є активні програми зайнятості. З 30 березня 2023 року набрав чинності новий Порядок реєстрації, перереєстрації зареєстрованих безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу [184]. З метою покращення сервісного обслуговування клієнтів і забезпечення працевлаштування громадян введено концептуально новий, індивідуальний підхід для кожного шукача роботи – інститут кар'єрного радника.

Каховська О. В. та Комарова І. Д. звертають увагу на те, що підрозділи Державної служби зайнятості не в змозі повністю забезпечити потреби населення в пошуках роботи. Покращити стан роботи в цій сфері може створення аналогічних комерційних структур, які повинні надавати допомогу для всіх бажаючих знайти більш престижну або високооплачувану роботу (використовуючи досвід Швеції, Великобританії, Нідерландів тощо). Висока мобільність, гнучкість, оперативність у вирішенні конкретних питань, швидке реагування на зміни в кон'юктурі ринку праці дадуть змогу комерційним службам зайнятості конкурувати з державною службою зайнятості [99, с. 29].

Важливим завданням територіальних громад є забезпечення зростання зайнятості через створення нових робочих місць та реорганізацію виробництва і

інфраструктури в громадах. У цьому процесі значною є роль державної служби зайнятості [102, с. 224].

Напрямами роботи Державної служби зайнятості щодо налагодження співпраці з об'єднаними територіальними громадами є: стимулювання підприємницької ініціативи мешканців громади і створення нових робочих місць; легалізація тіньової зайнятості; організація громадських робіт та робіт тимчасового характеру; допомога у підборі кадрів у ході реалізації інвестиційних проєктів; розміщення вакансій і резюме безробітних мешканців об'єднаної територіальної громади на вебресурсах Державної служби зайнятості та ін. [237, с. 322].

Вказані та інші заходи підвищення зайнятості мають відповідати стану розвитку та потребам сільської економіки, відповідати тенденціям розвитку виробництва та сфери послуг.

Розглянемо результативність реалізації Державною службою зайнятості політики забезпечення зайнятості населення в Україні.

Сьогодні умови невизначеності в Україні переважно спричинені активними військовими діями, а перед цим, карантинними обмеженнями та накладанням і посиленням низхідних хвиль довгих та середніх економічних циклів.

Перебіг та наслідки військових дій призвели до суттєвих змін в функціонуванні економіки та ринку праці в Україні. Руйнація виробничих об'єктів, порушення економічних процесів, бойові дії на значній частині території країни, пошкодження інфраструктури призвели до повного чи часткового припинення діяльності підприємств, виникнення проблем в організації роботи бізнесу та логістики, падіння споживчого попиту [212].

Військові дії створили численні загрози для життя мільйонів людей та спровокували масштабну вимушену зовнішню міграцію населення. Наявні втрати робочої сили і основного капіталу значно посилили негативні процеси на ринку праці [129].

Сьогодні в Україні спостерігається збільшення масштабності та посилення активності міграційно-трудоових процесів [212], які були спровоковані кризовими явищами 2008-2009 років, підсилені поширенням коронавірусної хвороби у 2020-

2021 роках і примножені військовими діями 2022-початку 2023 років.

За даними Міжнародної організації праці (МОП) з кінця лютого 2022 року 4,8 млн українців залишилися без роботи. Відбулось значне скорочення кількості вакансій майже в усіх сферах економічної діяльності. Станом на 1 червня 2022 року, в середньому на одне робоче місце претендувало 12 безробітних, у 1 червні 2021 р. – 5 осіб [263].

За даними Державної служби зайнятості України [214], у січні-березні 2022 року мали статус безробітного 433857 осіб, у січні-березні 2023 року чисельність безробітних знизилась на 38% і склала 269186 осіб, при цьому станом на 01.04.2022 р. було на обліку 286879 безробітних, а станом на 01.4.2023 р. стало 137302 осіб зареєстрованих безробітних, тобто зменшення порівняно з таким же періодом минулого року склало 52,1%.

Із загальної чисельності безробітних у січні-березні 2023 року 70,2% або 188,936 тис. осіб становили жінки (з них 158,204 тис. осіб раніше працювали) і 29,8% або 80,250 тис. осіб становили чоловіки (з них 68,616 тис. осіб раніше працювали). Станом на 01.04.2023 р. із загальної чисельності безробітних 71,8% становили жінки і 28,2% – чоловіки.

Кількість вакансій, що були зареєстровані в Державній службі зайнятості, у січні-березні 2022 року склала 146,147 тис. одиниць, у січні-березні 2023 року – 93,132 тис. одиниць (на 36,3% менше). Станом на 01.04.2022 р. кількість вакансій складала 33,528 тис. одиниць, а станом на 01.04.2023 р. кількість вакансій склала 35,059 тис. одиниць. Тобто, бачимо, що за рік війни кількість вакансій на початок квітня майже не змінилася, але при цьому слід розуміти, що Державна служба зайнятості України не є єдиним і виключним механізмом пошуку роботодавцями працівників. Сьогодні поширення набула діяльність численних посередників з підбору і розвитку персоналу та започаткувалися нові інформаційно-цифрові інструменти пошуку працівників і комунікації з ним, зокрема, групи у соціальних мережах, маркетплейси для пошуку роботи, телеграм-канали (наприклад, телеграм-канал Рекрутер) тощо.

Динаміка кількості вакансій за видами економічної діяльності показує

від'ємні значення за всіма, без виключення, видами діяльності, проте найменше зменшилась кількість вакансій для: діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (у січні-березні 2022 року було 4093 вакансії, а в січні-березні 2023 року стало 3815 вакансій, тобто зменшення склало 6,8%) і охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (у січні-березні 2022 року було 9217 вакансій, а в січні-березні 2023 року стало 7909 вакансій, тобто зменшення склало 14,2%).

Найбільше зменшилася кількість вакансій за такими видами економічної діяльності: сільське, лісове та рибне господарство (у січні-березні 2022 року було 31175 вакансій, а в січні-березні 2023 року стало 10360 вакансій, тобто зменшення склало 66,8%), фінансова та страхова діяльність (у січні-березні 2022 року було 1043 вакансії, а в січні-березні 2023 року стало 410 вакансій, тобто зменшення склало 60,7%), будівництво (у січні-березні 2022 року було 4771 вакансія, а в січні-березні 2023 року стало 2168 вакансій, тобто зменшення склало 54,6%), інформація та телекомунікації (у січні-березні 2022 року було 858 вакансій, а в січні-березні 2023 року стало 427 вакансій, тобто зменшення склало 50,2%).

Якщо проаналізувати професії, за якими кількість вакансій є найбільшою, або спостерігається дефіцит кадрів (кількість вакансій більше за чисельність безробітних, які претендують на ці вакансії), то слід відмітити, що дефіцит кадрів у січні-березні 2023 року мав місце за такими професіями:

– Професіонали: лікар загальної практики-сімейний лікар (на 292 вакансії претендувало 19 осіб, тобто дефіцит кадрів склав 273 одиниці і ця ситуація зберігається станом на 01.04.2023 р.), практичний психолог (на 220 вакансій претендувало 198 осіб, тобто дефіцит кадрів склав 22 одиниці і ця ситуація зберігається станом на 01.04.2023 р.), фахівець з публічних закупівель (на 218 вакансій претендувало 200 осіб, тобто дефіцит кадрів склав 18 осіб, але станом на 01.04.2023 р. ситуація змінилася і має місце дефіцит вакансій в розмірі 10 одиниць), лікар-терапевт (на 181 вакансію претендувало 28 осіб, тобто дефіцит кадрів склав 153 одиниці і ця ситуація зберігається станом на 01.04.2023 р.);

– Фахівці: електрик дільниці (на 212 вакансій претендувало 140 осіб, тобто

дефіцит кадрів склав 72 одиниці і ця ситуація зберігається станом на 01.04.2023 р.), медична сестра з дієтичного харчування (на 125 вакансій претендувало 33 особи, тобто дефіцит кадрів склав 92 одиниці і ця ситуація зберігається станом на 01.04.2023 р.);

– Кваліфіковані робітники з інструментом: швачка (на 2791 вакансію претендувало 1687 осіб, тобто дефіцит кадрів склав 1104 одиниці), електромонтер з ремонту та обслуговування електроустаткування (на 899 вакансій претендувало 695 осіб, тобто дефіцит кадрів склав 204 одиниці), слюсар-сантехнік (на 532 вакансії претендувало 426 осіб, тобто дефіцит кадрів склав 106 одиниць), слюсар з ремонту колісних транспортних засобів (на 495 вакансій претендувало 404 особи, тобто дефіцит кадрів склав 91 одиницю), слюсар-електрик з ремонту електроустаткування (на 316 вакансій претендувало 128 осіб, тобто дефіцит кадрів склав 188 одиниць);

– Найпростіші професії: робітник з комплексного прибирання та утримання будинків з прилеглими територіями (на 657 вакансій претендувало 297 осіб, тобто дефіцит кадрів склав 360 одиниць).

Найбільше значення дефіциту вакансій у січні-березні 2023 року було за такими професіями: продавець продовольчих товарів (дефіцит вакансій 11214 одиниць), підсобний робітник (дефіцит вакансій 9087 одиниць), продавець непродовольчих товарів (дефіцит вакансій 6337 одиниць), продавець-консультант (5408 одиниць), кухар (4050 одиниць), охоронник (3656 одиниць). Із фахівців найбільший дефіцит вакансій спостерігався за професіями: бухгалтер (дефіцит вакансій 3946 одиниць), фахівець (дефіцит вакансій 2156 одиниць), медична сестра (дефіцит вакансій 1188 одиниць). Із професіоналів найбільший дефіцит вакансій спостерігався за професіями: спеціаліст державної служби або місцевого самоврядування (дефіцит вакансій 1632 одиниці), економіст (дефіцит вакансій 1276 одиниць), інженер (дефіцит вакансій 428 одиниць), вчитель закладу загальної середньої освіти (дефіцит вакансій 467 одиниць) та ін.. Із керівників та менеджерів найбільший дефіцит вакансій спостерігався за професіями: менеджер (управитель) зі збуту (дефіцит вакансій 1541 одиниця), менеджер або управитель (дефіцит

вакансій 1175 одиниць), головний бухгалтер (дефіцит вакансій 915 одиниць) та ін.

Наведені результати аналізу поточного стану ринку праці в Україні і змін за рік війни підтверджують наявність процесів зменшення трудової завантаженості і практичної затребуваності висококваліфікованих працівників і одночасного збільшення потреби у низько кваліфікованій праці, що підсилює мотивацію до трудової міграції (або міграції для зміни країни проживання) тієї частини населення, яка складає основу людського капіталу країни. В цих умовах незатребуваність робочої сили кваліфікованих і висококваліфікованих працівників спричинює необхідність адаптації їх компетенцій до новітніх тенденцій науково-технічного розвитку і інформаційно-технологічної модернізації як економічних, так і суспільних відносин.

Вітчизняні дослідники вважають, що відновлення довоєнного стану зайнятості та ринку праці буде складним та тривалим процесом з огляду на різке падіння валового внутрішнього продукту, фізичне руйнування значної кількості підприємств, загрозливі масштаби зовнішньої міграції робочої сили, втрату її інтелектуального та фізичного потенціалу, обмежені можливості інвестування в економіку. Якісні зміни на ринку праці будуть можливі у випадку взаємодії держави, роботодавця та найманого працівника в поєднанні зі стратегічними напрямками відбудови економіки. Факторами успішності післявоєнного відновлення ринку праці є врахування вимог нової реальності, формування системи мотиваторів до швидкого працевлаштування, підвищення чи зміна кваліфікації під нові вимоги, стимулювання підприємництва та ін. [269].

Проблеми сільської місцевості зберігаються і в умовах військових негативних впливів, зокрема, процеси старіння за середнім віком мешканців, деформація вікової й статевої структури, активні депопуляційні процеси, відсутній природний приріст сільського населення, незадовільне формування соціальної інфраструктури. Із сільської місцевості в основному виїжджають жінки і молодь, на частку якої припадає 2/3 мігрантів серед сільського населення [9, с. 9].

На нашу думку, найбільшою проблемою у сфері сільської зайнятості сьогодні є відсутність ринкових можливостей обміну результатів праці за прийнятними

цінами. Тобто, більшість сфер економічної діяльності на селі створюють недостатній рівень фінансової винагороди через:

- значні транспортні витрати, що пов'язані з доставкою будь-яких видів продукції (у відносно незначній кількості) до територіально віддалених ринків з помірним попитом;

- відносно незначною кількістю сільського населення для більш-менш помітного розвитку сфери послуг на селі та територіальною віддаленістю можливих клієнтів на фоні проблем транспортного сполучення, інфраструктурного забезпечення та значних втрат часу;

- обмеженістю компетенцій і здатностей сільського населення (що залишається жити у межах сільської територіальної громади) щодо сфери та інструментів цифрових послуг, механізмів їх масштабування та розвитку та ін. [16, с. 43].

У цілому стан ринку праці і умови вимушеного переселення з одного боку покращують структуру, потенціал і кількість населення сільської місцевості, з іншого – створюють територіальні диспропорції у розподілі робочої сили, перевантажують систему соціального забезпечення, перевищують реальні можливості місцевих роботодавців і через тимчасовість перебування створюють відтерміновані ризики для сільських територіальних громад.

2.3. Аналіз реалізації інструментів публічної політики забезпечення зайнятості населення в умовах цифрових трансформацій та економічного відновлення України

Сьогодні технології займають центральне місце в нашому здоров'ї, освіті, стосунках, робочому житті, розвагах, фінансах тощо. Вони настільки глибоко увійшли в наше повсякденне життя, що ми сприймаємо їх як належне. Це потужна сила, але її вплив залежить від того, як ми її розробляємо та використовуємо. Могутність технологій сприяла прогресу в медичному лікуванні, трансформувала сільськогосподарське виробництво та покращила безпеку транспортування, але,

водночас, також суттєво погіршила психічне здоров'я, розпалила соціальні розбіжності та підняла проблеми з конфіденційністю та спостереженням [326, с. 267].

Технології та інновації активно впливають на всі сфери людського життя, запускаючи цифрову трансформацію в бізнесі та суспільстві. За останні два десятиліття цифрові технології стрімко розвивалися та масштабувалися [333].

Цифрова трансформація – це процес, у якому з часом змінюються варіанти використання цифрових технологій, пов'язана з ними складність (тобто взаємодія між різними аспектами системи, такими як (цифрові) технології; установи; організації; люди; та середовище, та збільшується пов'язаний з ними, як позитивний, так і негативний вплив на суспільство [365, с. 80].

Цифрова трансформація та створення цінності за допомогою технологій є пріоритетами для організацій у всьому світі. За даними постачальника ринкових даних International Data Corporation, до 2027 року витрати на цифрову трансформацію мають досягти 3,9 трильйона доларів [316].

Основними чинниками цифрової трансформації бізнесу та суспільства є: конкуренція на ринку та змішування онлайн і офлайн форматів, сучасні цифрові навички людей, наявність величезних баз даних, що містять дані про різні аспекти суспільства та бізнесу, розвиток, використання цифрових технологій людьми в різних сферах життя, інтеграційні процеси змішування технологій і пристроїв, доступ до баз даних [333].

В Україні практично в усіх секторах відбулося проникнення цифрових технологій, зокрема, в промисловості та будівництві розповсюджується робототехніка та Індустрія 4.0, яка передбачає впровадження у виробництво кіберфізичних систем; в аграрному секторі – це AgTech, у сфері виробництва продуктів харчування – Food Tech; у секторі державного управління, адміністрування розвитку, транспорту, житлово-комунального господарства, громадської й екобезпеки – e-Government, Smart City, Smart Home, Smart village; у соціальній сфері – E-Health, HealthTech (охорона здоров'я і цифрові медичні технології), EdTech (цифрова освіта), цифрові медіа, соціальні мережі; у науково-

технічній діяльності, інфраструктурних і креативних галузях – цифрові подорожі (e-Travel, Smart Tourism Destinations), цифрова інфраструктура соціокультурної сфери (цифрові музеї, культурні заходи, пабліки); у ритейлі та ринковій інфраструктурі – FinTech, платіжна інфраструктура, Mar/AdTech (цифрова реклама, маркетинг), е-комерція, LegalTech (ІКТ у сфері юриспруденції, комплаєнсу) тощо [78, с. 46-47]. Низка територіальних громад розвивають мережі Wi-Fi, відеоспостереження, пересувних ЦНАПів, сприяють цифровізації медичних закладів, шкіл [78, с. 56].

Цифровізація реального сектору економіки, зміна звичних бізнес-моделей, використання штучного інтелекту, розповсюдження роботи на платформах, формування мережевих систем, спричиняють радикальні перетворення всієї сфери життєдіяльності людини і соціуму, проявом якої є модернізація соціально-трудових відносин в суспільстві [362, с. 12]. Світ праці змінюється завдяки цифровізації [326, с. 552].

Під цифровізацією «digitalization» розуміють весь процес перетворення інформації в цифровий, машинозчитуваний формат, а також впровадження цифрових інструментів у світі праці [326, с. 545].

Дослідження вчених виявляють у розвинутих країнах високий попит на цифрові уміння та навички, фіксують зв'язки між рівнем добробуту та цифровою компетентністю, зокрема, у Великобританії вакансії, які потребують базових навичок цифрової грамотності, оплачуються на 29% вище, ніж вакансії, що не потребують таких навичок [210].

Сьогодні формується нове поняття в площині публічного управління зайнятістю населення – цифрова зайнятість, яка розуміється дослідниками як корисна і доцільна діяльність економічно активного населення за допомогою використання інформаційно-комп'ютерних технологій, результатом якої є інформаційний продукт, а сама діяльність спрямована на задоволення суспільних і особистих потреб і є економічно вигідною як для працівників, так і роботодавців. Пропозиція робочої сили і попит на неї фіксується на спеціальних онлайн-платформах, де також формуються умови найму, оплати і оцінка результатів праці

[255]. При цьому, використання цифрових платформ спрямовується на: надання цифрових продуктів та послуг окремим користувачам; забезпечення обміну товарів та послуг (зокрема у формі електронної комерції) або обміну робочою силою [243].

Процеси цифровізації праці і суспільних відносин спричиняють потребу формування актуальних цифрових компетентностей працівників та розробку і прийняття нормативно-правових актів щодо таких компетентностей [210].

Варто зазначити, що ринок праці в Україні є недостатньо адаптованим до цифрової економіки. Про це свідчить відставання країни за рівнем продуктивності праці, значна кількість неякісних робочих місць, висока частка населення, особливо в сільській місцевості, яка не має доступу до мережі Інтернет та не володіє необхідними цифровими навичками. Це звужує попит споживачів на ІТ-послуги, що є реальною перешкодою на шляху розвитку цієї сфери [362, с. 16].

Цифрові навички збільшують можливості в розвитку та кар'єрі. Вони дозволяють працювати з будь-якого куточка світу, комфортно отримувати державні сервіси за пару кліків, безпечно користуватись соцмережами, навчатись та масштабувати свій бізнес [135].

Щорічно Міністерство цифрової трансформації України звітує про рівень цифрової грамотності в Україні. Це дозволяє оцінити поточний стан цифровізації населення та його готовності до формування нової, інноваційної економіки [221, с. 7].

На сьогодні існує чимало наукових та практичних доказів, що доєднання до Інтернету стимулює підвищення професійних якостей працівників. Сьогодні Інтернет активно поширює знання серед усіх верств населення, в тому числі серед професіоналів, що шукають відповіді на специфічні та часом складні запитання [221].

Дійсно, Інтернет можна вважати найважливішим і найвпливовішим технологічним артефактом сучасності. Це сталося дуже швидко, набагато швидше, ніж будь-яка інша технологія в минулому. Одні лише кількісні цифри вражають: у 2023 році майже 68% населення світу має доступ до Інтернету [325]. Це призводить до:

- економічної трансформації з появою нових компаній, зміни структури ринків (наприклад, онлайн-туризм, де онлайн-агенти значно перевершують класичні туристичні компанії), або нові та зникаючі сектори промисловості;
- соціальної експансії, де, наприклад, такі інструменти, як Skype або Zoom, створюють нові способи людського спілкування, особливо під час кризи чи на великих відстанях;
- психологічних змін на особистому рівні з ознаками залежності від онлайн-спілкування;
- масштабних змін на політичному та правовому рівні, оскільки також можна відслідковувати в засобах масової інформації;
- навіть зміни фізичних просторів, наприклад, з електронною комерцією та логістикою, і ймовірно масове зменшення кількості фізичних торгових центрів [326, с. 118].

Автори [326] зазначають, що на структурному рівні Інтернет перетворився із засобу вільного обміну інформацією та участі в високоцентралізовану інфраструктуру, контроль над якою здійснюють лише кілька компаній [326, с. 118]. Саме тому вони підтримують концепцію / ідею цифрового гуманізму, що критично «дивиться» на технологічний розвиток та намагається вплинути на нього та дозволяє надати суспільству право голосу.

У звіті Міністерства цифрової трансформації України [253] за 2021 рік зазначається, що у 2021 році порівняно з 2019 роком збільшилася частка користувачів мережі Інтернет на 4 % і склала 92 %. При цьому, основною причиною, чому у людей вдома немає підключення до мережі Інтернет, є відсутність нагальної потреби у ньому (тобто, вважають його некорисним, нецікавим для себе). Цікаво, що на 17 % зменшилась частка тих осіб, хто не підключає мережу Інтернет вдома через брак навичок його використання [253].

Також, покращуються і цифрові навички українців, зокрема зменшується категорія «no skills» на 4% (з 15,1% у 2019 році до 11,2% у 2021 році) та збільшується частка осіб з рівнем оволодіння цифровими навичками «Basic» і вище на 5,2% (з 47% у 2019 році до 52,2% у 2021 році) [253].

Для вирішення питання зайнятості населення України, необхідно організувати навчання цифровим навичкам не тільки на індивідуальному, але і на державному рівні [221, с. 8]. Зокрема, цікавою є інформація щодо зацікавленості українців в навчанні цифровим навичкам, зокрема: 44,4% українців у віці 18-70 років зацікавлені у навчанні. Проте з них найбільш зацікавленою є молодь віком від 10 до 29 років. При цьому, актуальність запиту на навчання залежить від загального рівня володіння цифровими технологіями та загального рівня освіти. Так, вищий рівень цифрових навичок та незакінчена вища / вища освіта актуалізує потребу у поглибленні вже наявних компетенцій [253]

У 2021 році Міністерство цифрової трансформації України на основі концептуальної еталонної європейської моделі DigComp 2.1 for Citizens розробило Рамку цифрових компетентностей для громадян України. Відповідно до неї, до цифрових технологій віднесено: соціальні медіа, мультимедіа, потокове відео, системи управління навчанням, цифрову музику, геолокацію, е-комерцію, безпілотні та мобільні технології, а також інтернет речей (ІОТ), роботизацію, кіберсистеми, штучний інтелект, великі дані, безпаперові технології, біометричні технології, адитивні технології (3Д-друк), хмарні та туманні обчислення, біометричні технології, технології ідентифікації, блокчейн, квантові технології тощо [210]. Ця Рамка містить 4 виміри, 6 сфер, 30 компетентностей та 6 рівнів володіння цифровими компетентностями [153]. Для формування вказаних компетентностей було запроваджено проект «Дія. Цифрова освіта» з метою за 3 роки навчити цифрової грамотності 6 млн українців. Проект має онлайн-складову – платформу, де розміщені безкоштовні курси з цифрової грамотності, і офлайн-складову – мережу партнерських хабів цифрової освіти по всій країні, де можна отримати доступ до інтернету та цифрових гаджетів [256]. Цей проект відрізняє інноваційний формат навчання цифрових навичок — освітні серіали. За рік представили понад 50 освітніх серіалів. А також запустили перший національний тест на цифрову грамотність Цифрограм [135]. Проте, слід відмітити, що початок повномасштабних воєнних дій у лютому 2022 року не дозволив реалізувати завдання проекту в повній мірі. До того ж, добровільне безкоштовне навчання

ефективне для мотивованої аудиторії молодшої 40 років.

Дульська І.В. пропонує також дієвий напрям – надання цифрових послуг через цифрові офіси органів місцевого самоврядування у адміністративних центрах територіальних громад і цифрові офіси старост у старостинських округах територіальних громад [78, с. 63-64].

Для навчання цифровим навичкам доцільним є створення так званих освітніх хабів. Скрипник С. В., Обіход С. В., Вербівська Л. В. слушно наголошують, що серед поточного незайнятого населення є люди ініціативні, з високим адаптаційним потенціалом та відповідним рівнем кваліфікації, але є і люди, що не мають творчого та інноваційного потенціалу (зазвичай вони мають низький рівень кваліфікації та освіти). У державній політиці зайнятості необхідно враховувати специфіку такого контингенту. На сьогодні державні програми вже здійснюють спроби активації такого сегменту трудових ресурсів шляхом проведення курсів підвищення кваліфікації при службах зайнятості та школах підприємця [221, с. 8].

Стосовно актуальності навчання цифровим навичкам саме в сільській місцевості України, слід зазначити, що, згідно зі звітом за результатами загальнонаціонального опитування, для 39,6% опитаних таке навчання є актуальним в тій, чи іншій мірі, проте для 60,4% воно є неактуальним взагалі. Щодо рівня володіння цифровими навичками, то у сільській місцевості 17% не мають таких навичок, 42,5% мають низький рівень навичок, у 15,7% - базові навички та 24,8% мають рівень, вище базового. Звичайно, що для тих 59,5%, що не володіють цифровими навичками, або мають низький рівень, актуальними навчальними курсами є: підключення до мережі Інтернет, основи користування смартфонами, користування послугами Інтернет-банкінгу тощо [253].

Важливо зазначити, що в цілому, незважаючи на те, що в Україні Інтернет є цілком доступним, тільки незначна частина людей використовують його для підвищення своєї кваліфікації чи для навчання. Зокрема, у 2021 році лише 30% українців користувалися Інтернетом для проходження онлайн навчання та 19,4% – для проходження онлайн курсів [253]. Водночас статистика показує, що українці проводять в інтернеті близько чотирьох годин на добу. При цьому більша частина

часу іде не на розвиток, а на комунікації та отримання інформації.

Швидкі темпи технологічних змін створили розрив у навичках, коли навички, необхідні для роботи, розвиваються швидше, ніж працівники можуть адаптуватися. Це ставить перед окремими особами та підприємствами завдання не відставати від попиту на цифрові навички [316].

Дійсно, ситуація на ринку праці постійно змінюється, певні навички застарівають, а нові набувають популярності. Через це шукачам роботи важко узгодити свої навички з вимогами роботодавців, які постійно змінюються. Традиційна система освіти може не повністю підготувати людей з необхідними технічними навичками та навичками спілкування, яких вимагають сучасні роботодавці. Крім того, обмежений доступ до освітніх можливостей може посилити розрив у навичках, особливо для тих, хто проживає в громадах, що недостатньо забезпечені [287].

Перекося та асиметрії між кваліфікаційними вимогами цифрового характеру та наявною кваліфікацією працівників породжує явище «кваліфікаційних розривів», призводить до формування так званих «кваліфікаційних ям», що породжує масштабні втрати на різних рівнях економіки та соціуму [108].

За глосарієм HR термінології хмарної HR-платформи BambooHR [374] кваліфікаційний розрив (skills gap) – це невідповідність між навичками, які роботодавець очікує від своїх працівників, і фактичними навичками, якими вони володіють. Через цю невідповідність роботодавцям важко заповнити відкриті вакансії.

Зокрема, у США спостерігається наявність значного кваліфікаційного розриву – кілька років тому аж 68% роботодавців мали відкриті вакансії, на які вони не могли знайти кваліфікованих співробітників, але відтоді цей розрив ще більше збільшився. Згідно з он-лайн опитуванням веб-сайту із працевлаштування CareerBuilder, що працює в США, Канаді, Європі та Азії, нестача навичок може коштувати компаніям до майже мільйона дол. на рік [379].

Галузі, що найбільше страждають від нестачі кваліфікації, це – ІТ-індустрія, що постійно потребує кваліфікованих фахівців із досвідом у таких сферах, як

кібербезпека, наука про дані, штучний інтелект і розробка програмного забезпечення; галузь охорони здоров'я, що постійно потребує висококваліфікованої робочої сили, включаючи лікарів, медсестер, медичних техніків та адміністраторів охорони здоров'я; виробництво та інженерія, оскільки виробничі процеси стають все більш автоматизованими та складнішими, існує попит на працівників з технічними знаннями в робототехніці, мехатроніці та передовими інженерними навичками. Переробна промисловість стикається зі значною нестачею кваліфікації під час переходу до Індустрії 4.0 і потребує працівників із поєднанням традиційних і високотехнологічних навичок. Будівництво та ремесла – кваліфіковані спеціалісти, такі як теслі, електрики, сантехніки та зварювальники, відчувають дефіцит навичок, оскільки молоді покоління виявляють менший інтерес до цих професій. Старіння робочої сили в цих галузях ще більше загострює проблему пошуку кваліфікованих працівників. Цифровий маркетинг і реклама – із зростанням цифрового маркетингу та онлайн-реклами існує попит на професіоналів із досвідом цифрової аналітики, маркетингу в соціальних мережах, пошукової оптимізації (SEO) і контент-маркетингу. Стрімкий характер цифрового маркетингу та його постійна еволюція сприяють дефіциту навичок у цій галузі [287].

Визначення глибини «кваліфікаційної ями» на рівні країн світу проводиться з використанням інструменту «архітектора навичок майбутнього» (Future Skills Architect), що розроблений консалтинговою компанією BCG [274]. Цей інструмент заснований на фактичних даних, дозволяє керівникам державного сектору та бізнесу виявити невідповідність навичок у пропозиції робочої сили. Це також дозволяє їм вивчити політичні заходи, які вже застосовуються в деяких країнах для вирішення проблем перекваліфікації, навчання впродовж життя та навчальних програм.

Згідно з дослідженням BCG «Пом'якшення важких наслідків глобальної невідповідності навичок» [274] у всьому світі понад 1,3 млрд людей працюють на роботах, для виконання яких вони або недостатньо, або надмірно кваліфіковані. Ця невідповідність кваліфікації призводить до того, що роботодавці наймають

працівників без необхідної кваліфікації та змушені перекваліфікувати або перенавчати їх. Це обернено пов'язане з продуктивністю, інноваціями та навіть сталим розвитком і позбавляє світову економіку приблизно 8 трильйонів доларів нереалізованого ВВП щороку.

Розрив у навичках є наслідком браку кандидатів, які володіють навичками, необхідними для задоволення майбутніх вимог про роботу. Швидкий перехід до цифровізації та автоматизації, здійснений компаніями під час COVID-19, посилив як розрив у навичках, так і невідповідність навичок [274].

Законодавство України визначає кваліфікацію, як визнану уповноваженим суб'єктом та засвідчену відповідним документом стандартизовану сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання). Кваліфікації за змістом класифікуються на освітні та професійні, а за обсягом – на повні та часткові [174].

Національна система кваліфікацій – сукупність механізмів правового та інституційного регулювання кваліфікацій працівників з урахуванням потреб ринку праці та можливостей системи освіти та навчання [100].

Національна рамка кваліфікацій – це системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів освіти. Кожен рівень характеризується сукупністю компетентностей особистості, знань, умінь, навичок та здатностей застосовувати знання [49]. Вона також є інструментом європейської інтеграції, оскільки Національна рамка кваліфікацій згадується в Угоді про асоціацію України з ЄС [144, с. 3].

Національна рамка кваліфікацій призначена для використання з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій [145].

Законом «Про вищу освіту» [172] кваліфікації вищої освіти було співвіднесено з Національною рамкою кваліфікацій. Закон «Про освіту» [185] заклав основу для компетентнісного підходу в системі освіти та навчання впродовж життя, та пов'язав існуючі кваліфікації з одинадцятьма рівнями НРК. Він розрізняє між освітніми та професійними кваліфікаціями, причому останні мають чітку функцію на ринку праці. Також законом було закладено правову основу для

Національного агентства кваліфікацій, як тристороннього колегіального органу, що почало функціонувати у 2019 році [144, с. 3].

Заслуговує на увагу та обставина, що Європейський Парламент і Рада ЄС 22 травня 2018 р. ухвалили Рамкову програму оновлених ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018/С [/01), в якій цифрова компетентність визнана однією з восьми ключових компетентностей для повноцінного життя та діяльності громадян ЄС [190].

У 2020 Національна рамка кваліфікацій була приведена у відповідність до Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя [49] та почала містити вісім кваліфікаційних рівнів замість одинадцяти.

Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя може сприяти забезпеченню прозорості й визнанню кваліфікацій між країнами. Це має визначальне значення для мобільності, оскільки дає змогу учням, студентам, професіоналам, мігрантам і біженцям працювати й навчатися в усьому світі.

І дійсно, ще навіть до невинуваченої війни Росії проти України тисячі українців приїжджали до ЄС у пошуках роботи, або можливостей для навчання. До пандемії COVID-19 понад 500 000 українців уже працювали на ринку ЄС з України як платформні працівники [92].

В Україні створені кваліфікаційні центри. Станом на травень 2024 року їх кількість зростає до 80-ти [101]. Кваліфікаційні центри – це суб'єкти, уповноважені на оцінювання і визнання результатів навчання осіб, зокрема здобутих шляхом неформальної чи інформальної освіти, присвоєння/підтвердження відповідних професійних кваліфікацій [100]. Кваліфікаційні центри в Україні відіграють вирішальну роль у вирішенні викликів ринку праці та сприянні розвитку навичок, підтримуючи людей у їхніх кар'єрних шляхах та підприємницьких починаннях [211].

На сьогодні здійснюється значна кількість освітніх заходів, спрямованих на формування цифрових навичок, проте вони не мають системного характеру, забезпечують формування лише окремих навичок та не вирішують питань низького рівня володіння цифровими навичками в суспільстві та обізнаності щодо цифрових

прав громадян [190].

Вузькопрофесійна підготовка працівників суперечить необхідності формування наскрізних, надпрофесійних компетенцій (комунікабельність, нестандартність і критичність мислення, вміння працювати з використанням сучасних цифрових технологій тощо), значення яких з кожним роком зростає [162, с. 70].

В умовах реалізації концепції лібералізації ринку праці, проблема перепідготовки та навчання впродовж життя є проблемою людини, але в умовах антикризового управління з переходом до подальшого антикризового регулювання ринку праці концепція лібералізації має критичні неспроможності, тож вказана вище проблема є проблемою публічної влади і має системно вирішуватися інструментами публічного впливу відповідно до стратегічних напрямків (або пріоритетів) соціально-економічного розвитку країни [22, с. 143].

Фактор нерівномірності територіального розподілу населення сільської місцевості не відчутний для диджитал-професій та цифрових робочих місць. І у цьому контексті дослідники слушно зазначають, що диджиталізація сприяє збільшенню пропозиції робочих місць для нових цифрових професій та зменшенню попиту і зменшенню потреби в створенні робочих місць для працівників, навички яких виявляються не доречними в умовах цифрової економіки, що може посилити проблему безробіття на вітчизняному ринку праці [281, с. 27]. Проте, цей напрям лише обмежено може реалізовуватися у сільській місцевості у сучасних умовах, бо така зайнятість властива для тієї частини робочої сили, яка має високу кваліфікацію і сучасні професійні компетенції з переважанням *soft skills*. Тож розвиток цього напрямку для сільської місцевості вимагає попереднього вирішення питань підготовки кваліфікованих ІТ-фахівців із сільського населення та побудови і розвитку відповідного інфраструктурного забезпечення, що, у свою чергу, неможливо без державної допомоги у поєднанні з активною діяльністю територіальної громади [22, с. 145].

У дослідженні вітчизняних науковців [162] слушно наголошується те, що неможливість постійно фізично бути присутнім на робочому місці не дає

повноцінно реалізувати свій людський капітал особам з інвалідністю, учням, домогосподаркам тощо. У сфері цифрових послуг будь-яка людина здатна запропонувати ринку інформаційну послугу, що дозволяє людям отримувати дохід зі своїх незайнятих ресурсів і надавати послуги на різних ринках у непрофесійному режимі [162, с. 88-89].

У контексті оцінки економічних наслідків воєнних дій, учена Ю. О. Чалюк зазначає, що на території України з початку воєнних дій були змушені припинити свою діяльність багато приватних організацій та державних установ, були зруйновані численні об'єкти критичної інфраструктури, значна частина населення втратила робочі місця, погіршилось матеріальне становище багатьох людей. Призупинення роботи суб'єктів господарювання призводить до зменшення податкових доходів і, як наслідок, до недоотримання заробітної плати працівниками бюджетної сфери. Найбільшим негативним наслідком війни є великі людські та матеріальні втрати [260].

Заходи Уряду щодо відбудови економіки країни, на думку дослідників, переважно спрямовані на поглиблення дерегуляції, яка має зменшити тиск на бізнес та сприяти залученню інвестицій. Плани щодо відбудови країни та нового регулювання зайнятості за своїм змістом, спрямуванням і характером схожі на радикально неоліберальні на основі інтересів корпорацій та політичних еліт [138]. Пріоритетами Уряду у питаннях економічного відновлення, на думку дослідників, є заохочення іноземного капіталу, стимулювання самозайнятості через надання мікрокредитів підприємцям, залучення робочої сили до трудомістких робіт з відбудови, зміна законодавства з питань праці в напрямі спрощення вимог до умов праці і відносин з роботодавцем, заохочення гнучких контрактів та ін. [138].

З такою позицією можна погодитися лише частково. Суб'єкти господарювання внаслідок воєнних дій зазнали руйнувань основних засобів, втрат персоналу, ринків, подорожчання та обмеженості поставок матеріальних ресурсів та ін.. У таких умовах питання соціальних гарантій та оплати праці працівникам відійшли на другий план. Найбільшими проблемами для роботодавців сьогодні є: втрата доходів, відсутність достатніх ресурсів (засобів праці, предметів праці,

персоналу) та збільшення витрат. У цьому контексті антикризові заходи державної економічної політики з початку воєнних дій переважно спрямовані на компенсації втрат суб'єктам господарювання та полегшення доступу до матеріально-технічних та фінансових ресурсів [19, с. 238].

Дисбаланс ринку праці на територіях, куди було евакуйовано частину населення східних, південних та частково центральних і північних областей не може бути компенсований виключно активністю суб'єктів бізнес-середовища і потребує виваженої підтримки органів державної влади і місцевого самоврядування. Найбільш дієвими інструментами підтримки зайнятості населення з швидким результатом є фінансові інструменти. Проте, щоб їх реалізація викликала довгострокові позитивні ефекти і створювала підґрунтя для економічного відродження і реконструкції країни, потрібно їх спрямовувати на активізацію економічної довгострокової діяльності як населення, так і роботодавців [18, с. 35].

Інструментами державної фінансової підтримки роботодавців є: компенсація за працевлаштування зареєстрованих безробітних (50% фактичних витрат на оплату праці, але не більше розміру мінімальної заробітної плати, загальна тривалість виплати – 12 місяців протягом 2-х років); компенсація витрат роботодавців при працевлаштуванні внутрішньо переміщених осіб (ВПО), з максимальним розміром компенсації 13400 грн за кожну працевлаштовану особу (максимальна загальна тривалість компенсації витрат – 6 місяців, але компенсація виплачується одноразово); компенсація витрат роботодавців при працевлаштуванні ВПО під час воєнного стану (компенсація у сумі 6700 грн. щомісяця на кожну працевлаштовану особу ВПО з тривалістю 2 місяці з моменту працевлаштування); надання допомоги роботодавцям по частковому безробіттю через зупинення (скорочення) виробництва (до 50% від мінімальної заробітної плати, відповідно до втраченого заробітку та робочого часу з тривалістю компенсації 180 днів з дня зупинення чи скорочення виробництва) та ін [18, с. 36].

Інструментами державної фінансової підтримки безробітних є: надання одноразової фінансової допомоги для організації підприємницької діяльності;

компенсація зареєстрованому безробітному з числа ВПО фактичних транспортних витрат на переїзд до іншої адміністративно-територіальної одиниці місця працевлаштування, а також витрат для проходження попереднього медичного та наркологічного огляду відповідно до законодавства, якщо це необхідно для працевлаштування; фінансова допомога по безробіттю; фінансова допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка перебувала на його утриманні; поворотна фінансова допомога малозабезпеченим сім'ям «Рука допомоги» [168.].

У цілому, публічна політика зайнятості в умовах невизначеності, що викликана воєнними діями повинна мати антикризовий характер і бути спрямована на створення можливості для відновлення економічної діяльності населення в нових умовах проживання і діяльності. Але, одночасно, публічна політика зайнятості в умовах невизначеності, що пов'язана з процесами цифрової трансформації економічних, управлінських і суспільних відносин, має готувати підґрунтя для формування цифрових компетенцій і практик учасників ринку праці, зокрема, висококваліфікованих і кваліфікованих працівників сфери послуг і наукоємної та технологічної бізнес-діяльності [279].

В умовах кризи у питаннях забезпечення зайнятості населення завжди збільшується роль мікро підприємництва і самозайнятості, що знову ж таки потребує коригування інструментів підтримки зайнятості [18, с. 36].

Антикризові заходи державної економічної політики сьогодні здійснюються у формі цільових програм підтримки українського бізнесу, який постраждав через російську агресію і включають: адаптацію до умов війни програми підтримки бізнесу – «5-7-9»; запуск функціонування Експортно-Кредитного Агентства (що вже застрахувало на 3 млрд грн експорту); релокацію підприємств з небезпечних районів (охоплено 788 підприємств); запровадження програми eРобота (в рамках якої надано 3662 гранти для осіб, які відкриють чи розширять свій бізнес і за умовами програми працевлаштують більше 20 тисяч осіб); створення «Армії відновлення» для організації здійснення громадських робіт; програму стимулювання працевлаштування внутрішньо переміщених осіб (вже скористалися понад 9 тисяч роботодавців, працевлаштовані 15,7 тис. громадян) та ін. [242].

Також Уряд реалізує заходи щодо спрощення ведення бізнесу: на декларативний принцип переведено 58 з 84 дозволів, 13 з 35 ліцензій та до 500 інших публічних послуг для бізнесу; немає мит та квот на експорт до країн ЄС, Великобританії та Канади та ін.. З метою інтеграції ветеранів у трудове життя запроваджується трудова реформа, яка передбачає модернізацію трудового законодавства із урахуванням сучасних потреб працівників і роботодавців та створення ефективної інспекції праці. На думку урядовців, проведена у цьому році мобілізація капіталу на підтримку приватного сектору має проявитися наступного року у фінансуванні проєктів з боку ЄБРР (до 4 млрд доларів), МФК (до 2 млрд доларів), DFC до 4 млрд доларів [242].

Так, з метою підтримки українського бізнесу Уряд запровадив декілька програм, зокрема: грантові програми «Робота», програма релокації підприємств з небезпечних територій, програма кредитування бізнесу під 5-7-9% [2; 247].

Програму релокації підприємств Уряд України реалізує з березня 2022 року. За цією програмою відбувається переміщення бізнесу з регіонів поблизу, або в зоні бойових дій у безпечніші регіони, що знаходяться на Заході України. Підприємства із зони бойових дій релокуються до 9 областей: Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Хмельницької, Чернівецької, Вінницької, Волинської та південної частини Рівненської. Основним перевізником визначено АТ «Укрзалізниця», доставку обладнання на станцію має здійснювати АТ «Укрпошта» (також, як оператор, може підтверджувати проходження контрольних пунктів, формувати рахунки та інші документи для покриття транспортних витрат) [192].

За рік війни за урядовою програмою релокації було переміщено 800 підприємств, 623 з яких вже відновили роботу на новому місці, для 239 здійснюється пошук локації або способу транспортування, понад 650 підприємств, які планували релокувати свої виробничі потужності, відмовились від переміщення у зв'язку з деокупацією територій, 44 підприємства вже повернулись до початкової локації. Найбільше підприємств релокувались до Львівської (24%), Закарпатської (14,5%), Чернівецької (9,8%), Івано-Франківської (8,3%), Хмельницької (7,3%),

Тернопільської (6,3%) областей [88].

Учені Н. Л. Авраменко, В. В. Лебедченко та Н. В. Андрусенко зазначають, що за програми релокації вдалося зберегти понад 35 000 робочих місць та більше 7000 людей знайшли роботу в релокованих підприємствах. З початку дії програми до бюджету було перераховано понад 1,14 млрд. грн податків. Найбільша частка релокованих підприємств, належить до оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (40,7%), переробної промисловості (30,2%), інформації та телекомунікацій (6,7%), професійної, наукової та технічної діяльності (6,2%), будівництва (4,4%) [2].

У цілому, такий інструмент Міністерства економіки України, як програма релокації підприємств із зон бойових дій може спричинювати низку ризиків для приймаючих територіальних громад, а саме: необхідність вирішення проблем організації процесу розташування підприємств (зокрема, пошук місця розташування, відновлення логістики, допомога в закупівлі сировини та пошуку ринків збуту; екологічна безпека громади тощо); виникнення проблем організації переміщення та розселення персоналу; необхідність допомоги в організації підбору працівників після переїзду [94, с. 70].

Проте, на думку розробників та дослідників, незважаючи на сплату податків переміщеними підприємствами за основними місцями реєстрації, основними ефектами для приймаючих громад є: можливість працевлаштування місцевих жителів та ВПО, налагодження та досвід підприємницьких зв'язків, покращення інвестиційного та бізнес-середовища, зміцнення співробітництва, створення комфортного середовища для проживання та роботи та ін. Зовнішнім ефектом є те, що така діяльність є важливим іміджевим елементом національної політики на регіональному рівні [152].

До речі, після завершення бойових дій такі релоковані підприємства мають повернутися на первинні локації та стати драйверами відбудови економіки в громадах [192].

З метою забезпечення успішності процесів релокації для підприємств, територіальних громад і органів влади вчені пропонують розробити: механізм

релокації підприємств з уточненням критеріїв пріоритетності релокації; нормативно-правове забезпечення організації логістики релокації стратегічних підприємств із зони бойових дій; механізм координації взаємодії державних органів виконавчої влади та територіальних громад з розвитку підприємництва; портал для підприємств, що релокуються із зони активних бойових дій, єдину базу даних територіальних громад з інформацією щодо умов функціонування підприємств на їх територіях [94, с. 71].

Релокація виробничих підприємств є успішною, проте виникли значні проблеми, пов'язані з неможливістю релокації аграрних підприємств і фермерських господарств через неможливість змінити місце розташування основного фактору виробничої діяльності – земельних ділянок [16, с. 165].

Процеси вимушеної релокації підприємств в подальшому імовірно закріплять зміну географічної структури центрів економічної діяльності. В цьому контексті вітчизняні вчені констатують, що західні області України можуть стати центром промислового розвитку та локації багатьох стратегічних підприємств і галузей реального сектора національної економіки у сенсі, по-перше, віддаленості від територій агресора; по-друге, наближеності транспортно-логістичної системи до країн ЄС; по-третє, ускладнення транспортування вітчизняної продукції до країн світу морським шляхом, а, відтак, зростання ваги вектору автотранспортного сполучення [45].

Отже, релокація бізнесу і підприємницької діяльності сьогодні потребує не лише законодавчого збалансування інтересів роботодавців і працівників, а й додаткових капіталовкладень (і, відповідно, доступності і дешевизни довгострокових кредитів, наявності державної допомоги та ін.) і доступу на ринки з достатньою ємністю і ціною, що перекриває витрати виробничої, збутової та надзвичайної діяльності релокованих підприємств і підприємців. Хоча, звісно, необхідність правового унормування і вирішення проблемних питань трудових відносин і соціального захисту різних груп працівників (зокрема, мобілізованих працівників, працівників, які в процесі переміщення опинилися територіально віддалені від релокованого суб'єкта господарювання, працівників, які за своїм

психофізичним та емоційним станом стали неспроможні до повноцінної та якісної праці та ін.) з позицій оптимізації і збалансування інтересів працівника і роботодавця потребує не тільки оновлення законодавства, а й модернізації публічної політики зайнятості [16, с. 163].

Для малих та середніх суб'єктів господарювання процеси релокації є проблематичними з огляду на наявні ресурси і обмежені можливості. Тож для них відчутними є саме заходи державної підтримки цих процесів.

Діючим інструментом державної підтримки роботодавців є забезпечення в умовах значних ризиків їх кредитування на пільгових умовах за програмою «Доступні кредити 5-7-9%», яка передбачає надання державних портфельних гарантій. На період воєнного стану та місяць після його закінчення роботодавці можуть позичити до 60 млн. грн. під 0%. Станом на 7 листопада 2022 року за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» видано майже 50 тис. кредитів на загальну суму понад 150 млрд грн [2].

У цілому в межах антикризового напрямку публічної політики зайнятості вчені акцентують такі заходи, як: створення нових робочих місць, застосування адресних заходів з підтримки зайнятості, розробка та втілення програм із забезпечення мобільності та перекваліфікації працівників для переходу в пріоритетні сектори та інші географічні райони (де вони зможуть компенсувати дефіцит професійних компетенцій і трудових ресурсів), підтримка розвитку таких пріоритетних видів економічної діяльності, як будівництво та архітектура, харчова та легка промисловість, підприємства з переробки сільськогосподарської продукції, машинобудування, воєнний комплекс [151].

На нашу думку, в умовах кризи і невизначеності в економіці (особливо спричиненої воєнними діями) дієвими засобами публічної політики зайнятості є: надання державного замовлення (зокрема, на товари, роботи, послуги) у прив'язці до створення нових (можливо тимчасових) робочих місць та організаційна і ресурсна підтримка підприємництва і самозайнятості населення в сільській місцевості. Підтримка підприємництва і самозайнятості в сільській місцевості має орієнтуватися, в першу чергу, на створення можливості доступу новоутворених

суб'єктів підприємницької діяльності на територіально віддалені ринки з значною ємністю і високим попитом. Це можливе в разі створення багатофункціональних обслуговуючих кооперативів і кооперативних союзів із тісними міжнародними зв'язками, проте, досвід кооперативного руху в Україні за останні 30 років не підтверджує можливість практичного втілення цієї моделі [279].

У 2022 році Кабінет Міністрів України за дорученням Президента України запровадив нову економічну стратегію функціонування в умовах воєнного стану, щоб допомогти нашій економіці вижити і стати основою післявоєнного відновлення [152]. Продовженням цього напрямку стало прийняття урядової програми безповоротних грантів для створення та розвитку власного бізнесу у формі проєкту «єРобота», в якому акцентовано, що малий та середній бізнес – це основа для успішної держави і проєкт покликаний збільшити кількість таких бізнесів [247].

Урядовий проєкт «єРобота» передбачає надання українцям грантів для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання. Він спрямований на активізацію підприємницької діяльності та стимулювання створення робочих місць. Проєкт включає шість грантових програм, зокрема, українці зможуть отримати: мікрогранти для створення власного бізнесу; гранти для розвитку переробного підприємства; державне фінансування закладки саду; кошти для розвитку тепличного господарства; грант на реалізацію стартапу, у тому числі в сфері ІТ; кошти на навчання ІТ-спеціальностям. Отримати гранти можуть як підприємці-початківці, так і люди, що вже мають досвід у бізнесі. Подача заявки на грант здійснюється через Портал Дія [86].

Виділення таких напрямків для стимулювання підприємництва, на нашу думку, є стратегічно вірним особливо в контексті розв'язання проблем зайнятості в сільських територіальних громадах та в місцях проживання внутрішньо переміщених осіб [279].

За програмою надання мікрогрантів на створення власного бізнесу («Власна справа») розмір мікрогранту для одного отримувача становить від 50 до 250 тис грн (кошти можна витратити на придбання або лізинг обладнання, закупівлю сировини

та матеріалів, оренду приміщення) [73]. Обов'язковою умовою надання коштів є створення 1-2 робочих місць (якщо підприємець створює одне робоче місце – розмір гранту до 150 тисяч грн., якщо два – 250 тисяч грн.) [86]. Отримання такого гранту можливе лише через використання централізованого інструменту електронного врядування «Дія». За результатами реалізації цього напрямку в 2022 році було створено близько 8000 нових робочих місць.

Гранти на створення або розвиток переробних підприємств передбачають залучення до 8 млн грн. Зокрема, йдеться про деревообробку, виробництво меблів, одягу та аксесуарів, будівельних матеріалів, переробку сільськогосподарської продукції тощо. Механізм надання гранту такий: для першої тисячі заявників держава співфінансує 70% від вартості проекту, решту оплачує отримувач, для наступних заяв держава надає кошти у розмірі до 50% вартості проекту. Подати заявку на участь підприємці можуть через державний цифровий портал «Дія». Підприємці, які отримали кошти, зобов'язані протягом 3 років сплатити податки та єдиний соціальний внесок у розмірі гранту та створити щонайменше 25 робочих місць [73].

Гранти для створення або розвитку тепличного господарства надаються на будівництво модульної теплиці площею не менше 0,4 гектара та не більше 2,4 гектара відповідно до типового проекту з кількістю створених нових робочих місць не менше 14 на 1 гектар площі модульної теплиці. Розмір грантів диференційований в залежності від розміру теплиці: 0,4-0,6 гектара – 2 млн. гривень, 0,8-1,2 гектара – 3,5 млн. гривень, 1,6-2,4 гектара – 7 млн. гривень [73].

Проводиться експеримент з організації навчання осіб за освітніми програмами у сфері інформаційних технологій «Старт в ІТ». Для проходження навчання за освітніми програмами під час реалізації експерименту особа подає особисто заяву в електронній формі за допомогою засобів Єдиного державного вебпорталу електронних послуг («Дія») Заява подається до центру зайнятості за місцем проживання особи [187].

Проте, вказані державні інструменти підтримки зайнятості лише використовують сучасні цифрові системи управління та адміністрування, а

сьогодні спостерігається тенденція всебічної цифровізації праці [279].

Станом на 16.03.2023 р. за програмою «Робота 717 українців отримали мікрогранти на старт або розвиток свого бізнесу на загальну суму 170 млн грн. У 2023 році на цю програму у державному бюджеті було передбачено 1,8 млрд грн, що охоплювало близько 10 000 мікрогрантів [246].

На думку політичних і публічних діячів, програма «єРобота» спрямована як на активізацію підприємництва, так і на стимулювання створення робочих місць отримувачами грантів. За рахунок реалізації цієї програми Уряд має на меті створити 300 тисяч робочих місць [244]. Цей інструмент реалізації публічної політики зайнятості є перспективним як для країни в цілому, так і для сільських територіальних громад. Проте, повоєнне відродження сільських територіальних громад дотепер безпосередньо залежить від стану і процесів розвитку аграрного сектору економіки [16, с. 168].

В умовах воєнного стану фінансову допомогу від держави внутрішньо переміщеним особам, які вимушено залишили місце свого постійного проживання, доречно надавати за посильну участь у суспільно корисних та інших важливих для держави роботах. Звичайно, до таких робіт долучаються бенефіціари, які за віком і станом здоров'я не мають обмежень до роботи в умовах воєнного стану, зокрема безробітні та інші незайняті особи. Суттєвою є можливість додаткової мотивації учасників у вигляді отримання гуманітарної допомоги (продуктові набори, засоби гігієни тощо) [24, с. 204].

Восени 2022 року було запущено проєкт «Армія відновлення», що полягає у залученні людей, які з різних причин залишились без роботи, до виконання суспільно корисних робіт з відбудови країни [12]. Це можуть бути як роботи, спрямовані на задоволення потреб Збройних Сил України, так і на забезпечення загальних потреб функціонування економіки та життєдіяльності населення. Важливо, що ця робота є тимчасовою, але існує чимало прикладів, коли завдяки участі в проєкті українці отримували пропозиції від роботодавців та переходили в статус постійно зайнятих робіт.

Зокрема, це може бути: розбір завалів та відновлення будинків, пошкоджених

у результаті бойових дій; заготівля дров для військових та населення; розвантаження гуманітарної допомоги; укріплення дамб; розчищення автомобільних доріг від завалів; надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, людям з інвалідністю, людям літнього віку тощо. Перелік таких робіт залежить від потреб конкретного регіону. Їх виконання держава оплатить у розмірі не нижче мінімальної зарплати [12].

Станом на березень 2024 року, тобто за півтора роки дії проєкту «Армія відновлення» було видано майже 102 тисячі направлень для участі тимчасово безробітних українців у суспільно корисних роботах з відбудови країни. Загалом, учасники проєкту за виконання суспільно корисних робіт заробили понад 670 млн грн [13]

Сьогодні, практично з кожною із об'єднаною територіальною громадою, місцеві підрозділи служби зайнятості уклали угоди про співпрацю, де, зокрема, передбачається як одна з ефективних форм сприяння зайнятості безробітних - організація громадських робіт. Такі роботи мають суспільно-корисну спрямованість та відповідають потребам певної громади, проводяться виключно на спеціально створених для цього тимчасових робочих місцях та фінансуються за кошти місцевих бюджетів, роботодавців, для яких роботи виконуються, та на кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, включаючи виплату як основної, так і додаткової зарплати. Місцеві громади самостійно визначають види та обсяги таких робіт і можуть залучати усіх бажаючих, але в першу чергу вони призначені для безробітних [10, с. 36].

Такий інструмент є досить дієвим для короткострокової перспективи і для невеликої кількості осіб, що охоплюються такими роботами. Для віддалених сіл цей інструмент обмежується економічною спроможністю та фінансовими можливостями сільської громади. Взагалі використання видатків з бюджетів для стимулювання зайнятості повинно призводити до мультиплікативного збільшення результатів економічної діяльності, зростання створеного продукту в економіці країни і, за найкращим сценарієм, до припливу валютної виручки в країну. Якщо ж

кошти бюджетів різних рівнів будуть витрачатися не на продуктивну економічну діяльність, то створити «точки зростання» не вийде.

Висновки до другого розділу.

1. Дослідження питань зайнятості та рівня життя в сільській місцевості показало, що загалом спостерігається тенденція до низького соціально-економічного розвитку сільської місцевості України та, зокрема, сільську місцевість характеризують: низький рівень та якість життя, високий рівень безробіття та занадто низький рівень зайнятості населення, складна демографічна і міграційна ситуація, концентрація зайнятості в аграрній сфері, наявність сезонних робіт агровиробничої діяльності, недостатність забезпечення інфраструктурними об'єктами сільських населених пунктів, що, в цілому впливає на відсутність отримання належного рівня базових соціальних послуг та забезпечення нормального рівня життя жителів сільської місцевості.

2. Узагальнення статистичних даних щодо оцінки можливостей зайнятості населення в сільській місцевості України дозволяє виділити наступні основні тенденції та проблеми цього напрямку досліджень, зокрема: зменшення чисельності постійного сільського населення в Україні та значного посилення процесів урбанізації за рахунок значного відтоку жителів сільської місцевості до міст; суттєве зменшення кількості найманих працівників у сільському господарстві та наявність низького рівня середньомісячної заробітної плати на підприємствах у сільському господарстві при порівнянні зі сферою промисловості, торгівлі, а особливо – зі сферою інформації та телекомунікацій; поширення тіньових схем виплати заробітної плати; недостатня реалізація економічного потенціалу сільської місцевості за наявної моделі господарювання і потенційними можливостями збільшення рівня зайнятості мешканців сільських територій лише за рахунок виробничо-господарської діяльності в сільськогосподарських підприємствах; низька питома вага фермерських господарств у сільській місцевості України та важливість цієї організаційно- правової форми господарювання саме для сільських

територій; основне джерело доходів населення сільської місцевості складає заробітна плата та соціальна допомога, при цьому доходи від власності є несуттєвими, що є вагомою проблемою для сільських мешканців, до того ж оскільки основний фактор виробництва у сільській місцевості – сільськогосподарські угіддя – перебуває у власності великих агропідприємств, що не створює доданої вартості на основі цього ресурсу; притаманність для зайнятих сільської місцевості найпростіших професій та наявність низького рівня кваліфікації, що є прямо протилежною тенденцією місту, де більшість зайнятих є професіоналами і фахівцями.

3. Висвітлено ключові нормативно-правові акти, що спрямовані на регулювання відносин у сфері зайнятості, ринку праці та нормативно-правові документи, що регламентують функціонування і розвиток сільських територій. Окреслено основні аспекти реформи децентралізації та місце сільських населених пунктів у складі об'єднаних територіальних громад.

4. Встановлено, що в умовах воєнного стану значних змін відчували усі сфери економічних і суспільних відносин. У площині економічного потенціалу і економічних відносин відбулися значні негативні зміни, що пов'язані з значними втратами суб'єктами господарювання ресурсів для господарської діяльності, засобів виробництва, кваліфікованих кадрів, ринків збуту, логістичних можливостей і фінансової спроможності. Необхідність релокації бізнесу, вимушене переселення працівників, власників і контрагентів, зміна напрямів і каналів збуту та поставок спричинили згортання діяльності значного відсотка бізнес структур та підприємств. Розбалансування ринку праці, активна міграція, зміна статево-вікової структури населення та чисельності населення сільських територіальних громад обумовлюють необхідність адаптації публічного управління зайнятостю населення сільських територій до умов воєнного стану та розробки механізмів формування основ для повоєнного відновлення шляхом адаптації робочої сили та форм трудової діяльності до нової реальності.

5. Наведено ключові проблеми публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості за умов невизначеності та цифрових

трансформацій, зокрема: збільшення міграційних потоків сільського населення, масовим звільненням економічно-активного населення з сільськогосподарських підприємств у зв'язку зі службою в лавах Збройних Сил України, волонтерською діяльністю, втратою значної кількості економічно-активного населення у зв'язку з окупацією значної території України, тощо; та наявністю великої кількості звільнень працівників сільськогосподарських підприємств через модернізацію техніки, технологічних ліній, автоматизацією виробництва та інтенсивним веденням сільського господарства, а також наявністю суттєво низького рівня володіння цифровими навичками у переважної більшості населення сільської місцевості.

б. Встановлено, що цифровим напрямом публічної політики зайнятості населення в Україні, що вже успішно реалізується є урядова грантова програма «Робота». Ця програма передбачає надання українцям грантів через інструменти цифрової взаємодії для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання. Проект спрямований на стимулювання створення робочих місць через активізацію підприємницької діяльності і включає такі напрями: мікрогранти для створення власного бізнесу, гранти для розвитку переробного підприємства, державне фінансування закладки саду, кошти для розвитку тепличного господарства, грант на реалізацію стартапу, у тому числі в сфері ІТ, кошти на навчання ІТ-спеціальностям.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ УКРАЇНИ

3.1. Тенденції розвитку сфер зайнятості населення в сільській місцевості в умовах технологічних перетворень

У всьому світі сільська економіка робить значний внесок у національну зайнятість і процвітання [353]. Цей внесок виходить далеко за рамки секторів економіки, традиційно пов'язаних із сільською територією, таких як сільське господарство, харчування та туризм, із зростаючим визнанням того, що сільські території відіграють важливу роль в економіці знань та регіональних інноваціях. Однак, незважаючи на те, що сільські економіки все більше визнаються за внесок, який вони роблять в економічний розвиток, вони також є джерелом нереалізованого потенціалу зростання [349, с. 81].

Світові процеси структурної трансформації спричиняють відповідні зміни в сільській економіці та аграрному секторі. У теоріях структурної трансформації «сільського поштовху» сільськогосподарська модернізація і трансформація розуміється дослідниками як каталізатор ширшої трансформації шляхом вивільнення робочої сили для несільськогосподарської економічної діяльності. Вона характеризується впровадженням сучасних сільськогосподарських ресурсів і практик, підвищенням продуктивності сільського господарства, покращенням доступу до ринків продукції та більшою комерційною орієнтацією ферм. Із зростанням доходів фермерські господарства демонструють ефект мультиплікатора в сільській несільськогосподарській економіці, вимагаючи більше товарів і послуг, що ще більше заохочує працівників залишати сільськогосподарське виробництво [387, с. 256].

Трансформації сталого розвитку часто характеризуються вченими з позитивного боку, хоча насправді, трансформації не завжди сприймаються як позитивні чи бажані, особливо коли вони становлять загрозу домінуючим

цінностям і переконанням або нав'язуються іншими особами, які мають інтереси, вплив і владу [337].

Дослідження процесів сільських змін у розвинутих країнах виявляють такі трансформації, які пов'язані з широкомасштабними переходами від виробничих до багатофункціональних сільських ландшафтів на фоні занепаду залізниць, консолідації сільського господарства, зменшенням сільського виробництва та депопуляції сільських територій. Проявом трансформації сільської місцевості став розвиток ландшафтів сільської місцевості та сільського туризму, що стало наслідком фермерської та виробничої кризи [337].

Вітчизняні науковці О. О. Непочатенко та Д. В. Нагернюк акцентують важливість несільськогосподарських видів зайнятості, які створюють додаткові можливості підвищення доходів і рівня життя селян. Дослідники аргументують цю тезу тим, що в розвинених країнах мешканці сільських поселень у своїй більшості зайняті поза межами сільського господарства, зокрема, у США у сільській місцевості лише 8% зайнятих працюють у сільському господарстві, 23% – у промисловості і будівництві, 44% – в торгівлі і обслуговуванні. При цьому в Україні, майже все сільське населення зайняте в сільському господарстві [147, с. 166]. Ми не можемо погодитися з цією тезою, бо аналіз зайнятості в сільській місцевості, який наведено у п.2.1 цієї роботи, показує, що частка зайнятих в формалізованому секторі сільського господарства є невеликою. Проте, тенденція зміни структури зайнятості із збільшенням зайнятих в несільськогосподарських видах діяльності є досить сильною. Але розвиток сільського туризму, який останнім часом є трендом у розвинутих країнах, для України є нішевим або територіально обумовленим напрямком, який не має потенціалу забезпечити масову зайнятість в сільській місцевості.

Крисанов Д.Ф., досліджуючи питання державної підтримки розвитку несільськогосподарських видів зайнятості, слушно зазначає, що істотне зменшення чисельності населення в сільській місцевості, поступове переміщення в села обслуговуючої діяльності та усвідомлення населенням переваг проживання на екологічно безпечній території в розвинутих країнах було спричинено

індустріалізацією і кооперацією сільського господарства у 50-80 роках ХХ століття. При цьому дослідник справедливо відмічає, що зворотній рух населення – з міст у села з метою проживання в екологічно зручних умовах, спостерігалися на приміських територіях і зачіпали населення міських агломерацій [115, с. 116].

У цьому контексті, на нашу думку, розвиток несільськогосподарських видів діяльності на селі сам собою здійснюватися не буде, публічна політика у цій сфері має підтримувати створення відповідної інфраструктури, каналів комунікацій, логістичного забезпечення. Важливим питанням є визначення актуальних і здійснюваних напрямів економічної і, відповідно, трудової діяльності мешканців сільських територіальних громад [15, с. 41].

Такими новими видами діяльності, на думку Д. Ф. Крисанова, можуть бути: фінансова діяльність, здавання під найм та послуги юридичним особам, тимчасове розміщення і організація харчування; операції з нерухомістю; державне управління; колективні, громадські та особисті послуги [115, с. 116].

На думку дослідників Шибаніна В. С. та Кормишкіна Ю. А. диверсифікація підприємницької діяльності в сільській місцевості може здійснюватися за такими напрямками: нові види туризму (зокрема, сільський, кулінарний, зелений, медичний тощо); надання побутових послуг; місцеві промисли на основі наявних природних ресурсів; інноваційна діяльність, розвиток особистісного потенціалу для інноваційного розвитку та інноваційного підприємництва та ін. [265, с. 9].

Такої ж думки і дослідники Томашук І. В. та Хаєцька О. П. розширення зайнятості сільського населення у несільськогосподарській сфері можливі через розвиток туризму та рекреації, торгівлі, професійної підготовки, народних промислів, інформаційних і консультаційних послуг, спорту тощо [238]. На думку вчених, знаходження унікального поєднання наявних природних ресурсів (зокрема, землі, води, лісу тощо) у сільському підприємстві дозволить підвищити економічну цінність сільської місцевості.

У сільській місцевості та на сільськогосподарських територіях розвинутих країн серйозною проблемою стало постійне зменшення населення, тобто, депопуляція, яка сьогодні стала закономірністю [329]. Зменшення так званих

«демографічних активів (demographic assets)» у результаті масової міграції із сіл у міста спричинює численні негативні наслідки, зокрема, стагнацію економіки, ослаблення соціальних зв'язків та відносин, опустошення територій, зменшення біорізноманіття тощо. У результаті цих глибоких змін у багатьох сільських районах загострюється економічна уразливість громад, населення піддається сильному стресу, що призводить до значних порушень способу життя та втрати безпеки для сільських мешканців [292, с. 108].

Економічна та культурна динаміка сучасного суспільства спонукає більшість сільської молоді до інтеграції в суспільство за межами місця їхнього походження. На відміну від цієї загальної тенденції, певні конкретні чинники та обставини спонукають або принаймні дозволяють деяким молодим людям планувати своє життя в місці вони народилися. Сьогодні мобільність стала невід'ємною рисою сільського життя в розвинутих країнах. Люди, які живуть у сільській місцевості, постійно перебувають у русі у своєму повсякденному житті, подорожуючи на роботу чи назад, або користуючись різноманітними послугами. В Іспанії було підраховано, що працююче сільське населення проводить щонайменше 4 години в міській місцевості два дні на тиждень [330].

Загальне уявлення, особливо серед молоді, про те, що сільське середовище є консервативним, традиційним та неінноваційним простором, пояснює, чому деякі з них бажають покинути його, тоді як ті, хто залишаються намагаються сконструювати свою культуру та ідентичність у взаємозв'язку з способом життя у міській місцевості. Цей реалізується за допомогою комунікаційних технологій та/або через фізичні відвідування або перебування в міських центрах. Тобто, більша взаємопроникність між міським і сільським населенням завдяки фізичній мобільності та інформаційно-комунікаційним технологіям, може нівелювати обмежені можливості сільської місцевості (зокрема, щодо працевлаштування, споживання тощо), викоринити відчуття ізоляції, що було характерним для багатьох обезлюднених сільських територій і заохочувати молодь залишатися у селі [330].

Оскільки молоді люди, особливо ті, хто проживає в сільській місцевості, отримують доступ до подальшої формальної освіти та розвивають кар'єрні

прагнення, вони часто бувають змушені переїхати зі свого місця проживання в пошуках роботи та кар'єрних можливостей. При цьому модернізація сільського господарства є важливим фактором виїзду молоді з сільської місцевості, оскільки вона зменшує можливості працевлаштування в селі, але ця трансформація також є важливим фактором змін у культурі та способі життя сільського населення. Зокрема, це спричинило покращення умов праці фермерів та рівня їх життя, що, разом із зростаючим взаємозв'язком між селом і містом, призвело до того, що рівень життя, моделі споживання та спосіб життєдіяльності деяких фермерів були дуже близькими до представників міського середнього класу. З огляду на незахищеність сільського ринку праці такі покращення можуть сприяти перетворенню сільського господарства на варіант соціальної адаптації для молоді, яка має можливість отримати до нього доступ.

У тих, хто планує чи, принаймні, хоче залишитися в селі, рівень освіти нижчий, а прихильність до місця – вища. Це призводить до того, що альтернативні витрати на те, щоб залишитися, є нижчими, оскільки, залишаючись, вони не жертвують прибутком від високого рівня освіти на ринку праці [330].

У цілому, для розвинутих країн зростаюча мобільність і глибока трансформація сільськогосподарського сектора сформували сільський стиль життя, який мало відрізняється від сучасного міського життя.

Занепокоєння з приводу депопуляції сільської місцевості та її наслідків спонукало до пошуку економічних альтернатив традиційній сільськогосподарській діяльності в цих районах. Однією з найбільш часто використовуваних місцевих стратегій є сприяння туризму, що пов'язане з комерціалізацією сільського життя та навколишнього середовища. У всьому світі сільський туризм розглядається як один із найбільш ефективних варіантів подолання аграрної кризи, і спосіб кращого використання місцевих ресурсів. Ідеальний західний образ сільського туризму – це така діяльність, яку організовує саме місцева громада на основі колективної участі мешканців [292, с. 108].

Диверсифікація та зростання сільської економіки зі створенням нових робочих місць на основі туристичного бізнесу та підприємництва є важливими

стратегіями для зменшення економічної вразливості сільської місцевості. Посилення диверсифікації сільської економіки, комбінування сільськогосподарської діяльності із несільськогосподарськими доходами створює передумови для зростання якості життя та покращення соціального середовища на селі. Туристичний сектор у світі вважається одним із варіантів розвитку та відновлення віддалених сільських територій шляхом, зокрема, збереження культурної спадщини та охорони навколишнього природного середовища, доповнюючи сільськогосподарську діяльність. Завдяки значному потенціалу, підтримка сільського туризму та, зокрема, агротуризму, у віддалених сільських районах може сприяти економічному зростанню та диверсифікації економічної діяльності на селі [360].

Тобто, у розвинутих країнах світу проблемні тенденції сільської місцевості подібні до українських, зокрема, спостерігається депопуляція, згортання соціальних відносин, локалізація населення з нижчим рівнем освіти, посилення проблем з працевлаштуванням, збільшення мобільності молоді і концентрація населення сільської місцевості навколо міських агломерацій. Також спостерігається відносно вирівнювання рівня освіти, рівня і якості життя сільських фермерів, які займаються сільськогосподарським виробництвом і представників середнього класу у міській місцевості. Сільська місцевість навколо міських агломерацій де факто стає «спальними районами» міст, тобто, населення проживає в сільській місцевості але вільно приїздить у міста на роботу, за покупками, розвагами і центр економічних і культурних інтересів такого сільського населення є у міській місцевості. До цього слід додати значні фінансові можливості публічної влади та публічного управління щодо соціальної підтримки та соціального забезпечення населення сільської місцевості. Тож для розвинутих західних країн сільський туризм є не стільки інструментом збільшення зайнятості чи доходів найбільшої частини сільського населення, скільки засобом збільшення привабливості сільської місцевості для міського та приміського населення, покликаною пом'якшити депопуляційні процеси та процеси урбанізації і по суті є нішевим напрямком диверсифікації сільської економіки.

В українських реаліях такий підхід має певні обмеження, хоча вітчизняні дослідники вважають його одним з найбільш перспективних напрямків забезпечення зайнятості в сільській місцевості. Зокрема, Ужва А. М. відзначає перспективність і важливість такого різновиду сільського туризму, як сільський зелений туризм. Цей вид туризму в Європі вважається пріоритетним у сфері відпочинку і здатним забезпечити, як розвиток сільської інфраструктури, так і наповнення бюджету громад, зростання добробуту сільського населення і сільських територіальних громад. Також цей вид туризму сприяє розв'язанню проблем гендерної нерівності через створення для жінок нових робочих місць [240, с. 191].

Слід відмітити, що в сільській місцевості України до 2014 року вже були реалізовані бізнес-ідеї сільського зеленого туризму – сільські садиби, де міські мешканці за певну плату могли декілька днів відпочивати в приватних господарствах селян тимчасово занурюючись при цьому у сільський побут, працю в особистому селянському (або підсобному, або фермерському) господарстві і сільський відпочинок у самотніх екологічних і природних умовах. Можливість доторкнутися до культурної, історичної та етнографічної спадщини конкретної сільської місцевості дозволяла містянам з іншого боку побачити сільське життя. Проте, з початку військовий дій у 2014 році ця практика зійшла нанівець.

На думку Ужви А. М., ця нова форма підприємницької діяльності дозволить розвивати малі форми сільськогосподарського виробництва, модернізувати їх економічну діяльність, покращити наповнення бюджетів територіальних громад та підвищити добробут селянських родин. При цьому економічний потенціал розвитку цього напрямку обумовлюється тим, що сільська місцевість в Україні є екологічно чистою, має значні рекреаційні можливості, цікаву історико-етнографічну спадщину, достатні трудові ресурси, можливість додаткових послуг з організації екскурсій, риболовлі, збирання ягід і грибів, катання на конях та ін. Цей напрям може значно сприяти відродженню і збереженню народних звичаїв, промислів, пам'яток історико-культурної спадщини при одночасному створенні нових каналів реалізації продукції особистих селянських господарств [240, с. 192].

Слід зазначити, що на початку реформування аграрного сектора економіки України вбачалося, що розвиток особистих селянських господарств здатний забезпечити виробництво достатнього обсягу нішевих продуктів сільського господарства, вирішити проблему вивільненої робочої сили (що почала з'являтися у зв'язку з реформуванням аграрного сектора, підвищенням продуктивності праці і зменшенням переліку видів діяльності аграрних підприємств) та буде сприяти досягненню продовольчої безпеки країни. Проте ситуація виявилася не однозначною [16, с. 173-174].

В особистих господарствах сільського населення, за різними оцінками, сьогодні зайнято від 2 до 4-5 млн осіб в залежності від методики обчислень. При цьому очікується, що після налагодження функціонування ринку землі потреба в працівниках для сільського господарства знизиться до 200–250 тисяч осіб [238].

Якщо подивитися на показники продуктивності діяльності особистих господарств населення, бачимо тенденцію її зменшення порівняно з аграрними підприємствами та фермерськими господарствами, зокрема, у 2000 році урожайність зернових культур у господарствах населення була 26,9 ц/га, а у агропідприємствах – 18,3 ц/га, урожайність соняшника 16 ц/га і 11,8 ц/га відповідно, культури овочеві – 118,9 ц/га і 88,3 ц/га відповідно, культури плодови – 88,3 ц/га і 10,9 ц/га відповідно. З 2010 року ситуація змінилася і агропідприємства та фермерські господарства щороку почали отримувати більші урожаї та більшу фінансову ефективність. Так у 2022 році урожайність зернових культур у господарствах населення була 34,4 ц/га, а у агропідприємствах – 50,3 ц/га, урожайність соняшника 17,4 ц/га і 22,4 ц/га відповідно, культури овочеві – 196,7 ц/га і 282,4 ц/га відповідно, картопля – 172,3 ц/га і 261,1 ц/га відповідно; невелике випередження спостерігається лише культурам плодовим та ягідним – 118,7 ц/га і 105,6 ц/га відповідно [218, с. 70].

Якщо проаналізувати частку продукції тваринництва (виробленої у господарствах населення) у загальній вартості продукції відповідного виду, бачимо такі структурні зміни: питома вага господарств населення у виробництві м'яса у забійній вазі зменшилася з 73,7% у 2000 році до 27,1% у 2022 році, у виробництві

молока – з 71% у 2000 році до 66% у 2022 році, у виробництві яєць – з 66,2% у 2000 році до 51,5% у 2022 році, у виробництві вовни часка господарств населення збільшилася з 61,4% у 2000 році до 92,4% у 2022 році, у виробництві меду також збільшилася з 93,2% у 2000 році до 99,1% у 2022 році [218, с. 126]. При цьому продуктивність тваринництва у господарствах населення за цей період також зменшилася.

Такі тенденції говорять про те, що розвиток особистих селянських господарств (і за їх кількістю, і за обсягами діяльності, і за фінансовою ефективністю) потребує підтримки і допомоги від органів публічного управління, бо і іншому випадку цей напрям згортатиметься і надалі, і його розглядати результативним фактором забезпечення продуктивної зайнятості в сільській місцевості буде недоцільним.

«Зелені» напрямки розвитку сільської місцевості є у фокусі уваги як закордонних, так і вітчизняних дослідників. Наразі цей напрям безпосередньо стосується сільськогосподарського виробництва і його вплив може проявлятися у зростанні доходів сільського населення, збільшенні привабливості сільської місцевості, зростанні наукомісткості та інноваційності виробничої діяльності на селі. Але потенціал цього напрямку виходить за межі власне сільськогосподарського виробництва середніх та великих аграрних підприємств і може стати можливістю як для забезпечення масової зайнятості в сільській місцевості, так і для значного зростання дохідності та фінансової ефективності малих форм сільського підприємництва, діяльність яких пов'язана з використанням живих організмів.

Серед закордонних дослідників і управлінців панує широке розуміння необхідності розвитку сільських територій [308] і стійких продовольчих систем, які зберігають навколишнє середовище та забезпечують продовольчу безпеку для майбутніх поколінь. Органічне виробництво розглядається як підхід, який може сприяти досягненню обох цих цілей. Завдяки меншому впливу на навколишнє середовище органічне землеробство має потенціал для підтримки трансформації до більш стійких сільськогосподарських систем. Зокрема, збільшення органічного

землеробства було визначено як засіб зменшення викидів парникових газів. Крім того, органічне землеробство потенційно відіграє важливу роль у зниженні впливу пестицидів, підтримці корисних комах та зменшенні ерозії ґрунту [308 с. 226]. З точки зору розвитку сільської місцевості, органічне сільське господарство спроможне значно сприяти зайнятості в сільській місцевості [310].

Мемкен Е. та Каїм М. звертають увагу на те, що існує кілька недоліків, пов'язаних із широким зростанням органічного сільського господарства, зокрема, зростання цін на продукти харчування [347]. Вплив на розвиток сільської місцевості також може бути суперечливим, адже існують інші фактори, окрім методів ведення сільського господарства, які можуть мати більший вплив на сільський або регіональний розвиток. Розвиток органічного землеробства передбачає зміни в людських цінностях і, отже, пов'язаний із суспільними змінами, а також змінами в сільському господарстві [308, с. 226].

Багато європейських країн поставили собі за мету збільшити частку органічних сільськогосподарських угідь. Крім того, стратегія ЄС «Від ферми до виделки» включала ціль щодо того, щоб до 2030 року 25% сільськогосподарських угідь було зайнято органічним землеробством [306]. У цьому документі цілі були встановлені, зокрема, для підвищення стійкості та задоволення зростаючого попиту на органічні продукти. Передбачено збільшення прямих субсидій, що ще більше посилює ці політичні рішення, оскільки було показано, що змінами в сільському господарстві вони справляють позитивний вплив на перехід до органічного землеробства [306, с. 227].

Вітчизняні дослідники Голян В. А., Заставний Ю. Б. та Миклуш Т. С. наголошують, що значні можливості і потенціал органічного сільськогосподарського виробництва успішно можуть бути реалізованими фермерськими господарствами та особистими господарствами сільського населення, які розташовані поруч з міськими агломераціями, що обумовлено доступністю міських ринків для збуту органічної продукції (як рослинництва, так і тваринництва). Дослідники пропонують сільським територіальним громадам формувати в структурі їх бюджетів спеціальні фінансові фонди для підтримки

малих виробників органічної продукції (фермерських та особистих селянських господарств) [65, с. 29].

Ще одним додатковим напрямком забезпечення зайнятості в сільській місцевості дослідники виділяють виробництво нішевої продукції. У цьому контексті науковець Д. М. Утеченко, пов'язує виробництво такої нішевої продукції з: виробництвом горіхів, сухофруктів, збором цінного насіння рослин, трав, лікарських рослин, свіжих та сушених ягід, лісових їстівних грибів, виготовленням олії (зокрема, з волоського горіха, виноградних кісточок, амарантової та кунжутної), виробництвом спецій (лікувального, косметичного та харчового призначення), а також нетрадиційної продукції тваринництва (зокрема, буйволярства, вівчарства, розведення страусів, річкових раків, вирощуванням равликів тощо [248, с. 80].

Ці напрямки, безумовно, є перспективними для забезпечення зайнятості у сільській місцевості, але реалізація їх вимагає створення відповідної ринкової інфраструктури, побудови і налагодження ланцюгів постачання, створення системи матеріально-технічного забезпечення, інформаційно-консультаційного та наукового супроводження, створення системи доведення продукції до відповідної кондиції і вигляду, які будуть прийнятними для кінцевого споживача. Без цього, вказані напрямки не дозволять селянам привласнювати більшу частину створеної доданої вартості і трансакційні витрати та витрати на забезпечення виробничої діяльності будуть значно більшими за доходи від невеликих партій продукції сировинного характеру. Тож цей перспективний напрям, який має потужний потенціал для збільшення, як сільської зайнятості, так і доходів сільських мешканців, потребує потужної державної та місцевої підтримки, сприяння і організаційної допомоги.

При цьому слід розуміти, що запровадження нових видів діяльності і напрямів зайнятості для мешканців сільських територій має відповідати потребам, як місцевих, так і національного і світового ринків. Має бути економічно доцільними, бо інакше заходи публічної політики щодо підтримки таких видів діяльності і зайнятості будуть мати короткостроковий характер та незначні

результати [15, с. 42].

Подвійна криза, що пов'язана з пандемією COVID-19 та зміною клімату, привернула підвищену увагу до цілеспрямованих суспільних трансформацій у бік сталого розвитку та закликів до них [343, с. 53]. Цілеспрямовані зміни сталого розвитку все частіше вважаються необхідними для зменшення глобальних викидів вуглецю та уникнення найгірших наслідків зміни клімату, а також для вирішення інших соціальних та екологічних криз, включаючи зростаючі нерівності у здоров'ї, зростання нерівності в доходах та втрату біорізноманіття. Ці зміни, які іноді називають «зеленими» трансформаціями, спричиняють масштабні зміни в енергетичних, продовольчих і транспортних системах, а також у пов'язаних з ними практиках, структурах і поведінці, спрямованих на вирішення проблеми зміни клімату та забезпечення довгострокової стійкості. Сільські території мають ключове значення для втілення сталого розвитку. Будучи центрами сільськогосподарського виробництва, сільські райони мають вирішальне значення в процесах скорочення викидів при виробництві продуктів харчування та клітковини. Втілення концепції сталого розвитку можна домогтися за допомогою таких стратегій, як перехід до землекористування з меншими викидами вуглецю та перехід на більш стійкі методи ведення сільського господарства. Сільські території відіграють важливу роль у лісовідновленні, яке сприяє поглинанню вуглецю, а також у великомасштабному наземному виробництві відновлюваної енергії (зокрема, енергії вітру та сонця) [337].

Практична сфера трансформації в сільській місцевості акцентує реальні дії, які спрямовані на досягнення вимірних результатів, що сприяють цілям сталого розвитку. Такі цілі часто обговорюються в термінах трьох «Е» сталого розвитку, включаючи екологічні (environmental), економічні (economic) та соціальні переваги (social equity benefits). Екологічні результати включають, наприклад, покращення громадського здоров'я або зменшення автомобільного руху. Приклади економічних результатів включають розширення екологічно чистих виробництв або зростання зелених робочих місць. У сфері соціальної справедливості результати можуть включати спрямування інвестицій у зелені насадження в

райони, що недостатньо ними охоплені, або покращення доступу населення до екологічних зручностей [337].

Досліджуючи передумови зворотної мобільності населення міських агломерацій (коли міське населення приїздить до сільської місцевості), Ужва А. М. звертає увагу на психологічні чинники, зокрема, почуття ізольованості людини, самотності, стресу від надмірних навантажень на нервову систему через постійне психологічне напруження, що спричинене динамічністю міського життя тощо. Ці та інші фактори спричиняють у багатьох міських мешканців нервові розлади та різні захворювання нервової системи [240, с. 191], від яких містяни намагаються позбутися через фізичні і емоційні контакти з живою природою у сільській місцевості.

Ця ж проблема є властивою і для розвинутих країн, зокрема, західні дослідники відмічають, що під час пандемії люди, які проживали у сільській місцевості і могли відвідувати зелені насадження та стежки, мали вищий рівень особистого самопочуття, ніж їх міські колеги [337].

У розвинутих країнах у сільській місцевості та віддалених районах висока частка людей похилого віку спричинює збільшення потреби в базових послугах, які адаптовані до старіючого населення, зокрема, у сфері охорони здоров'я, довгострокових послуг соціального догляду та системи соціального забезпечення. Це може спричинює потребу у створенні нових робочих місць на місцевому рівні, особливо в секторі медичного обслуговування, який потребує додаткових послуг для забезпечення мобільності пацієнтів і медичних працівників, а також у сфері проектуванні житла, громадській інфраструктурі, цифрових рішень та інновацій у сфері дозвілля [360].

Розвиток таких послуг у сільських регіонах може також допомогти пом'якшити проблеми самотності та ізоляції, підвищити добробут і соціальну участь людей похилого віку та залучити інвестиції в місцеву економіку. Збільшення участі жінок і молодих людей у ринку праці, політиці, підприємстві, фермах і бізнесі, разом із кращим наданням соціальних і сімейних послуг (наприклад, догляд за дітьми) може допомогти зупинити нинішню міграцію цих

груп населення з віддалених районів до міських центрів, або навіть повернути їх [360].

Сьогодні важливим чинником, що обумовлює можливості зайнятості в сільській місцевості є роботизація сільського господарства.

Протягом останнього століття сільське господарство трансформувалося з трудомісткої галузі у механізовані та енергоємні виробничі системи, а за останні 15 років сільськогосподарське виробництво почало оцифровуватися. Через цю трансформацію відбувався постійний відтік робочої сили з сільського господарства (зокрема, у США у 1900 році 41% робочої сили було зайнято у сільському господарстві, але до 2000 року ця частка впала лише до 2%), головним чином із сфер зі стандартизованими завданнями у виробничому процесі.

Сьогодні роботи та штучний інтелект з економічно прийнятною ціною можуть використовуватися для виконання нестандартизованих завдань (зокрема, збирання фруктів, вибіркової прополки, визначення та оцінки посівів), які раніше були зарезервовані для людей. Як наслідок, автоматизація більше не обмежується стандартизованими завданнями в сільськогосподарському виробництві (наприклад, оранка, збирання врожаю). Слід зазначити, що багато ролей у сільському господарстві можуть бути лише розширені, але не замінені роботами. У багатьох випадках роботи працюватимуть разом з людьми. Ця нова роботизована екосистема створює складні етичні, законодавчі та соціальні наслідки [342].

Впровадження роботизованих технологій у сільське господарство може створити новий крок у продуктивності праці. Імітуючи людські навички або розширюючи їх, роботи долають критичні людські обмеження; зокрема здатність працювати в складних сільськогосподарських умовах (наприклад, на відкритому повітрі, у небезпечних умовах) протягом добового циклу та мати потенціал для зменшення впливу фізично важких, повсякденних і важких робіт.

Безумовно, роботизація та автоматизація в сільському господарстві здатна зменшити дефіцит як на цілорічному, так і на сезонному сільських ринках робочої сили. Проте, треба зважати на істотне зменшення людських робочих місць (тимчасових чи інших). Крім того, завдяки прогресу, досягнутому в програмуванні

та технологічному прогресу в галузі інженерії та робототехніки, сьогодні автономні системи можуть дедалі більше виконувати нестандартизовані завдання, які раніше були зарезервовані для працівників, і при цьому потребувати економічно прийнятних витрат. Як наслідок, автоматизація більше не обмежується лише стандартизованими завданнями в промисловому виробництві, а стає частиною нестандартизованих і нерутинних процесів, і, що важливо, автоматизація бере на себе когнітивні процеси, які виконуються професіоналами (зокрема, юристами, лікарями, техніками) і управлінські функції. Відтак, передбачається, що в сільськогосподарському виробництві буде подвійний фокус на заміні людей машинами та співпраці між людиною та машиною. Ця нова екосистема в сільському господарстві стає дедалі складнішою, якщо взяти до уваги додаткову етику, соціальний вплив, соціальну взаємодію, а також законодавчі аспекти [342].

Сільськогосподарська діяльність має свою специфіку і свої особливості, які значно обмежують можливості роботизації та автоматизації. До таких особливостей відносяться: використання значної частки природного капіталу (зокрема, повітря, ґрунту, земель, біорізноманіття) як основних ресурсів виробництва та наявність відчутних неконтрольованих впливів (зокрема, погоднокліматичних умов і їх коливань), що впливає на продуктивність та ефективність системи землеробства. Отже це висуває додаткові умови до можливостей і гнучкості роботизованих, автоматизованих і цифрових виробничо-управлінських систем.

У постіндустріальну епоху робота, заснована на знаннях, стала більш гнучкою з точки зору простору та часу, особливо завдяки швидкому технологічному прогресу. Як наслідок, люди можуть працювати та жити в різних місцях і залишатися на зв'язку за допомогою мережі Інтернет та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). У зв'язку з цим для сільських або периферійних регіонів з'являються нові можливості з точки зору цифрової участі в економіці знань. У цьому відношенні цифрові фактори, зокрема, ширококугове підключення до мережі Інтернет та навички володіння ІКТ, є важливими передумовами для забезпечення можливої економічної діяльності з використанням

цифрових технологій у сільській місцевості [291, с. 84].

Сьогодні з'являється термін «багатолокальна» робота у зміст якого вкладається значення використання кількох робочих місць у різних місцях замість одного робочого місця. Цей географічний аспект мультилокальності принципово відрізняє мультилокальні форми роботи від традиційних, стаціонарних форм дистанційної роботи, таких як, наприклад, дистанційна робота в домашньому офісі.

Однак, робота на території роботодавця все ще є домінуючою формою роботи в Європі, бо до пандемії Covid-19, мобільні та мультилокальні форми роботи були популярними переважно у працівників в сфері інформаційних технологій.

Природне зелене середовище позитивно впливає на якість праці, а тимчасова робота в сільській місцевості створює різні позитивні ефекти для розумових працівників у плані зменшення тиску часу, негативних відчуттів на роботі, перерв, виснаження та стресів, при цьому задоволення від роботи зростає. У поєднанні зі зручностями на відкритому повітрі сільські території можуть служити привабливим середовищем для працівників сфери знань. З іншого боку, дистанційна робота в сільській місцевості може призвести до невивідної ізоляції через більшу відстань до приміщень роботодавця та співробітників [291, с. 84].

Проте, слід зазначити, що тенденція поширення на периферію дистанційної розумової праці, яка має прояви в західних країнах, може лише обмежено відтворюватися в реаліях України і лише по відношенню до сільських територій, які розташовані поруч з міськими агломераціями і мають достатнє інфраструктурне забезпечення.

Таким чином, і в Україні, і в розвинутих країнах світу сформувалися такі тенденції у сфері забезпечення зайнятості в сільській місцевості:

- диверсифікація сільської економіки, запровадження і розвиток несільськогосподарських видів зайнятості;
- поширення розуміння ролі сільських територій та сільської місцевості як місця екологічно зручного місця проживання при одночасному відмежуванні зайнятості та економічних інтересів мешканців від локалізації таких територій (із

зайнятстю, споживанням і культурними проявами у міській місцевості);

– активний розвиток мобільності молоді, економічно активного і професійно спроможного сільського населення (з потенціалом до навчання вище середнього по території) в напрямку міської місцевості;

– розвиток сільського туризму та зеленого туризму, як засобу підвищення привабливості сільської місцевості для забезпечення зворотної мобільності (з міст у села);

– концентрація у сільській місцевості населення похилого віку і посилення потреби у медичному і соціальному його забезпеченні, що обумовлює можливості розширення видів зайнятості та зростання робочих місць в таких сільських населених пунктах;

– активна реалізація політики сталого розвитку, спричинює трансформацію економічних відносин на селі і спричинює розвиток зайнятості в інноваційних сферах і «зелених» видах діяльності;

– роботизація і цифровізація провокує загострення проблеми зайнятості у сфері сільськогосподарського виробництва і обумовлює необхідність заміщення скорочених робочих місць робочими місцями в інших сферах сільської економіки;

– дистанційна зайнятість є перспективним напрямком зайнятості для сільських населених пунктів, які розташовані поруч з містами або міськими агломераціями, але її потенціал обмежується вимогами до кваліфікації і здібностей працівників сфери економіки знань та/або цифрової економіки;

– розвиток особистих господарств населення є дієвим способом підвищення рівня масової зайнятості сільського населення, проте цей напрям демонструє зменшення продуктивності та ефективності діяльності та все більше потребує реалізації активної публічної політики підтримки і допомоги;

– розвиток зеленого та/або органічного виробництва стає чинником підвищення ефективності для великих агрокомпаній, і умовою виживання для суб'єктів малого підприємництва на селі, які не спроможні конкурувати з великими та середніми сільськогосподарськими товаровиробниками в зоні традиційного сільського господарства.

3.2. Цифрова трансформація зайнятості як інструмент публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України

Інструменти цифрової трансформації зайнятості в сільській місцевості мають бути складовою публічної політики забезпечення зайнятості і при цьому відповідати меті публічної політики цифрової трансформації економіки та суспільства в цілому. Стратегічні напрямки публічного впливу в цій сфері мають співвідноситися з наявними процесами і тенденціям щодо цифрового вектору розвитку зайнятості в цілому, і зайнятості в сільській місцевості, зокрема.

Наразі у світі просуваються дві основні концепції трансформації сільського господарства і економіки сільських територій: цифровізація та екологізація, які включають різні практики, зокрема, органічне землеробство та стійка інтенсифікація [372, с. 599].

Екологізація визначається як «зростаюча важливість екологічних питань у сільськогосподарській політиці та практиці» [340]. Цифровізація стосується все більшого використання цифрових технологій в економіці та суспільстві загалом [335].

Екологізація пропагується як спосіб подолання несприятливих наслідків сільського господарства. Ці наслідки включають втрату біорізноманіття, забруднення води, ґрунту та повітря, зміну клімату, а також проблеми безпеки харчових продуктів і гігієни праці.

Поряд із просуванням екологізації сільського господарства, цифровізація також прискорюється в сільськогосподарському секторі з усе більшим пакетом нових і різноманітних цифрових виробничих технологій. Цифрова технологія полягає в кодифікації інформації за допомогою чисел, що полегшує її передачу та зберігання. У сільському господарстві цифровізація охоплює широкий спектр технологій, включаючи цифрові платформи або точне землеробство, підключені об'єкти або цифрові соціальні мережі [372, с. 559-600].

Норвежські дослідники [328] зазначають, що розробка та впровадження розумних технологій має потенціал для покращення різних аспектів життя в

сільській місцевості, включаючи охорону здоров'я, мобільність та управління. Ці технології, які включають штучний інтелект, Інтернет речей, датчики та аналіз даних, мають потенціал для підвищення ефективності, продуктивності та безпеки/

В останні роки термін «розумний» («smart») став часто використовуватися для опису різних цифрових технологічних ініціатив у певних сферах. Так з'явилися такі поняття, як розумні міста (smart cities), розумне співтовариство (smart community), розумне здоров'я (smart health), розумне сільське господарство (smart farming), розумний туризм (smart tourism), розумна мобільність (smart mobility), розумна енергетика (smart energy), розумне управління (smart governance).

Сьогодні, завдяки соціальним і технологічним змінам, можна описати відмінності між традиційною сільською місцевістю та сучасною сільською місцевістю. Традиційна сільська місцевість функціонує на основі передачі та збереження традиційного способу життя, цінностей і звичаїв, пов'язаних із сільською місцевістю. За сучасного розвитку цей тип сільської місцевості може створювати певні проблеми для її мешканців, такі як: обмежений доступ до інфраструктури та громадських послуг, більша віддаленість від міських центрів і менший доступ до сучасних технологій, а також загальне економічне відставання. Це може вплинути на якість життя та реальні можливості сільських мешканців і знизити привабливість сільської місцевості для молодих поколінь.

У цьому контексті усе більшою затребуваності та актуальності набуває концепція розумних сіл «smart village», яка передбачає використання сучасних технологій та цифрових інновацій для досягнення сталого розвитку та покращення умов життя сільських жителів [361].

Сільські території є багатовимірними та складними структурами з багаточисельними і просторово різноманітними процесами в їх внутрішньому і зовнішньому середовищі. Концепція розумного села має відповідати потребам сучасної сільської місцевості, враховувати її специфіку, залучення місцевої громади до процесів змін, раціональне використання нових і існуючих технологій [286].

Сільські території залишаються віддаленими від міських центрів, як фізично,

так і технологічно. У багатьох випадках проблеми, з якими стикаються сільські райони, протилежні тим, з якими стикаються міста, зокрема, низька щільність населення, що ускладнює та підвищує вартість надання комунальних послуг; периферійність і поганий зв'язок, що ускладнює участь у певних соціальних та економічних видах діяльності; демографічні процеси старіння основного сільського населення і пов'язані з ними проблеми впровадження технологій [294, с. 171].

Упорядкування і оптимізація економічних і управлінських відносин на селі у розвинутих країнах сьогодні реалізується через формування та втілення концепції «Смарт село». В Європейському Союзі ця концепція вперше була сформульована Європейською комісією за підтримки Європейського парламенту через «Дії ЄС для розумних сіл» у 2017 році. Пілотний проєкт «Smart Rural 21» охопив 21 село по всій Європі, підтримував широкий спектр заходів через технічну експертну підтримку в селах-учасниках, мав на меті складання карти та розробку висновків щодо основ підтримки та політики Smart Villages. За цим проєктом було розроблено документ із оглядом політики та серією тематичних досліджень політики Smart Villages, а також продемонстровано підходи деяких розвинених країн [303; 17].

За своїм змістом, концепція Smart Villages відноситься до Четвертої промислової революції, яка є загальним терміном для ряду технологій, які можуть змінити спосіб життя, роботи та розваг людей. Цей кумулятивний ефект відрізняє четверту промислову революцію від попередньої 3-ї цифрової промислової революції. Технології, що входять до сфери четвертої промислової революції, включають: Інтернет речей, робототехніку, штучний інтелект (AI), автономні транспортні засоби та 3D-друк [294; 17].

Дослідження вітчизняних вчених показали, що цифрові технології Четвертої промислової революції поширюються більш швидко порівняно з технологіями попередніх революцій, які в окремих куточках світу лише починають розгортатися. Зокрема, 17% світового населення (майже 1,3 млрд. людей) ще мають «пережити» Другу промислову революцію (що характеризується появою електроенергії), 1,15 млрд. людей не мають доступу до надійних послуг телефонного зв'язку, 2,5 млрд.

– не мають доступу до базових санітарних послуг і майже 800 млн – до водних ресурсів, а 4 млрд. людей не мають постійного доступу до мережі Інтернет (головний компонент Третьої промислової революції) [222, с. 35]. Сьогодні цифровізація бізнес-моделей та ланцюгів поставок дедалі більше змінює форму торгівлі та логістики [222, с. 9].

Андрієнко А. О. слушно наголошує, що сьогодні активно використовуються нові світові тренди у розвитку smart-об'єктів управління: «smart-рішення», «smart-системи», «smart-міста», «smart-країни» [11, с. 9].

Специфічна назва нового рівня технологізації обумовлена принципом SMART (S (specific) – конкретність; M (measurable) – вимірність; A (achievable) – досяжність; R (relevant) – актуальність; T (time bound) – обмеженість у часі). Смарт-технології містять суттєву частку інтелектуальних здібностей людей, інноваційні знання з управління, соціальність інформації з обробкою її у сфері рефлексії [34, с. 16].

Розумна спеціалізація є інноваційним інструментом ЄС, що спрямований на підвищення регіональної конкурентоспроможності на основі комплексного вивчення місцевих умов і можливостей та економіки знань. Спеціалізація SMART є інноваційним підходом до професійного розвитку та створення робочих місць у Європі, що дозволяє кожному регіону визначити та розширити свої конкурентні переваги [377, с. 228].

Як зазначають польські учені, інновації стають визначальним фактором конкурентоспроможності території. У відповідь на ці зміни з'явилися концепції «розумного» розвитку територіальних одиниць – регіонів (smart regions) і міст (smart city), які наразі відіграють основну роль у плануванні їх розвитку [11].

Розумні села можна розуміти як громади в сільській місцевості, які розробляють інтелектуальні рішення для вирішення проблем на місцевому рівні. Вони спираються на наявні місцеві переваги та можливості для забезпечення сталого розвитку своїх територій, і при цьому покладаються на підхід участі у розробці та реалізації своїх стратегій для покращення своїх економічних, соціальних та екологічних умов, зокрема шляхом просування інновацій та втілення

рішень отриманих за допомогою цифрових технологій. «Розумні села» виграють від співпраці, взаємодії та взаємозв'язків з іншими громадами та суб'єктами і у сільській і у міській місцевостях. Ініціювання та реалізація стратегій розумного села може спиратися на існуючі ініціативи та фінансуватися з різних державних і приватних джерел [375].

Концепція розумного села характеризується високою гнучкістю, географічною та територіальною чутливістю, що робить її наповнення різним залежно від розташування та характеристик території [286].

Учені [328] дають ґрунтовне визначення розумних сільських громад – це сільські райони та громади, які спираються на наявні сильні сторони та активи, а також на розвиток нових можливостей, де традиційні та нові мережі та послуги покращуються за допомогою цифрових, телекомунікаційних технологій, інновацій та кращого використання знань на благо мешканців та бізнесу. При цьому, розумні технології спрямовані на вирішення тих проблем, з якими стикаються сільські громади [328].

Європейська концепція Smart Villages базується на використанні таких сучасних технологій, як датчики, робототехніка, блокчейн, штучний інтелект і машинне навчання, що забезпечує зв'язки між акторами, спільне використання машин і послуг. Застосування інтелектуальних технологій для підтримки мобільності, догляду за людьми похилого віку, електронної охорони здоров'я, туризму, децентралізованої енергетики дає можливість сільським районам розвивати систему послуг, яка може призвести до екосоціальних або навіть самодостатніх сільських регіонів [222].

Польські вчені Бокун К. та Назарко Я. на основі ґрунтового аналізу з даної проблематики зазначають, що основними вимірами концепції Smart Village є: люди, економіка, життя, енергія, навколишнє середовище, мобільність та управління, таким чином створюючи методологічну основу для планування, проектування та впровадження розумних сільських проєктів [286].

До речі, розумне село створюється за допомогою розумних рішень як технологічного, так і нетехнологічного характеру, тоді як деякі проблеми можна

краще вирішити за допомогою нетехнологічних рішень. У контексті сільських територій завжди важливо брати до уваги, що це дуже неоднорідні простори, які завжди формувалися різними територіальними контекстами та субфакторами і результуючі рішення та розумні стратегії можуть бути поєднанням різних технологічних і громадських проєктів [361].

Сучасні дослідження формування розумних сільських громад свідчать про фактичну реалізацію соціотехнічного підходу до впровадження технологій. Успішне впровадження технологій вимагає глибокого розуміння соціальних, культурних, економічних та інфраструктурних аспектів цих громад. Щоб забезпечити сталість, дієвість та ефективність нових рішень у довгостроковій перспективі, процес має бути ініціалізований, адаптований та керований людьми та їхніми потребами, тобто слід реалізовувати громадо орієнтований підхід [328].

Науковці слушно наголошують на тому, що «розумні села» не повністю дублюють ідею «розумних міст», оскільки останні більше пов'язані з технічними рішеннями із початковою концентрацією на великих даних, сумісності, штучному інтелекті та Інтернеті речей як засобах трансформації міського середовища. Технологічне домінування не є пріоритетом у розвитку Smart Village, технології розуміються не як мета, а як засіб для здійснення змін, і Smart Villages робить більший акцент на добробуті та розвитку громади [361].

Але при цьому західні вчені [294] слушно зазначають, що навіть для розвинутих країн відсутність відповідних цифрових карт і підключення до 5G у сільській місцевості означатиме, що доступність автономних транспортних засобів (autonomous vehicles) у сільській місцевості або навіть здатність міських автономних транспортних засобів подорожувати до сільської місцевості, швидше за все, буде відкладена та значно відставатиме від міських. Автономні транспортні засоби навряд чи принесуть користь сільським регіонам ще деякий час, за винятком роботи, яка проводиться в секторі AgriFood для розробки безпілотних тракторів для майбутнього виробництва продуктів харчування (зокрема, Hands Free Hectare) [294, с. 172].

Концепція Smart Village передбачає широке використання в сільській

місцевості Інтернету речей, зокрема для надання дистанційної медичної допомоги, управління медичною інформацією в надзвичайних ситуаціях, управління відходами (наприклад, розумні сміттєві урни (Smart Bins) повідомляють органам управління сміттям, коли їх потрібно зібрати), управління сільськогосподарською діяльністю (зокрема, завдяки застосуванню датчиків для моніторингу переміщень тварин і віртуальних огорож для обмеження цих пересувань) та ін. [294, с. 172]

Важливим питанням в межах цього концептуального напрямку є формування сільської смарт-інфраструктури. Інфраструктура села в ринковому середовищі є комплексом соціальних і економічних умов, спрямованих на розвиток усього виробничого процесу [48, с. 85]. Інтеграція технологій перетворює традиційну інфраструктуру будь-якої галузі в селі на цифрову мережу, що допомагає об'єднати сільські громади в глобальну мережу і це призводить до покращення засобів до існування селян з точки зору освіти, охорони здоров'я, сільського господарства, малих і середніх підприємств [222, с. 64].

Учені з США, розглядаючи питання поширення Інтернету речей та досвіду цифрової трансформації в сільській місцевості, звертають увагу на те, що інфраструктура розумного села стосується впровадження інноваційних рішень, які вирішують проблеми, з якими стикається сільська місцевість. Метою цифрових трансформацій є покращити доступ до основних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я та чиста вода, а також сприяти економічному розвитку та екологічній стійкості. Цифрові технології, такі як підключення до Інтернету, мобільні пристрої та відновлювані джерела енергії, є типовою основою інфраструктури розумного села. Відновлювані джерела енергії, такі як сонячна, вітрова та гідроенергія, є важливими компонентами цієї інфраструктури. Іншим важливим компонентом є використання цифрових технологій для покращення доступу до основних послуг, таких як охорона здоров'я, освіта та фінансові послуги за допомогою телемедицини, платформ електронного навчання та мобільних додатків [297].

Модель Smart Village має у своїй основі Інтернет речей (IoT) і складається з: смарт-публічного управління і адміністрування, смарт-сільськогосподарського виробництва, смарт-медицини, смарт-водозабезпечення, смарт-безпеки і охорони

порядку, смарт-освіти, смарт-енергопостачання та енергоменеджменту, смарт-будинків [17].

Безумовно, при реалізації концепції розумної інфраструктури можуть виникати численні негативні впливи та ризики для населення сільської місцевості, зокрема, ризик технічних збоїв та недоступність послуг й інформації, порушення конфіденційності життя людини, зниження культурного рівня та ін. [222, с. 64].

До того ж додатки Інтернету речей можна розгортати в сільській місцевості лише після усунення проблем із підключенням. У багатьох випадках дані необхідно передати назад до центральної точки для обробки. Це важко зробити, якщо передається значна кількість даних, особливо у випадку поганого широкопasmового або мобільного з'єднання. Інша проблема полягає в тому, що рішення Інтернету речей часто замінюють людський контакт цифровим контактом. Дійсно, виникає занепокоєння, що розвиток Інтернету речей охорони здоров'я може призвести до того, що постачальники послуг охорони здоров'я більше не відвідуватимуть соціально ізольованих людей похилого віку. Це можна спостерігати в інших областях, де покупки в Інтернеті замінюють особисті покупки [294, с. 172].

Розглядаючи питання впливу смарт технологій на реалізацію публічного управління, фахівці відмічають, що завдяки інтелектуальному врядуванню такі технології мають потенціал для кращого надання доступу до інформації, публічних записів і державної політики. Ініціативи щодо відкритих даних, цифрові портали та онлайн-панелі можуть підвищити прозорість, підзвітність та взаємодію між громадянами та владою [328].

У сільській місцевості побудова цифрових екосистем підтримки та забезпечення зайнятості може забезпечити ефективну комунікацію, координацію та обмін знаннями між різними учасниками, такими як фермери, місцеві підприємства, громадські організації, державні установи та органи місцевого самоврядування.

У розвинутих країнах є численні проблемні питання практичної реалізації концепцій смарт села, зокрема, переважно обмежений доступ до технологічної

інфраструктури, наявність бар'єрів цифрової грамотності, потреба в розбудові потенціалу та навчальних програмах для членів сільської громади, забезпечення конфіденційності даних, їх захист та збереження, необхідність збалансованого використання технологій задля збереження культурної автентичності та сільського характеру і традицій. До того ж практика показала, що навіть якщо технології інтелектуального управління доступні, немає гарантії, що вони будуть використані для покращення управління життєдіяльністю сільської спільноти [328].

З позицій публічного управління цифровізацією сільського життя у країнах Європи спостерігається певний супротив очільників сільських територіальних громад, зокрема, мери сіл у Чехії більш обережні щодо впровадження розумних проєктів, ніж експерти. Мери ставляться до них більш критично, їм не вистачає фінансових ресурсів для їх реалізації, вони невпевнені у своїй позиції щодо розумних проєктів, а також через недостатню інформацію. Вони воліли б отримати покращену інституційну та консультаційну підтримку з боку держави та регіонів, що полегшить процес прийняття рішень у сфері вибору відповідних розумних рішень та сприятиме більш інтенсивному використанню розумних рішень у розвитку сільських муніципалітетів [361]. Крім того виникає багато проблем щодо інтеграції смарт технологій в інфраструктуру сіл.

У цілому, підсумовуючи вище викладене, слід зазначити, що з позицій забезпечення зайнятості в сільській місцевості України, ні американський, ні європейський підходи формування концепції смарт села не є ідеальними чи прийнятними (американський підхід виділяє такі смарт підсистеми, як: публічне управління, аграрне виробництво, медицина, безпека, водозабезпечення, енергопостачання та будинки [297]; європейський – розумне здоров'я, розумне землеробство, розумний туризм, розумна мобільність, розумна енергія та ін. [328]).

Для реалій сільської місцевості України та відповідно до задач публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості доцільно формувати концепцію смарт села за функціональним підходом на визначених принципах. Відтак, пропонуємо складниками смарт села визначити такі підсистеми:

- публічного смарт управління на рівні сільських громад;
- комунальних смарт-послуг;
- смарт-інфраструктури;
- цифрового обслуговування виробничих процесів (зокрема, з охопленням різних видів економічної діяльності, а не лише аграрного виробництва);
- смарт забезпечення комерційної діяльності;
- смарт забезпечення соціальних послуг (зокрема, в сфері соціального захисту, культурних, медичних, оздоровчих, освітніх послуг тощо);
- смарт забезпечення бізнес-послуг;
- забезпечення смарт-зайнятості та/або цифрової зайнятості;
- забезпечення формування цифрових компетенцій (зокрема, знань, вмінь, навиків, сприйняття);
- смарт цифрової безпеки.

Принципами формування концепції смарт-села з позицій забезпечення гідної праці і трудового самовираження населення в сільській місцевості мають бути такі:

- принцип людино-орієнтованості призначення і механізмів функціонування сільських смарт систем;
- принцип збереження природних екосистем та можливості взаємодії сільського населення з живими організмами в природних умовах;
- принцип недоторканості особистого життя та особистісно чутливої інформації сільських мешканців;
- диференціації процесів еволюційного та регульованого розвитку цифрових відносин в сільській місцевості;
- збереження права вільного вибору сільських мешканців щодо участі чи не участі в цифрових відносинах і підтримки існування альтернатив для них (зокрема, можливості здійснення нецифрових відносин у життєво важливих сферах).

Формування вітчизняної концепції смарт-села для забезпечення зайнятості потребує визначення головними функціями інноваційної смарт-екосистеми

підтримки зайнятості таких, як:

– забезпечення публічного управління зайнятістю на рівні сільської громади, зокрема, через покращення комунікацій, зростання їх швидкості і охоплення, створення можливості прямої участі акторів сільської місцевості в процесах публічного управління, оптимізації зворотного зв'язку, покращення моніторингу, контролю і результативності управлінських дій та ін.;

– забезпечення можливості зростання зайнятості в процесах зростання обсягів і ефективності економічної діяльності в сільській місцевості через формування оптимальних процесів господарської діяльності, мережевої координації, доступу до більшої кількості ланок створення цінності, отримання ефекту від масштабування, економічної та комерційної інтеграції в світові ланцюги поставок та ін.

Запропонована концептуальна модель українського смарт-села з функціями забезпечення зайнятості є кращою за закордонні моделі через орієнтацію на розширення продуктивної зайнятості широких верств сільського населення (за принципом праці за покликанням) при одночасному збереженні природного і соціокультурного середовища сільської місцевості та обмеженні цифрових відносин видами економічної діяльності і функціями публічного управління. У закордонних же моделях характерним є орієнтація на всепроникність та всеохоплення цифровими відносинами.

За своєю сутністю, існуючі концептуальні моделі смарт-села покликані наблизити спосіб та рівень життя сільських мешканців до способу і рівня життя містян, при цьому метою, по суті, є забезпечення процесів зворотної мобільності (з міст у село) чи пом'якшення процесів депопуляції сіл, подолання зниження демографічного, освітнього, культурного та економічного потенціалів сільської місцевості. Проте, цифровізація за такими підходами найбільш імовірно спричинить додаткове вивільнення працівників сільської місцевості через або невідповідність кваліфікації, або раціоналізацію виробничих і інших процесів, або зростання продуктивності праці.

Запропонована ж авторська концептуальна модель українського смарт-села

спрямована на розширення можливостей прикладання праці в сільській місцевості, збільшення зайнятості і самозайнятості через найкраще вирішення проблем забезпечення господарської діяльності і просування продукції, адаптації компетенцій сільського населення для ефективної праці в симбіозі з природними екосистемами та цифровим і соціальним середовищем.

Досліджуючи тенденції останніх довоєнних років, Н. Азьмук слушно відмічає, що цифровізація економіки спричиняє використання у процесі економічної діяльності штучного інтелекту, роботів, хмарних технологій, збільшує попит на ринку праці на працівників з цифровими навичками. При цьому, істотні темпи впровадження цифрових технологій в управлінські та виробничі процеси посилюють дисбаланс між розвитком національного ринку праці та цифровою економікою. Перш за все це обумовлено нескоординованістю рішень і дій різних органів влади – як законодавчої, так і виконавчої, їх ізольованістю при формуванні стратегій цифрового, соціально-економічного та освітньо- професійного розвитку. Поза межами державного регулювання залишаються сучасні динамічні процеси цифровізації, що змінюють структуру ринку праці, сприяють інтеграції галузевих ринків і секторів економіки, формують новий цифровий сегмент, який через глобальний характер нехтує національними інтересами [5, с. 26].

У цьому контексті важливим є формування національної системи цифрової стійкості, проявом властивостей якої є здатність і готовність держави та суспільства ефективно протистояти загрозам, що викликані негативними чинниками інтенсифікації цифрових трансформацій [239, с. 17].

Фактор нерівномірності територіального розподілу населення сільської місцевості не відчутний для диджитал-професій та цифрових робочих місць. І у цьому контексті дослідники слушно зазначають, що диджиталізація сприяє збільшенню пропозиції робочих місць для нових цифрових професій та зменшенню попиту і зменшенню потреби в створенні робочих місць для працівників, навички яких виявляються не доречними в умовах цифрової економіки, що може посилити проблему безробіття на вітчизняному ринку праці [281, с. 27].

Проте, цей напрям лише обмежено може реалізовуватися у сільській

місцевості у сучасних умовах, бо така зайнятість властива для тієї частини робочої сили, яка має високу кваліфікацію і сучасні професійні компетенції з переважанням soft skills. Тож розвиток цього напрямку для сільської місцевості вимагає попереднього вирішення питань підготовки кваліфікованих ІТ-фахівців із сільського населення та побудови і розвитку відповідного інфраструктурного забезпечення, що, у свою чергу, неможливо без державної допомоги у поєднанні з активною діяльністю територіальної громади [22, с. 145].

Вітчизняними вченими багато уваги приділяється питанням розширення спектру впливу економіки знань на сільський розвиток та змінам у сільській місцевості, що спричинюються такими новітніми технологічними рішеннями, як використання телекомунікацій, біотехнологій та мережі Інтернет [44, с. 59]. Багато хто з дослідників вважає цифрову трансформацію вирішенням проблем, з якими стикаються сільське господарство та сільські райони [389].

Зокрема, дослідники Т. С. Кучмійова, Т. О. Мороз та Шешунова Т. О. у своєму дослідженні [118, с. 70] звертають увагу на можливість використання штучного інтелекту в аграрному секторі економіки, що може допомогти забезпечити стабільність виробництва, підвищити якість та кількість продукції, а також зменшити витрати на виробництво та збільшити прибуток.

Штучний інтелект пропонується використовувати у різних аспектах сільськогосподарської діяльності, включаючи рослинництво, тваринництво, управління ресурсами та аналітику, що, як слушно наголошують науковці, може принести значну користь в цих галузях завдяки своїм спроможностям оброблення великого обсягу кількісних даних, аналізу та прийняття розумних рішень [118, с. 71].

Проте європейські дослідники застерігають бути обережними з цифровою трансформацією, оскільки інновації в сільському господарстві, за своєю сутністю визначаються процесами, які є нормативно обтяженими і керованими різними світоглядами та баченнями, що обумовлюється певними цінностями [365, с. 80].

Ураховуючи важливість і актуальність публічної політики цифрової трансформації та вплив її на сферу зайнятості в сільській місцевості, розглянемо

схему впливу цифрових змін (рис. 3.1).

Процеси цифрової трансформації суспільних відносин і в Україні в цілому, і відносин зайнятості в сільській місцевості зокрема, можна розділити на процеси керованої цифрової трансформації та процеси еволюційної цифровізації.

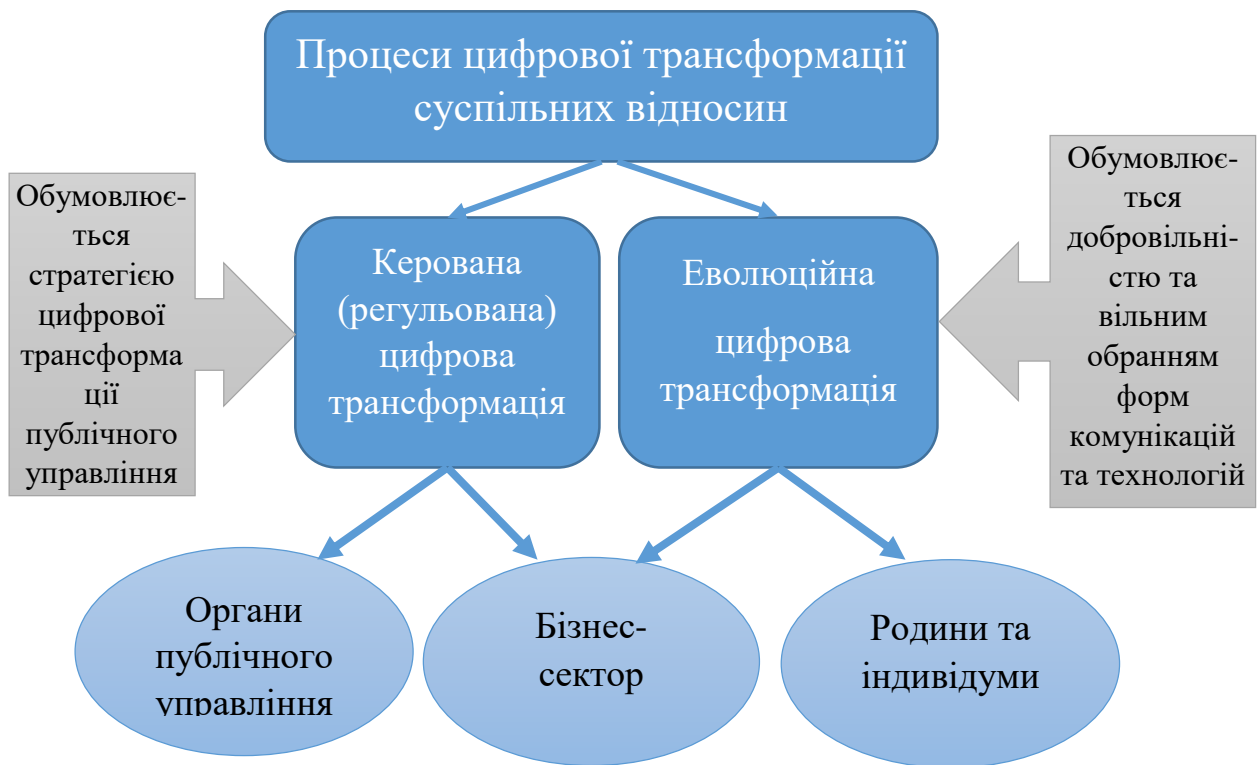

Рис. 3.1. Схема цифрової трансформації суспільних відносин в Україні

Джерело: розробка автора

Перебіг еволюційної цифровізації обумовлюється волею і активністю окремих індивідуумів (при значній їх масовості) і добровільністю опанування смарт-системами і цифровими рішеннями. При цьому, може мати місце тенденція поєднання науково-технічного прогресу (в вимірі інтелектуальних технологій) і процесів розвитку цифрових міжособистісних і соціально-мережових комунікацій. Еволюційні процеси не залежать від заходів публічної політики і, переважно, визначаються соціально-психологічними факторами, бо наявність доступу до інтелектуальних технологій не гарантує участь людини у таких смарт-системах. Еволюційні процеси цифровізації впливають на сільські родини, безпосередньо

сільських мешканців і представників сільського бізнес-сектора.

Керована (або регульована) цифрова трансформація базується на заходах цифрової трансформації певної публічної політики, обумовлюється державною стратегією в цій сфері, спрямовується безпосередньо на місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Також в сферу часткового впливу цих процесів попадають суб'єкти сільського бізнес-сектора.

Для сільської місцевості України охоплення керованою цифровою трансформацією головних сфер суспільних відносин наразі не може бути повним чи переважним (рис. 3.2)

Рис. 3.2. Концептуальна схема охоплення керованою (або регульованою) цифровою трансформацією основних сфер суспільних відносин в сільській місцевості

Джерело: складено автором

Керовані процеси цифрової трансформації в сільській місцевості мають місце на перетині: публічно-управлінських та економічних відносин; публічно-управлінських та соціальних відносин; економічних і соціальних відносин; економічних, соціальних і публічно-управлінських відносин. Для сільської

місцевості розширення цифровізованих зон перетину вказаних сфер відносин повинно бути еволюційним і поступовим.

Ці концептуальні засади потрібно враховувати при формуванні та реалізації заходів цифрової трансформації зайнятості в межах публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості. Така політика має реалізовуватися через регіональні програми розвитку цифрової зайнятості, програми цифрової трансформації громад, проекти міжнародної допомоги (наприклад, акселераційна програма Громада 4.0 [229]) та проекти цифровізації сіл.

Розумні технології в сільській місцевості мають бути спрямовані на оптимізацію публічного управління, ощадливе використання ресурсів та отримання розподіленого серед сільського населення економічного ефекту від мережевої взаємодії та збільшення масштабів участі у ланцюгах створення цінності.

Інструменти цифрової трансформації зайнятості в межах публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості мають охоплювати такі напрями, як сприяння формуванню сільської цифрової екосистеми підтримки зайнятості, сприяння пом'якшенню цифрових розривів між сільською та міською місцевостями, сприяння формуванню цифрової зайнятості та створенню цифрових робочих місць.

Перший напрям можна реалізувати через втілення запропонованої вище концепції смарт-села.

Другий – потребує дослідження цього явища і розробки заходів публічної політики щодо подолання наявних і можливих цифрових розривів.

Навіть в країнах ЄС, міська упередженість у розумних технологіях посилює існуючу нерівність шляхом подальшої маргіналізації сільських громад. Ініціативи «розумного міста», як правило, концентрують ресурси, інфраструктуру та технологічні інновації в міських районах, що призводить до посилення цифрового розриву між міським і сільським населенням [328].

Організація Об'єднаних Націй визначає цифровий розрив як розрив між людьми, які мають доступ і використовують інформаційно-комунікаційні

технології, включаючи підключення до Інтернету, пристрої з підтримкою Інтернету та навички цифрової грамотності, і тими, хто їх не має. Доступ до всіх трьох складників є вирішальним для встановлення міцного та сталого зв'язку з цифровим світом [385].

Крім простої доступності цифрових пристроїв і широкопasmового підключення, цей розрив поширюється на сферу цифрової грамотності — здатності людей ефективно використовувати технології для покращення свого життя та роботи. Такий розрив найбільш сильно проявляється між міськими та сільськими районами, де проблеми з інфраструктурою та економічні фактори обмежують доступ, а також між поколіннями, причому люди похилого віку часто перебувають у невідповідному становищі порівняно зі своїми молодшими, цифровими колегами [378].

Проблема доступності в сільській місцевості цифрових технологій і пристроїв та проблеми цифрової грамотності сільського населення ще не вирішені в багатьох розвинутих країнах. Зокрема, цифрові інструменти майже не інтегровані в програми сільськогосподарських шкіл [311, с. 174].

У цілому західні дослідники виділяють такі проблемні питання щодо цифровізації сіл, як: обмежене підключення до мережі Інтернет, ненадійне електропостачання або неадекватна технологічна інфраструктура, значні географічні відстані, обмежена соціальна інфраструктура, низька концентрація населення, невідповідність технологічних рішень цілям і пріоритетам громади та ін. [328]. Такі ж проблеми мають місце і реаліях України.

Отже, в сільській місцевості для пом'якшення цифрового розриву потрібно розв'язати три проблемні блоки: проблему доступності сільському населенню надійного та безперебійного широкопasmового підключення до мережі Інтернет; проблему доступності цифрових пристроїв для роботи з сучасними інформаційно-комунікаційними системами; проблему формування цифрової грамотності та цифрових компетенцій сільського населення.

Інструменти цифрової трансформації зайнятості в сільській місцевості можуть сприяти розв'язанню першої та другої проблем шляхом поєднання та

узгодження заходів з публічною політикою цифрової трансформації суспільства та місцевою політикою розвитку інфраструктури.

Заходи щодо забезпечення надійного та безперебійного широкосмугового підключення до мережі Інтернет мають охоплювати:

- створення умов для взаємовигідної співпраці та взаємодії з постачальниками телекомунікаційних послуг на рівні сільських територіальних громад;
- розширення присутності на території громади різних постачальників телекомунікаційних послуг;
- залучення інвестицій в сільську цифрову інфраструктуру;
- розробка і реалізація місцевих програм розвитку цифрової інфраструктури на основі механізму державно-приватного партнерства;
- залучення закордонних та вітчизняних грантів для розвитку цифрової інфраструктури та ін.

Заходи щодо забезпечення доступності цифрових пристроїв та цифрових технологій для розширення професійної діяльності і зайнятості сільського населення можуть спиратися на втілення окремих інструментів концепції шерингової економіки або економіки спільного використання. За даними ресурсу Дія Бізнес, економіка спільного використання визначається як діяльність на основі однорангового зв'язку (P2P), яка полягає в придбанні, наданні або спільному доступі до товарів і послуг, що часто здійснюється за допомогою онлайн-платформи, заснованої на спільноті [83]. Але запровадження таких інструментів потребує подальших додаткових досліджень, оцінок і розробок.

Для розв'язання проблеми формування цифрової грамотності та цифрових компетенцій сільського населення, інструменти цифрової трансформації зайнятості в сільській місцевості мають включати такі заходи:

- забезпечення можливості реалізації на рівні сільської територіальної громади заходів «Концепції розвитку цифрових компетентностей» [190], зокрема щодо проведення інформаційних кампаній, популяризації цифрових технологій, цифрових навичок та цифрових компетентностей, оцінки рівня цифрової

грамотності різних груп сільського населення, прогнозування потреб суб'єктів сільської економіки у певних цифрових навичках працівників основних професійних груп тощо;

- забезпечення відповідності і узгодженості освітніх заходів з розвитку цифрових компетентностей на рівні сільської територіальної громади з вимогами «Рамки цифрової компетентності» [153; 190];

- розробка і реалізація пілотних проєктів і програм щодо формування цифрових компетентностей для працівників підприємств, організацій, установ у межах їх професійної діяльності та професійного розвитку, з використанням мережевої взаємодії та програм навчання на основі інформаційної взаємодії професійних спільнот;

- залучення і реалізація грантових проєктів і тренінгів щодо формування цифрових професійних компетентностей і цифрових можливостей професійного зростання для представників малого і середнього бізнесу, активних представників економічно активного населення сільської місцевості;

- розробка за участю сільських територіальних громад спільно з територіальними підрозділами Державної служби зайнятості України, кваліфікаційними центрами, освітніми закладами різних рівнів програм професійної цифрової грамотності, які адаптовані до конкретних потреб і викликів економічно активного населення сільської місцевості;

- створення і підтримка ініціативних груп, волонтерських ініціатив, громадських центрів чи мобільних навчальних команд (або підрозділів, або осередків та ін.), які займатимуться поширенням та розповсюдженням програм, інструментів і заходів щодо формування цифрових професійних навиків і здатностей і зацікавленням роботодавців, працівників, підприємців та самозайнятих осіб щодо участі у таких заходах і програмах;

- розробка і реалізація інших заходів формування та розвитку цифрових професійних навиків і спроможностей для всіх професійних груп населення сільської місцевості;

- формування цифрових навиків і компетентностей у населення сільської

місцевості щодо використання можливостей електронної комерції, зокрема, здійснення операцій цифрової купівлі-продажу товарів, робіт, послуг, використання цифрових платіжних інструментів і засобів, використання технічних засобів електронних замовлень і платежів тощо.

Також на рівні керівництва сільських територіальних громад, доцільно створити умови, насамперед, для навчання комп'ютерній обізнаності різних верств населення сільської місцевості, ознайомлення з способами створення сайтів, бізнес-сторінок в соціальних мережах, освоєння навичок з налаштування таргетованої реклами та ін. [20, с. 358].

Ураховуючи запропоновану вище концепцію смарт села та модель регульованої цифрової трансформації зайнятості, пропонуємо освітні заходи, семінари, тренінги щодо цифрової грамотності спрямовувати переважно на формування цифрових професійних компетентностей і цифрової професійної спритності з дотриманням принципів цифрового гуманізму і забезпечення права вільного вибору людини.

На нашу думку, питання формування цифрових компетентностей для економічно активного населення країни, в тому числі сільської місцевості, має здійснюватися системно та планомірно у взаємозв'язку із заходами публічної політики зайнятості. Тобто, спочатку слід прийняти правову норму щодо наявності обов'язкових (дійсних до наступного підвищення кваліфікації не рідше одного разу за 2 роки) документально підтверджених цифрових компетентностей осіб, що займають керівні посади у приватному, державному та неприбутковому секторах економіки з диференціацією спеціальних цифрових компетентностей в залежності від характеру посади. Далі доцільно створити у складі Державної служби зайнятості України Центр з формування цифрових компетентностей, який проводитиме роботу з організації навчання цифровим компетентностям вказаних вище осіб, підвищення їх кваліфікації, проведення тематичних тренінгів. Навчання у вказаному Центрі має бути безкоштовним але плановим. Такий спосіб безперервного формування цифрових професійних компетенцій, на нашу думку, буде більш ефективним ніж введення в освітні програми навчальних закладів

різного рівня обов'язкових навчальних дисциплін з цифровізації. Також такий спосіб є більш ефективним ніж створення вільного доступу на освітніх онлайн платформах до курсів і тренінгів з набуття цифрових професійних компетентностей [279, с. 7-8].

Розглянемо третій блок інструментів цифрової трансформації зайнятості в сільській місцевості, а саме: сприяння формуванню цифрової зайнятості та створенню цифрових робочих місць.

Досліджуючи соціальні детермінанти та ризики цифрової економіки, дослідниця О. Пищуліна слушно наголошує, що цифрові технології вже змінили елементи процесу праці (зокрема, предмет праці, засоби праці, технології, організацію та результат праці тощо) і створили його абсолютно специфічним [162, с. 76]. Під впливом сучасних технологій відбувається формування цифрового сегменту ринку праці, представленого, з одного боку, цифровими робочими місцями, а з іншого, цифровими працівниками (смарт-працівниками) [362, с. 13].

Учена Н.А. Азьмук зазначає, що цифровий працівник стає суб'єктом (одиницею) цифрової зайнятості, який виконує трудові функції за допомогою цифрових технологій на умовах договору, укладеного у цифровий спосіб, та отримує оплату за надані трудові послуги через цифрові грошові системи. Оплата праці цифрового працівника може здійснюватися як у криптовалюті, так і у валюті будь-якої країни [5, с. 69-70].

Цифрові працівники революціонізують робоче місце [384]. Сучасні робочі місця перетворюються з фізичних місць на «цифрові», стають мобільними, тобто не вимагають постійної присутності працівника на робочому місці [123].

Цифрове робоче місце, за своєю сутністю, є простором із можливістю підключення до інтернету, корпоративних та професійних мережевих ресурсів, обладнаний відповідними цифровими пристроями, що відповідають змісту і характеру цифрової трудової діяльності та є достатніми для забезпечення ефективної діяльності цифрового працівника [5, с. 70]. Нові реалії надають можливість для постійного перебування працівника в онлайн-режимі [123]. У віртуальне середовище переходить значна частина трудових відносин і цілих

сегментів зайнятості, гнучкість форм якої значно підвищується (збільшується частка нестандартної, часткової та нестійкої, разової зайнятості, тощо) [254, с. 12-13].

Публічна політика забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості має створювати умови для розвитку таких форм цифрової зайнятості, як цифровий фріланс та електронний аутсорсинг. Електронний (цифровий) фріланс передбачає самостійний пошук людиною замовлень за допомогою спеціальних онлайн-платформ, при цьому всі ризики щодо здійснення соціально-трудових відносин бере на себе фрілансер [262, с. 114]. Електронний аутсорсинг передбачає участь посередника, який повністю, або частково бере на себе ризики з працевлаштування онлайн-працівників [362, с. 13].

Цифрову зайнятість за рівнями складності отриманого результату (зокрема, цифрового продукту) вчені поділяють на базову та смарт-зайнятість. Під базовою цифровою зайнятістю розуміють виконання будь-якої роботи в цифровий спосіб за допомогою інформаційних технологій відповідно до заданої технології [5, с. 71]. До неї відносять тестування програмних продуктів, адміністрування сайтів, роботу в call-, САТІ-центрах, виконання перекладів, ведення блогів тощо [262, с. 115].

Результатом базової цифрової зайнятості є цифрова послуга згідно з установленим регламентом, а її особливістю є те, що результат такої діяльності, зазвичай, не має інноваційного змісту і може однаково відтворюватися для певної кількості споживачів [5, с. 71-72].

Цифрова смарт-зайнятість базується на використанні систем персоналізації, нових моделей штучного інтелекту, доступних хмарних робочих сховищ та ін. [262, с. 115].

В Україні розвиток цифрової зайнятості відбувається переважно еволюційним шляхом, за яким спочатку накопичується критична маса «цифрових зайнятих», а потім відбувається формалізація їх діяльності. Наразі є потреба у прискоренні процесів формування цифрових робочих місць та цифрових форм зайнятості, особливо в сільських населених пунктах, що або входять до складу

міських територіальних громад, або територіально розташовані поруч з містами та/або територіальними центрами економічної активності та діяльності.

Таким чином, в умовах економічного післявоєнного відновлення та цифрових трансформацій, що викликані науково-технічним прогресом та глобалізацією економічних відносин, проблеми зайнятості населення сільських територій стають дещо іншими, зокрема, загострюються територіальні диспропорції у розподілі робочої сили, дефіцит робочих місць у сільській місцевості, невідповідність кваліфікації та спроможності працівника пропозиції робочих місць, поява звички до безоплатної допомоги (не заробленим доходам), відсутність цифрових навиків і обмеженість можливості їх набуття, обмеженість інфраструктури для дистанційної зайнятості та ін. [22, с. 148]. У таких умовах потрібно реалізовувати інструменти цифрової трансформації зайнятості в сільській місцевості, які стосуються: організації опанування діджитал-професіями, організації перекваліфікації працівників і безробітних цифровим навикам, англійським спроможностям та soft skills, стимулювання створення цифрових робочих місць на селі, сприяння розвитку сучасної цифрової інфраструктури у сільських населених пунктах, удосконалення і продовження проекту Е-робота та ін..

3.3. Обґрунтування заходів з удосконалення публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України

При формуванні заходів щодо удосконалення публічної політики забезпечення зайнятості населення слід враховувати такі аспекти, як стійкість сільських громад, прив'язаність сільського населення до місця проживання, ризики та загрози технологічної експансії в екосистемі живої природи і сільських спільнот, процеси маргіналізації сільських територій та ін..

Західні дослідники наголошують, що стійкість сільської громади полягає не в тому, щоб намагатися протистояти змінам, а скоріше в тому, щоб спрямувати їх так, щоб можливі наслідки були бажаними або прийнятними. Тобто, забезпечення

стійкості сільської громади має відповідати стійкості, що властива динамічній природі соціоекосистем. Стійкість соціальної екологічної системи означає здатність розвивати та підтримувати добробут людини в різноманітних контекстах в умовах значних змін, як поступово, так і різко, а також через адаптацію або трансформацію у відповідь на зміни [292, с. 109].

Прив'язаність до місця описується як емоційний зв'язок людей із певними місцями, який розвивається з часом, забезпечує відчуття стабільності і визначає спосіб існування у світі. У незмінному стані прив'язаність до місця позитивно впливає на якість життя людей, задоволеність життям, особисте зростання і загальний добробут. Тобто, місце проживання є місцем емоційної прив'язаності окремих осіб або груп сільського населення [300].

Розглядаючи технологічні ризики та загрози, дослідники акцентують тезу про те, що комп'ютер як сучасний пристрій є автоматом загального призначення. Він може, як єдиний комплекс, контролювати себе за допомогою програмного забезпечення, а також бути створеним з відповідним програмним забезпеченням для конкретної машини з метою вирішення певних проблем. Ця машина загального призначення має унікальну властивість самостійно змінювати та контролювати свою поведінку на основі зовнішніх вхідних даних і внутрішніх станів. Він здатний діяти самостійно без втручання людини, за винятком початкового програмування та налаштування. Це демонструє незалежну поведінку. Інакше кажучи, і це можна побачити на основі можливостей деяких інструментів ШІ, він автоматизує та симулює людське мислення [326, с. 116].

Штучний інтелект дедалі більше поширюється на сфери, які були виключно людською сферою. Той факт, що штучний інтелект може допомогти з розкладом руху поїздів або прогнозом погоди, є корисним і зазвичай не викликає проблем. Але використання ШІ є більш проблематичним, коли воно зачіпає ядро людства (принаймні з філософсько-гуманістичної точки зору) – використання розуму [326, с. 4].

ШІ може призвести до значних ризиків для людей і природи. Зокрема, неодноразовими є випадки, коли інструменти подання заявок на роботу, які

керовані штучним інтелектом, призводять до ненавмисної автоматизованої дискримінації жінок-кандидатів, безпілотні автомобілі спричиняють аварії зі смертельними наслідками, використання програмного забезпечення для розпізнавання обличчя призводить до дискримінації людей за кольором, або автономні системи зброї випадково вбивають мирних жителів [326, с. 5].

Багато людей вважають, що в Інтернеті вони мають абсолютну особисту свободу. Проте, Вертнер Х., Геззі К., Крамер Дж. та інші, зазначають, що: «ми отримали трансформацію від системи, що підтримує індивідуальну свободу та демократичну участь, до системи, яка перебуває під досить централізованим алгоритмічним контролем» [326, с. 119]. Тобто, сучасна мережа використовує бізнес-модель, засновану на рекламі, з величезними пошуковими системами та онлайн-магазинами. Модель схожа на газетну, але розширена персоналізацією та рекомендаціями. І те, й інше призвело до зміни поведінки користувачів, бо користувачі адаптуються та дотримуються рекомендацій. Основними одиницями прибутку стають кліки, і потрібно оптимізувати кліки для підвищення економічного прибутку. Мережа також стала емоційнішою, оскільки негативні емоції породжують більше кліків. Користувачі, стали споживачами, а не громадянами [326, с. 118].

У європейській практиці досить поширеними є поняття маргіналізації та маргінальності. Його застосовують як до конкретної особи, її способу життя, так і в цілому до регіонів, територій (громад, або сіл). Зокрема, дослідники [376, с. 7] зазначають, що маргіналізована сільська територія (*marginalised rural area*) – це сільська територія, що складається з громад, віддалених від міських центрів, жителі яких мають (дуже) низькі доходи та (дуже) обмежений доступ до інфраструктури. Саме з цієї причини високі темпи міграції до міських центрів з такої території часто є звичайним явищем. Зокрема, такі негативні тенденції характерні для «маргінальних сільських територій» у таких європейських країнах, як Чехія та Словаччина.

Маргіналізація сільської місцевості часто пов'язана з географічною віддаленістю, домінуванням первинного сектора, недостатньою інфраструктурою

з точки зору доріг і громадських послуг, економічними та демографічними змінами та скороченням населення, а отже, зростанням безробіття, еміграцією економічно активних груп і старінням [285, с. 556].

Можна очікувати виявлення маргінальних територій у прикордонних регіонах, у гірських регіонах або регіонах з іншими географічними «недоліками», а також у районах, віддалених від міських центрів [285, с. 556].

Сільська маргіналізація в розвинутих країнах є невід'ємною частиною зростаючої просторової диспропорції, проникає в численні процеси соціальних змін і спричинена чотирма основними факторами: глобалізацією, мобільністю капіталу та людей, урбанізацією та глобальними фінансово-економічними кризами [376, с. 8]. Вона пов'язана зі змінами в технологіях, поворотом до мобільності та появою мережевого суспільства, в якому мобільність є всюдишурою та в принципі виходить за рамки територіального простору [285, с. 556].

Як слушно акцентують дослідники [376] загальною рисою маргінальних сільських територій є зменшення населення. Навіть у такій країні, як Нідерланди, яка є високоурбанізованою та повністю включеною у високоіндустріалізовану територію Європи, такі території існують уздовж кордону з Німеччиною та Бельгією, на північному сході, сході, південному сході та південному заході.

Цікаво, що Бургін Р., Маєр Х., Кашев А., Хауг С. розглядають маргінальність як свідомий вибір і стратегію свідомого перебування в ізольованому та віддаленому місці та використання його переваг – наприклад, через тимчасову роботу в сільській місцевості [291, с. 85].

Грабхер Г. доповнює, що маргінальність стає актуальною як стратегічно бажана позиція між центром і периферією, щоб уникнути тиску з боку міського мейнстріму, щоб захистити творче мислення та нетипові ідеї [319].

Робоче місце у міському центрі та робоче місце у сільській периферії – це центральне і маргінальне середовище. Бургін Р., Маєр Х., Кашев А., Хауг С. зазначають, що маргінальність рідко використовується для творчості, але переважно для спокійної роботи [291, с. 83]. Тобто тут важливим є розуміння специфіки сільської місцевості – спокій, тиша, контакти з живими організмами та

відсутність смарт тиску.

Безпосередні спостереження показали, що інструменти публічної політики сприяння зайнятості сільського населення в Україні сьогодні не розв'язують виявлених у розділі 2 проблемних питань, мають тимчасовий ефект і значно знижують мотивацію (і сільського населення, і підприємців, і керівників підприємств та організацій) до розширення сфер зайнятості. До того ж, заходи державної політики соціального захисту та підтримки вразливих і малозабезпечених верств сільського населення на фоні невідчутних фінансових результатів від офіційного працевлаштування чи офіційної економічної діяльності в межах самозайнятості, призводять до розповсюдження (серед населення, що залишається жити в селі) дармоїдства та прихованої праці в тіньовому (неформальному) секторі [16, с. 43].

На нашу думку, для подолання наявних проблем доцільно змінити акценти в застосуванні інструментів публічного управління зайнятістю сільського населення. Сьогодні найбільш важливим (з позицій забезпечення довгострокових можливостей розвитку сільської зайнятості) є допомога мікро та малим сільським суб'єктам економічної діяльності щодо доступу на вітчизняні та закордонні ринки. Якщо буде можливість успішно продати продукцію від особистого селянського господарства чи від сімейної фермерської діяльності – населення активізує економічну діяльність. Якщо доходи від такої діяльності будуть значно вищі за податки, соціальні виплати та витрати на її здійснення – сільське населення буде мотивоване до офіційної зайнятості (самозайнятості). Потенціал розвитку цієї сфери достатній для забезпечення робочими місцями та трудовими доходами населення сільських територіальних громад. Проте це можливо лише за умови створення для сільського підприємництва в сфері сільськогосподарської діяльності обслуговуючої заготівельної мережі із високим рівнем закупівельних цін, інформаційного та консультативного супроводження компетентними фахівцями, пунктами забезпечення необхідними матеріалами та сировиною (насінням, реагентами, поголів'ям та ін.) [16, с. 43-44].

У цілому, досліджуючи питання удосконалення заходів з підтримки

зайнятості у сільській місцевості в умовах цифрових трансформацій та повоєнного відновлення, фахівці пропонують акцентувати такі напрямки, як підтримка розвитку інфраструктурних об'єктів та нових видів діяльності на селі; створення умов для безперервного навчання та розвитку людського потенціалу села на основі розкриття інтелектуальних, творчих і підприємницьких здібностей сільських мешканців; формування інвестиційної привабливості сіл через вкладання коштів у пріоритетні види економічної діяльності, що відповідають освітньо-кваліфікаційному рівню сільського населення [217, с. 84]; створення нових робочих місць у нових альтернативних секторах сільської економіки; розвиток додаткових видів послуг, зокрема нетрадиційних видів сільського зеленого туризму, культури та дозвілля; розвиток нових форм ведення дрібнотоварного та великотоварного сільськогосподарського виробництва [64, с. 105-106].

До цього слід додати розробку та реалізацію заходів щодо вирішення проблеми збуту продукції сільських підприємств, що відповідають критеріям мікропідприємства і виготовляють ту продукцію сільського господарства, яку не виготовляють малі середні та великі аграрні підприємства (зокрема, овочівництво, ягідництво, вирощування лікарських рослин, вирощування декоративних рослин, птахівництво, скотарство, вівчарство, конярство, козівництво, кролівництво, свинарство, звірівництво, бджільництво, шовківництво та ін.). Виробництво нішевої продукції в умовах великих трансакційних витрат при одночасно невеликому обсязі виробництва (і незначній сумі маржі зі всього обсягу випуску) потребує, як зазначалося вище, створення заготівельної інфраструктури на кооперативних принципах і у формі кооперативних союзів заготівельних кооперативів, або, що більш реально, створення спільних – комунально-кооперативних заготівельних пунктів та їх мереж. Це, в свою чергу, дозволить побудувати переробні підприємства (на основі подібної форми організації) для цієї продукції і організовано вийти на закордонні ринки. Розв'язання проблеми збуту нішевої продукції сільських мікропідприємств активізує самозайнятість у сільській місцевості і позитивно вплине на рівень доходів і якість життя майже половини мешканців сільських територій [22, с. 147].

Крім того, слід додати створення для мешканців сільської місцевості доступної системи формування нових професійних компетенцій і професійної підготовки з одночасним розповсюдженням роботи бізнес-інкубаторів на сільські територіальні громади і населення сільської місцевості.

На нашу думку, публічне управління зайнятостю сільського населення має спрямовуватися не тільки на надання фінансової допомоги і фінансових стимулів для створення середніми та великими підприємствами (зареєстрованими в межах сільських територіальних громад) додаткових робочих місць, і не тільки на оплату перепідготовки сільських мешканців, а й на створення інфраструктурного забезпечення для розвитку самозайнятості та сільського підприємництва [16, с. 174].

В умовах активного створення основи для відновлення економіки країни, актуальності і поширення набувають численні фінансові інструменти державної підтримки зайнятості. З них найбільш перспективними та впливовими, на нашу думку, є програми фінансової підтримки самозайнятості та започаткування підприємницької діяльності з цифровим механізмом реалізації і контролю. Також перспективним інструментом можуть стати надання поворотної фінансової допомоги на відкриття власної справи та державне довгострокове кредитування підприємницьких стартапів під 0% річних, проте, застосування таких засобів впливу потребує змін у правовому полі [18, с. 37].

Публічна політика зайнятості населення в Україні сьогодні реалізується в умовах невизначеності, що викликана економічними циклами, пандемією Covid 19 та активними військовими діями в Україні. Поточний стан ринку праці в Україні демонструє незатребуваність кваліфікованих і висококваліфікованих працівників, що надалі загострюватиме проблеми зайнятості і бідності, втрати частини інтелектуального потенціалу та людського капіталу в Україні та збільшуватиме міграційний тиск на сусідні дружні країни.

Перспективними напрямками публічної політики зайнятості є організаційна і ресурсна підтримка малого підприємництва в сільській місцевості і стимулювання нових робочих місць через державне замовлення. Інтенсивні процеси цифровізації

праці та суспільних відносин вимагають ефективного формування професійних цифрових компетентностей працівників, що доцільно безперервно проводити для керівників усіх секторів економіки через створення і налагодження функціонування Центру з формування цифрових компетентностей Державної служби зайнятості України [279, с. 8]

На нашу думку, потрібно змінити концептуальні основи державної політики зайнятості населення з ліберальних ідей до ідей прямого державного впливу в сфері розподілу результатів економічної діяльності та організації господарської діяльності в ключових (з позицій економічної безпеки країни) сферах економіки.

Нинішня підтримка доходів суб'єктів господарювання (зокрема, через зменшення податків, здешевлення кредитів, спрощення дозвільних процедур та ін.) та компенсації частини витрат від надзвичайних подій не може призвести до зростання зайнятості (особливо в умовах розбалансованого ринку праці та територіальних диспропорцій робочої сили), а лише опосередковано сприятиме збереженню вже існуючих робочих місць та імовірно призведе до збільшення доходів роботодавців та фінансовому страхуванню ними ризиків військових дій. Заходи поворотного мікрофінансування початку підприємницької діяльності та самозайнятості при відсутності доступу на ринки з достатньою ємністю та ціною, що перекриватиме витрати на організацію і підтримання підприємницької діяльності, не зможуть спричинити стійкий позитивний не короткостроковий ефект та повернення вкладених державою коштів чи безпосередньо, чи в формі податків і зборів [19, с. 240].

На нашу думку, першочерговими питаннями для державного управління (саме управління а не регулювання) зайнятостю в умовах воєнних дій та післявоєнного відновлення мають стати:

- забезпечення доступу продукції українських суб'єктів господарювання (від мікро- до великих) на закордонні ринки з конкурентними умовами співставними з рівнем і якістю української продукції;

- створення мережі об'єктів заготівельно-постачальницько-збутової інфраструктури (з контрольним пакетом корпоративних прав у комунальних

підприємств та не контрольним – у осіб приватної форми власності та/або населення);

– реалізацію державного замовлення на товари та послуги, що необхідні для підтримання життєздатності країни та повоєнного відновлення вітчизняним малим, середнім та великим підприємства та підприємцям через вказані вище заготівельно-збутові мережі;

– створення державою і територіальними громадами підприємств для забезпечення країни товарами і роботами, що необхідні досягнення для продовольчої та економічної безпеки (такі підприємства дозволять фінансову підтримку постраждалому внаслідок воєнних дій населенню надавати через можливість і доступність заробітку при виконанні суспільно важливих і важливих для держави робіт.

Поєднання вказаної концептуальної моделі з механізмами надання зовнішньої ресурсної та фінансової підтримки відновлення країни може дозволити подолати проблеми зайнятості та мобілізувати широкі верства населення до процесів відбудови, реконструкції та розвитку країни і суспільства [19, с. 240-241].

Для успішного післявоєнного відновлення економіки України, на нашу думку, доцільно виділити основоположним принципом використання і спрямування засобів зовнішньої фінансової та нефінансової допомоги не принцип розподілу вказаної допомоги найбільш постраждалим суб'єктам і територіям з метою будівництва чи компенсації витрат, а принцип ресурсного посилення зусиль держави, територіальних громад, суб'єктів господарювання, громадських організацій і населення при формуванні точок економічного зростання на основі самозабезпечення та самовідтворення з метою отримання довготривалого мультиплікативного економічного ефекту.

На етапах повоєнного відродження в системі соціально-трудоових відносин дослідники виділяють такі першочергові заходи:

1. Створення нових робочих місць внаслідок релокації бізнесу за рахунок відкриття не тільки малих, а й середніх і великих підприємств.

2. У регіонах України, які найменшою мірою постраждали від воєнної агресії

Росії, доцільно також застосовувати адресні заходи з підтримки зайнятості, у тому числі в межах поточної державної програми з переміщення працівників і підприємств.

4. Підтримка функціонування національної системи соціального захисту населення для забезпечення можливості здійснення всіх соціальних виплат.

5. Створення можливостей для праці осіб з особливими потребами з наданням (зі збереженням) гнучкого графіка.

6. Створення додаткових робочих місць завдяки цифровізації економіки та суспільства.

7. Пріоритетний розвиток окремих видів економічної діяльності, які забезпечують найбільшою мірою відродження країни та її економічний розвиток і створюють додаткові робочі місця, зокрема будівництво та архітектура, харчова та легка промисловість, підприємства з переробки сільськогосподарської продукції, машинобудування, відновлення воєнного комплексу [151, с. 66].

Сьогодні доцільним є спрямування державної фінансової допомоги ВПО на активізацію економічної діяльності, розширення інструментів грантової державної програми «Робота», розробку і реалізацію адекватних заходів і програм стимулювання самозайнятості та підприємництва на рівні територіальних громад. Розвиток самозайнятості та мікропідприємництва на місцевому рівні (в сільських територіальних громадах) стримується обмеженістю (іноді відсутністю) власного капіталу потенційних підприємців та занадто високими трансакційними витратами (або відсутністю доступних ринків збуту з прийнятним рівнем витрат при доступі на них) тож підтримка самозайнятості та підприємництва у сільській місцевості потребує злагодженої взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування – держава може частково вирішити проблеми нестачі стартового капіталу (зокрема, через грантові програми «Робота»), а громади можуть створити об'єкти ринкової інфраструктури для вирішення проблем збуту виробленої продукції чи розширення доступу до достатньої кількості клієнтів при наданні послуг [25, с. 558]. На період воєнного стану та післявоєнного відновлення є нагальна потреба у створенні національної мережі інфраструктурної підтримки

сільської підприємницької діяльності, яка на рівні громади організаційно може бути представлена або комунально-кооперативними обслуговуючими організаціями (з їх мережею багатофункціональних пунктів), або муніципальними багатофункціональними хабами для підтримки матеріально-технічного забезпечення мікропідприємців сільської місцевості та збуту їх продукції.

До сказаного вище слід додати нагальну необхідність розробки практичних антикризових заходів прямої державної підтримки зайнятості, зокрема, шляхом створення нових тимчасових робочих місць органами та організаціями державного сектора та територіальними громадами. При цьому, враховуючи безпрецедентний для розвинутих країн розрив у рівні оплати праці більшості населення та посадовців органів державної влади, прокуратури, судів, керівний апарат територіальних громад та старост старостинських округів (різниця більше ніж у 15 разів – від зарплати в еквіваленті 200 доларів США на місяць для пересічного громадянина до зарплати в еквіваленті 3000-4000 доларів США для посадовців органів влади та силових структур) та наявність корупції (незважаючи на безпрецедентний рівень зарплат у державному секторі) нагальною є потреба законодавчого встановлення максимального розриву в рівнях заробітних плат не більше ніж у 2,5 разів при одночасному посиленні контролю і відповідальності за корупційні дії. Кошти бюджетів різних рівнів, що будуть вивільнені через описану вище оптимізацію заробітних плат слід спрямувати на створення нових, або постійних, або тимчасових (антикризових) робочих місць [280, с. 15-16].

Удосконалення публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості можна провести через покращення і удосконалення існуючих інструментів публічного впливу в цій сфері (що було запропоновано вище), але в такому випадку імовірність розв'язання проблем забезпечення зайнятості на селі буде відносно невеликою (що демонструють тенденції останніх 20 років).

Потрібно реалізувати новий концептуальний підхід до удосконалення цієї політики. Сутність і зміст цього підходу викладемо нижче.

Ураховуючи значну нерівномірність економічного і соціально-демографічного потенціалів сільських населених пунктів, їх географічні

відмінності та включення до сільських, селищних чи міських об'єднаних територіальних громад, пропонуємо поділити усі сільські населені пункти (сільську місцевість) на три зони:

- перша зона (приміська) включає сільські населенні пункти, що включені до об'єднаних територіальних громад міст та сільські населені пункти що розташовані не більше ніж за 30 км. від меж міст і мають активні комунікації, доступне і зручне транспортне сполучення з містом, а також мають чисельність мешканців більше 2 тис. осіб;

- друга зона (рекреаційна) включає сільські населенні пункти, які розташовані більше ніж за 30 км. від міста з яким пов'язані транспортним сполученням та активними соціально-економічними зв'язками і мають значний оздоровчо-рекреаційний потенціал і активні сезонні туристичні потоки;

- третя зона (периферійна) включає населенні пункти, що віддалені від міст більше ніж на 30 км., мають проблемне або неактивне транспортне сполучення з містами і обмежені (або мало відчутні) соціально-економічні зв'язки з міською місцевістю (такі населені пункти мають обмежений економічний потенціал, активну депопуляцію та інші ознаки периферії та маргіналізації).

Даний підхід з першою погляду має певні умовні аналогії з концептуальною моделлю І. Валлерстайна «центр-периферія» [70], але не передбачає виділення центру економічної активності, стосується місцевого рівня і охоплює лише сільську місцевість, тож аналогії є хибними.

Реалізація такого поділу населених пунктів сільської місцевості дозволить диференціювати заходи публічної політики забезпечення зайнятості населення і сформуванню просторову модель публічного управління сільською зайнятістю. Просторова синхронізація публічного управління зайнятістю (що передбачає, зокрема, гармонічне взаємоузгодження заходів публічного впливу і можливостей певної зони сільських територій) вимагає побудови або формування багаторівневої просторово детермінованої моделі публічної політики забезпечення зайнятості у сільській місцевості.

Слід зазначити, що багаторівнева просторова детермінована модель

публічної політики забезпечення зайнятості може бути ефективною і для міської місцевості, але, в такому випадку, вона потребує відповідного змістовного наповнення. Ураховуючи запропонований поділ сільської місцевості на зони, доцільним є формування моделі дворівневої просторово детермінованої публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України. Перший рівень такої політики має бути спрямований на першу та другу зони сільської місцевості, а другий – на третю (периферійну). Включення другої зони до об'єктів першого рівня публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості обумовлюється не істотними відмінностями між 1 та 2 зонами за ознаками мобільності міського населення, соціально-економічних зв'язків з міською місцевістю, пов'язаності доходів і зайнятості з міським середовищем, експансією міського рівня і способу життя. Відмінності між 1 і 2 зонами простежуються у наявності в останньої сезонності економічної діяльності та орієнтації на визначений набір послуг (переважно туристично-оздоровчого характеру). Третя зона суттєво відрізняється від перших двох, зокрема, не відчутними є можливості зворотної мобільності (з міст у села) та поширення міських цінностей, рівня і способу життя, значно локалізовані можливі робочі місця, можливості економічної діяльності обмежуються аграрною сферою, публічним управлінням і незначним потенціалом послуг. Тож для 3 зони потрібно використовувати принципово інші засоби впливу для розв'язання проблем зайнятості на фоні відносно низького економічного і людського потенціалу. Схематично це можна зобразити на рис. 3.3.

Публічна політика забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості має бути просторово визначеною через відмінності між об'єктами впливу, які мають місце в різних просторових зонах сільської місцевості.

Публічна політика забезпечення зайнятості в сільській місцевості I рівня спирається на заходи існуючої зараз політики забезпечення зайнятості, але додатково має містити ще заходи щодо:

1. Формування цифрових екосистем сільських територіальних громад першої зони, які мають бути синхронізовані за окремими функціями з міськими

смарт системами і спроможні забезпечити пряму і зворотну мобільність населення наблизити цінності і спосіб життя сільського і міського населення.

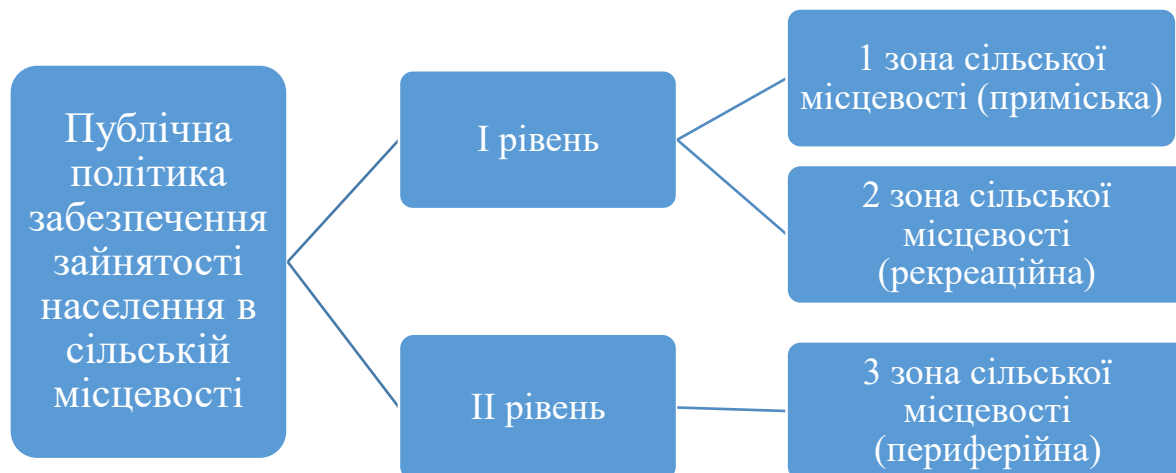

Рис. 3.3. Модель дворівневої просторово детермінованої публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості України

Джерело: розробка автора

2. Формування цифрових екосистем сільських територіальних громад другої зони, які максимально орієнтовані на розвиток смарт туризму, смарт медицини, смарт побуту, смарт транспорту, смарт цифрової інфраструктури і смарт безпеки, як нових напрямів для розвитку зайнятості.

3. Подолання цифрових розривів між сільською та міською місцевостями, зокрема, через забезпечення зростання рівня цифрової грамотності, цифрових професійних компетентностей, цифрової спритності, забезпечення розвитку цифрової зайнятості, цифрових робочих місць, смарт зайнятості тощо (більш детально ці заходи були розглянуті в п. 3.2). Такі заходи доцільні в сільській місцевості 1 зони.

4. Подолання кваліфікаційних розривів, про які йшла мова у п. 2.3. Це можна досягти за рахунок використання різних інструментів, зокрема, державно-приватного партнерства при створенні чи модернізації програм розвитку навиків (за участю підрозділів Державної служби зайнятості, підприємств, організацій,

навчальних і наукових закладів, сільських територіальних громад та ін.); виявлення перспективних і затребуваних навичок і розробка цільових програм навчання; використання платформ електронного навчання, віртуальної реальності та інструментів формування компетенцій на основі штучного інтелекту тощо.

Імерсивні технології, такі як віртуальна реальність і доповнена реальність, створюють імітаційне середовище для навчання сучасним і передовим професійним навичкам, дозволяючи працівникам отримати досвід і практику при вирішенні проблем за різними сценаріями.

Також перспективним є використання інструментів на основі штучного інтелекту для оцінки та усунення прогалин у навичках у реальному часі. Ці інструменти можуть аналізувати продуктивність співробітників і виявляти прогалини в навичках у реальному часі. Такий підхід, що керується даними, допомагає адаптувати навчальні програми для конкретних сфер і напрямків, що призводить до формування більш ефективної робочої сили та працівників [287].

5. Стимулювання реєстрації підприємців та підприємств (їх юридичної адреси та місця фактичного виробництва) на території сільських населених пунктів першої зони при провадженні ними комерційної діяльності в міській місцевості та ін..

При формуванні заходів II рівня публічної політики забезпечення зайнятості населення для 3 зони сільської місцевості потрібно змінити концептуальні основи такого впливу. Зокрема, зайнятість в сільській місцевості периферійної сільської зони доцільно розглядати не як вимушену працю задля отримання доступного і необхідного заробітку, а як реалізацію внутрішньої потреби людини щодо роботи з живими організмами і живою природою. У такому випадку людина з піклуванням вирощує живі організми отримуючи при цьому внутрішнє задоволення. Мотивація до такої праці є переважно нефінансовою, і зайнятість у такій роботі є більше як хобі та дозвілля.

Такий підхід має певні аналогії з підходом запропонованим у докторській дисертації Н.А. Азьмук для смарт-зайнятих в межах цифрової зайнятості, який полягає у тому, що «зайнятість – трудова діяльність» перетворюється у «зайнятість

– дозвілля». При цьому робота розглядається як улюблена справа, яка не має часового лімітування, оскільки заради улюбленої справи індивід працює, з одного боку, більш ефективно у передбачений для цього час, отримуючи через працю професійну самореалізацію, а з іншого — виконуючи цікаве завдання, працівник може витратити час, відведений на дозвілля, оскільки в цьому випадку праця стає цікавішою за розваги [5, с. 75].

Щодо зайнятих в цифровій сфері міської місцевості не беремося коментувати такий концептуальний підхід, але для периферійної сільської місцевості він відбиває внутрішню психоемоційну потребу людини у взаємодії (контакті, піклуванні, любові) з живими організмами і живою природою. Безпосереднє дослідження показало, що більшість мешканців сільської місцевості знаходять можливість вирощувати живі організми (різноманітні) навіть без комерціалізації результатів і в обсягах більших за потребу власного споживання продукції. І не відмічено різниці в цьому плані між корінними сільськими мешканцями і містянами, які через різні причини опинилися в сільському населеному пункті.

Тобто, публічна політика забезпечення зайнятості населення в периферійній сільській місцевості (третьої зони) має створювати умови для поширення і зростання зайнятості, що пов'язана з роботою з живими організмами і живою природою, бо лише в такому випадку зайнятість буде відповідати природним потребам людини, забезпечувати реалізацію її потенціалу і заходи публічної політики матимуть відчутний результат. Таку зайнятість можна назвати зайнятістю за покликанням або притаманною (чи властивою) зайнятістю.

Така зайнятість може бути масовою, але її не можна обмежити лише рамками діяльності підприємств або підприємців, тож організаційною формою її ефективного здійснення може бути самозайнятість, зайнятість в межах особистих селянських господарств та, в подальшому, мікро підприємництво. При цьому фактичне заміщення фінансової мотивації психоемоційними стимулами до такої діяльності створює потребу у зовнішній допомозі щодо отримання супутнього доходу від такої діяльності. Таку допомогу має забезпечувати публічна політика забезпечення зайнятості населення через організаційні заходи, про які мова буде

йти нижче.

Також, для периферійної сільської місцевості слід скоригувати заходи цифрової трансформації зайнятості. Формування цифрових екосистем таких сільських громад має базуватися на принципах цифрового гуманізму, можливості життя без цифрових технологій (або з мінімальними цифровими технологіями), допоміжної ролі цифрових технологій переважно в економічній і професійній діяльності. Формування цифрової грамотності та цифрових навиків має бути спрямоване на сферу професійної діяльності та допоміжного обслуговування зайнятості. Смарт інструменти економічної та бізнес взаємодії доцільно побудувати так, щоб вони забезпечували можливість отримання відчутних доходів (близьких до середнього рівня доходів по галузі) тим мешканцям сільської місцевості, які будуть самозайняті і працюватимуть з живими організаціями (за покликанням), що є реальним через налагодження мережевої взаємодії при комерціалізації спільних результатів і здешевленні мережевого забезпечення необхідними ресурсами, інформацією, технологіями тощо. Масовий потенціал такої зайнятості дозволить за умови його реалізації підвищити рівень доходів в сільській місцевості, зменшити в разі неформальний сектор зайнятості, забезпечити гідну працю і задоволення від неї.

Важливим напрямком публічної політики забезпечення зайнятості має стати сприяння зміні основної мотивації для трудової діяльності у сільській місцевості з бажання чи потреби заробити грошей на усвідомлення людиною власного трудового призначення, трудових здібностей, талантів та здобутків та реалізації свого потенціалу. Такий підхід потребує поєднання концепції гарантованого базового доходу і праці «за покликанням» з встановленням відповідних критеріїв його застосування. У цілому розв'язання проблем зайнятості в сільській місцевості потребує комплексного підходу з активною взаємодією органів влади з територіальними громадами усіх рівнів, суб'єктів господарювання і населення сільської місцевості [22, с. 149].

Основним інструментом підтримки самозайнятості на основі праці з живими організаціями в складі публічної політики забезпечення зайнятості населення в

сільській місцевості може стати інноваційна модель мережевого децентралізованого управління забезпеченням економічної діяльності особистих селянських господарств. Така модель передбачає мережеву взаємодію і у процесах публічного управління, і у процесах побудови ланцюгів поставок. Також вона потребує створення відповідної цифрової екосистеми з відповідним програмним забезпеченням.

Організаційно втілити таку модель можна двома шляхами:

1. Створити національну цифрову мережу у формі програмного середовища для напівавтоматизованого управління функціями забезпечення економічної діяльності особистих селянських господарств та самозайнятих в сільській місцевості (зокрема, щодо постачальницької, збутової та консультаційної складових підтримки і забезпечення). Суб'єктами управління в цій однорівневій цифровій моделі можуть бути органи державного управління і сільські територіальні громади у поєднанні з автоматизованим управлінням на основі великих даних і штучного інтелекту. Замовником і платником для розробки і підтримання такої системи має бути держава.

2. Створення децентралізованої мережі забезпечуючих (обслуговуючих) організацій, які мають бути юридичними особами з безприбутковим характером діяльності. Такі організації доцільно створювати у формі територіальних спільних комунально-кооперативних обслуговуючих підприємств (рис. 3.4).

Такі підприємства доцільно створювати на рівні сільської територіальної громади зі змішаною формою власності та інноваційним механізмом управління. Основне завдання таких підприємств є включення діяльності особистих селянських господарств і самозайнятих в сільській місцевості у ланцюги створення вартості та забезпечення їх спільно групових інтересів при присвоєнні основної частини доданої вартості продукції, що вироблена в сільській місцевості з використанням живих організмів і живої природи. Такі цілі дозволять ефективно (з позицій особистих селянських господарств і самозайнятих в сільській місцевості) забезпечити прибуткову реалізацію продукції (прибуток отримують самозайняті та ОСГ а не створюване безприбуткове підприємство) і забезпечити їх працю «за

покликанням» усіма необхідними ресурсами і технологіями.

Рис. 3.4. Організаційна схема інноваційної моделі мережевого децентралізованого управління забезпеченням економічної діяльності особистих селянських господарств

Джерело: розробка автора

Первинна організація – спільне комунально-кооперативне обслуговуюче безприбуткове підприємство має створюватися сільською територіальною громадою за її ініціативою. Учасниками такої організації мають бути окрім територіальної громади ще населення цієї сільської місцевості, яке буде в поточному році користуватися послугами цієї організації. Механізм управління передбачає 100 голосів у територіальній громаді, решту – у населення за принципом 1 член – 1 голос, при цьому прийняття рішень відбувається простою більшістю голосів. Такий механізм дозволить на початкових етапах створення та розвитку забезпечити переважний вплив уповноважених осіб від територіальної громади, а в подальшому при збільшенні охоплення сільського населення і обсягів

обслуговуючої діяльності – забезпечити більшість і переважний вплив довірених представників населення, яке користуватиметься послугами і економитиме на здешевленні постачання і збуту. ПО своїй сутності така організація є симбіозом комунального підприємства (з фінансуванням від громади) і обслуговуючого кооперативу (з фінансуванням його членами через пайову участь).

Ці первинні організації при певному рівні розвитку будуть об'єднуватися у спілки територіальних СККОП, або формувати багатофункціональні хаби, які, в свою чергу, будуть об'єднуватися у національну мережу інфраструктурної підтримки підприємницької діяльності в сільській місцевості.

У випадку створення цифрової забезпечуючої мережі (або цифрову екосистему з відповідними програмними рішеннями) національного рівня (за участю органів державної влади, ІТ компаній, компаній –споживачів і компаній-постачальників) можна отримати більш відчутний ефект за менших часових термінів і необхідних витрат. У такому випадку формування організаційних об'єднань або хабів буде не потрібним.

Запровадження такої ініціативи потребує реалізації комплексу заходів:

- розробки і внесення змін до нормативно-правових актів, зокрема, Господарського та Податкового кодексів України та ін.;
- розробки типового Статуту таких організацій;
- проведення інформаційної підготовки та підвищення кваліфікації посадових осіб органів місцевого самоврядування та державної влади;
- реалізації механізму державно-приватного партнерства, зокрема, при створенні цифрової екосистеми, налагодження мережевої взаємодії учасників ланцюгів постачань та ланцюгів створення цінностей, забезпеченні науково-консультативного супроводу тощо;
- залучення різних джерел фінансування та ресурсного забезпечення таких організацій, зокрема, фінансування з місцевих бюджетів різних рівнів, залучення грантів і міжнародних проектів, забезпечення самоокупності обслуговуючої діяльності при зростанні обсягу операцій та ін.

Створення таких мереж дозволить в периферійній сільській місцевості

збільшити самозайнятість, підвищити рівень доходів сільського населення, формалізувати та/або зменшити приховану зайнятість, покращити податковий облік результатів економічної діяльності та ін. Важливим аспектом є те, що така модель підтримки зайнятості в 3 зоні сільської місцевості спрямована на генерування економічного і фінансового результату через виробництво і просування до споживача різноманітної агропродукції, що для економіки в цілому збільшує економічний результат і не призводить до поширення залежності від державної соціальної допомоги і зростання соціального паразитизму в сільській місцевості.

Таким чином організаційна модель мережевого децентралізованого управління забезпеченням економічної діяльності особистих селянських господарств, яка будується на принципах участі, співпраці, інтеграції в ланцюги поставок, використання природної схильності до відповідної праці, домінування нефінансової мотивації і передбачає побудову національної мережі забезпечуючих (або обслуговуючих) організацій з особливим механізмом управління, організації і функціонування за участю територіальних громад, населення сільських населених пунктів та органів державного управління.

Висновки до третього розділу

1. Виявлено, що сьогодні у розвинутих країнах сформувалися такі тенденції у сфері забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості: посилення і акцентування у публічній політиці диверсифікації сільської економіки і розвитку несільськогосподарських видів зайнятості; зміна ролі сільських територій та сільської місцевості з місця для роботи на місце для екологічно зручного проживання; активізація мобільності молоді та економічно активного і професійно спроможного сільського; підтримка розвитку сільського та зеленого туризму з метою забезпечення зворотної мобільності населення; концентрація у сільській місцевості населення похилого віку з розширенням видів зайнятості та зростанням робочих місць в соціальній і медичній сферах; підтримка розвитку зайнятості в

інноваційних сферах і «зелених» видах діяльності; дистанційна зайнятість стає перспективним напрямком для сільської місцевості; розвиток особистих господарств населення стає дієвим способом підвищення рівня масової зайнятості сільського населення.

2. Запропоновано, відповідно до задач публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості, формувати концепцію смарт села за функціональним підходом на таких принципах: людино-орієнтованості призначення і функціонування сільських смарт систем; збереження природних екосистем та можливості взаємодії населення з живими організмами в природних умовах; недоторканості особистого життя та особистісно чутливої інформації сільських мешканців; диференціації процесів еволюційного та регульованого розвитку цифрових відносин в сільській місцевості; збереження права вільного вибору сільських мешканців. Головними функціями інноваційної смарт-екосистеми підтримки зайнятості визначено: забезпечення публічного управління на рівні сільської громади та забезпечення можливості зростання обсягів і ефективності економічної діяльності в сільській місцевості через формування оптимальних процесів господарської діяльності, мережевої координації, доступу до ланок створення цінності та ін.

3. Складниками смарт системи забезпечення зайнятості в сільській місцевості визначено такі підсистеми: публічного смарт управління на рівні сільських громад; комунальних смарт-послуг; смарт-інфраструктури; цифрового обслуговування виробничих процесів (зокрема, з охопленням різних видів економічної діяльності, а не лише аграрного виробництва); смарт забезпечення комерційної діяльності; смарт забезпечення соціальних послуг; смарт забезпечення бізнес-послуг; забезпечення смарт-зайнятості та/або цифрової зайнятості; забезпечення формування цифрових компетенцій; смарт цифрової безпеки.

4. Процеси цифрової трансформації зайнятості в сільській місцевості систематизовано у дві групи: процеси керованої і процеси еволюційної трансформації. Виявлено, що охоплення керованою цифровою трансформацією головних сфер суспільних відносин і відносин зайнятості наразі у сільській

місцевості не може бути повним чи переважним.

5. Встановлено, що інструменти цифрової трансформації зайнятості публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості охоплюють такі напрями, як сприяння формуванню сільської цифрової екосистеми підтримки зайнятості, сприяння пом'якшенню цифрових розривів між сільською та міською місцевостями, сприяння формуванню цифрової зайнятості та створенню цифрових робочих місць.

6. На основі врахування нерівномірності економічного і соціально-демографічного потенціалів сільських населених пунктів, їх географічних відмінностей запропоновано поділити сільську місцевість на три зони: першу (приміську) складають сільські населені пункти що розташовані не більше ніж за 30 км. від меж міст і мають чисельність мешканців більше 2 тис. осіб; у другу рекреаційну входять сільські населенні пункти, які розташовані більше ніж за 30 км. від міста, мають значний оздоровчо-рекреаційний потенціал і активні сезонні туристичні потоки; у третю периферійну входять населенні пункти, що віддалені від міст більше ніж на 30 км. і мають менше 2 тис. осіб мешканців. Такий поділ дозволяє диференціювати заходи публічної політики забезпечення зайнятості населення і сформувати просторову модель публічного управління сільською зайнятістю.

7. Розроблено модель дворівневої просторово детермінованої публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України, у якій перший рівень має заходи і механізми, що спрямовані на першу та другу зони сільської місцевості, а другий – на третю (периферійну). Також запропоновано організаційну модель мережевого децентралізованого управління забезпеченням економічної діяльності особистих селянських господарств, яка передбачає побудову національної мережі забезпечуючих (або обслуговуючих) організацій з особливим механізмом управління, організації і функціонування за участю територіальних громад, населення сільських населених пунктів та органів державного управління.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено актуальне науково-практичне завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретичних засад і розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України. У результаті проведеного дослідження були отримані такі висновки:

1. Розкрито сутність взаємозв'язки, чинники та сучасні прояви зайнятості в сільській місцевості, що дало можливість визначити поняття зайнятості населення в сільській місцевості, як комплекс суспільно-економічних відносин, які охоплюють діяльність фізичних осіб в сільській місцевості, що пов'язана з прикладанням особистої праці згідно видів економічної діяльності з метою отримання економічної вигоди або певних благ шляхом задоволення суспільних потреб і з переважанням праці з живою природою і живими організмами. Сільську місцевість було ідентифіковано як місцевість поза межами міських населених пунктів незалежно від адміністративного підпорядкування. Виявлено стримуючі чинники що не долаються, а скоріше провокуються ринковими механізмами і потребують застосування заходів публічного впливу і управління, які переважно породжені низкою еволюційних процесів у сільській місцевості, зокрема, депопуляції, зростання трудової міграції, декваліфікації сільської робочої сили, розбалансування сільського ринку праці через зростання продуктивності агропідприємств, поширення дрібнотоварної, низькопродуктивної зайнятості в особистих селянських господарствах з низькою фінансовою дохідністю, посиленням територіальних диспропорцій у розміщенні продуктивних сил та якості інфраструктурного забезпечення та ін..

2. З'ясовано сутнісні характеристики, завдання, напрями та інструменти публічної політики забезпечення зайнятості населення, що дозволило визначити поняття публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості, як взаємопов'язаний, науково обґрунтований і цілеспрямований комплекс дій суб'єктів публічного управління і врядування, спрямований на

всебічну і повну реалізацію потенціалу формування і розвитку продуктивної зайнятості в сільській місцевості з урахуванням закономірностей територіального розподілу економічних можливостей і тенденцій змін суспільних відносин. Також уточнити поняття продуктивної зайнятості в сільській місцевості як зайнятості, яка забезпечує створення в сільській місцевості максимально можливої за наявних умов доданої вартості з одночасною максимально повною реалізацією потреби населення сільської місцевості у здійсненні притаманними кожній конкретній особі певній формі, обсягу та складності праці, отриманні трудових доходів не менше середнього рівня в економіці країни. Встановлено, що публічна політика зайнятості в сільській місцевості не виділяється окремим напрямком в межах публічної політики зайнятості в країні, при цьому основними напрямками державної політики зайнятості в сільській місцевості є стимулювання розвитку сільськогосподарських товаровиробників, диверсифікація сільської зайнятості, законодавче врегулювання діяльності особистих селянських господарств та ін. Виявлено необхідність в сільській місцевості більш ширшої реалізації активних заходів публічної політики зайнятості, посилення взаємодії органів державної влади з органами місцевого самоврядування та ін. особами при створенні і реалізації програм зайнятості, активізація механізму державно-приватного партнерства при розв'язанні проблем зайнятості на селі.

3. Узагальнення європейського досвіду реалізації публічної політики зайнятості населення спричинило виділення чинників і тенденцій, що негативно впливають на зайнятість в сільській місцевості розвинутих країн, зокрема посилення цифрових і кваліфікаційних розривів, посилення мобільності в сільській місцевості, прискорення процесів старіння, депопуляції і маргіналізації периферійних і віддалених сіл, зниження освітнього рівня сільських мешканців, що дозволило сформулювати ідеї орієнтації публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості на подолання дії вказаних чинників через посилення наявних мотиваторів сільського населення до зайнятості (зокрема, щодо фізичних і психоемоційних потреб у взаємодії з живою природою) для розширення сфери прикладання праці і розвитку зайнятості за покликанням.

Виявлено, що стратегічними напрямками публічного впливу на розвиток зайнятості в сільській місцевості в ЄС є забезпечення зеленого переходу, розвитку біоекономіки та цифровізації сільської місцевості.

4. Результати оцінки можливостей зайнятості в сільській місцевості показали, що мають місце значні структурні диспропорції у доступ сільського населення й інших осіб до факторів виробництва і розподілі створеної вартості, основні бюджетоутворюючі сільськогосподарські підприємства сьогодні не є вагомим джерелом сільської зайнятості, серед зайнятих переважають найпростіші професії і сфера послуг, дуже високим є рівень неформальної зайнятості, наявним є низький освітній рівень та низький рівень активності при здобутті професійної підготовки чи перепідготовки. Встановлено, що мешканці сільської місцевості тяжіють до виробничої діяльності на основі використання (виросування) живих організмів, при цьому спостерігається широке розмаїття видів виробничої діяльності при одночасній незначній комерціалізації отриманих результатів та нефінансовій мотивації їх діяльності. Це дозволило удосконалити інструменти підтримки розвитку підприємництва та самозайнятості в сільській місцевості шляхом запровадження мережевого децентралізованого управління забезпеченням економічної діяльності особистих селянських господарств через створення організаційної мережі забезпечуючих неприбуткових організацій, або через реалізацію національного проєкту з впровадження цифрової забезпечуючої екосистеми або платформи.

5. Аналіз реалізації інструментів публічної політики забезпечення зайнятості населення дозволив встановити, що інструменти публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості у довоєнний період визначалися наявними проблемами, серед яких були скорочення робочих місць, вплив працездатної молоді та економічно активного здібного населення, низький рівень заробітної плати, територіальна віддаленість багатьох населених пунктів від локальних центрів економічної діяльності та ін.. Відтак, важливими напрямками публічної політики зайнятості населення сільської місцевості були стимулювання створення робочих місць, послуги центрів зайнятості щодо пошуку роботи,

компенсацій і виплат по безробіттю, надання фінансової і навчально-методичної допомоги для відкриття власної справи та ін. З початком повномасштабних бойових дій, актуалізувалися інші проблеми, які стосувалися: згорання діяльності підприємств через порушення ланцюгів поставок, релокації підприємств зі східних регіонів, сплеску чисельності вимушених переселенців як з міст, так і з сільської місцевості, психологічних негараздів, невизначеності найближчого майбутнього та ін.. У цих умовах у межах державної політики зайнятості реалізувалися інші інструменти, зокрема, виплати ВПО, компенсації заробітної плати, гранти на відкриття власного бізнесу та перекваліфікацію, стимулювання створення робочих місць, декларування оплачуваних суспільно корисних робіт та ін.. Виявлено наявність і поглиблення цифрових розривів між сільською і міською місцевостями, а також наявність і поглиблення кваліфікаційних розривів у сільській місцевості, що дозволило сформулювати пропозиції щодо їх подолання з диференціацією і таргетуванням відповідно до зон сільської місцевості.

6. Результати оцінки тенденцій розвитку та формування інструментів цифрової трансформації зайнятості в сільській місцевості показали відчутність проникнення цифрових технологій у всі сфери професійної діяльності сільського населення, поширення цифрової і дистанційної зайнятості, смарт зайнятості, мультилокальної зайнятості, цифрових допоміжних технологій в економічній і публічно-управлінській діяльності та ін.; і дозволили розробити концептуальну модель смарт-села з орієнтацією її на розширення продуктивної зайнятості широких верств сільського населення і спрямуванням на розширення можливостей прикладання праці в сільській місцевості, збільшення зайнятості і самозайнятості через краще вирішення проблем забезпечення виробничої діяльності і просування продукції, адаптації компетенцій сільського населення для ефективної праці в симбіозі з природними екосистемами та цифровим і соціальним середовищем. Розроблено концептуальні основи цифровізації зайнятості шляхом виділення процесів еволюційної і керованої цифрової трансформації зайнятості та обґрунтування заходів щодо сприяння формуванню сільської цифрової екосистеми підтримки зайнятості, пом'якшення цифрових розривів між сільською та міською

місцевостями, формування цифрової зайнятості та створенню цифрових робочих місць.

7. При обґрунтуванні заходів щодо удосконалення публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості було запропоновано виділення трьох зон сільської місцевості за ознаками близькості розташування, інтенсивності транспортних, економічних і соціокультурних зв'язків з містом та граничної чисельності мешканців. Для кожної зони розроблено таргетовані заходи публічного впливу чи підтримки. Для їх реалізації доцільно запровадити розроблену дворівневу просторово детерміновану модель публічної політики забезпечення зайнятості у сільській місцевості, перший рівень якої стосується приміської, рекреаційної та густонаселеної зони сільської місцевості і передбачає формування сільських цифрових екосистем підтримки зайнятості, подолання цифрових і кваліфікаційних розривів, підтримку цифрової зайнятості, реалізацію інших заходів підтримки зайнятості; другий рівень охоплює периферійну зону сільської місцевості і передбачає створення умов для поширення масової зайнятості з формуванням цифрових екосистем підтримки зайнятості на принципах допоміжної ролі і запровадження мережевого цифрового децентралізованого управління забезпеченням економічної діяльності особистих селянських господарств та сільських підприємців. Що дозволить в периферійній і малонаселеній сільській місцевості залучити більше осіб до продуктивної трудової діяльності, збільшити рівень зайнятості, рівень доходів, формалізувати та/або зменшити приховану зайнятість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова І. В. Фінансова підтримка сільського розвитку: європейський досвід. *Наукові горизонти*. 2019. № 4 (77). С. 21-26. DOI: 10.33249/2663-2144-2019-77-4-21-26
2. Авраменко Н. Л., Лебедченко В. В., Андрусенко Н. В. Перспективи відновлення українського бізнесу у повоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-46-30
3. Адміністративно-територіальний устрій України. URL: <https://atu.decentralization.gov.ua/#buttons> (дата звернення 21.10.2021).
4. Азьмук Н. А. Зайнятість через цифрові платформи – нова реальність сучасної економіки: виклики та стратегії адаптації. *Економічний простір*. 2019. № 152. С. 66-80. DOI: 10.32782/2224-6282/152-6
5. Азьмук Н. А. Стратегічні напрями збалансування розвитку національного ринку праці та цифрової економіки : дис. ...д-ра економ. наук. Київ. 2020. 528 с.
6. Азьмук Н. А. Трансформація зайнятості при переході до цифрової економіки: глобальні виклики та стратегії адаптації: монографія. Київ : Знання. 2019. 335 с.
7. Акіліна О. В. Актуальні проблеми державного регулювання ринку праці в Україні. *Статистика України*. 2017. № 1. С. 90-96.
8. Акулов М. Г., Драбаніч А. В., Євась Т. В. та ін. Економіка праці і соціально трудові відносини. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2012. 328 с.
9. Алексеева О. В. Держава та її роль у розвитку сучасного ринку робочої сили на селі. *Modern Economics*. 2018. № 7, с. 6-13
10. Андрієвський О. Г. Особливості ролі державно-громадського співробітництва в процесі регулювання зайнятості населення. *Наукові перспективи*. 2023. № 4 (34). С. 31-43. DOI: 10.52058/2708-7530-2023-4(34)-31-43

11. Андрієнко А. О. Упровадження концепції «Smart City» в управління великими містами України : монографія / Андрієнко А. О. Вінниця, Україна : ГО «Європейська наукова платформа», 2023. 196 с.

12. Армія відновлення: відбудовуємо країну. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=89190821-886b-45dd-b5d5-8918eaa00198> (дата звернення: 05.04.2023).

13. Армія відновлення: понад 100 тисяч направлень вже видано для виконання суспільно корисних робіт з відбудови країни. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a49230be-514a-404f-afd8-bab2f4e39f28&title=ArmiiVidnovlennia-Ponad100> (дата звернення: 10.03.2023).

14. Бабаєв В. Ю., Бабаєва І. О. Заходи сприяння реалізації людського потенціалу в сільській місцевості в Україні. Людський потенціал в інноваційній економіці: теорія і практика управління розвитком: монографія / [Н. В. Статівка, О. В. Жадан, В. Л. Міненко та ін.]; за заг. ред. Н. В. Статівки, О. В. Жадана. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2021. С. 234-245.

15. Бабаєв В. Ю., Бабаєва І. О. Публічне управління зайнятстю на рівні територіальних громад в контексті забезпечення розвитку сільських територій. *Теорія та практика державного управління*. 2022. Вип. 1 (74). С. 32-49. DOI: 10.26565/1727-6667-2022-1-03

16. Бабаєв В. Ю., Бабаєва І. О. Публічне управління зайнятстю населення сільських територій в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. *Актуальні проблеми державного управління*. 2022. № 2 (61). С. 157–179. DOI: 10.26565/1684-8489-2022-2-11

17. Бабаєв В. Ю., Бабаєва І. О. Публічне управління смарт-розвитком соціальної інфраструктурою сільських територій в контексті забезпечення зайнятості та соціального благополуччя. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Управління та адміністрування»*. 2024. № 3 (31). С. 91-103. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-3(31)-91-103

18. Бабаєв В.Ю., Бабаєва І.О. Державні фінансові інструменти сприяння зайнятості населення в контексті відновлення економіки України. *Grundlagen der*

modernen wissenschaftlichen Forschung der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der III internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz, Zürich, 31. März, 2023. Zürich-Vinnytsia: BOLESWA Publishers & Europäische Wissenschaftsplattform, 2023. С. 35-37. <https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/article/view/607/623>

19. Бабаєв В.Ю., Бабаєва І.О. Концептуальні основи державної політики зайнятості в умовах економічного відновлення. Scientific Collection «InterConf+», 32(151): with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Current Issues and Prospects for The Development of Scientific Research» (April 19-20, 2023; Orléans, France) by the SPC «InterConf». Epi, 2023. С. 236-241. <https://archive.interconf.center/index.php/2709-4685/article/view/3061>

20. Бабаєва І. О. Вплив розвитку «E-commerce» (електронної комерції) в забезпеченні доходності населення сільської місцевості України. Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє : зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу. Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр». 2021. С. 355–358.

21. Бабаєва І. О. Дистанційна зайнятість в сільській місцевості: проблеми та перспективи. Управління як чинник економічної рівноваги : програма і матеріали XIV конф. молодих вчених каф. економіки та права. Нар. укр. акад. – Харків : Вид-во НУА. 2020. С. 13-16.

22. Бабаєва І. О. Зміна акцентів публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості України в умовах цифрових трансформацій та повоєнного відновлення. *Теорія та практика державного управління*. 2023. Вип. 2 (77). С. 131–154. DOI: 10.26565/1727-6667-2023-2-08

23. Бабаєва І. О. Передумови та перспективи розвитку дистанційної зайнятості в сільській місцевості України. *Теорія та практика державного управління*. 2020. № 4 (71). С. 139-146. DOI: 10.34213/tp.20.04.18

24. Бабаєва І. О. Публічна політика забезпечення зайнятості населення України в умовах невизначеності та воєнного стану. Публічне управління XXI століття: в умовах гібридних загроз : зб. наук. матер. XXII Міжнар. наук. конгресу. – Х. : ННІ “Інститут державного управління” Харківського національного

університету імені В.Н. Каразіна, 2022. С. 201–205.

25. Бабаєва І. О. Публічна політика збереження людського потенціалу сільської місцевості України в умовах воєнного стану. Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів. зб. наук. матер. XXII Міжнар. наук. конгресу [Електронний ресурс]. – Х. : ННІ “Інститут державного управління” Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2023. С. 554–559.

26. Безкоровайна Л. В., Бойка О. А., Омелянчик С. В. Сільський туризм, біорізноманіття та сталий розвиток: комплементарність та вплив на добробут сільського населення. *Економічний вісник*. 2021. № 1. С. 68-75. DOI: 10.33271/ebdut/73.068

27. Безпалько О. М. Роль територіальних громад у забезпеченні місцевого економічного розвитку: теоретичні засади дослідження. *Економіка і організація управління*. 2019. Вип. 1. С. 116-123. DOI: 10.31558/2307-2318.2019.1.13

28. Белей С. І. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.1.78

29. Берестецька О. М., Гончар Г. П. Проблематичні аспекти та прагматизм функціонування ринку праці в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-46-48

30. Білявська Ю., Варава В. Фахівець епохи інновацій: сценарії розвитку ринку праці. *Зовнішня-торгівля: економіка, фінанси, право*. 2022. № 3. С. 35-50. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2022\(122\)03](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2022(122)03).

31. Більше нових проєктів та інновацій: акселераційна програма цифровізації громад від Мінцифри, Програми «U-LEAD з Європою» та SocialBoost. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/bilshe-novikh-proektiv-ta-innovatsiy-akseleratsiyna-programa-tsifrovizatsii-gromad-vid-mintsifri-programi-u-lead-z-evropoyu-ta-socialboost> (дата звернення 16.04.2024)

32. Близнюк В. В., Яценко Л. Д. Ринок праці у вимірі соціальної якості. *Сталий розвиток економіки*. 2023. № 1 (46). С. 21-30. DOI: DOI: 10.32782/2308-1988/2023-46-3

33. Бобровська О. Ю. Вектори «нової економіки» і умови їх ефективного досягнення. *Економіка та держава*. 2022. № 5. С. 44-49. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.5.44

34. Бобровський О. Смарт-технологізація публічного управління як рушійна сила його розвитку. *Аспекти публічного управління*. 2020. №8 (1 SI). С. 15-17. <https://doi.org/10.15421/152030>

35. Бойченко Е. Б., Нікітіна Я. О. Узагальнення вітчизняного досвіду щодо розбудови територій пріоритетного розвитку. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-40-14

36. Боков О. С. Формування та реалізація державної політики зайнятості в умовах глобалізації. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Запоріжжя: КПУ. 2021. 40 с.

37. Бондаревська К. В. Стратегія забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України: напрями розробки та реалізації. *Бізнес Інформ*. 2020. №12. С. 238-244. DOI: 10.32983/2222-4459-2020-12-238-244

38. Борисенко О. П. Удосконалення політики зайнятості населення в Україні на засадах сервісної орієнтації. *Публічне управління та митне адміністрування*. № 4 (23). 2019. С. 57-65. DOI: 10.32836/2310-9653-2019-4-57-65

39. Бородіна О. А. Економічний вектор сучасної децентралізації: проблеми та шляхи вирішення. *Економіка та суспільство*. Вип. 24. 2021. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-24-10

40. Бородіна О. М. Убезпечення сільського способу життя: європейська політика, орієнтири для України. *Економіка АПК*. № 2. 2020. С. 20-32. DOI: 10.32317/2221-1055.202002020

41. Борщевський В. В., Василиця О. Б., Матвєєв Є. Е. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 2 (76). С. 30-35. DOI: 10.32840/1813-3401.2022.2.5

42. Бульба В. Г., Оробей В. В. Європейська практика забезпечення розвитку

соціальної інфраструктури сільських територій. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління.* 2023. Вип. 2 (19). С. 353–365. DOI: <http://doi.org/10.52363/2414-5866-2023-2-40>.

43. Бурик З. М. Розвиток регіонів та об'єднаних територіальних громад у контексті децентралізації. *Інвестиції: практика та досвід.* № 23. 2020. С. 85-90. DOI: 10.32702/23066814.2020.23.85

44. Бялковська О. А., Федус Д. Г., Бойко О. С. Імплементация світового досвіду в політику відновлення, розвитку сільських територій України та підприємств на селі. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка.* 2022. Випуск 2 (37). С. 58-64. DOI: 10.37406/2706-9052-2022-2-9

45. Васильців Т. Г., Левицька О. О., Рудковський О. В. Структурні диспропорції і дисбаланси ринку праці областей Карпатського регіону України в умовах війни: тенденції, загрози, орієнтири політики стабілізації й використання можливостей. *Економіка та суспільство.* 2022. № 37. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-37-37

46. Верховод І. С., Леушина О. А. Децентралізація влади в Україні: здобутки та перспективи. *Адміністративно-територіальні економічно-просторові кордони регіонів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* Київ : КНЕУ. 2020. С. 140-144. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/33400/atepkr_20_25.pdf?sequence=1 (дата звернення 12.11.2021).

47. Війна в Україні. Стало відомо, скільки українців виїхало за кордон. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2022/05/20/85727942/> (дата звернення 21.05.2022).

48. Віленчук О. М., Андрусенко Н. В., Мартинова Л. Б. Соціально-економічне планування та управління інфраструктурним розвитком у сільських громадах. *Економічний простір.* 2023. № 187. С. 84-90. DOI: 10.32782/2224-6282/187-14

49. Вісім кваліфікаційних рівнів замість одинадцяти: уряд прийняв Національну рамку кваліфікацій. Міністерство освіти і науки України. 25 чер. 2020 р. URL: <https://mon.gov.ua/news/visim-kvalifikatsiynikh-rivniv-zamist-odinadtsyati-uryad-priynuav-natsionalnu-ramku-kvalifikatsiy> (дата звернення 16.04.2024).

50. Вітвіцький В. В., Мамчур В. А. Оцінка мотиваційних чинників у розвитку аграрного підприємництва. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 76-87. DOI: 10.32317/2221-1055.202104076

51. Вітряк Т. Б., Плисенко Г. П. Імплементация досвіду країн Європейського союзу методики профілювання безробітних в практику діяльності державної служби зайнятості України. *Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія Економіка*. 2019. Випуск 1 (53). С. 34-38. DOI: 10.24144/2409-6857.2019.1(53).34-38

52. Возняк Г. В., Капленко Г. В., Коваль В. М. Децентралізація як основа зміцнення фінансової самодостатності та розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-42-24

53. Войтик О. Є., Мазій Н. Г. Ринок праці в кризових умовах та напрямки удосконалення його державного регулювання. *Демократичне врядування*. 2022. № 2 (30). С. 144-157. DOI: <https://doi.org/10.23939/dg2022.02.144>

54. Волошин Р. Розвиток трудового потенціалу в умовах інтелектуалізації праці. *Економічний дискурс*. 2023. № 1-2. С. 7-14. DOI: 10.36742/2410-0919-2023-1-1

55. Всесвітня організація охорони здоров'я. Інформаційна панель ВООЗ щодо COVID-19. URL: <https://covid19.who.int> (дата звернення 12.11.2022).

56. Вступ до публічної політики : навч. посіб. / П. Г. Радько, С. М. Приходько, Т. А. Непокупна та ін. ; 3-тє вид., перероб. і доп. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 188 с.

57. Герасименко Г. В. Дистанційна зайнятість як феномен соціально-трудова відносин. *Інноваційна економіка*. 2018. № 7-8. С. 91-96.

58. Герасименко О. О., Щетініна Л. В., Рудакова С. Г. Дистанційна зайнятість: сучасні тренди в організації та оплати праці. *Бізнес Інформ*. 2017. № 11. С. 233-239.

59. Гідна праця: імперативи, українські реалії, механізми забезпечення : монографія / [А. М. Колот, В. М. Данюк, О. О. Герасименко та ін.] ; за наук. ред. д.е.н., проф. А. М. Колота. К. КНЕУ. 2017. 500 с. перегл оформлення цього джерела не брала інфо з нього

60. Гоголь Т. В. Концепції якості життя населення як оцінка ефективності державної політики розвитку сільських територій. *Публічне управління та місцеве самоврядування*. 2021. Вип. 1. С. 50-59.

61. Гоголь Т. В. Механізми державного регулювання розвитком сільських територій України : дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ. 2020. 597 с.

62. Гоголь Т.В., Мельничук Л.М. Трансформація територіальних громад в умовах децентралізації в Україні. *Право та державне управління*. 2022. №1. С. 216-225. DOI: 10.32840/pdu.2022.1.32

63. Головань Т. Г. Державна політика у сфері зайнятості населення в умовах воєнного стану. *Аналітико-порівняльне правознавство*. 2023. С. 241-244. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.01.37

64. Головка Л. В. Сільські поселення України: трансформаційні зміни просторових характеристик. *Демографія та соціальна економіка*, 2017, № 1 (29). С. 93–108

65. Голян В. А., Заставний Ю. Б., Миклуш Т. С. Органічне сільськогосподарське виробництво в умовах децентралізації: фінансове та інституціональне забезпечення. *Агросвіт*. 2021. № 19. С. 23–30. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/19_2021/5.pdf (дата звернення 20.01.2022). DOI: 10.32702/2306-6792.2021.19.23

66. Гошовська О. В., Тревого О. І. Механізми публічного управління для відновлення військової економіки. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-38-24

67. Грибко О. В. Публічне управління та політика: співвідношення теоретичних понять в історичній ретроспективі. *Актуальні проблеми державного управління*. 2022. № 2 (61). С. 116-128. DOI: 10.26565/1684-8489-2022-2-08

68. Гук Л. П. Потенціал дистанційних моделей зайнятості під час криз нестабільності. *Економіка України*. 2024. № 2 (747). С. 47-61. DOI: 10.15407/economyukr.2024.02.047

69. Гук Л. П. Стандартні та нові форми зайнятості: диверсифікація можливостей в умовах цифровізації та глобалізації. *Бізнес Інформ*. 2021. №1. С.

224–231. DOI: 10.32983/2222-4459-2021-1-224-231

70. Гурбич О.С. Теоретичні засади світ-системного аналізу. URL: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/download/3201/2775> (дата звернення 18.08. 2023)

71. Гусаріна Н. В., Граціотова Г. О. Аналіз та тенденції розвитку ринку праці України. *Економіка: реалії часу*. 2023. № 5 (69). С. 98-103. DOI: 10.15276/ETR.05.2023.9

72. Данилишин Б. Сприяння зайнятості – важлива складова державної політики під час війни. 2022. URL: <https://espresso.tv/spriyannyazaynyatosti-vazhliva-skladova-derzhavnoipolitiki-pid-chas-viyni> (дата звернення 18.08. 2023)

73. Деякі питання надання грантів бізнесу : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 черв. 2022 року № 738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#n200> (дата звернення 20.04.2023).

74. Джафарова О. В., Грідіна Н. Ю. Адміністративно-правовий статус Державної служби зайнятості. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 577-585. DOI: 10.32631/vca.2024.1.50

75. Динник І. П. Запровадження концепції “Smart-community” у повоєнному відновленні сільських територій. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2023. № 1 (84). С. 201-205. DOI: 10.35546/kntu2078-4481.2023.1.27

76. Добрунік Т. П., Кузнецова О. В. Проблеми і напрямки розвитку аграрного сектору України в умовах економічної нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-42-25

77. Древаль Ю. Д., Лінецький Л. М. Прекаризація як феномен сучасних соціально-трудових відносин. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка*. 2016. С. 34-43. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/1551> (дата звернення 17.04.2022).

78. Дульська І.В. Шляхи подолання цифрових інфраструктурних і навичкових розривів в Україні. *Економіка України*. 2022. № 7. С. 43-66. DOI: 10.15407/economyukr.2022.07.043

79. Дунаєв І. В., Костенніков Д. М. Формування публічної політики вибіркової міграції та подальшої інтеграції іноземних кваліфікованих працівників в Україні. *Вісник післядипломної освіти*. 2021. Випуск 15 (44). С. 180-205. DOI: [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-15\(44\)-180-205](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-15(44)-180-205)

80. Дунаєв І., Костенніков Д., Кушнір В. Цифрові кочівники: глобальні туристи чи нові заробітчани для післявоєнного економічного відновлення України? *Актуальні проблеми державного управління*. 2023. № 2 (63). С. 6-24. DOI: 10.26565/1684-8489-2023-2-01

81. Дунаєв І.В. Теоретичні моделі розвитку сільських територій в ЄС. Державна політика розвитку сільських територій в Україні в умовах децентралізації: механізми формування та реалізації : монографія / М. А. Латинін, Є. М. Борщук, І. В. Дунаєв та ін. ; за заг. ред. д.держ.упр., проф. М. А. Латиніна. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». 2020. С. 108-136.

82. Економіка праці та соціально-трудова відносини : підручник / [А. М. Колот, О.А. Грішнова, О.О. Герасименко та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. Київ : КНЕУ. 2009. 711 с.

83. Економічна модель спільного споживання (шерингова економіка). Дія. Бізнес. URL: <https://business.diiia.gov.ua/handbook/impact-investment/ekonomichna-model-spilnogo-spozivanna-seringova-ekonomika> (дата звернення 24.04.2023).

84. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 5 : Територіальне управління / наук.-ред. колегія : О. Ю. Амосов (співголова), О. С. Ігнатенко (співголова) та ін. ; за ред. О. Ю. Амосова, О. С. Ігнатенка, А. О. Кузнецова. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. – 408 с.

85. Енциклопедія державного управління: у 8 т. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. НАДУ. 2011. Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія: В.М.Князєв (співголова), І.В. Розпутенко (співголова) та ін. 2011. 748 с.

86. с:Робота: гранти від держави на відкриття чи розвиток бізнесу. Міністерство економіки України. URL:

<https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=94321ef8-1418-479c-a69f-f3d0fdb8b977&title=Robota-GrantiVidDerzhaviNaVidkrittiaChiRozvitokBiznesu> (дата звернення 24.04.2023).

87. З чим світ входить у 2023 р. Економічні перспективи відновлення України. Центр Разумкова. Аналітична доповідь. Січень 2023 р. 18 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/pdf/2023_MATRA_I_KVARTAL.pdf

88. За рік війни в більш безпечні регіони релоковано 800 підприємств – Тетяна Бережна. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a700c206-722a-4752-b5bb-78a1063ae9db&title=ZaRikViiniVBilsh> (дата звернення 20.04.2023).

89. Завгородній К., Неймет В. Оцінювання довоєнного інклюзивного розвитку за показниками зайнятості та безробіття в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 2. Том 2. С. 322-327. DOI: 10.31891/2307-5740-2022-304-2(2)-50

90. Зайнятість, праця та соціальний захист населення: вітчизняний та зарубіжний досвід. / За ред. к.е.н., професора Т. М. Кір'ян. Київ : 2017. 245 с.

91. Зарічук О. Є. Удосконалення понятійного апарату позаміських територій. *Ефективна економіка*. 2019. № 9. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.9.151

92. Звіт про порівняння Європейської рамки кваліфікації і української Національної рамки кваліфікацій. Європейська комісія. 2023. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://europass.europa.eu/system/files/2023-02/Comparison%20report%20final%20rev%2023-02-2023%20UA.pdf> (дата звернення 17.04.2024).

93. Іванов А. В. Роль центрів зайнятості в реалізації державної політики у сфері трудових відносин. *Наукові перспективи*. 2023. № 5 (35). С. 194-205. DOI: 10.52058/2708-7530-2023-5(35)-194-205

94. Іванов Ю. Б., Іванова О. Ю. Методичний підхід до вибору напрямів просторового розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2022. № 7. С. 69-70. DOI: 10.32983/2222-4459-2022-7-67-73

95. Ільч Л. М., Акіліна О. В. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / Л.М. Ільч, О.В. Акіліна. К. : Київський ун-т ім. Бориса Грінченка. 2020. 952 с.

96. Ільченко Т. В., Застрожнікова І. В. Роль аграрного підприємництва у розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-37-21

97. Іншин М. І. Види та зміст переваг дистанційної зайнятості працівників України. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття*. Харків. 2020. С. 48-51.

98. Казюка Н. П. Зарубіжний досвід регулювання зайнятості. *Актуальні проблеми розвитку регіону*. 2019. Випуск 15. Т. 2. С. 87-94. DOI: 10.15330/apred.2.15.87-94

99. Каховська О. В., Комарова І. Д. Економічні та соціальні проблеми зайнятості: європейський досвід вирішення для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 22. С. 25-30.

100. Кваліфікаційні центри. Національне Агентство Кваліфікацій. URL:<https://nqa.gov.ua/qualification-centers/> (дата звернення 14.02.2024).

101. Кількість кваліфікаційних центрів в Україні зросла до 80. Національне Агентство Кваліфікацій. URL: <https://nqa.gov.ua/news/kilkist-kvalifikacijnih-centriv-v-ukraini-zroslo-do-80-ti/> (дата звернення 10.05.2024).

102. Коваленко Г. О. Державна служба зайнятості та її функції в умовах децентралізації влади. *Адміністративно-територіальні економічно-просторові кордони регіонів: матеріали Міжнар. наук.-практ. -конф. К. КНЕУ. 2020. С. 223-227.*

103. Коваленко О. Війна знищила 35% економіки України – ООН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyna-znishchila-35-ekonomiki-ukrajini-oon-12122658.html> (дата звернення 02.04.2023).

104. Ковач В. О. Державна політика зайнятості населення в умовах ринку праці. *Публічне урядування*. 2000. № 2 (22). С. 93-104. DOI: 10.32689/2617-2224-2020-2(22)-93-104

105. Ковач В. О. Основні напрямки державної політики регулювання

зайнятості населення в умовах ринку праці. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 1 (7). С. 200-210. DOI: 10.32689/2617-9660-2020-1(7)-200-210

106. Кодекс законів про працю України. Редакція від 18.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 20.05.2024).

107. Колот А. М., Герасименко О. О. Праця XXI: філософія змін, виклики, вектори розвитку. Київ : КНЕУ. 2021. 487 с.

108. Колот А. М., Герасименко О. О., Шевченко А. С. Нові виклики для теорії та практики людського капіталу в умовах становлення «Індустрії 4.0»: компетентнісний підхід. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-8>

109. Конституція України, Закон України від 28.06.1996 № 254к-96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 10.10.2021).

110. Корінець Р. Сільський розвиток. Посібник для фахівців з аграрного та сільського розвитку територіальних громад. Київ. 2023. 158 с.

111. Корчинська О. О. Управління соціально-економічним розвитком об'єднаних територіальних громад. *Проблеми економіки та управління*. Вип. 4. 2019. С. 81-88.

112. Костиця В.І., Бурлай Т.В. Сучасні пріоритети соціального розвитку: вплив глобальних трансформацій і завдання України (по)воєнного періоду. *Економіка України*. 2023. № 4. С. 97-116. DOI: 10.15407/econo myukr.2023.04.097

113. Кошкалда І. В. Соціально-економічні аспекти розвитку сільських територій. *Перспективні форми організації господарської діяльності на селі*. Збірник матеріалів Сімнадцятого Конгр. вчен. економістів-аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції. Київ. 30 трав. 2019 р. ННЦ «ІАЕ». 2019. С 108-111.

114. Красівська Г. О. Зайнятість в сільських поселеннях України: проблеми та напрями їх вирішення. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 3. С. 209-219. DOI: 10.15407/dse2015.03.015

115. Крисанов Д. Ф. Несільськогосподарська діяльність на селі як індикатор

модернізації сільського сектора України. *Перспективні форми організації господарської діяльності на селі*: Збірник матеріалів Сімнадцятого Конгр. вчен. економістів-аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції. Київ. ННЦ «ІАЕ». 2019. С. 112-118.

116. Круглов В. В., Терещенко Д. А. Державна політика відновлення людського капіталу України в післявоєнний період. *Освітня аналітика України*. 2023. № 2 (23). С. 21-33. DOI: 10.32987/2617-8532-2023-2-21-33.

117. Кудлай В. Г. Сільська поселенська мережа України: виклики, тренди, перспективні вектори розвитку. Адміністративно-територіальні економічно-просторові кордони регіонів. Київ : КНЕУ. 2020, с. 381-385

118. Кучмієва Т. С., Мороз Т. О., Шешунова А. В. Використання штучного інтелекту в сільському господарстві. *Modern Economics*. 2023. № 39(2023). С. 69-74. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V39\(2023\)-10](https://doi.org/10.31521/modecon.V39(2023)-10).

119. Ладонько Л. С., Калінько І. В., Філіпова Н. В. Аналіз ринку праці та забезпечення державного регулювання рівня зайнятості населення в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія економіка та управління*. 2023. № 9. DOI: 10.54929/2786-5738-2023-9-07-01

120. Латинін М., Харченко Т. Результативність функціонування фінансово-економічного механізму державного регулювання сталого розвитку аграрного сектору економіки України. *Науковий вісник: Державне управління*. 2021. № 3 (9). С. 68–86. DOI: 10.32689/2618-0065-2021-3(9)-68-86

121. Латинін М.А., Харченко Т.О. Теоретичні підходи до формування механізмів державного регулювання сталого розвитку аграрного сектору економіки України. *Теорія і практика державного управління*. 2020. №4 (71). С.73-80. URL: <http://repo.snau.edu.ua:8080/xmlui/handle/123456789/9057>

122. Лібанова Е. Як змінився ринок праці у воєнний час: сьогодні та перспективи. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/jak-zminivsja-rinok-pratsi-u-vojennij-chas-sohodennja-ta-perspektivi.html> (дата звернення 22.10.2023).

123. Лісніченко М. О., Плинокос Д. Д., Галан О. Є. Проблеми трансформації соціально-трудова відносин зайнятості в мовах цифровізації економіки.

Економіка та суспільство. 2023. № 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-52>

124. Лойко В. В., Маляр С. А., Вовк В. А. Аналіз економіко-правового забезпечення діяльності об'єднаних територіальних громад (ОТГ). *Агросвіт*. 2020. №23. С. 17-25. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.23.17

125. Лук'янихіна О. А., Дементов В. О., Парфентій Л. А. Антикризіві інструменти відновлення та розвитку громад у воєнний і повоєнний час. *Бізнес Інформ*. 2023. №11. С. 61-69. DOI: 10.32983/2222-4459-2023-11-61-69

126. Луньова Т. С. Напрями активізації зайнятості населення України в умовах воєнної економіки. *Економічний простір*. 2023. № 183. С. 74-78. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/183-12>

127. Малиновська Н. Л., Штиршов О. М., Коссе А. Є. Стандарти з організації праці та зайнятості населення в умовах воєнного стану. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 5. С. 181-187. DOI: 10.32702/2306_6814.2024.5.181

128. Маршавін Ю. М. Державна політика зайнятості в Україні: необхідність перезавантаження. *Економіка і суспільство*. 2016. № 7. С. 679-685.

129. Маршавін Ю. М., Кицак Т. Г., Кирилюк В. В. Посилення конкурентоспроможності ринку праці України в нових соціально-економічних реаліях. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1438>. (дата звернення 05.04.2023). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-2>

130. Махсма М. Б. Зайнятості та рівень життя сільського населення України: теорія та практика регулювання : моногр. Київ : КНЕУ, 2017. 383 с.

131. Мережа спільної сільськогосподарської політики ЄС (CAP). URL: https://eu-cap-network.ec.europa.eu/about/eu-cap-network_en (дата звернення 01.03.2024).

132. Митрофанова А. С. Трудові ресурси як фактор повоєнного відновлення економіки України в умовах постіндустріалізації. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 5 (19). С. 111-122. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-111-122](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-111-122)

133. Міністерство соціальної політики України. Сфера зайнятості. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Sfera-zaynyatosti.html> (дата звернення 29.04.2024).

134. Мінфін: За час дії воєнного стану в межах Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» видано 36 730 пільгових кредитів на суму близько 142 млрд грн. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-dii-voiennoho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano-36-730-pilhovyykh-kredytiv-na-sumu-blyzko-142-mlrd-hrn> (дата звернення 28.01.24).

135. Мінцифри збирається навчити 6 мільйонів українців цифрових навичок за 3 роки. Урядовий портал. 2021. 22 бер. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-zbirayetsya-navchiti-6-miljoniv-ukrayinciv-sifrovih-navichok-za-3-roki> (дата звернення: 02.07.2021).

136. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах. Антикризіві інструменти у воєнний і післявоєнний період. Посібник для органів місцевого самоврядування. Лівів 2022. 75 с.

137. Могильний О. М., Патица Н. І., Грищенко О. Ю. Вплив карантинних обмежень, пов'язаних із COVID-19, на ринок праці та зайнятість у сільській місцевості. *Економіка АПК*. 2021. № 4. С. 51-67. DOI: 10.32317/2221-1055.202104051

138. Можливості для відновлення зайнятості в Україні. URL: <https://rev.org.ua/mozhливosti-dlya-vidnovlennya-zajnyatosti-v-ukra%D1%97ni/> (дата звернення 07.03.2023).

139. Мозгова Г. В., Євтушенко В. А., Мозгова А. Д. Формування soft skills фахівця в галузі маркетингу на основі компетентнісного підходу. *Економіка та суспільство*. 2020. № 22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-40>.

140. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади станом на 10.01.2022. *Міністерство розвитку громад та територій України*. Презентація. Довідкові матеріали. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/800/10.01.2022.pdf> (дата звернення 10.02.2023).

141. Навроцька І. І. Державна політика зайнятості в трансформаційних економіках : дис...к-та економ. наук. Львів. 2019. 262 с.

142. Нагірна В. П., Руденко Л. Г. Сільська місцевість України у контексті трансформаційних процесів в аграрній сфері. *Український географічний журнал*. 2016. № 2. С. 39-47. DOI: 10.15407/ugz2016.02.039

143. Назаркевич І. Б. Економічні важелі розвитку об'єднаних територіальних громад. *Адміністративно-територіальні економічно-просторові кордони регіонів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : КНЕУ. 2020. С. 177-180 URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/33409/atepkr_20_34.pdf?sequence=1 (дата звернення 12.11.2021).*

144. Національна рамка кваліфікацій – Україна. Європейський фонд освіти. 2021. 24 с. URL: https://www.etf.europa.eu/sites/default/files/2021-11/ukraine_ua.pdf (дата звернення 17.04.2024).

145. Національна рамка кваліфікацій. Національне Агентство Кваліфікацій. URL: <https://nqa.gov.ua/national-qualification-frame/> (дата звернення 10.05.2024).

146. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua> (дата звернення 16.04.2024).

147. Непочатенко О. О., Нагернюк Д. В. Несільськогосподарська зайнятість в сільській місцевості. *Перспективні форми організації господарської діяльності на селі: Збірник матеріалів Сімнадцятого Конгр. вчен. економістів-аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції. Київ. 30 трав. 2019 р. Київ: ННЦ «ІАЕ». 2019. С. 166-170.*

148. Ніколаєць К. М., Ожелевська Т. С. Матеріальні чинники зовнішньої трудової міграції. *Економіка та держава*. 2022. № 5. С. 37-43. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.5.37

149. Новак І. М. Захист зайнятості в умовах воєнного стану. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1. С. 205-208. DOI: 10.37405/1729-7206.2022.1(42).205-208

150. Новак І., Жук І. Глобальні соціальні ризики у сфері праці: брак гідної зайнятості в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2 (52). С. 110-

130. DOI: 10.15407/dse2023.02.110

151. Новікова О. Ф., Хандій О. О., Шамілева Л. Л. Втрати трудового та освітнього потенціалу України за період воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2022. № 5. С. 62-60. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-5-62-69>

152. Онешко С. В., Башлай С. В., Короленко О. Б. Особливості збереження та підтримання економічного потенціалу України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-40-4

153. Опис рамки цифрової компетентності для громадян України. DigCompUA for Citizens 2.1. Міністерство цифрової трансформації України. 2021. 56 с. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/%D0%9E%D0%A0%20%D0%A6%D0%9A.pdf (дата звернення 18.10.2023).

154. Офіс реформ Кабінету Міністрів України взяв участь у панельній дискусії «Зелені робочі місця та інвестиційний потенціал для розвитку відновлюваної енергетики в Україні». (27.11.2023). URL: <https://rdo.in.ua/news/ofis-reform-kabinetu-ministriv-ukrayiny-vzyav-uchast-u-panelniy-dyskusiyi-zeleni-robochi-misca> (дата звернення 15.12.2023).

155. Офіційний державний сайт України «Децентралізація». URL: <https://decentralization.ua/> (дата звернення 21.11.2021).

156. Павліха Н. В., Хомюк Н. Л. Диверсифікований розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Адміністративно-територіальні економічно-просторові кордони регіонів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* Київ : КНЕУ. 2020. С. 394-398. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/33462/atepkr_20_83.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 12.11.2021).

157. Панченко В. Г., Резнікова Н. В., Іващенко О. А., Русак Д. М. Гіг-економіка як середовище трансформації міжнародного ринку праці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 4. С. 12-18. DOI: 10.32702/2306_6814.2024.4.12

158. Пархоменко-Куцевіл О. І. Механізми кадрового аудиту органів

державної влади під час військових дій та конфліктів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 5. DOI: 10.32702/2307-2156-2022.5.1

159. Патики Н. І., Могильний О. М. Зайнятість сільського населення України стан та перспективи: монографія / за ред. д. е. н., проф. Н. І. Патики. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023. 120 с. <http://www.iae.org.ua/activity/books/3786-patyka-n-i-mohylnyy-o-m-zaynyatist-silskoho-naseleण्या-ukrayiny-standa-perspektyvy-monohrafiya-za-red-d-e-n-prof-n-i-patyky-kyuyiv-nnts-liaer-2023-120-s.html>

160. Патики Н. І., Нартюк О. В. Стан і шляхи забезпечення зайнятості сільського населення в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 9. С. 42-52. DOI: 10.32317/2221-1055.202009042

161. Петрова І. Л., Качан Г. М., Кравець І. М. Детінізація вторинної зайнятості та обмеження ризиків соціальної безпеки. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-54-70

162. Пишуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Центр Разумкова. Київ : Видавництво «Заповіт», 2020. 274 с.

163. Півторак А. А. Оцінювання трансформаційних тенденцій на ринку праці в сільській місцевості. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 94-105. DOI: 10.32317/2221-1055.201905094

164. Підгірна В. Н., Костащук В. І., Данілова О. М. Оцінка структури та тенденції зайнятості населення України в умовах трансформаційних змін. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-40-61

165. Підгірна В. С., Водянка Л. Д., Лаврук І. Г. Безробіття в Україні: актуальні проблеми і шляхи вирішення. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 68-71. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.5.68

166. Полякова О. Ю., Хаустова В. Є., Леванда О. М. Аналіз проблем і тенденцій розвитку сільських територій України. *Бізнес Інформ*. 2020. №4. С. 229-250. DOI: 10.32983/2222-4459-2020-4-229-250

167. Поплавська О. М., Поляк Н. О. Державна політика зайнятості: здобутки та перешкоди на шляху подолання бідності в Україні. *Бізнес Інформ*. 2020. № 5. С. 233-241. DOI: 10.32983/2222-4459-2020-5-233-241

168. Послуги Державного центру зайнятості України. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/poslugu-0> (дата звернення 06.02.2023).

169. Праця України 2021. Державна служба статистики України. Київ. 2022. 208 с.

170. Презентовано план зі створення півмільйона робочих місць. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. 13 травня 2020 р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/prezentovano-plan-zi-stvorennya-rivmiljona-robochih-misc> (дата звернення 28.09.20).

171. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 12.02.2023).

172. Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 17.04.2024).

173. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій : Закон України від 9 лип. 2022 р. № 2389-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text> (дата звернення: 10.03.2023).

174. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування національної системи кваліфікацій : Закон України від 1 квіт. 2022 р. № 2179-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2179-20#Text> (дата звернення 23.03.2024).

175. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 157- VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>. (дата звернення 10.08.2023).

176. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02 бер. 2000 р. № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text> (дата звернення 12.08.2022).

177. Про зайнятість населення : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>. (дата звернення 10.04.2024).

178. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної

хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 бер. 2020 р. № 211. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення 10.04.2024).

179. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05 серп. 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.09.2023).

180. Про затвердження Методики здійснення первинного та поглибленого профілювання осіб, які шукають роботу, та зареєстрованих безробітних : Наказ Міністерства соціальної політики України від 19 груд. 2018 р. № 1910. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1517-18#Text> (дата звернення 18.04.2024).

181. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 бер. 2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#Text>. (дата звернення 28.09.2023).

182. Про затвердження Основних напрямів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2022 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 груд. 2019 року № 1396-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1396-2019-%D1%80#Text> (дата звернення 02.02.2023).

183. Про затвердження положення про Державну службу зайнятості : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 16 груд. 2020 р. № 2663. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1305-20#Text> (дата звернення: 21.12.2023).

184. Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації зареєстрованих безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 бер. 2023 р. № 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/446-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення 17.04.2024).

185. Про освіту : Закон України від 5 вер. 2017 р. № 2145-VIII. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 16.04.2024).

186. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві : Закон України від 17 жов. 1990 р. № 400-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12#Text> (дата звернення 23.10.2023).

187. Про реалізацію експериментального проєкту щодо надання на конкурсних засадах фінансової підтримки стартапам в Україні, у тому числі в сфері інформаційних технологій : Постанова кабінету міністрів України від 24 черв. 2022 року № 736. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/736-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.04.2023).

188. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність : Закон України від 17 черв. 2004 р. № 1807-ІV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (дата звернення 11.04.2021).

189. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення 25.10.2021).

190. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 бер. 2021 р. № 167-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/proshvalennya-konceptsiyi-rozvitku-cifrovih-kompetentnostej-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-yiui-realizaciyi-167-030321> (дата звернення 16.10.2023).

191. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова Верховної Ради України від 17 лип. 2020 р. № 807-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> (дата звернення 21.11.2021).

192. Програма релокації підприємств. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv> (дата звернення 20.04.2023).

193. Пронько Л. М. Економічні аспекти відтворення людського капіталу сільських територій. *Агросвіт*. 2022. № 9-10. С. 62-68. DOI: 10.32702/2306-6792.2022.9—10.62

194. Пронько Л. М. Економічні засади формування зайнятості населення в сільськогосподарському виробництві. *Економіка та держава*. 2022. № 5. С. 73-78. DOI: 10.32702/2306-6806.2022.5.73

195. Пронько Л. М. Соціально-економічні аспекти формування зайнятості сільського населення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 9-10. С. 50-54. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.9-10.50

196. Прушківський В. Г., Колесников В. І. Теоретичні підходи до визначення сільських територій. *Проблеми економіки*. 2014. № 4. С. 127-132

197. Публічна політика : навч. посіб. / авт. кол. : С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович та ін. ; за заг. ред. С. О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ. НАДУ. 2016. 340 с.

198. Публічне управління : термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ. 2018. 224 с.

199. Публічне управління у сфері зайнятості в Україні у контексті євроінтеграції: проблеми, ефективність, інноваційність, результативність: колективна монографія / за наук. ред. д. держ. упр. Р. В. Войтович та К.В. Дубич. Київ, 2020. 480 с.

200. Пухкал О. Г., Гомоляко О. В. Публічна та державна політика: єдність та відмінності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 106-112.

201. Реформа децентралізації. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення 10. 01.2023).

202. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації. Аналітична записка. Центр Разумкова. 21 с.

203. Ринок праці: нав. посіб. 2-ге вид.перероб. та доп. Чернявська О. В. Київ : «Центр учбової літератури». 2013. 522 с.

204. Рівень тіньової економіки за три роки має скоротитись на 25% – Мінекономіки. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3317434-riven-tinovo-ekonomiki-za-tri-roki-mae-skorotitis-na-25-mineko-nomiki.html> (дата

звернення 15. 06.2023).

205. Робоча сила України 2021. Державна служба статистики України. За ред. А. Солоп. Київ. 2022. 214 с.

206. Рогозян Ю. С. Інноваційна траєкторія розвитку регіональної економіки як стратегічного фактору відновлення територій в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-47-12

207. Рябокони В. П. Децентралізація – шлях до розвитку сільських територій в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 1. С. 6-17. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202001006>

208. Самборська О. Ю., Колесник Т. В. Оцінка сучасного стану та напрями розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 96-105. DOI: 10.32317/2221-1055.201911096

209. Самойленко В. В., Прохоровська С. А., Дмитрієнко О. О. It-product manager: аналіз ринку праці на тлі економічних змін. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-53-81

210. Семигіна Т. В., Федюк В. В. Цифрова компетентність як інструмент регулювання ринку праці. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-40-41

211. Семигіна Т., Баланюк Ю., Федюк В. Скорочення кваліфікаційних розривів: запуск кваліфікаційних центрів в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 51. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-51-26

212. Серьогіна Н. О. Вплив військових дій на продуктивну зайнятість в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Том 33 (72) №6. С. 36-40. DOI: 10.32782/TNU-2663-6468/2022.6/06

213. Сидоренко Н. Сучасні тенденції розвитку публічного управління. *Аспекти публічного управління*. 2022. Том 10. №3. С. 59-63. <https://doi.org/10.15421/152220>.

214. Ситуація на зареєстрованому ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості. Державний центр зайнятості: Аналітична та статистична

інформація. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/68> (дата звернення 15.04.2023).

215. Ситуація на зареєстрованому ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості. 2023. URL: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/infocfiles/sytuaciya_na_zareyestrovvanomu_rp_ta_diyalnist_dsz_02_2023.xlsx (дата звернення 05.02.2023).

216. Ситуація на ринку праці та діяльність Державної служби зайнятості у січні-лютому 2023 року. URL: https://www.dcz.gov.ua/sites/default/files/infocfiles/02_sytuaciya_na_rp_ta_diyalnist_dsz_2023.pdf (дата звернення 05.02.2023).

217. Сікора О. Збереження та розвиток людського потенціалу села. *Аграрна економіка*. 2014. Т. 7. № 1-2. С. 73-80.

218. Сільське господарство України 2022. Державна служба статистики України. Київ. 2023. 163 с.

219. Сільський розвиток. Міністерство аграрної політики та продовольства України. https://minagro.gov.ua/napryamki/rozvitok-silskih-teritorij?__cf_chl_tk=Uyhx8Iz7V.AL8cvW6cbkCG.DfKSAomxy4p45q7RmnVo-1714219274-0.0.1.1-1557

220. Сільські території в Україні: практика ідентифікації та інструменти розвитку: науковоаналітична доповідь / І. З. Сторонянська, І. Р. Залуцький, Х. О. Патицька. Львів, ДУ «інститут регіональних досліджень імені М. Долишнього НАН України». 2021. 137 с.

221. Скрипник С. В., Обіход С. В., Вербівська Л. В. Зайнятість в умовах цифрової економіки. *Економіка та держава*. 2021. № 12. С. 4-9. DOI: 10.32702/2306_6806.2021.12.4

222. СМАРТ-інфраструктура у сталому розвитку міст: світовий досвід та перспективи України. Керівник проекту, автор доповіді – Катерина Маркевич. Центр Разумкова. 2021. Видавництво «Заповіт». Київ. 2021. 400 с.

223. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Видання. 2022. Київ. Центр Разумкова. 277 с.

224. Стасів О. Ф., Котько Н. М. Проблеми та напрями модернізації соціально-

трудових відносин і сфери зайнятості сільського населення. *Економіка та держава*. 2020. № 3. С. 71-76. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.3.71

225. Статистичний збірник «Регіони України» 2021. Державна служба статистики України. Частина 1. Київ. 2022. 273 с.

226. Статистичний щорічник України за 2022 рік. Державна служба статистики України. Київ. 2023. 387 с.
https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_22_u.pdf

227. Статівка Н. В., Бабаєва І.О. Основні складові державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2023. № 37. С. 131-136. DOI: 10.32782/ma2663-5240-2023.37.25

228. Статівка Н. В., Орел Ю. Л., Покотило Т. В. Публічна політика як фактор формування молодіжних цінностей. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 11 (13). С. 85-94. DOI: 10.52058/2786-5274-2022-11(13)-85-94

229. Створюйте проекти цифрової трансформації громади. Громада 4.0 Акселератор цифрової незламності. Міністерство цифрової трансформації України. URL:
https://www.hromada4.org/?utm_source=google&utm_medium=article&utm_campaign=pressrelease_mintsyfra (дата звернення 15.04.2024)

230. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г., та ін. за ред. Ю.О. Лупенка. Київ : ННЦ ІАЕ. 2020. 60 с.

231. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року : затверджено Указом Президента України від 11 серп. 2021 р. № 347/2021. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> (дата звернення: 13.01.2023).

232. Сухомлин В. Б. Формування та реалізація державної політики у сфері зайнятості населення. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Київ: ІПКДСЗУ. 2019. 23 с.

233. Сушинський О., Худоба О., Калашник О., Заяць Н. Відповідальна

територіальна громада як повноважний суб'єкт сталого розвитку. Зб. наук. пр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ. 2020. Спецвип. С. 122-126.

234. Таран Є. І. Співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування» та «публічне управління» у трансформаційних процесах України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2020. Том 31 (70). С. 33-37. DOI: 10.32838/2663-6468/2020.2/05

235. Терещенко Д. А. Особливості реалізації державної політики розвитку людського капіталу. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2020. №3. DOI: 10.25313/2617-572X-2020-3-5692

236. Терещенко Д. Особливості державного регулювання інвестицій у людський капітал. *Публічне урядування*. 2020. № 23 (3). С. 278-287. DOI: 10.32689/2617-2224-2020-3(23)-278-287

237. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку. За ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» Монографія. Львів. 2020. 531 с.

238. Томашук І. В., Хаєцька О. П. Вплив аграрного сектору економіки на сталий розвиток сільських територій. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-40-1

239. Трансформація соціально-трудової сфери в умовах цифровізації економіки: монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, Ю.С. Залознова, О.О. Хандій, Н.А. Азьмук, Я.В. Остафійчук, Л.Л. Шамілева, О.В. Панькова, І.М. Но-вак, А.Д. Шастун, О.Ю. Касперович, О.В. Іщенко, Я.Є. Кра-суліна, Л.П. Амелічева, В.В. Компанієць. НАН України. Ін-т економіки пром-сті. Київ. 2022. 385 с.

240. Ужва А. М. Соціально-економічні аспекти підвищення зайнятості населення сільських територій регіону. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 1. С. 188-193. DOI: 10.36887/2415-8453-2022-1-23

241. Ужва А., Літвінов Д. Кластерні структури в розвитку зайнятості сільських територій регіону. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 4. С. 297-301. DOI: 10.31891/2307-5740-2022-308-4-44

242. Українська економіка пережила найважчий рік за часи Незалежності:

як ми вистояли та що далі. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/30/695585/> (дата звернення 10.03.2023).

243. Уманець Т. В., Шаталова Л. С. Трансформація живої праці під впливом цифровізації економіки. *Бізнес Інформ*. 2022. № 10. С. 41-52. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-10-41-52>.

244. Уряд активізує підприємництво та зайнятість населення: грантові програми, відшкодування ЄСВ та частини зарплати. Міністерство економіки України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-aktyviziue-pidpriemnytstvo-ta-zainiatist-naselennia-hrantovi-prohramy-vidshkoduvannia-iesv-ta-chastyny-zarplaty> (accessed: 20.03.2023).

245. Уряд запускає програми грантів для розвитку підприємництва та навчання українців. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zapuskaye-programi-grantiv-dlya-rozvitku-pidpriemnictva-ta-navchannya-ukrayinciv> (дата звернення 23.03.2023).

246. Уряд перерахував майже 170 млн грн отримувачам мікрогрантів на старт чи розвиток бізнесу. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d7654c9b-a763-401e-99df-66e35bbea14f&title=UriadPererakhuvavMaizhe170> (дата звернення 07.02.2023).

247. Урядова програма безповоротних грантів для створення та розвитку власного бізнесу. URL: <https://erobota.dii.gov.ua/> (дата звернення 07.02.2023).

248. Утченко Д. М. Соціальне підприємництво як засіб розвитку людського капіталу сільських територій. *Агросвіт*. 2020. № 21. С. 78-84. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.21.78

249. Филипенко О. М., Синицина Г. А. Основні тренди та перспективи цифровізації економіки України. *Бізнес Інформ*. 2023. №3. С. 43-50. DOI: 10.32983/2222-4459-2023-3-43-50 допрац

250. Харчук С. А. Зайнятість населення як індикатор розвитку сільських територій. *Агросвіт*. 2015. № 11. С. 19-23.

251. Хомюк Н. Л. Особливості формування категорії «сільські території»

Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 17 (2). С. 117-120.

252. Цимбалюк І. О. Економіка добробуту : навчальний посібник / Ірина Олександрівна Цимбалюк, Наталія Володимирівна Павліха. Луцьк : Вежа-Друк, 2023. 304 с.

253. Цифрова грамотність населення України (2021). Звіт за результатами загальнонаціонального опитування. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://osvita.diiia.gov.ua/uploads/0/2625-doslidzenna_2021_ukr.pdf (дата звернення: 07.10.2023).

254. Цифрова економіка : підручник / Т. І. Олешко, Н. В. Касьянова, С. Ф. Смерічевський та ін. К. : НАУ. 2022. 200 с.

255. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Центр Разумкова. Видавництво «Заповіт». 2020. 274 с.

256. Цифрова освіта. Національна кампанія з цифрової грамотності. URL: <https://thedigital.gov.ua/projects/osvita> (дата звернення 30.04.2023).

257. Цілі сталого розвитку ООН. Ціль 8: гідна праця та економічне зростання. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku/decent-work-and-economic-growth> (дата звернення 13.10.2021 р.).

258. Чайка І. М. Сільське розселення України в умовах демографічної кризи: тенденції структурно-територіальних змін : дис. ...д-ра філософії. Львів 2022. 198 с.

259. Чалюк Ю. О. Глобальний соціально-економічний розвиток в умовах VUCA, SPOD, DEST та BANI світу. *Економіка та суспільство*. 2022. № 36. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-36-21

260. Чалюк Ю. О. Глобальні соціально-економічні наслідки російсько-української війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-37-54

261. Чемерис В., Душка В, В. Максим, Д. Соломонко. Бізнес-модель розвитку сільських територій України. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2019. Том 5. № 1. С. 154-176.

262. Червінська Л. П. Зайнятість на цифрових платформах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал Острог*. Вид-во НаУОА. 2020. № 16 (44). С. 113-117. DOI: 10.25264/2311-5149-2020-16(44)-113-117

263. Черьомухіна О. К., Чалюк Ю. О. Ринок праці під час війни: стан та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2026/1955> (дата звернення 15.04.2023). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-24>

264. Шаповалова О. В. Проблеми досягнення балансу цифрової зрілості держави та суспільства. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 2 (44). С. 24-32.

265. Шибанін В. С., Кормишкін Ю. А. Диверсифікація використання трудового потенціалу сільських територій. *Економіка АПК*. 2020. № 8. С. 6-12. DOI: 10.32317/2221-1055.202008006

266. Шебештень Є. Складові розвитку сільських територій. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. Вип. 35. С. 82-87. DOI: 10.5281/zenodo.7601571

267. Шитікова Л.В., Кутідзе Л.С., Змикало О.С. Перспективний розвиток напрямів стабілізації ринку праці під час війни на основі аналізу зайнятості працездатного населення. *Управління змінами та інновації*. 2023. № 8. С. 55-59. DOI: 10.32782/СМІ/2023-8-9

268. Штундер І. О. Інноваційні засади розвитку ефективної зайнятості. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 13-14. С. 15-20. DOI: 10.32702/2306-6814.2022.13—14.15

269. Штундер І. О. Ринок праці України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1453> (дата звернення 05.04.2023). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-22>

270. Штундер І. О. Сучасні фактори змін в системі зайнятості України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524->

0072/2022-39-45.

271. Шумська Г. М. Розробка напрямів забезпечення дієвості публічного управління як основи соціально-економічного розвитку України. *Бізнес Інформ*. 2023. № 1. С. 177-184. DOI: 10.32983/2222-4459-2023-1-177-184

272. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черенько Л.М., Полякова С.В., Шишкін В.С., Реут А.Г., Крикун О.І., Когатько Ю.Л., Заяць В.С., Клименко Ю.А.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М.В. Птухи. Електронне видання. Київ. 2023. 173 с. URL: <http://surl.li/gwtun>

273. Ярема Л. В., Замора О. І. Управління ринком праці: регіональний аспект. *Агросвіт*. 2021. № 12. С. 34-38. DOI: 10.32702/23066792.2021.12.34

274. A future skills assessment advances lifelong learning and labor productivity. BCG. URL: <https://www.bcg.com/industries/public-sector/future-skills-architect-tool> (дата звернення 14.02.2024).

275. A long-term vision for the EU's rural areas – towards stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040. European Commission. 2021. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/strategy/strategy_documents/documents/ltvra-c2021-345_en.pdf (дата звернення 01.03.2024).

276. Albinowski M., Lewandowski P. The impact of ICT and robots on labour market outcomes of demographic groups in Europe. *Labour Economics*. 2022. Vol. 87. DOI: 10.1016/j.labeco.2023.102481

277. Ananian S. Dellaferrera G. Employment and wage disparities between rural and urban areas. International Labour Organization. URL: <https://webapps.ilo.org/static/english/intserv/working-papers/wp107/index.html> (дата звернення 09.03.2024).

278. Aquilino L., Harris J., Wise N. A sense of rurality: events, placemaking and community participation in a small Welsh town. *Journal of Rural Studies*. 2021. Vol. 83. P. 138-145. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2021.02.013

279. Babaiev V., Babaieva I. Public employment policy in conditions of uncertainty and digital changes. *SSP Modern Economics, State and Public Administration*. 2023. Vol. 2. Is.1. P. 1-10. DOI: 10.53933/mespa.v2i1.95

280. Babaieva I. O. Transformation of state employment policy in the conditions of military actions in Ukraine. Development trends in public management and administration in Ukraine and the Republic of Poland Section: «Mechanisms of public administration». (November 1–2, 2023. Częstochowa, the Republic of Poland). Riga, Latvia : Baltija Publishing. 2023. P. 13-17. DOI: 10.30525/978-9934-26-371-2-3

281. Barash A., Petrova I. Analysis of the impact of digitalization on demand and supply on the Ukrainian labor market. *Social and labour relations: theory and practice*. 2022. No. 12(1). Pp. 26-40. DOI:10.21511/slrtp.12(1).2022.03.

282. Bilewicz A., Bukraba-Rylska I. Deagrarianization in the making: the decline of family farming in central Poland, its roots and social consequences. *Journal of Rural Studies*. 2021. Vol. 88. P. 368-376. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2021.08.002

283. Birnbaum L., Wilhelm C., Chilla T., Kröner S. Place attachment and digitalisation in rural regions. *Journal of Rural Studies*. 2021. Vol. 87. P. 189-198. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2021.09.015

284. Bock A. K., Krzysztofowicz M. Scenarios for EU rural areas 2040. Contribution to European Commission's long-term vision for rural areas. EUR 30755 EN. Publications Office of the European Union. Luxembourg. 2021. ISBN 978-92-76-39407-5, DOI: 10.2760/29388, JRC125368

285. Bock B. Rural marginalisation and the role of social innovation: a turn towards nexogenous development and rural reconnection. *Sociologia Ruralis*. 2016. Vol. 56 (4). P. 552-573. DOI: 10.1111/soru.12119

286. Bokun K., Nazarko J. Smart villages concept – A bibliometric analysis and state-of-the-art literature review. *Progress in Planning*. 2023. Vol. 175. DOI: 10.1016/j.progress.2023.100765

287. Bonifacio R. The skills gap challenge: understanding and overcoming it. 11 April 2024. URL: <https://www.shiftbase.com/glossary/skills-gap> (дата звернення: 21.02.2024).

288. Bridging the Rural Digital Divide Programme - Policy Framework. The Food and Agriculture Organization of the United Nation. URL: <https://www.fao.org/e-agriculture/stub-16> (дата звернення: 21.01.2024).

289. Bulba V., Kuts Y., Polyakova O., Poliakov S., Stepanko O. Organizational and legal support for the development of affluent territorial communities. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research* (Web of Science Core Collection ISSN 1804-7890; ISSN 2464-6733 (Online)). Vol. 11. No. 2. Special Issue XXI. 2021. P. 67–73.

290. Bulba V., Orobey V. SWOT analysis of public administration in the development of social infrastructure in rural areas of Ukraine by sectors. *Public administration and state security aspects*. 2023. Vol. 2. P. 218–228. DOI: <http://doi.org/10.52363/passa-2023.2-22>.

291. Bürgin R., Mayer H., Kashev A., Haug S. Digital multilocality: new modes of working between center and periphery in Switzerland. *Journal of Rural Studies*. 2021. Vol. 88. P. 83-96. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2021.09.024

292. Cáceres R., Ramírez M., Ruiz-Ballesteros E. «Depopulation, community-based tourism, and community resilience in southwest Spain». *Journal of Rural Studies*. 2021. Vol. 88. P. 108-116. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2021.10.008

293. Castillo P., Barranco R., Curtale R., Kompil M., Jacobs-Crisioni, C., Vallecillo R., Aurambout J., Batista S., Sulis P., Auteri D. Are remote rural areas in Europe remarkable? Challenges and opportunities. *Journal of Rural Studies*. 2024. Vol. 105. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2023.103180

294. Chornodid I., Luhova V., Lupenko Y., Hutorov A., Huliaieva L., Bakun Y. Precarization as a property of the modern labor market in Ukraine under the conditions of employment system deformation. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*. 2021. Vol. 6 (41). P. 544-555.

295. Cowie P., Townsend L., Salemin K. Smart Rural Futures: Will rural areas be left behind in the 4th Industrial Revolution? *Journal of Rural Studies*. 2020. Vol. 79. P. 169-176. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2020.08.042

296. Decker M., Fischer M., Ot I. Service robotics and human labor: a first technology assessment of substitution and cooperation. *Robotics and Autonomous Systems*. 2017. Vol. 87. P. 348-354. DOI: 10.1016/j.robot.2016.09.017

297. Degada A., Thapliyal H., Mohanty S. Smart Village: An IoT Based Digital Transformation. *2021 IEEE 7th World Forum on Internet of Things (WF-IoT)*. 2021. 459-

463. DOI:10.1109/WF-IoT51360.2021.9594980.

298. DeStefano T., Timmis J. Robots and export quality. *Journal of Development Economics*. 2024. Vol. 168. DOI: 10.1016/j.jdeveco.2023.103248

299. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens – With new examples of knowledge, skills and attitudes. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC1284> (дата звернення 19.11.2023).

300. Ellenbogen N., Zdravko T. Dynamic place attachment in the context of displacement processes: the socio-ecological model. *Cities*. 2024. Vol. 148. DOI: 10.1016/j.cities.2024.104862

301. Embracing tomorrow: navigating the future of work in the digital employment environment. Siddhartha Dev. DigitizeNow. 16 February. 2024. URL: <https://digitizenow.co.in/2024/02/16/future-of-work-in-digital-employment/> (дата звернення 23.03.2024).

302. Employment statistics – digital platform workers. Eurostat Statistics Explained. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Employment_statistics_-_digital_platform_workers (дата звернення 23.05.2023).

303. European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development. Ocsko E. Preparatory action – Smart rural areas in the 21st century – Final report. Publications Office of the European Union. 2023. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2762/493890> (дата звернення 21.05.2023).

304. European Commission. 2017. The Future of Food and Farming. Brussels. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_17_4841 (дата звернення 28.03.2024).

305. European Commission. 2019. The European Green Deal. Brussels. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52019DC0640&from=EN>.

306. European Commission. 2020. Farm to Fork Strategy – or a fair, healthy and environmentally-friendly food system. URL:

https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/communication-com2020381-farm-fork-strategy-fair-healthy-environmentally-friendly-food_en (дата звернення 28.03.2024).

307. European Commission. 2021. Delivering the European Green Deal. On the path to a climate-neutral Europe by 2050. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_en (дата звернення 28.03.2024).

308. European Commission. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A long-term Vision for the EU's Rural Areas - Towards stronger, connected, resilient and prosperous rural areas by 2040. Brussels, 30.06.2021. Document 52021DC0345. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0345> (дата звернення 11.03.2024).

309. European Commission. Empowering people, driving change: social innovation in the EU. Bureau of European Policy Advisers. 2010. URL: https://migrant-integration.ec.europa.eu/sites/default/files/2011-01/doc1_17731_35611801.pdf (дата звернення 17.02.2024).

310. Finley L., Johnson-Chappell M., Thiers P., Moore J. Does organic farming present greater opportunities for employment and community development than conventional farming? A survey-based investigation in California and Washington. *Agroecology and Sustainable Food Systems*. 2017. Vol. 42. DOI: 10.1080/21683565.2017.1394416

311. Forney J., Epiney L. Governing farmers through data? Digitization and the question of autonomy in agri-environmental governance. *Journal of Rural Studies*. 2022. Vol. 95. P. 173-182. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2022.09.001

312. Fraser A. «You can't eat data?»: Moving beyond the misconfigured innovations of smart farming. *Journal of Rural Studies*. 2021. Vol. 91. P. 200-207. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2021.06.010

313. Frey C., Osborne M. The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation? *Technological Forecasting and Social Change*. 2017. Vol. 114. P. 254-

280. DOI: 10.1016/j.techfore.2016.08.019

314. Future of Jobs Report 2023. World Economic Forum. URL:https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf (дата звернення 01.12.2023).

315. Garibaldi P., Gomes P., Sopraseuth T. Public employment redux. *Journal of Government and Economics*. 2021. Vol. 1. DOI: 10.1016/j.jge.2021.100003

316. Gibson K. Digital platforms: what they are & how they create value. 08 May 2024. Harvard Business School Online. Business Insights. URL: <https://online.hbs.edu/blog/post/what-is-a-digital-platform> (дата звернення 12.05.2024).

317. Global labour market to deteriorate further as Ukraine conflict and other crises continue. International Labour Organization. 2022. Oct 31. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_859191/lang--en/index.htm (дата звернення: 30.04.2024).

318. González-Leonardo M., Rowe F., Fresolone-Caparrós A. Rural revival? The rise in internal migration to rural areas during the COVID-19 pandemic. Who moved and where? *Journal of Rural Studies*. 2022. Vol. 96. P. 332-342. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2022.11.006

319. Grabher G. Marginality as strategy: leveraging peripherality for creativity. *Environment and Planning A: Economy and Space*. 2018. Vol. 50. Is. 8 DOI: 10.1177/0308518x18784021

320. Graetz G., Michaels G. Robots at work. *The Review of Economics and Statistics*. 2018. Vol. 100. Is. 5. P. 753–768. DOI: https://doi.org/10.1162/rest_a_00754

321. Grazini C., Meloni C., Rocchi B., Severini S. Are rural households poorer than non-rural households in Europe? *Journal of Rural Studies*. 2024. Vol. 106. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2024.103214

322. Haimeng L., Xinyang W., Zheyue W., Yu C. Does digitalization mitigate regional inequalities? Evidence from China. *Geography and Sustainability*. 2024. Vol. 5. Iss. 1. P. 52-63. DOI: 10.1016/j.geosus.2023.09.007

323. Hebinck P. De-/re-agrarianisation: Global perspectives. *Journal of Rural Studies*. 2018. Vol. 61. P. 227-235. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2018.04.010

324. Internet of Things (IoT) – statistics & facts. URL: <https://www.statista.com/topics/2637/internet-of-things/#topicOverview> (дата звернення 01.03.2024).

325. Internet World Stats. Usage and Population Statistics. URL: www.internetworldstats.com/stats.htm (дата звернення 10.03.2024).

326. Introduction to Digital Humanism. Werthner H., Ghezzi C., Kramer J., Nida-Rümelin Ju., Nuseibeh B., Prem E., Stanger A. 2024. Springer Nature Switzerland. 637 p. DOI: 10.1007/978-3-031-45304-5.

327. Jahan N., Zhou Y. Covid-19 and digital inclusion: Impact on employment. 2023. *Journal of Digital Economy*. Vol. 2. P. 190-203. DOI: 10.1016/j.jdec.2024.01.003

328. Jakobsen Kine C, Mikalsen M., Lilleng G. A literature review of smart technology domains with implications for research on smart rural communities. *Technology in Society*. 2023. Vol. 75. DOI: 10.1016/j.techsoc.2023.102397

329. Johnson K., Lichter D. Rural depopulation: growth and decline processes over the past century: rural depopulation. *Rural Sociology*. 2019. Vol. 0. DOI: 10.1111/ruso.12266.

330. José Javier Callejo-González, Jesús Antonio Ruiz-Herrero. Factors influencing the decision of young adults to remain in their rural environment: social origin, education and gender. *Journal of Rural Studies*. 2024. Vol. 106. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2024.103206

331. Joyce S., Umney Ch., Whittaker X., Stuart M. New social relations of digital technology and the future of work: beyond technological determinism. *New Technology, Work and Employment*. 2023. Vol. 38. P. 145-161. DOI: 10.1111/ntwe.12276

332. Koster S., Brunori C. What to do when the robots come? Non-formal education in jobs affected by automation. *International Journal of Manpower*. 2021. Vol. 42. Is. 8. P. 1397-1419. DOI: 10.1108/IJM-06-2020-0314

333. Kovshova I. Digital transformation: the age of innovations in business and society. *Digital transformation* / edited by Petrillo A. [and others]. London : IntechOpen. 2022. P. 143-160. DOI: 10.5772/intechopen.102797

334. Kujala S., Hakala O., Viitaharju L. Factors affecting the regional distribution

of organic farming. *Journal of Rural Studies*. 2022. Vol. 92. P. 226-236. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2022.04.001

335. Lange S., Santarius T., Pohl J. Digitalization and energy consumption. Does ICT reduce energy demand? *Ecological Economics*. 2020. Vol. 176. DOI: 10.1016/j.ecolecon.2020.106760.

336. Lee K. Working from home as an economic and social change: A review. *Labour Economics*. 2023. Vol. 85. DOI: 10.1016/j.labeco.2023.102462

337. Leichenko R., Taylor C. Promoting rural sustainability transformations: Insights from U.S. bicycle route and trail studies. *Journal of Rural Studies*. 2024. Vol. 106. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2024.103205.

338. Lennon A., Gunnerud Berg N. Alternative places for alternative people? A changing ecovillage discourse from othered lifestyle to another rurality. *Journal of Rural Studies*. 2022. Vol. 95. P. 302-315. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2022.09.024

339. Li W., He W. Revenue-increasing effect of rural e-commerce: a perspective of farmers' market integration and employment growth. *Economic Analysis and Policy*. 2024. Vol. 81. P. 482-493. DOI: 10.1016/j.eap.2023.12.015

340. Lucas V. A «silent» agroecology: the significance of unrecognized sociotechnical changes made by French farmers. *Review of Agricultural, Food and Environmental Studies*. 2021. Vol. 102. Is. 2. DOI: 10.1007/s41130-021-00140-4

341. Sanz L. F. Digital jobs: a deep-dive. Digital Skills & Jobs Platform. 05 July 2023. URL: <https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/latest/briefs/digital-jobs-deep-dive> (дата звернення 15.04.2024).

342. Marinoudi V., Sorensen C., Simon P., Bochtis D. Robotics and labour in agriculture. A context consideration. *Biosystems Engineering*. 2019. Vol. 184. P. 111-121. DOI: 10.1016/j.biosystemseng.2019.06.013

343. Markard J., Rosenbloom D. A tale of two crises: COVID-19 and climate. *Sustainability: Science, Practice and Policy*. 2020. Vol. 16. Is. 1. P. 53-60. DOI: 10.1080/15487733.2020.1765679

344. Masterson V. A., Enqvist J. P., Stedman R., Tengo M. Sense of place in social-ecological systems: from theory to empirics. *Sustainability Science*. 2019. Vol. 14. P.

555-564. DOI: 10.1007/s11625-019-00695-8

345. McGuire R., Longo A., Sherry E. Tackling poverty and social isolation using a smart rural development initiative. *Journal of Rural Studies*. 2022. Vol. 89. P. 161-170. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2021.11.010

346. McKinsey Global Institute. What 800 executives envision for the post-pandemic workforce. 2020. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/public-and-social-sector/our-insights/trends-that-will-define-2021-and-beyond-six-months-on> (дата звернення 28.04.2022).

347. Meemken E., Qaim M. Organic agriculture, food security, and the environment. *Annual Review of Resource Economics*. 2018. Vol. 10. P. 39-63. DOI: 10.1146/annurev-resource-100517-023252

348. Melnychuk L., Hohol T., Gorinov P. Implementation of innovations in the public administration system for the social sphere: reform of the deinstitutionalization process in Ukraine. *Public policy and accounting*. 2021. № 2 (4). С. 9-16. DOI: 10.26642/ppa-2021-2(4)-9-16.

349. Merrell I., Phillipson J., Gorton M., Cowie P. Enterprise hubs as a mechanism for local economic development in rural areas. *Journal of Rural Studies*. 2022. Vol. 93. P. 81-91. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2022.05.016

350. Mietule I., Hushko S., Maksymova I., Sheludiakova N., Kulishov V., Lonska J.. Information and communication technology: case for tertiary education in terms of smart economics. Society. Integration. Education. *Proceedings of the International Scientific Conference*. 2021. Vol. 5. P. 401-413. DOI: 10.17770/sie2021vol5.6396.

351. Modernising & simplifying the CAP. Socio-Economic challenges facing agriculture and rural areas. European Commission Directorate-General for Agriculture and Rural Development. 11 December 2017. URL: https://agridata.ec.europa.eu/Qlik_Downloads/soc_background_final_en.pdf (дата звернення 19.01.2024).

352. Naldi L., Nilsson P., Westlund H., Wixe S. Amenities and new firm formation in rural areas. *Journal of Rural Studies*. 2021. Vol. 85. P. 32-42. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2021.05.023

353. OECD. 2020. Rural Well-Being: Geography of Opportunities. OECD. Paris.
URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/d25cef80-en/index.html?itemId=/content/publication/d25cef80-en> (дата звернення 26.03.2024).

354. Overcoming the digital divide in rural areas. European School Education Platform. <https://school-education.ec.europa.eu/en/insights/news/overcoming-digital-divide-rural-areas> (дата звернення 24.03.2024).

355. Jakúbek P., Guzonova V., Rudenko O., Latynin M., Stepanenko S. Public management and legal support of economic modernization of society. *Economic Affairs*. 2023. Vol. 68. Is. 02. P. 1263-1277. DOI: 10.46852/0424-2513.2.2023.31

356. Patyka N., Pasichnyk Yu. Assessment of risks and prospects of employment and income of the rural population of Ukraine. 2023. *Ekonomika APK*. Vol. 30 (3). P. 37-47. DOI: 10.32317/2221-1055.202303037

357. Patyka N., Sokolova A., Movchaniuk A., Sysoieva I., Khirivskyi R. Ukraine's rural areas in the conditions of decentralization and local self-government reform: challenges and prospects. *Agricultural and Resource Economics*. 2023. Vol. 9. Is. 3. P. 266-295. DOI: 10.51599/are.2023.09.03.12.

358. Paul J. Work from home behaviors among U.S. urban and rural residents. *Journal of Rural Studies*. 2022. Vol. 103. P. 101-111. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2022.10.017

359. Pauschinger D., Klauser F. The introduction of digital technologies into agriculture: space, materiality and the public-private interacting forms of authority and expertise. *Journal of Rural Studies*. 2022. Vol. 91. P. 217-227. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2021.06.015

360. Perpiñá C., Barranco R., Curtale R., Kompil M., Jacobs-Crisioni C., Vallecillo S., Aurambout J.-P., Silva F., Sulis P., Auteri D. Are remote rural areas in Europe remarkable? Challenges and opportunities. *Journal of Rural Studies*. 2024. Vol. 105. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2023.103180

361. Petr H., Kopáček M., Kopáčková L., Hruška V. Barriers for and standpoints of key actors in the implementation of smart village projects as a tool for the development of rural areas. *Journal of Rural Studies*. 2023. Vol. 103. DOI:

10.1016/j.jrurstud.2023.103098

362. Petrova I., Balyka O., Kachan H. Digital economy and digital employment appearance. *Social and labour relations: theory and practice*. 2020. Vol. 10 (2). P. 10-20. DOI: 10.21511/slntp.10(2).2020.02

363. Preparing young people for the careers of the future. British Council Worldwide. URL: <https://www.britishcouncil.org/education/skills-employability/tool-resources/vocational-education-exchange/career-guidance/preparing-young-people-careers-future> (дата звернення 08.12.2023).

364. Rijnks R., Crowley F., Doran J. Regional variations in automation job risk and labour market thickness to agricultural employment. *Journal of Rural Studies*. 2022. Vol. 91. P. 10-23. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2021.12.012

365. Rijswijk K., Klerkx L., Bacco M., Bartolini F., Bulten E., Debruyne L., Dessein J., Scotti I., Brunori G. Digital transformation of agriculture and rural areas: a socio-cyber-physical system framework to support responsabilisation. *Journal of Rural Studies*. 2021. Vol. 85. P. 79–90. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2021.05.003

366. Roberts L., Anderson B., Sarah S., Farrington J. A review of the rural-digital policy agenda from a community resilience perspective. *Journal of Rural Studies*. 2017. Vol. 54. P. 372-385. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2016.03.001

367. Rose D. C., Chilvers J. Agriculture 4.0: broadening responsible innovation in an era of smart farming. *Front. Sustain. Food Syst*. 2018. Vol. 2. Is. 87. DOI: 10.3389/fsufs.2018.00087

368. Rotz S., Gravely E., Mosby I., Duncan E., Finnis E., Horgan M., LeBlanc J., Martin R., Neufeld H., Pant L., Shalla V., Fraser E., Nixon A. Automated pastures and the digital divide: How agricultural technologies are shaping labour and rural communities. *Journal of Rural Studies*. 2019. Vol. 68. P. 112-122. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2019.01.023

369. Rural Vision. Rural Pact community platform. EU. URL: https://rural-vision.europa.eu/index_en (дата звернення 19.04.2024).

370. Samaan D. Work without jobs. *Perspectives on digital humanism*. 2022. Springer. P. 251-256. DOI: 10.1007/978-3-030-86144-5_33.

371. Schäfer S., Henn S. Recruiting and integrating international high-skilled migrants – towards a typology of firms in rural regions in Germany. *Journal of Rural Studies*. 2023. Vol. 103. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2023.103094

372. Schnebelin E., Labarthe P., Touzard J. How digitalisation interacts with ecologisation? Perspectives from actors of the French Agricultural Innovation System. *Journal of Rural Studies*. 2021. Vol. 86. P. 599-610. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2021.07.023

373. Shkurat I., Valevskiy O., Sydorenko N., Serenok A., Babaieva I. Public policy in the field of professional orientation as a tool for the social state development. *Sci Herald Uzhhorod Univ Ser Phys*. 2024. Vol. 55. P. 1352-1359. DOI: 10.54919/physics/55.2024.135bf9

374. Skills gap. What is the skills gap? HR glossary BambooHR. URL: <https://www.bamboohr.com/resources/hr-glossary/skills-gap#:~:text=the%20Skills%20Gap%3F-,What%20Is%20the%20Skills%20Gap%3F,employers%20to%20fill%20open%20positions>. (дата звернення: 20.02.2024).

375. Smart village corner. URL: https://eu-cap-network.ec.europa.eu/news/smart-village-corner_en 13 грудня 2023. (дата звернення 01.03.2024)

376. Social innovation in marginalised rural areas. Innovative, sustainable and inclusive bioeconomy. Report D3.1 Categorisation of marginalised rural areas (MRAs). Price M., Miller D., McKeen M., Slee B., Nijnik M. 2017. 22 p. URL: [https://ec.europa.eu/research/participants/documents/downloadPublic?documentIds=080166e5b3b04788&appId=PPGMS#:~:text=\(2011\)%20states%20that%20%E2%80%9CRural,outmigration%20of%20economically%20active%20groups](https://ec.europa.eu/research/participants/documents/downloadPublic?documentIds=080166e5b3b04788&appId=PPGMS#:~:text=(2011)%20states%20that%20%E2%80%9CRural,outmigration%20of%20economically%20active%20groups) (дата звернення: 11.03.2024).

377. Suprunenko S., Pylypenko N., Trubnik T., Volchenko N. Forecast of changes in the macroeconomic situation in Ukraine: smart economy of the future. *Futurity Economics & Law*. 2023. Vol. 3 Is. 3. P. 219-236. DOI: 10.57125/FEL.2023.09.25.13

378. The Digital Divide: Bridging Gaps in Rural and Urban Communities. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/digital-divide-bridging-gaps-rural-urban-communities->

mw1ze (дата звернення: 21.03.2024).

379. The skills gap is costing companies nearly \$1 million annually, according to new CareerBuilder survey. CareerBuilder. *Press Releases*. Apr. 13 2017. Chicago and Atlanta. URL: <https://press.careerbuilder.com/2017-04-13-The-Skills-Gap-is-Costing-Companies-Nearly-1-Million-Annually-According-to-New-CareerBuilder-Survey> (дата звернення: 21.02.2024).

380. Ukraine situation flash update. No. 41. UNHCR Regional Bureau for Europe. February 24. 2023. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/99127> (дата звернення: 25.04.2024).

381. Urban-rural Europe – introduction. Eurostat Statistics Explained. October 2022. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Urban-rural_Europe_-_introduction (дата звернення 12.03.2024).

382. Wang X., Huang Y., Zhao Y., Feng J. Digital revolution and employment choice of rural labor force: evidence from the perspective of digital skills. *Agriculture*. 2023. Vol. 13. Is. 6. DOI: 10.3390/agriculture13061260

383. Wenyuan S., Zhonghui Z., Yang C., Fushu L. Heterogeneous effects of robots on employment in agriculture, industry, and services sectors. *Technology in Society*. 2023. Vol. 75. DOI: 10.1016/j.techsoc.2023.102371

384. What are digital workers? Digital Workforce. URL: <https://digitalworkforce.com/what-are-digital-workers/> (дата звернення 22.03.2024).

385. What is digital equity? Internet Society Foundation. URL: https://www.isocfoundation.org/2023/06/what-is-digital-equity/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwpNuyBhCuARIsANJqL9NWE_D487KFjEoMGsVbIk0STHEnUbsWhYtme3h-1r8VoFHjjuYpZtQaAvuzEALw_wcB (дата звернення 16.03.2024).

386. Wieringa R., Gordijn J. The business model of digital ecosystems: why and how you should do it. *Advances in Enterprise Engineering XVI: 12th Enterprise Engineering Working Conference. EEWC. 2022. Leusden. The Netherlands. P. 3-16. DOI:10.1007/978-3-031-34175-5_1*

387. Wineman A., Alia D. Y., Anderson C. L. Definitions of «rural» and «urban»

and understandings of economic transformation: evidence from Tanzania. *Journal of Rural Studies*. 2020. Vol. 79. P. 254-268. DOI: 10.1016/j.jrurstud.2020.08.014

388. Wolfert S., Ge L., Verdouw C., Bogaardt M.-J. Big data in smart farming – a review. *Agricultural Systems*. 2017. Vol. 153. P. 69-80. DOI: 10.1016/j.agry.2017.01.023

389. World Bank. 2019. Future of food harnessing digital technologies to improve food system outcomes. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/agriculture/publication/future-of-food-harnessing-digital-technologies-to-improve-food-system-outcomes> (дата звернення 28.03.2024).

390. World employment and social outlook. Trends 2024. International Labour Organization. 2024. Jan 10. 113 p. URL: <https://www.ilo.org/publications/flagship-reports/world-employment-and-social-outlook-trends-2024> (дата звернення: 30.04.2024).

391. Zakharchyn G., Antonov A., Voityk O., Plotka L., Mirko N. Legal regulation of employment of the population of Ukraine: Regulación jurídica del empleo de la población de Ucrania. *Political Questions*. 2023. Vol. 41. Is. 77. P. 523-533. DOI: 10.46398/cuestpol.4177.35

392. Zambon I., Cecchini M., Egidi G., Saporito G., Colantoni A. Revolution 4.0: industry vs. Agriculture in a future development for SMEs. *Processes*. 2019. Vol. 7. Is. 1. 36. DOI: 10.3390/pr7010036

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, що входять до фахових видань України:

1. Бабаєва І. О. Передумови та перспективи розвитку дистанційної зайнятості в сільській місцевості України. Теорія та практика державного управління. 2020. № 4 (71). С. 139–146. DOI: 10.34213/tp.20.04.18

2. Бабаєв В. Ю., Бабаєва І. О. Публічне управління зайнятістю на рівні територіальних громад в контексті забезпечення розвитку сільських територій. Теорія та практика державного управління. 2022. Вип. 1 (74). С. 32–49. DOI: 10.26565/1727-6667-2022-1-03

Особистий внесок здобувача: констатовано наслідки існуючого характеру стану зайнятості в сільській місцевості України, проаналізована роль публічного управління зайнятістю населення на рівні територіальної громади, описано основні інструменти публічної політики зайнятості населення, запропоновано створення за участю територіальних громад мережі заготівельних пунктів.

Внесок співавтора: виокремлено ключові умови ефективності антикризового публічного управління в сільській місцевості України.

3. Бабаєв В. Ю., Бабаєва І. О. Публічне управління зайнятістю населення сільських територій в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Актуальні проблеми державного управління. 2022. № 2 (61). С. 157–179. DOI: 10.26565/1684-8489-2022-2-11

Особистий внесок здобувача: обґрунтовано, що розвиток зайнятості в сільській місцевості можливий через підтримку несільськогосподарських видів діяльності, доведено необхідність заміни пасивних заходів державної політики зайнятості – активними, запропоновано створення багатофункціональних кооперативно-комунальних заготівельно-збутових пунктів для підтримки сільського підприємництва та самозайнятості.

Внесок співавтора: проведено аналіз діяльності органів місцевого

самоврядування, а саме – об'єднаних територіальних громад сільських територій, запропоновано спосіб вирішення проблеми аграріїв щодо порушення логістичних процесів та транспортного сполучення шляхом створення агрологістичних хабів.

4. Бабаєва І. О. Зміна акцентів публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості України в умовах цифрових трансформацій та повоєнного відновлення. Теорія та практика державного управління. 2023. Вип. 2 (77). С. 131–154. DOI: 10.26565/1727-6667-2023-2-08

5. Бабаєв В. Ю., Бабаєва І. О. Публічне управління смарт-розвитком соціальної інфраструктури сільських територій в контексті забезпечення зайнятості та соціального благополуччя. Наукові інновації та передові технології. 2024. № 3 (31). С. 91–103. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-3(31)-91-103

Особистий внесок здобувача: проаналізовано умови для розвитку зайнятості в сільській місцевості, розглянуто роль впливу цифрової трансформації та смарт-розвитку сільських територій, обґрунтовано доцільність створення і впровадження багаторівневої системи смарт-управління сільською територією з мережевим характером взаємодії, що базується на концепціях смарт-села, смарт-врядування, смарт-громади та ін.; запропоновано створення та впровадження на рівні села смарт управління обслуговуючим забезпеченням виробничої діяльності сільського населення.

Внесок співавтора: окреслено пріоритетні напрями новітніх підходів у організації публічного управління та адміністрування на основі інформаційних технологій та смарт-моделей, запропоновано впровадження смарт управління функціями і об'єктами соціальної інфраструктури.

6. Статівка Н. В., Бабаєва І. О. Основні складові державного регулювання розвитку сільської соціальної інфраструктури. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2023. № 37. С. 131–136. DOI: 10.32782/ рта2663-5240-2023.37.25

Особистий внесок здобувача: визначено, що соціальний розвиток відіграє визначальну роль у підтримці стабільної та ефективної сільської економіки, забезпеченні можливостей працевлаштування для населення працездатного віку і

відновлення людського капіталу.

Внесок співавтора: доведено, що без державного втручання у сферу розвитку соціальної інфраструктури села неможливо досягти ефективного функціонування сільської території та забезпечити гідний рівень життя населення України; з'ясовано, що взаємодія між зовнішнім і внутрішнім середовищем охоплює екологічні, соціальні, інституційні та економічні складові та сприяє сталому розвитку сільських територій.

Наукові праці у міжнародних періодичних наукових виданнях

7. Babaiev V., Babaieva I. Public employment policy in conditions of uncertainty and digital changes. *SSP Modern Economics, State and Public Administration*. 2023. Vol. 2. Is. 1. P. 1-10. DOI: 10.53933/mespa.v2i1.95

Особистий внесок здобувача: досліджено поняття «цифрова зайнятість» та виявлено важливість формування актуальних цифрових компетентностей у економічно-активного населення.

8. Shkurat I., Valevskiy O., Sydorenko N., Serenok A., Babaieva I. Public policy in the field of professional orientation as a tool for the social state development. *Sci Herald Uzhhorod Univ Ser Phys*. 2024. Vol. 55. P. 1352-1359. DOI: 10.54919/physics/55.2024.135bf9

Особистий внесок здобувача: проведено оцінку тенденцій змін у складі та якості робочої сили в контексті забезпечення розвитку соціальної держави.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Бабаєва І. О. Дистанційна зайнятість в сільській місцевості: проблеми та перспективи. Управління як чинник економічної рівноваги : програма і матеріали XIV конф. молодих вчених каф. економіки та права. Нар. укр. акад. Харків : Вид-во НУА. 2020. С. 13–16.

10. Бабаєва І. О. Вплив розвитку «Е-commerce» (електронної комерції) в забезпеченні доходності населення сільської місцевості України. *Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє* : зб. тез XXI Міжнар. наук. конгресу.

Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр». 2021. С. 355–358.

11. Бабаєва І. О. Публічна політика забезпечення зайнятості населення України в умовах невизначеності та воєнного стану. *Публічне управління XXI століття: в умовах гібридних загроз* : зб. наук. матер. XXII Міжнар. наук. конгресу. Х. : ННІ “Інститут державного управління” Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2022. С. 201–205.

12. Бабаєва І. О. Публічна політика збереження людського потенціалу сільської місцевості України в умовах воєнного стану. *Публічне управління XXI століття: особливості воєнного і післявоєнного періодів*. зб. наук. матер. XXII Міжнар. наук. конгресу [Електронний ресурс]. – Х. : ННІ “Інститут державного управління” Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2023. С. 554–559.

13. Babaieva I. O. Transformation of state employment policy in the conditions of military actions in Ukraine. Development trends in public management and administration in Ukraine and the Republic of Poland Section: «Mechanisms of public administration». (November 1–2, 2023. Częstochowa, the Republic of Poland). Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 13–17. DOI: 10.30525/978-9934-26-371-2-3

14. Бабаєв В.Ю., Бабаєва І.О. Концептуальні основи державної політики зайнятості в умовах економічного відновлення. Scientific Collection «InterConf+», 32(151): with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Current Issues and Prospects for The Development of Scientific Research» (April 19-20, 2023; Orléans, France) by the SPC «InterConf». Epi. 2023. С. 236–241. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/2709-4685/article/view/3061>

Особистий внесок здобувача: узагальнено економічні наслідки та інші проблемні аспекти у сфері зайнятості населення внаслідок військових дій в Україні

15. Бабаєв В.Ю., Бабаєва І.О. Державні фінансові інструменти сприяння зайнятості населення в контексті відновлення економіки України. Grundlagen der modernen wissenschaftlichen Forschung der Sammlung wissenschaftlicher Arbeiten «ΛΟΓΟΣ» zu den Materialien der III internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz, Zürich, 31. März. 2023. Zürich-Vinnytsia: BOLESWA Publishers &

Europäische Wissenschaftsplattform, 2023. С. 35–37. URL: <https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/article/view/607/623>

Особистий внесок здобувача: визначено та охарактеризовано інструменти державної фінансової зайнятості населення в контексті відновлення економіки України.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

16. Бабаєв В. Ю., Бабаєва І. О. Заходи сприяння реалізації людського потенціалу в сільській місцевості в Україні. Людський потенціал в інноваційній економіці: теорія і практика управління розвитком: монографія / [Н. В. Статівка, О. В. Жадан, В. Л. Міненко та ін.]; за заг. ред. Н. В. Статівки, О. В. Жадана. Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр». 2021. 340 с.

Особистий внесок здобувача: узагальнено теоретичні підходи щодо розгляду поняття «сільська місцевість», людський потенціал, «людський потенціал території».

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР ЗАЙНЯТОСТІ
ХАРКІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ЗАЙНЯТОСТІ
вул. Громадського Олега, 1-А, м. Харків, 61068, тел. (057) 765 30 81
e-mail: 2000.7@khez.gov.ua, web: https://kha.dcz.gov.ua
Код ЄДРПОУ 03491277

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувачки
ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування
кафедри управління персоналом та підприємництва Навчально-наукового
інституту «Інститут державного управління» Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна

Бабасвої Ірини Олексіївни

на тему «Публічна політика забезпечення зайнятості населення в сільській
місцевості»

Видана здобувачці ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування за спеціальністю 281 – публічне управління та адміністрування Бабасвої Ірині Олексіївни у тому, що результати її дисертаційного дослідження на тему «Публічна політика забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості» мають наукове і практичне значення, у сукупності розв'язують важливе науково-прикладне завдання щодо обґрунтування теоретичних положень і розробки практичних рекомендацій з формування і реалізації публічної політики забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості України.

Окремі наукові результати Бабасвої Ірини Олексіївни знайшли своє відображення в практичній діяльності Харківського обласного центру зайнятості, зокрема, пропозиції щодо розвитку цифрової зайнятості в сільських населених пунктах міських та приміських територіальних громад, подолання цифрових і кваліфікаційних розривів у сільській місцевості, розвитку державно-приватного партнерства в сфері забезпечення зайнятості у сільській місцевості.

Заслужують на увагу пропозиції щодо формування багаторівневої просторово детермінованої моделі публічної політики забезпечення зайнятості у сільській місцевості з механізмами мережевої взаємодії.

Директор Харківського
обласного центру зайнятості

Олександр КОТУКОВ

УКРАЇНА
КРАСНОКУТСЬКА СЕЛИЩНА РАДА
БОГОДУХІВСЬКОГО РАЙОНУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Охтирська, 1, селище Краснокутськ, Богодухівський район, Харківська область, 62002,
тел/факс: (05756) 3-23-53

E-mail: krkut_ps@ukr.net код ЄДРПОУ 04397359

від 27.05.2024 № _____
На _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Бабаєвої Ірини Олексіївни за темою «**Публічна політика забезпечення
зайнятості населення в сільській місцевості**» на здобуття наукового
ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування за
спеціальністю 281 - публічне управління та адміністрування

Наукові результати дисертаційного дослідження Бабаєвої І.О. на здобуття наукового ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування за темою «Публічна політика забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості» мають наукову новизну, прикладне значення і забезпечують можливість практичного розв'язання проблемного питання щодо удосконалення напрямів та інструментів публічного управління забезпеченням зайнятості сільського населення на рівнях територіальної громади та району.

Окремі науково-практичні результати Бабаєвої Ірини Олексіївни знайшли своє відображення в діяльності Краснокутської селищної ради Богодухівського району Харківської області, зокрема, щодо реалізації просторової моделі публічного управління сільською зайнятістю, заходів політики цифрової трансформації зайнятості, заходів підтримки і стимулювання сільського підприємництва та самозайнятості в сільській місцевості, формування цифрових компетенцій у сільських економічно активних осіб та розвитку сільської цифрової інфраструктури тощо.

На особливу увагу заслуговує авторська інноваційна модель мережевого децентралізованого управління забезпеченням економічної діяльності особистих селянських господарств, яка має потенціал для забезпечення масової зайнятості в сільській місцевості, зростання рівня формальної зайнятості та забезпечення участі сільських мешканців у реалізації публічної політики зайнятості.

Краснокутський селищний голова

Ірина КАРАБУТ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор ННІ «Інститут державного управління Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Людмила БЄЛОВА
2024

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувачки ступеня доктора філософії з публічного управління та адміністрування кафедри управління персоналом та підприємництва ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Бабасвої Ірини Олексіївни

на тему «Публічна політика забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості»

Комісія у складі:

голова – заступник директора ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, к.е.н., проф. Золотарьов В.Ф.

члени комісії – професор кафедри економічної політики та менеджменту, д.держ.упр., проф. Дунаєв І.В., доцент кафедри управління персоналом та підприємництва, к.держ.упр., доцент Покотило Т.В. –

цим актом засвідчує, що авторські розробки з дисертаційного дослідження Бабасвої І.О. на тему «Публічна політика забезпечення зайнятості населення в сільській місцевості», а саме: *концептуальні засади формування інструментів цифрової трансформації зайнятості; концепція смарт села за функціональним підходом; модель оборівневої просторово детермінованої публічної політики забезпечення зайнятості в сільській місцевості України; організаційна модель мережевого децентралізованого управління розвитком самозайнятості в сільській місцевості, яка будується на принципах участі, співпраці, інтеграції в ланцюги поставок, використання природної схильності до відповідної праці, домінування нефінансової мотивації та ін. і спроможна забезпечити масову формалізовану зайнятість в сільській місцевості* знайшли відображення у змісті таких дисциплін:

– «Багаторівневе врядування та СМАРТ-міста», яка включена до магістерської освітньо-професійної програми «Публічне управління економічною та цифровою модернізацією суспільства»,

– «Державне регулювання зайнятості», яка включена до магістерської освітньо-професійної програми «Управління персоналом та економіка праці».

Голова комісії,
заступник директора,
к.е.н., проф.

Володимир ЗОЛОТАРЬОВ

Члени комісії:
д.держ.упр., проф.

Ігор ДУНАЄВ

к.держ.упр., доц.

Тетяна ПОКОТИЛО

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 21:45:53 20.06.2024

Назва файлу з підписом: Diss_Бабаєва.pdf
Розмір файлу з підписом: 3.0 МБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Diss_Бабаєва.pdf
Розмір файлу без підпису: 3.0 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: БАБАЄВА ІРИНА ОЛЕКСІЇВНА
П.І.Б.: БАБАЄВА ІРИНА ОЛЕКСІЇВНА
Країна: Україна
РНОКПП: 3254613368
Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 21:45:49
20.06.2024
Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"
Серійний номер: 5E984D526F82F38F04000000B2F86B01B15A2E05
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Удосконалений
Тип контейнера: Підписаний PDF-файл (PAdES)
Формат підпису: З повними даними для перевірки (PAdES-B-LT)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2024.04.15 13:00